ERDÉLYI

TÖRTÉNELMI ADATOK.

IV. Kötet.

(Uj folyam. I. kötet.)

Kiadja az Erdélyi Muzeum-Egyesület.

SZERKESZTI

SZABÓ KÁROLY.

KOLOZSVÁRTT,
NYOMATOTT AZ EV. REF. FŐTANODA BETŰIVEL.
MDCCCLXII.

452434 1

— Haec aliaque ex veteri memoria repetita, quotiens res locusque, exempla recti, aut solatia mali poscent, haud absurde memorabimus.

Tacit.

M 60.036/4
Országos Széchényi Könyvtár
Leltári szám:
V 1351-56/1963.

Midőn ez előtt hét évvel **„Erdély Történelmi Adatok“** című kútfőgyüjteményem kiadását megkezdettem, két czél állott előttem; egyik, hogy a még létező s közzé nem tett adatok a lehetőségig egybegyüjtve nyilvánosságra hozassanak, s a nemzet érdekelt egész irodalmi körének azokhoz férhetése eszközöltessék, másik, hogy a kútfők egybegyüjtése, olvasása és tanulmányozása által a történetirás útja lassanként mind inkább egyengetődjék. Kezdeményezésem legmélyebb indoka a haza szomorú politikai helyzetében, a tétlenségbe süllyedt hazafiui erők munkásságra s általában nemzeti öntudatunk és önbecsérzetünk fölébresztésében feküdt. Emlékezhetnek hazámfiai, mily gyászos emlékü idők voltak azok a mi 1850—55 közötti éveink. A Királyhágón innen közöny és tétlenség vett erőt a kedélyeken, mindenfelé csüggedezők, s a még nyitva maradt téren is csekély mozgalom. Egyetlen politikai lapunk volt, s a mi a tudományt illeti, sehol egy kis központ, s az akkor kétszeresen fontossá vált történelmi tudományokban egyedül a gerendi tudós gazdag gyüjteménye állott fáklyavilágként a sötétben tapogatodzók előtt, melyre némi önérzettel gondolhatott az, a ki kincseit ismerte. E volt a dolgok akkori állása, ez ama helyzet rövid de nem hütlen jellemzése.

A nagy történetnyomozó már behunyta volt szemét, midőn gyüjteményem **első kötete** megjelent, s véletlen halála tetemes változást idézett elő a helyzetben. Egy Muzeum alapitása a hegyen inneni specialis és rokon érdekek ápolása végett, minden más érdeket és irányt útából eltávolitva, nyomult előtérbe.

Erdély mint egy ember állott fel ez eszme mellett, de négy évi küzdelmébe s nálunk hallatlan áldozatokba került akaratának megtestesítése. Ez nekem s munkásságom gyámolitóinak kötelességünkké tette a megkezdett úton haladást. Három kötetet tudtam ez éveken át egybegyüjteni és kiadni; mi alatt a haza köz örömére Muzeumegyesületünk s Muzeumunk megalapult, vagy legalább megalakult.

Ugy láttam, hogy ez örvendetes fordulata a dolgoknak a helyzetet és kedélyek állapotát is megváltoztatta. Nemzetünk önbizalma visszatért, a szétszórt erők gyülekezni, központosulni, érintkezni kezdettek. Az én felszólitásaimra gyüjteményembe 5—6 érdekelt küldött adatokat.: a muzeuméira 5—600 hazafi sietett birt kincseit áldozatúl hozni, köz birtokká tenni. Hozzám 4—5 felkért ügybarát csatlakozott: a muzeumnak 40—50 szakértő egyén ajánlotta fel szolgálatát. Ezek engem arra a meggyődésre birtak, hogy vállalatomnak ezentúl nálamnál jobb folytatója lehet a Muzeumegyesület, mint a melyhez az egész ország rokonszenve csatlakozik, melynek már is oly gazdag történelmi kézirattára, rendes történelmi szakosztálya s oly jeles tisztviselői és szakférfiai vannak, kiknek igénytelen magam is mind csekély erőmet, mind létező gyüjteményemet tetszésök szerinti rendelkezésökre bocsátom.

Ime annak oka, hogy a hazai közönség az eddig általam szerkesztett és kiadott „Erdélyi Történelmi Adatok“ kezei közt levő IV-dik kötetét az erdélyi Muzeumegyesülettől — annak derék könyvtárnoka által szerkesztve — veszi. Minek én további folytatását és évenkénti gyarapodását lelkemből ohajtom.

Kolozsvártt, april 16-kán 1862.

Gr. MIKÓ IMRE

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ.

Az „Erdélyi Történelmi Adatok“ jelen IV-dik kötetének kiadását s ez Erdély történetirodalma mezején korszakot jelelő forrásgyüjtemény tovább folytatását muzeumunk alkotója s elnöke, a fentebbi nyilatkozatában kifejtett okokból, az erdélyi Muzeumegyesületre ruházván át, ez által egyesületünknek ujabb tér nyilt irodalmi munkássága körének terjesztésére, s kedvező alkalom ajánlkozott, hogy alapitásakor kitüzött egyik fontos feladata, nemzeti irodalmunk fejlesztése, ügyében egy lépéssel előbbre haladjon.

A Muzeum-egyesület szives készséggel vette fel teendői sorába ez erdélyi forrásgyüjtemény új folyamának kiadását, mely elhatározásában buzditására szolgált a nemes gróf nagylelkü ajánlata, mely szerint ez eddig általa szerkesztett gyüjtemény ügyétől szellemi és anyagi támogatását továbbra sem szándékozik megvonni, ki is igéretét azonnal tettel váltotta be, midőn nem csak az e kötetre általa gyüjtött kézirati anyagot bocsátotta egyesületünk rendelkezése alá, hanem e kötet kiadási költségének fedezését is, mire egyesületünk pénzereje csak áldozattal lehetett volna képes, magára vállalta.

A szerkesztéssel a Muzeum-egyesület engem mint könyv- és kézirattára őrét bizott meg; mely megtisztelő bizalomnak az által hittem legjobban megfelelhetni, hogy azokat az elveket és nézeteket, melyeket e gyüjtemény megindításakor az alapitó nemes gróf kimondott, irányadókúl tekintve lehető leghübben kö-

vetni igyekeztem, s lelkiismeretesen törekedtem e kötetet az eddig követett eljárással minél összeegyezőbben úgy állitni ki, hogy a szerkesztőség változtával az irány és szellem, mely e vállalatnak életet adott, éppen ne változzék, s az új folyam azon álláspontot, melyet az elébbi folyam a köz elismerés szerint irodalmunkban oly méltán foglalt el, minél inkább megközelitse.

Jól érzettem és érzem állásom nehézségét s a felelősség súlyát, mely ily előzmények után, rám elhárithatatlanúl nehezedik; de intézetünk s irodalmunk ügyének érdekében kötelességemnek ismertem a rám bizott feladatot elvállalni, ha szinte érezhettem is magamban, hogy annak részint erőm csekélysége részint hivatalos elfoglaltatásom terhe mellett aligha lehetek képes úgy megfelelni, hogy a tudományos közönség várakozását munkásságom eredménye teljesen kielégithesse.

A mi e kötet tartalmát illeti, úgy igyekeztem azt összeállitani, hogy a közlött naplók és krónikák egymást mintegy folytassák és kiegészitsék. A korszak, melyre e kötet kiterjed, a két Rákóczi György fejedelem kora (1630—1660). Kivételt e tekintetben az eredeti törvényczikkeken és székely adatokon kivül, melyeket Báthori Zsigmond és Bocskai István korából közlöttem, csak Segesvári Bálint krónikája képez, melynek nagyobb része a Rákócziak korszakát megelőző évtizedekre szól. Ez eddig ismeretlen érdekes kútfőt, mint a hozzá mellékelt czímlap is mutatja, egyesületünk munkás tagja Jakab Elek közléséből és jegyzeteivel adtam.

Meg vagyok győződve, hogy egyesületünk e kiadását a hazafi közönség szives részvéttel fogadja, s ez által valamint szellemi ösztönt úgy segélyforrást is kész lesz szolgáltatni e vállalat minél gyorsabban leendő folytatására.

SZABÓ KÁROLY.

HALLER GÁBOR NAPLÓJA.

1630—1644.

ELŐISMERTETÉS.

Haller Gábor, Haller István küküllői főispán és Kendi Judith fia, 1614. sept. 26-dikán született. Már tizenötöd éves korában 1629. húsvétján udvari szolgálatba állt, mint maga irja Brandenburgi Katalin fejedelemasszony inasságára. Következő 1630. évben martiusban a róm. catholicus hitet elhagyván reformatussá lett, miért atyjának tíz évig tartó nehéz haragját vonta magára. Nem sokára ez után a Katalin fejedelemasszonyhoz atyja a brandenburgi választó fejedelem által küldött követséggel együtt Németországba utazott, s esztendeig az Odera melletti Frankfurtban tanult. Innen 1631. nyarán a franekeri s még azon őszszel a leydai egyetembe távozott, mely utóbbi helyen majd nem négy évig folytatta tanulását. 1635. május végén a 20 éves ifju, miután hazájától öt évnél tovább távol volt, visszaindult s augustusban megérkezett Erdélybe, oly ismeretekkel és tapasztalással, mely öt főuri születése mellett a fejedelem és haza szolgálatában leendő előmeneteléről biztosithatta.

Haza érkezte után csak hamar I. Rákóczi György udvarában találjuk öt, hol mint béjáró 1635. sept. 13-tól éppen egy évig, a fejedelem kegyét több izben tapasztalva, szolgált. Egy évet sem töltvén magányban, — mi közben 1636 őszén a fejedelem táborával Várad, Jenő és Lippa táján járt, s 1637-ben atyjától némely részjószágokat kezéhez vett, — 1637. aug. 1-sején ismét a fejedelmi udvar szolgálatába állt, melytől két

év mulva 1639. sept. 5-dikén vett végkép búcsút. E két év alatt a fejedelem megbizásából a 23—24 éves ifjú, ki a külföldi egyetemeken a mathematicai tudományokban is nevezetes elömenetelt tett, Fogaras, Patak, Gyalu, Székelyhid és Görgény erösségein tetemes javitásokat tervezett és hajtott végre. Ezen túl több évig gazdaságának élve jószágain időzött. 1640-ben, miután atyjával kibékült, a Sz. György napra Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyülésre regalissal legelsőben hivatott meg, s ott mint a fejedelmet üdvözlő országos küldöttség tagja, az 1641-diki országgyülésen pedig mint e küldöttség szónoka szerepelt. I. Rákóczi György 1644-dik évi felső-magyarországi táborozásán folyvást jelen volt, s különösen Patak erösitése körül müködött.

Ezek azon nevezetesb adatok, melyeket Haller Gábor ifjúkori pályájára naplójából, mely éppen 1614-dik év végéig terjed, kiszemelhetünk.

Mennyivel inkább emelkedett Haller Gábor tekintélye s államférfiui befolyása a következő időkben, annyival inkább sajnálhatjuk, hogy naplója, melyet azon kor igen divatos szokása szerint bizonyosan 1614. után is folyvást vezetett, nem jutott reánk, s igy további pályáját csak különböző történetirók és oklevelek adatainak egybevetéséből vázolhatjuk.

II. Rákóczi György, trónra lépte (1648) után csak hamar, a boros-jenei végvár főkapitányságával s Zaránd vármegye főispánságával diszesitette Hallert, mely állomásában öt az egykorú Szalárdi e vár erösségeinek kijavitása s megujitása körül tett buzgó munkásságáért dicsérettel halmozza. Miután e vár 1658-ban az Erdélyt egyik szegletétől másikig duló törökök kezére került, a következő évben a törökök által fejedelemmé emelt Barcsai Ákos alatt Szász-Sebesen 1659. maj. 24-dikén hozott országgyülési végzés öt Nagy-Várad kapitányává emelte, mely végerösség parancsnoksága e viharos időben a legnagyobb fontosságú állomás volt. E várat azonban Barcsai hüségében a fejedelemségért ujolag fellépett II. Rákóczi György izgatása s az őrség és lakosság Rákóczihoz szitása miatt minden buzgó törekvése mellett sem lehetett képes megtartani s annak parancsnoksága még azon évben ismét Rákóczi hive Gyulai Ferencz kezére került.

Barcsai a gynlu-fenesi csata (1660. maj. 22.) után az Erdélyre a török által rótt roppant sarcz elengedése végett hü tanácsosát Haller Gábort küldte a nagy haderövel Nándor-Fejérvárról Temesvárra vonult Ali basa táborába, ki öt kedvetlenül fogadván néhány nap mulva fogságba vettette. Haller tudositására maga Barcsai sietett az előtte személyesen ismert Ali basa táborába, kivel Lippa és Jenö közt találkozott. A török vezér öt is kedvetlenül fogadta s Várad átadására sürgette. Midőn a vezér Hallertől, mint Várad egykori kapitányától, e vár átadását halálbüntetés alatt követelte, s ez azt hatalmában nem állónak vallotta, 63 fontos vasat veretett lábaira, s foglyával s a fejedelemmel, kit szoros őrizet alatt magával vitt, Várad alá vonult. Csak e vár bevétele (1660. aug. 27.) után, — mire azonban a szilárd lelkü Haller magát eszközül használtatni nem engedte,— harmad napra, midőn az erdélyi rendek a sarcz egy részét Gilányi Gergely által Ali vezér táborába vitték, lön mind Haller mind Barcsai szabadon bocsátva.

Csak hamar ez után Kemény János lépett fel Barcsai ellen mint versenyfejedelem, ki is ismervén Haller Gábor tekintélyét és befolyását, öt, ki beütésekor elöle testvére Pál fejéregyházi kastélyába vonult, tulajdon fia Simon vezérlete alatt haddal akarta kézre keriteni, mit Haller észrevévén a szintén üldözött Bethlen Jánossal együtt Kemény eleibe ment, s rettegvén a Kemény emberei által felkonczolt Lázár György tanácsos és fő itélőmester sorsától, magáról Keménynek hitlevelet kénytelenittetett adni.

Miután Barcsai még az 1660-dik év végén a fejedelemségről országgyülésen ünnepélyesen leköszönt, s a rendek Kemény Jánost választották utódjává, Hallert folyvást Kemény János környezetében találjuk, ki öt mint az ország egyik legtekintélyesebb főurát folyvást maga mellett tartotta, részint azért hogy ellene ne müködhessék, részint hogy e férfiú mellette léte által tekintélyét és népszerüségét Erdélyben növelje.

Apafi Mihály, kit a német segélyre támaszkodott Kemény ellenében Ali basa 1661. september 14-dikén a m. vásárhelyi mezön Erdély fejedelmévé emelt, hasonlóan nagy súlyt fektetett Haller Gábor megnyerésére s öt kis-selyki táborából nov. 23-kán

kelt levelében hüségére térni felszólitotta *). Ugy látszik azonban sikeretlenül. Haller Gábort ugyanis a nagy-szőlősi csatában, mely Keménynek életébe került, 1662. január 23-dikán, testvérével Pállal, Bethlen János és Farkassal, Bánfi Dénessel s Erdély több főuraival, Kemény táborában találjuk, honnan a vereség után Görgénybe menekült.

A német segélyre támaszkodó Kemény párt néhány havi sikeretlen törekvése után, Haller több társaival együtt a magát engesztelékenynek mutató Apafinak meghódolt. Az ország rendei 1662-ben Kolozsvár alatti táborukban tartott országgyülésökből őt rendelték a felemelt évi török adó régi állapotra való szállitása s Erdély határainak a törökkel való tisztába hozatala ügyében Ali pasához Temesvárra inditott követség fejévé. Haller ez állásában Ali megvesztegetett tanácsosai által nyomára jövén, hogy a basa Várad tartozandóságaiúl egész Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok vármegyéken kivül Kolos, Doboka és Belső-Szolnok egy részét is hódoltságúl összeiratta s a váradi várfeladási szerződés ellenére török birtokká akarja foglalni, Apafit e körülményről értesitette s e tervnek sikeresen ellenműködni buzditotta.

Haller e küldetése után haláláig a töröknél maradt. Ali *pasa ugyanis őt nyolcz hónapnál tovább tartotta magánál*, s midőn Apafi 1663. nyarán követe Daczó János által az adó egy részét Alihoz Temesvárra beküldte, akkor sem nyerte meg, mint reménylette és ohajtotta, szabadon bocsáttatását. Sőt inkább Ali őt magával vitte Nándor-Fejérvárra, hol a magyarországi hadjáratra készülő nagyvezérrel Köprili Achmettel találkozott.

Hallert a nagyvezér, miután a Dráván túl haladt táborával, magához hivatta s nem reménylett szivességgel halmozta el. E körülmény nem maradt titok Apafi előtt, kit visszatérő követei Daczó János és Baló László körülményesen értesitettek, nem mulasztván el a török kegyének vesztésétől rettegő fejedelem haragját Haller ellen intézett vádjaikkal gerjeszteni.

*) E levelet közölte gr. Kemény József, *Árpádia I. köt. 294. l.*; mi is adjuk *Függelék V. szám alatt.*

Apafi küldötte Szilvási Bálint által nyomozást intéztetett a nagyvezérnél Haller ügye iránt, miből azonban bünös volta éppen nem derült ki. De sem e körülmény, sem Hallernek 1663. aug. 23-dikáról az esztergomi török táborból Apafihoz intézett mentegető levele, nem lehetett képes a fejedelem lelkében nem minden alap nélkül megfogamzott gyanút kiirtani, melynek e férfiú nem sokára csak ugyan áldozata is lett.

Apafi ugyanis, ki a nagyvezér felszólitására kevesed magával az Érsek-Ujvárt meghóditott törökök táborában megjelent, e hódolati hüsége eredményéül a nagyvezértől kieszközölte, hogy félelmes vetélytársát láb alól eltétesse. Haller Gábort még azon éjtszaka, melynek előző napján november 14-dikén Budán Apafit a nagyvezér harmadik ünnepélyes fogadtatásban részesitette, Alsó-Némedi faluban, hol a fejedelem kiséretében meghált, az utánna küldött törökök ágyából felvervén, a vezér eleibe hurczolták, ki is őt azon ürügy alatt, hogy hir nélkül merészelt tőle távozni, vesztőhelyre vitetvén november 15-dikén kivégeztette, minden vele volt vagyonát s igy hihetőleg irományait is zsákmányra hányatván.

E körülmény lehet oka, hogy Haller Gábortól néhány levelén kivül csak ez 1644-ig terjedő napló jutott ránk, melyet, minthogy majd nem húsz évvel az előtt csak nem egészen tele irván többé nem használt, kivégeztetésekor bizonyosan nem hordott magával.

E napló eredetije kis 12-rétben fehér pergament kötésben jelenleg a károly-fejérvári Batthiányi-féle könyvtárban van. Lapjai mind számozatlanok.

Ez eredetiből irta azt le az előtte kevésbbé érdekeseknek látszó helyek kihagyásával Benkő József, kinek jelenleg gr. Kemény József gyüjteményében az erdélyi muzeum birtokában lévő másolatát Dr. Ötvös Ágoston sziveskedett a Benkő által mellőzött helyekkel az eredetiből kiegészitni.

Jelen kiadást Benkő és Ötvös egyeztetett kéziratai alapján kezdettem meg; miután azonban igy némi hijányokat vettem észre, csak az első három iv sajtó alól kikerülte után nyerhettem meg rövid időre az eredetit. Ez az oka az első ivekben

mutatkozó számos nyomtatási hibáknak s néhány helyen történt kihagyásoknak, melyeket a nyomdai hibák közt gondosan kiigazitva megjelelni nem mulasztottam el.

A mi e napló becsét illeti, nem tulajdonithatunk ugyan annak, mint ugy szólván az iró magán életét és ügyeit tárgyazó rövid jegyzetek halmazának, e kor történetére nézve nevezetes fontosságot: de a részleteket kutató történetbuvárnak még is több helyt jó szolgálatot tehet adatai pontosságával, s itt ott érdekes részleteket szolgáltat az azon kori társodalmi élet, szokások és erkölcsök figyelmes tanulmányozójának.

Nevezetesebb sajtóhibák.

15.	lap.	11.	sor alulról	nz *olv.*	az
17.	„	17.	s. felülről.	Ebéden Hollandiában *olv.*	Ebéden Hágában Rochelius uramnál, estve Leydában.
21.	„	4.	s. fel.	Drentia ugyanazon tartományban. 21. Meppel. *olv.*	Drentia tartományban. 21. Meppel ugyanazon tartormányban.
21.	„	11.	s. fel. 25 for.	*olv.*	35 for.
23.	„	6.	s. fel. 110	*olv.*	40
„	„	7.	s. fel. 40	*olv.*	1
„	„	2.	s. al. utimasiana	*olv.*	Vtimariana
25 és 26.	lap.		Vestrateus	*olv.*	Verstratens
27.	lap	9.	sor al. 17. 20. Danczka *után kimaradt:*		Adott Albertus Niclasius 20 tallért kölcsön. 21. Danczka,
28.	lap	7.	*sor fel. Bedolecs olv.*		*Besolecs.*
29.	„	18.	s. al. Küldtem az úrnak levelet *után kimaradt:*		12. Küldött az úr levelet.
30.	„	7.	s. fel. rendelte	*olv.*	kezdette
„	„	18.	s. fel. Verrej	*olv.*	Veröczi
32.	„	8.	s. al. Fejérvárra	*olv.*	Landor-Fejérvárra
34.	„	11.	s. f. vármegyéknak	*olv,*	vármegyéknek
35.	„	8.	s. al. Böjti	*olv.*	Bojti
41.	„	10.	s. al. Monoron	*olv.*	Monorán
45.	„	8.	s. al. 18. 19. Fogaras. *után kimaradt:*		Voltam vacsorán az német fökapitánynál. 20. Fogaras.
48.	„	16.	s. al. Incipit commitiorum sessio prima *olv.*		Incipit comitiorum in certas personas a Generalibus Comitiis commissorum sessio prima.
59.	„	3.	s. fel. Szénapevösön	*olv.*	Szeneverösön.
62.	„	2.	s. al. elsőbea	*olv.*	elsöben
63.	„	18.	s. al. Petki	*olv.*	Pókai
70.	„	3.	s. al. brasiliai	*olv.*	Brasilia,
71.	„	18.	s. fel. elrontett	*olv.*	elrontott
76.	„	6.	s. fel. Vajjon	*olv.*	Vajha
78.	„	8.	s. fel. Gyalakuth.	*olv.*	Gyalakuta.
91.	„	5.	s. fel. Kérészett.	*olv.*	Keresztür.
92.	„	14.	s. fel. Lesoncz.	*olv.*	Losoncz.
93.	„	11.	s. al. Szereacset	*olv.*	Szerencset.
116.	„	3.	s. al. hadjárnt	*olv.*	hadjárat.
124.	„	5.	s. fel. Salamouhoz	*olv.*	Salamonhoz
137.	„	11.	s. al. visszjövén	*olv.*	visszajövén
138.	„	13.	s. fel. obetter	*olv.*	obester
147.	„	11.	s. al. Lundenburyot	*olv.*	Lundenburgot

149.	lap	17.	sor	alulról genenál	*olv.* generál
162.	„	19.	s.	felülről éedekei	*olv.* érdekei
167.	„	13.	s.	fel. köfaliraton	*olv.* kő-feliraton
193.	„	2.	s.	al. VIII.	*olv.* XVIII.
195.	„	11.	s.	al. rendeseni imádkozás	helyet *olv.* rendesen imádkozási helyet.
203.	„	20.	s.	fel. Radvius	*olv.* Ravius
210.	„	1,	s.	al. alált	*olv.* halált
225.	„	5.	s.	fel. lengyelekről	*olv.* lengyelektől
237.	„	12.	s.	fel. puszittó	*olv.* pusztító
„	„	5.	s.	al. ode	*olv.* oda
245.	„	3.	s.	al. Hhogy	*olv.* Hogy
256.	„	3.	s.	al. habáson	*olv.* hibásan
263.	„	19.	s.	fel. tiszthen	*olv.* tisztben
267.	„	17.	s.	al. császérnak	*olv.* császárnak
271.	„	18.	s.	al. élesben	*olv.* élésben
278.	„	15.	s.	fel. elállának	*olv.* elállnának
292.	„	1.	s.	fel. melyel	*olv.* melyet
302.	„	12.	s.	tel. Gyulal	*olv.* Gyulai
319.	„	9.	s.	al. beneuol	*olv.* beneuole
332.	„	13.	s.	al. 1564.	*olv.* 1584.
338.	„	9.	s.	fel. épitésoktől	*olv.* épitésektől
345.	„	3.	s.	al. Udunrhelij	*olv.* Udnarhelij
357.	„	1.	s.	al. vrimarius	*olv.* primarius
368.	„	8.	sor	fel. küldjuk	*olv.* küldjük.

OSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

1.

HALLER GÁBOR NAPLÓJA.

1629—1644.

In transmissa aetate nihil lucri habet homo, nisi ut dierum et praeteritorum actorum suorum vanitati irrevocabili recordetur. Miser imo stultus ille, qui praesentia tantum meditatur, praeterita negligit, praesens enim momentaneum est, ideoque docere nos non potest. At ex praeteritis de praesentibus et futuris conjicere pronum est. Praeteritorum meditatio frequens eo etiam utilis, quod male actam vitam in memoriam revocando, verecundiam in nobis atque adeo vitae emendationem efficit. In hac vanissima vita is demum felix existimandus, si qua in lubricis est felicitas, qui ex praeteritis actionibus suis praesentem vitam bene moderare didicit. *In hanc rem utile admodum est seriem dierum actionumque suarum* describere, ut illas coram se semper quasi habeat, ex iisque quid in vita sua emendandum, quid prorsus desecandum et cavendum sit, videat. Huic fini destinatus a me libellus hicce, ex quo, o utinam! quid cavendum, quidve mihi sit sequendum discere possem. Tunc scopum meum adeptum me possem gloriari. Sed vanitas haec vita, vanitas omnis homo, ego summa vanitas, video meliora proboque, deteriora sequor. Quando vero liberabor ab hac vanitate. Sola mors finis vanitatis.

1629. esztendőben 14. napján Szent-András havának holt meg az boldog emlékezetű fejedelem Bethlen Gábor[1]) Fejérváratt, 12 órakor délben, hogy Váradról megérkezett, menten másik napon.

Én is ebben az esztendőben húsvétra állottam volt udvarhoz Catarina fejedelem asszony inasságára.

Születésemnek penig napja esett 1614. esztendőben 26. septembris.

Isten kegyelmességéből járásim, hallásim hul esnek, arról való számtartásom.

Anno Domini 1630.

Januarius. 1—12 Fejérváratt. 13. Kincsiben, oláh falu. 14—16. Szent-Pálon. 17. Egy oláh faluban, Karácsonfalván. 18—31. Fejérvár. 25-én temették el az felséges Bethlen Gábort.

Februarius. Mind az egész holnapban Fejérváratt voltam.

Martius. 1—14. Fejérvár. E tájban az pápista vallást elhagyván, állottam az reformata religióra, mely miá az atyám uramnak haragját vettem, s azonkül is nem keveset szenvedtem, kiváltképpen Németországban, mindenektől elhagyattatván. De a ki mellett az Isten, kicsoda az ellen[2])? 15—24. Gyógyon. 25. Bokay, Kapi Andrásé. 26—31. Fejérvár.

Aprilis. 1—2. Fejérvár. 3. Enyed. 4. Torda. 5. Kolozsvár — Ország gyülése volt az fejedelem holta után, voltam ott 29. napjáig Aprilisnek. 30. Torda.

Majus. 1. Enyed. 2—9. Fejérvár. 10. Szerdahely, szász falu. 11. Szeben, szász város. 12. Szeben. 13. Porumbák. 14—22. Fogaras. Indultam Németország felé az követekkel, az kiket az elector az fejedelem asszonyhoz küldött volt; az elsőnek neve Joannes Gospod, az másiknak Fridericus Gers, az harmadiknak

[1]) Bethlen Gábor fejedelem halála az erdélyi krónikák szerint szent András hava (november) 15-kén történt. Ezt bizonyitja a gyulafejérvári székes-egyházban lévő sirirata is. Lásd: *Szereday, Collectio monumentorum 19, 20. l.*

[2]) Ezen sorok az eredetiben oldalvást vannak jegyezve.

Christophorus Maps. 23. Segesvár. 24. Vásárhely. 25. Besztercze. 26. Dés. 27. Kővár. 28. Görbed. 29. Szőlős. 30. Munkács. 31. Munkács.

Junius. 1. Zeregnie[1]). Véreső esett azon nap, melyen ott voltam, egy paraszt embernek az udvarán. 2. Zobrancs[2]). 3. Varonnya. 4. Szent Mihály[3]). 5. Liblio Lengyelország széliben, egy nagy hegyen vagyon az vára[4]). 6. Sancz[5]). 7. Lubimer. 8. Krakó, alsó Lengyelországnak metropolisa. 9. Ulkos, lengyel város. 10. Tonkovics, Silésiának széliben Lengyelország felől. 11. Streylics. 12. Brega. Az bregai herczegnek lakó helye. 13. Bresla. 14. Bresla, imperiumi város, Silesiának metropolisa az Odera mellett, melynél sokak az Imperiumban szebb várost nem tartanak. 15. Parkovics. 16. Brega, egy falu. 17. Girimberg. 18. Crosna, Silesiának széliben, az brandenburgumi elector birja, az Odera mellett, szőlőhegyei vagynak. 19. Crosna. 20. Czörcz. 21. Kisztrin. Az Odera és az Varta között igen erős város, melyet egyfelől az Odera, másfelöl az Varta foly környül, harmad felöl mély lápok vagynak. 22. Kistrin. 23. Kistrin. 24. Fürstenwald, az Spreh mellett egy város. 25. Kopniegh az Spreh mellett. 26. Berlin. Az brandenburgumi electornak lakóhelye az Spreh mellett; két városa vagyon, az Sprének két partján, egyiket Berlinnek, másikát Kerlinnek híják, az elector vára Kerlinbe vagyon, igen szép vár, melynek az Imperiumban nincsen mása, az külső látatja szerint, az mint mondják. 27—30. Berlin.

Julius. 1—11. Berlin. 12. Áz vizen mentem. 13. Niderlagh. 14. Francofurt; ez egész holnapban ott voltam az Acade-

[1]) Szerednye, mezőváros Ung vármegyében.

[2]) Szobráncz, mezőváros Ung vármegyében.

[3]) Varanó és Szent-Mihály, mezővárosok Zemplinben.

[4]) Lublyó, a szepesi XVI város egyike, régi várával.

[5]) Sandecz (Ó és Uj) Galiczjában Lublyótól éjszakra. — Az alább előjövendő külföldi helynevek magyarázását, melyeket szerzőnk a mai kiejtéstől és irásmódtól többé kevesebbé eltérőleg jegyzett föl, bizvást mellőzhetőnek gondoltuk; miután azokat az olvasó részint első pillanatra felismerheti, részint alkalmas térképeken könnyen feltalálhatja.

miában, egy Theologiae Professornál Gregorius Francusnál*) voltam szálláson. — Vagyon az Odera mellett az város, az közép Marchiának fő városa, sok szőlőhegyei vagynak. Az svéciai király vette meg Stetint Pomeraniában, és ugyan ezen holnapban jutott Németországban. Fizettem minden hétre magamtól 2 tallért, és az szolgámtól 1 tallért és 10 ezüst garast.

Itt vagyon egy kút az Lebuki kapun kivül, az szőlőhegyek között, melyben ha fát vetnek, harmadnap múlva vassá leszen.

Augustus. Ebben az holnapban is egészen ott laktam. 13. napján egy kemencze kenyér vérszínüvé változott.

September. Ebben az holnapban is mind Francofurtumban laktam, 4. napián, az elector Cároli Pétert, az kivel együtt jöttem fel, az erdélyi fejedelem asszonyhoz, 8. napján az fejedelem asszony küldötte fel egy német fő ember szolgáját Ferdinandum Sack az electorhoz ő felségéhez. 10. napján öltöztem először német köntösben. 23. napján mentenek haza magyar nemesek ketten, az kiket itt Francofurtumban találtam, Dániel János, Bethlen János, és az Gróf Bethlen Péter uram ő nagysága praeceptora Theolcseki István uramék, az kik hatodfél esztendeig laktak ide fel tanulságnak okáért.

October. Ebben az holnapban is mind Francofurtumban laktam.

November. Ebben az holnapban is Francofurtumban laktam. 18. napján égett meg egy puskaportörő malom itt Francofurtumban. 22. Jöttek az Academiában magyarok ketten, Thályai Márton és Uzoni Boldizsár.

December. 1—17. Frankfurt. Küldöttem Erdélybe szolgámat. Item ment el Joachimus Christophorus Benkindorf nevü iffiu legény. 18—23. Frankfurt. 24. *Inauguratus est Ill. D. D. Georgius Rakoci Princeps Transilvaniae.* 25—31. Frankfurt.

*) Ezen Doctor Francus nagyon szerette a mi Haller Gáborunkat és néki Hollandiába is sok leveleit küldötte. — *Benkő jegyzete.*

Annus 1631.

Januarius. 1—6. Frankfurt. 7. Ridersdorf. 8. Berlin. 9. Köpnieg. 10. Fürstenvald. N.B. Éjjel az vizen sok nyomoruságom volt. 11. Stessen. 12. Köllin. 13. Köllin. 14. Köllin. 15. Ransdorf. 16. Frankfurt. Ettől fogva az egész holnapban Francofurtumban voltam. 24. Jött ide Tilius az császár és az bavariai fejedelemnek fő generalisa. 27. Ment el Tilius. 30. Négy magistereket creáltanak.

Februarius. 1—5. Ment el másodszor Tilius sok néppel az svéciai király eleibe. — Mind az egész holnapban Francofurtumban voltam.

Martius. 6. Egy deák publice verseket perorált. 8. volt publica disputatio. 39. Volt publica disputatio. Jött Erdélyből az fejedelem asszonytól egy német szolgája Rosa. Az egész holnapban Francofurtumban voltam. Ebben az holnapban vette meg az svéciai király Colbergát, Demint, Neobrandeburgumot, melyet nyert vissza Tilius.

Aprilis. 8. Éjjel szivárvány láttatott. 12. Szállotta meg Francofurtumot az svéciai király ő felsége. 13. Vette meg az várost ő felsége erővel, az megvételben vesztett el 300 embert. Az császár népében veszett el az megfogattakkal egyetemben 6000, kik között veszett el Colonellus Hido, Colonellus de Ferroy; az várost annakutánna prédára engedte az vitézeknek, 2500 lovasnak, az kik engemet is megfosztottak minden köntösömtől, annyira, hogy csak egy ingem maradott; az kissebbik Putkey locumtenens elfogatott. 13. napján aprilisnek égett el az városban 17 ház, az prédálás, az mely volt azon napon, tartott más nap hat órakorig. 15. Inditotta meg az király ő felsége népét Landsperg alá. 21. Mentek el az svéciai király után innét 3000 gyalog Landsperga alá. 22. Strasburg urammal voltam szemben, az ki követségül Erdélybe ment, onnét Constancinápolyba. 26. Vette meg az svéciai király Landspergát, kibocsátván az császár népét belőle fegyverekkel együtt és 4 álgyúval. Az egész holnapban Francofurtban voltam.

Majus. 1. Frankfurt. Jött meg az svéciai király ő felsége Landsperga alól. 9. Ment el svéciai király ő felsége Magdeburgum felé. Strasburg uram betegedett meg. 10—11. Frankfurt. Hallottam, hogy Crosnára ütött volt az császár népe, de vissza üzettek*). 15. Frankfurt. Küldött Dávid levelet Breszlóból. 16. Frankfurt. 17. Frankfurt. 18. Frankfurt. Holt meg egy ur Scratin nevü. 19, 20, 21. Frankfurt. 22. Frankfurt. Esztendeje vagyon, hogy hazámból megindultam. Strasburg urammal beszélgettem. 23. A mezőn gyalog jártam azon a napon 7 mélyföldet. 24. Az Spreán. 25. Az Spreán. 26. Berlinben. Hallottam meg, hogy Tilly megvette Magdeburgumot, és annakutána az városi embereket kicsinytől fogva nagyig mind levágatta, és az várest földig lerontotta. 40,000 ember könnyen veszett ott. Jött meg Dániel. 27—30. Berlin. 31. Berlin. Vettem új köntöst fel. Fizettem meg az előbbeni köntösömért 128 R. thl. Adott meg Berlinumi kalmár 272 R. thl., az kit az erdélyi fejedelem asszony parancsolt.

Junius. 1. Berlin. Küldöttem levelet Erdélybe. 2—3. Berlin. 4. az Sprea vizén. 5. az mezőn. 6. Frankfurt. Fizettem az gazdának 150 m. forintot, egyéb adósimnak 32 és 11 aranyat. 7—14. Frankfurt. 15. Frankfurt. Hallottam, hogy az palatinus elfogatott az erdélyiektől és minden hada eloszlott avagy elfogattatott. 16. Frankfurt. 17. Frankfurt. Az egész evangelicusok tartományban az római imperiumban böjtöt hirdettek erre az napra az evangelicus fejedelmek. 18—22. Frankfurt. 23. Frankfurt. Crosnát az császár népe megszállotta, de visszaszaladtak alóla. 24. Frankfurt. 25. Lebuk. 26. Kistrin, ismerkedtem meg az svéciai királynak egy kapitányával Johannes Neumannal. 27—30. Frankfurt.

Julius. 1—11. Frankfurt. 12. Frankfurt. Ment el Gustavus Horn az svéciai király mezei generalisa az városon által Silesiába egynéhány ezer emberrel. 13—18. Frankfurt. 19. Lebuk. 20. Egy faluban az Odera mellett. 21. Siswed. 22. Stetin az pomeraniai fejedelemnek lakó helye, igen felettébb erős város, szintén az Odera mellett vagyon, mentem által ugyan az nap Garcson, az is erős városocska volt, de az császár népe

*) Oldalvást más kézzel irva ezen jegyzet áll: Ist falsch.

rútúl elpusztitotta, és mikor az svéciai király megszállotta, hogy meg nem tarthatták, felgyujtották, és teljességgel földig leégették, ott vagyon csak egy mélyföldnyire tőle Gripenága, az is hasonlatosképpen járt. 23—26. Stetin. 27. Indultam meg Belgium felé, és háltam azon éjjel az Oderán. 28. akkor is az Oderán. 29. az Frischhaspon, annak híják a tengernek egy szakadékját, mentem által két sziget mellett, melyeknek egyikét Ysedomnak, másikat Vollinnak (hívják). 30 az Haspon. 31. az Balthicum tengeren.

Augustus. 1. az Balthicum tengeren, mentem el Rugia sziget mellett, mely sziget az pomeraniai herczeghez tartozik. 2. az Balthicum tengeren. 3. az Belten, annak híják az tengernek egy szorosát, láttam egy néhány városokat az hajóból, ugy mint Ellebogent, Malmujet, és Coppenhaget, az dániai király lakó helyét. 4. Helschner, az tenger partján való város, láttam messzére az hajóból Croneburgot, egy vár a tenger mellett. 5—7. az Balthicum tengeren mentünk el Norvégia mellett, ott láttam egy várat az tenger partján, igen nagy kősziklán, melyet Cworschbergnek hínak. 8. az Német tengeren. 9. az Német tengeren, az Dünkerkiek egy hajóval találtak volt reánk, de nem mérének hozzánk fogni, mivel erőtlenek voltak hozzánk képest. 10. 11. az tengeren. 12. az Flieden, az tengernek egy szakadékja, az mely minden 24 órában vissza, meg az tengerbe foly. 13. Hartingh, az tenger mellett; igen nagy portus vagyon ott, egész Frisiában legerősebb város; mert mihent az ellenség reá jü, egynéhány mélyföldre kiárasztják az tengert, és igy közel sem mehet hozzá az ellenség. Láttam ott egy igen nagy vas álgyút, az kiben két ember bebúhatnék; az városnak minden utczáján árok vagyon, melyet nagy munkával csináltak, és az tengerből vizet vittek beléje; voltam szálláson az aranyos toronyban. 14. Franikera. Voltam szálláson az aranyos sólyomban. 15. Franikera. Irattam bé az academiában magamat. 16. Franikera. Mentem asztalhoz D. Makouiushoz, kinek fizetek hétre 6 forintot. 17. 18. 19. Franikera. 20. Franikera. Hallottam, hogy Tiliust megverte az svéciai király. 21—22. Franikera. Adott Ludovicus Eskenn 6 aranyat, és egy felet kölcsön. Megadtam 15. October. 23. Franikera. Küldöttem szolgámat haza, kinek adtam úti költ-

séget 13 aranyat. 26. Franikera. Kezdettem D. Johannes Makonius alatt *az logicát*. 27. 28. 29. 30. Franeker. Vettem uj köntöst fel, 91 tallérban tölt fel. 31. Franeker.

September. 1. 2. Franiker. Creáltatott egy Doctor. 3. 4. Temettünk el egy *juris professort*. 5. 6. Hoztak be egy doctort az academiában. 7. 8. 9. Kezdettünk az asztalnál egy egy ethica avagy politica kérdést proponálni. 10. Franeker. Verettettek meg az spanyolok az belgáktól. 11—21. Franeker. Volt triumphus az spanyolokról. 22—26. Franeker. 27. Az tengeren. 28. Az tengeren egy mélyföldnyire Emusától. 29. Amsterodam. Voltam Brunswigaban szálláson, adtam egy ebédért 16 stifert. Voltam azon nap egy házban, melyet minister Bruloff-hausznak hínak, láttam vizből való felette szép mesterségeket. 30. Amsterodam. Láttam egy tehenet, az melyet alól feljül fejtenek; voltam annak felette, a hun az vétkes embereket tartják, melyet Zuchthausnak hínak. Hallottam meg, hogy Lipsiát megvette general Tylli.

October. 1. Amsterodam. Voltam egy háznál, melyet Dollhofnak hínak, ott láttam viaszból kicsinálva az francziai királyt feleségestől, *és az belgiumi fejedelmet feleségestől, és egy fiacskájával*, és még egy néhány embert azonkivül oly mesterségesen, hogy élni láttatnak. Hallottam, hogy Tyllit megverte az svéciai *király, és Lipsiát meg elhagyták az császár népe. 2. az tengeren.* 3. Franekerában. 4. Franekera. Jött egy magyar Erdélyből, az kitől küldött Bethlen István uram ő nagysága ötven aranyat. 5. Franekera, *fizettem meg az itt való adósságomat in summa* 95 aranyat és 53 stifert. 6. Franeker. 7. Harlingh. 8. Az tengeren. 9. Emusa. Láttam az Paludánust és egész egyet másit. 10. Amsterodam. 11. 12. Leyda. 13. Haga. Egy falu, kinek mása nincsen egész Europában, az confederata provinciáknak fejedelmének és ordóknak székek; láttam ott az többi között egy rakott hegyet igen mesterségesen tengeri csigákból, gyöngyházakból és egyéb afféle drága egyetmásokból, az mely hetedfél esztendeig készült fel; láttam az fejedelem kertit, melynek mását nem láttam, ott külömbkülömbféle gyümölcsfákat és virágokat, ugy mint, narancs, czitrom*), pomagránát, és egyéb efféle fákat. Voltam annak fe-

*) Ma az ilyen gyümölcsfák Erdélyben is nem újságok. *Benkő jegyzete.*

lette abban az házban, az hun az ordók egybe szoktak gyüini, és az törvényházban. 14—17. Leyda. Fogadtam szállást. 18—20. Leyda. Küldtem haza levelet Szikszai Gergely által az asszonyom anyámnak. 21—23. Leyda. Kezdettem el az franczia nyelvet tanulni. 24—25. Leyda. Küldöttem haza leveleket Bethlen István uramnak ő nagyságának, Dániel János és Horváth János uraméknak és Francofurtumban D. Gregoriusnak*). 26. Leyda. Jöttek magyarok *ketten fel, Tholnai János kolosvári mester ennekelőtte*, és Megyesi István. 27—31. Leyda.

November. 1—3. Leyda. Kezdettem el az palaestrát tanulni. 4—8. Leyda. *Hallottam, hogy az svéciai király viszont* teljességgel profligálta Tylliust 9—16. Leyda. Küldöttem levelet D. Francus uramnak, az ki most an Neostadiumban mulat. 17—28. Leyda. Hallottam, hogy Prágát megvette az svéciai király. 29—30. Leyda.

December. 1. Leyda. Más mesterrel kezdettem el az galliai nyelvet. 2—8. Leyda. Kértem Tholnay János uramtól 6 aranyat kölcsön. 9. Leyda. Hallottam, hogy az svéciai király Moguntiát megvette. 10. Leyda. Fogadtam más szállást, az hun egy hétre hatodfél forintot kell adnom, ételtől, kamarától, ágytól és mosástól. 11. Leyda. Fizettem az gazdasszonynak harmadfél hétre meg öt tallért, 25 stifert. 12—28. Leyda. Ettől fogva kezdettem új hónapot az palaestrában. 29—31. Leyda.

Anno 1632.

Januarius. 1—2. Leyda. 3. Haga. Láttam az királyné asszonyt az asztalnál, az Fridericus cseh király feleségét, két fiával és egy leányával, és az cseh király irt az albumomban. 4. Haga. *Láttam az egybe esküt tartományoknak fejedelmit az asztalnál.* 5—17. Leyda. Jött egy magyar pápista deák ide. 18—22. Leyda. Hoztak levelet Francofurtumból D. G. Francustól. 23—24. Haga. Kereszteltek cseh királynak egy fiát meg. 25. Leyda. Az óra hány legyen, mint kellessék egy gyürüvel, melyben türkes vagyon,

*) Ezen adat, valamint alább még 21 hely, az eredetiben titkos irással van jegyezve, melynek kulcsát és hasonmását Dr. Ötvös Ágoston szives közléséből alább mellékletül adjuk.

megtudni hallottam, és meg is próbáltam: Egy üvegben egy kevés vizet kell tölteni, annakutánna az gyürüt egy hajszálra, avagy czérnaszálra felfüggeszteni, és tartsa az ember az kezében az üvegben, de ugy, hogy az gyürü ne érje az vizet, és ugy tartsa egy kevéssé az kezét mozditatlan, és az mennyi az óra leszen, annyit üt az óra oldalán az gyürü. Voltam az anatomiában annak felette, a hun egy asszonyt metéltek fel. Az novellákban olvastam, hogy Neapolishoz két mélyföldre hegy gyult volna meg 25 novbr. mely égett 28. napjáig novembernek, és hogy az hamu, melyet kivetett, az láng egynéhány városokat boritott legyen el. És hogy ismét nem messze ugyan oda igen nagy földindulás volt volna, annyira hogy hegyek is és halmok omlottanak volna le, és hogy egy hegynek roppanása, mikor leesett volna, 30 mélyföldnyire hallatott meg. 26, Leyda. Küldöttem haza levelet, Bethlen István uram ő nagyságának, az anyámnak, Dániel Jánosnak. Az cseh király indult meg Németország felé, és ezen az éjen itt hált. 27—31. Leyda.

Februarius. 1. Leyda. Perorált Razovil az lengyel fejedelem az academiai membrumok ellen. 2—17. Leyda. Kértem másodszor Tholnai János uramtól kölcsön 3 aranyat. 18—20. Refutálta az Magnificus Rector az Razovil fejedelem oratioját. 21—22. Intermittáltam egy ideig az galliai nyelvet. 23—25. Voltam az lengyel fejedelemmel Januzius Razovillal szemben. 26—29 Leyda.

Martius. 10. Opponáltam az philosophicum auditoriumban, disputálás volt az magistratus felöl. 24. Leyda. Tholnai János uram adott Ducatos 4. et stiferos 24. Az kinek mindenestöl fogva vagyok 13 aranynyal és 24 stiferrel adós. 27. Leyda. Fizettem az gazdám asszonynak meg. Most maradtam az gazdám asszonynak 80 forinttal adós, és 4 stiferrel. 31. Leyda. Hoztak levelet D. Gregorius Francus uramtól Francofurtumból.

Aprilis. 3. Leyda. Fizettem az gazdám asszonynak egy hétre meg. 5. Frequentáltam ujolag az palestrát. 8. Küldtem levelet hazámba az fejedelem ő felségének, gubernator uramnak, az anyámnak, Gelei uramnak, Dániel János és Horváth Ferenczenek. 11. Ettem ebédet az lengyel fejedelemmel Janusius Razovillal. 24. Hallottam, hogy az hispaniai király népe által jött az

Mosellán, és egynéhány várost foglalt el az palatinatusban. 30. Jöttenek két lengyel nemesek és egy cseh nemes az szállásra.

Majus. 5. Kezdettem uj holnapot az galliai nyelvben. 11. D. Doctor Rivetus Sacrosanctae Theologiae Professor valedicens Academiae, orationem habuit publicam, suscepturus in posterum curam filioli Ill. Principis Nassoviensis. 15. Öt magyarok jöttenek Franikerában, az kik az szolgám jövetelérol hirt hoztak. Adós maradtam az gazdám asszonynak 119 forint és 11 stiffer és 4 dr. 16. Hallottam, hogy az svéciai királynak az lovát ellötték alóla álgyúval 17. Leyda. Tályai Márton uram adott három tallért kölcsön. 21. Leyda. Késértem két commensalisomat Samuel Bucherust és Johannes Jacobus Bucherust Hágáig. 22, Leyda. Kértem Tályai Márton uramtól kölcsön 7 tallért. Fizettem meg két hétre az asztaltól. 23. Leyda. Volt itt sokadalom. 24. Mustrálták meg az város népét, mely 6 seregből áll és minden seregben három-három száz ember vagyon. 25. Indult meg az auraicus fejedelem haddal Hágából. Prágát vette meg Wallstein. 26. Volt az confoederata tartományokban mindenütt közönséges böjt az auraicus fejedelem ez esztendöbéli jó successusáért. 27. Vettem hazámból leveleket, Urunktól, Bethlen István, atyám uram, és egyéb több jóakaróimtól, és Soliomi (Zólyomi) Dávid uramtól 25 tallért.

Junius. 9. Ment el egy commensalisom Daniel Veterus. 10. Hallottam, hogy Antverpiát megszállatta az belgiumi néppel Vilhelmus nassoviai gróff. 14. Kezdettem el tanulni az oratoriában. 19. Leyda. Vettem levelet Frankfurtból, doctor Francus uramtól. 20. Leyda. Jött két lengyel úrfi az szállásra hoffmesterekkel és egy inasokkal egyetemben, Florianus et Jacobus Smogoleczky. 26. Opposui publice adversus Martinum Thaliay, disputantem de persona Cristi, sub Reverendo viro, Domino Poliandro.

Julius. 1. Leyda. Vettem levelet Francofurtumból Doctor Gregorius Francus uramtól. 10. Vagyok 140 forinttal adós az gazdám asszonynak. 12. Kezdettem az német nyelvben exerceálni ujolag magamat. Intermittáltam az palaestrában járni. 14. Adtam az palástomat és egy párduczbört zálogban, az melyből adtam az gazdám asszonynak 3 tallért, és Bornemisza István

uramnak egy holnapig való tanitásáért 9 forintot. 29. Vettem az magyar uraiméktól Francekerából 15 tallért, melyből váltottam ki az palástomat, és az gazdám asszonynak adtam négy tallért. 30. Leyda. Adtam Bornemisza István uramnak egy holnapi tanitásától való jutalmából egy ezüst tallért. 31. Leyda. Küldöttem D. Francus uramnak és az szolgámnak levelet.

Augustus. 7. Leyda. Jött ide Ludovicus Eskenn az szállásra, és egy cseh úrfi. 10. Voltam ki lovon sétálni. 11. Volt böjt az egybeeskütt provinciákban. 13. Leyda. Audivi dominum parentem proscriptum esse propter conjurationem in principem factam [1]). 21. Leyda. Ment el az svéciai király táborában egy nemes cseh ifiú Rudolphus Dobrewaczki, Item: jött az szállásra egy lengyel gróff és egy úrfi Borosztvitzky. 23. Leyda. Vettem Cyrillust az kamarámban. Hagytam el az galliai nyelvet. Az mesternek vagyok adós tizennégy tallérral. 24. Leyda. Kezdettem ujolag bibliát olvasni. 25. Fogadtam mosót, melynek fizetek esztendeig 14 forintot. 26. Leyda. Volt triumphus Mastrikról, melyet egynéhány heti kemény viadal után vett meg az auraicus fejedelem. 27. Leyda. Fordittattam meg az köntösömet, melynek csinálásáért vagyok adós az szabómnak.

September. 4. Egy magyar Maxai Péter nevü jött ki Angliából, az hun lakott az cantabrigiai archiepiscopusnál egynéhány esztendeig, és volt nálam vacsorán. 5. Voltam ebéden Maxai Péter uramnál. 6. Leyda. Vettem levelet Francofurtumból doctor Francus uramtól. 7. Leyda. Csináltattam két inget, melyért 5 tallérral, 10 stiferrel, és négy döyttel [2]) vagyok adós. 14. Küldöttem hazámban levelet az fejedelemnek, Bethlen István uramnak, anyám és néném asszonynak, bátyámnak, Zólyomi Dávid uramnak, Dániel János, Gelei István, és Alstedius uraméknak. Item: voltam ki lovon sétálni. 16. Leyda. Jött meg az lengyel fejedelem az táborból. 17. Leyda. Volt triumphus Limburgról, melyet gróff Wilhelmus vött meg az hozzá tartozó herczegséggel együtt, ugymint öt várost, sok faluival és mezővárosival együtt. 20. Kezdettem el tanulni az tánczot. 21. Leyda.

[1]) Az eredeti naplóban titkos jegyekkel irva.
[2]) *Döyt*, helyesen *deut* = krajczár.

Vettem levelet Jacobus Bucherustól, és D. Gregorius Francus uramtól. 24. Leyda. Voltam az Lesnensis gróffal Razovil fejedelemnél. Item: Küldöttem levelet Strasburgnak és az szolgámnak. 26. Leyda. Voltam az Urvacsorájáu. 27. Celebráltam születésemnek napját. Volt nálam vacsorán az Lesnensis gróff, és egy lengyel urfi Doroteiczki; költöttem az vacsorára 20 tallért, és két forintot.

October. 2. Vagyok az gazdám asszonynak adós 283 forinttal, 17 stiferrel. 5. Leyda. Az hideg lelt éjjel. 15. Kértem M. Fabriciustól 1 tallért kölcsön, ugy hogy kettöt adjak érette. 20. Voltam az Lesnensis grófnál ebéden, az hun volt az Magnificus rector Petrus Cunaeus, et Johannes Polyander. 28. Irtam levelet hazámban az fejedelemnek ő nagyságának.

November. 5. Leyda. Somniavi, praedixi me quinquaginta duos vel tres annos supervicturum; interim in festo Margaretae ac Marthae prospiciendum mihi esse, tanquam infaustissimo mihi die*). 11. Leyda. 12. Haga. 13. Az Mosa vizén Schedam mellett. 14. 15. Briel. 16. Az brittanniai tengeren. 17. Gravesanda Angliában. 18. London. In den Prince von Orango, az hun 18 pénzt adtam egy ebédtől. Ez városban 125 templom vagyon. 22. Voltam az király udvarában. 23—26. London. Kértem Hunyadi János uramtól 3 tallért kölcsön. 26—31. London. Volt szállásom az Dux placzban.

December. 1—3. London. Láttam 8 oroszlánt, egynéhány párduczot és egyéb állatokat. 4—5. Gravesanda. Hallottam az svéciai király halála felöl. 6. 7. Gravesanda. 8. Gravesanda. Indultam meg Gravesandából Belgium felé, háltam az hajóban az Temes vizén, mely Londinumon által foly. 9. Tértem meg Gravesandában, mivel ellenkező szél volt. 10—12. Gravesanda. Hallottam az cseh király halála felöl. 13. Az Temes vizén. 14. 15. Anglia széliben az tengeren. 16. az tengeren. 17. Veer városa mellett Zelandiában az hajóban. Az Dünkerkiek fogának el két hollandiai hajót szemem előtt, engemet csak az Isten szabadita ki kezekből. 18. 19. Az zelandiai vizek közölt. 20. Villemstadt mellett az hajóban. 21. Rotterodámban, ebéden pe-

*) Titkos jegyekkel irva.

niglen Dordrechtumban voltam. 22—23. Leyda. Habui negotium cum quibusdam Belgis [1]). 27—31. Leyda. Fui citatus coram senatu urbano et academico ob negotium istud cum Belgis ante aliquos dies perpetratum [2]).

Annus Christi 1633.

Melyet hogy jó egészségben és szerencsésen és Isten félelemben vihessem végben, segéljen az seregeknek Ura Istene és minden jóknak adója, kinek egyedül az ő szent fiával és szent lelkével legyen dücsőség, dicséret és áldás mától fogva mind örökkön örökké. Ámen.

Januarius. 1—2. Leyda. Igértem az gazdám asszonynak, hogy Isten haza vivén ezer bukgiumi (belgiumi) forinttal megsegitem [3]). 3—7. Leyda. Voltam ittas és roszabbúl viseltem magamat, hogysem kellett volna [4]). 8. Leyda. Fizettem meg ettől az héttől az gazdám asszonynak. 9. Leyda. Vagyok az gazdám asszonynak (adós) 337 forinttal, 10 stif. 10—11. Leyda. Adtam el egynéhány könyvet 8 talléron. 12. Leyda. Ment el az lengyel fejedelem Razovil követségben az lengyel királytól. Kezdettem az tánczhoz ujolag. 13—15. Leyda. Fizettem meg az jövő hétből az gazdám asszonynak. 16. Leyda. Jött hozzám az Szadoczki uram inasa, az meddig maga Angliába ment. 17—18. Leyda. 19. Haga. Voltam Radzovil fejedelemmel vacsorán és irt az albumomban. 24. Betegedett meg az tánczmester, és azért nem tanitott. 28. Adtam az bérlett mentémet az Lumpertban egy párduczbőrrel együtt 9 forintért.

Februarius. 1. Leyda. Betegedtem meg. 2. Leyda. Megcristélyeztek. 5. Leyda. Ettől fogva hat forintot adok az gazdám asszonynak hétre. 6. Leyda. Éltem purgatioval. 7. Leyda. 8. 9. Haga. Ebéden Hágában, estvére Leydában, voltam szemben Jacobus Rocheliussal. 10—15. Leyda. Harczolt meg két commensalisom, és én választottam el őket egymástól, közikben men-

[1]) Titkosan irva.
[2]) Titkosan irva.
[3]) A szokott titkos jegyekkel irva. — Alá később olvashatólag maga Haller azt jegyzé: *bolondság!*
[4]) Titkosan irva.

vén. 16—19. Leyda. Irt az auraicus fejedelem az albumomban. 20—26. Leyda. Irtam supplicatiot az auraicus fejedelemnek [1]).

Martius. 1—3. Leyda. Adtam az felső ruhámat az Lumpertben, melyre adtanak 10 forintot, és ebből az pénzből adtam az gazdám asszonynak 3 ezüst tallért és 14 stifert. 4—8. Leyda. Végeztem el az szent irás olvasását egészen harmadszor. 9—11. Leyda. Fogadtam meg német borbélt. 12. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 tallért és 36 stifert. Eddig volt nálam az Sadoczki uram inasa. 13. Leyda. Pugnavi cum quibusdam Belgis [2]). 14. Leyda. 15. Küldöttem levelet az fejedelemnek, asszonyom anyámnak, és Gelei uramnak. 16—17. Leyda. 18. Haga. Voltam szálláson az fejér malomban, adtam egyszeri ételért 20 stif. 19—21. Haga. Adott az auraicus fejedelem supplicatiomra 300 belgiumi forintot, mely 120 tallért tészen. 22. Haga. 23. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 50 ezüst tallért. 24. Hozattam vissza az Lumpertből köntösimet. 25. Leyda. Adtam az mosómnak 1 tallért. 26. Ebéden Hollandiában. 27—30. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 2 tallért. 31. Leyda.

Aprilis. 2. Leyda. Vagyok eddig az gazdám asszonynak 265 forinttal adós. 8. Leyda. Vettem uj vamost és nadrágot fel, mely harmincznyolcz forintban és 12 stiferben tölt fel, vagyok az árában még 13 forinttal adós és 12 stif. 12. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 ezüst tallért. 13. Kezdettem ujolag az tánczot tanulni. 15. Adtam egy bérlett mentét az Lumpertban, melyre adtanak 2 ezüst tallért. 21. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 ezüst tallért. 22. Egy faluban Leydán kivül. 23. Leyda. Adtam zálogban egy gyürüt egy tallérért, melyet adtam az gazdám asszonynak. 25. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 ezüst tallért. 27. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 30 stifert. Az fejedelem ment által az városon Ultrectum felé indulván az hadban. 28. Adtam az felső ruhámat az Lumpertban, melyre adtanak 7 forintot, melyből adtam az gazdám asszonynak 5 forintot. 30. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 forintot. Item: adtam annakutánna az gazdám asszonynak 20 belgiumi frt.

[1]) Tttkosan irva.
[2]) Titkosan irva.

Majus. 2. Leyda. Költöztünk abból az utczából, melyet Wolstrignak neveznek az Blochstrigben. 3. Leyda. Vettem egy köntöst 16 talléron meg, melynek az árával még adós vagyok. 5. Leyda. Volt sokadalom. 9. Leyda. Mustráltatott meg az város népe. 11. Leyda. Közönséges böjt celebráltatott. 17. Leyda. Temettetett el Litomil teste. 19. Vettem levelet Bethlen István uram ő nagyságától, és az levél mellett 150 tallért cambium által. Küldöttem levelet az fejedelemnek ő nagyságának, atyám uram és asszonyom anyámnak. 20. Kezdettem el az mathematicát tanulni Johannes Decanus urtól. 21. Voltam ebéden Hágában Rochelius uramnál, estve itt Leydában, beszélgettem peniglen véle adósságim felől, melyre igérte, hogy azokból kiszabadit. Item: hagytam el az tánczot tanulni. 23. Leyda. Adott Rudnitzki uram 9 forintot kölcsön. 26. Amstelodam. Voltam az kalmáromnál, melynek neve Lambertus Wolltring, az mely igérte, hogy 22. Junii pénzemet kezemben adja. 27. Amstelodam. 28. Leyda. Fizetett Fabricius Márton uram Amstelodámban az gazdasszonynak érettem 4 forintot.

Junius. 5. Leyda. Egy iffiu legényre, mely együtt lakott velem, támadtak öt hollandusok estve, melyek közül egyet megölt, mely miatt el is kellett az városból menni. Az neve az iffiu legénynek Johannes Jacobus a Flachsland Helvetus. 7. Leyda. Volt triumphus az Reinberga megvétele után. 18. Leyda. Ment el egy commensalisom Fabricius Márton lengyel. 28. Vettem 133 tallért Amstelodámból Lambertus Voltringtól, melyet küldött gubernator uram ő nagysága; mert 17 tallérát az kalmárnak kellett adnom az 150 tallérnak. Az gazdám asszonynak adtam 40 tallért. Ingekért fizettem 5 tallért 10 stif. Egyéb fejér egyetmásokért adtam 4 tallért, 36 stif. némely egyetmásimat hozattam ki az Lumpertból, melyekért adtam 7 tallért, Esztergomi uramnak 26 tallért, az könyvkötömnek 8 tallért, Lumnitius uramnak 1 tallért, Thaliay uramnak 6 tallért, Tolmácsi uramnak 2 tallért, az mosónak két tall. 2 Borért Pinknek 31 stif. — Az megsebesittetett embernek 7 tall. Rudnitzki uramnak 3 tall.; 37½ Zachariás Cornu uramnak 3 t. 21 stif. Dániel uramnak 2 tallért.

Julius. 3. Leyda. Vagyok ma az gazdám asszonynak adós 256 forinttal, 8 stif. 9. Küldöttem hazámban Esztergomi uramat,

és általa leveleket, az fejedelemnek ő nagyságának, az úrnak atyám uramnak és asszonyom anyámnak, sógor uram Dániel János uramnak, püspök uramnak, Gelei és Alstendius uramnak; úti költségére penig ő kegyelmének 21 tallért adtam, és öt stifert. 10. Leyda. Volt Johannes Hartman Lavater nálam. 19. Leyda. Vettem uj köntöst fel, mely tölt.... 20. Leyda. Adott Décsi uram 5 tallért kölcsön. 30. Haga. Voltam egy csiszárnál szálláson, a hol adtam ételért egyszer 10 stif. 31. Haga.

Augustus. 11. Leyda. Csináltattam két inget, mely tölt 13 for. és 17 stiferben, két háló süveget gyolcsból, tölt 4 for. és 8 stif. és két kendőt, mely tölt.... 12. Leyda. Mentek el innét az két öregbik Lesznai Grafok András és Raphael. 13. Amsterdám. Láttam egy elephántot. Ebéden Harlemben voltam. 17. Küldöttem Hunyadi János uramnak Londinumban levelet. 20. Küldöttem Norimbergában Haller Tobiásnak az öregbiknek levelet. 22. Nordwick. 24. Leyda. Indictum est jejunium universale in omnibus Provinciis Belgii confoederati. 27. Leyda. Adett Thaliay Márton uram kölcsön egy tallért.

September. 2. Leyda. Discessit D. Henricus Flockenius in patriam. 6. Discendentibus Ungaris duobus, D. Stephano Thasnádi et Jeney misi in patriam literas Ill. Principi, et D. Matri. Item: accepi a D. Gidofalvi 6 imperiales mutuos. 7. Auspicatus sum Deo favente audire logicam sub erudito viro Domino. 19. Leyda. Adott 2 aranyat kölcsön Haporty uram, melyeket adtam az gazdám asszonynak. 22. Halloltam meg, hogy az boldog emlékezetü Haller György megholt. 24. Leyda. Vagyok adós az gazdám asszonynak 297 forint 17 stif. 25. Vettem Franekerából az magyar uraiméktól 23 tallért kölcsön, melyből adtam az gazdám asszonynak 15 tallért. Az elébb való számvetésben ezt az pénzt befoglaltam.

October. 3. Leyda. Celebrata est memoria liberatae obsidionis ab Hispano tentatae Anno 1572, quae singulis annis repeti consvevit. 12. Auspicatus sum Collegium Theologicum examinatorium et disputatorium alternis vicibus, sub D. Valaeo. 19. Auspicatus sum Phisicam audire. 24. Fogadtam egy inast. 25. Leyda. Csináltattam egy köntöst az inasnak, mely tölt.... 27. Leyda. Fuit hic D. Georgius Erdödi de Monyoro-Kerék, Montis

Claudii et Comitatus Varasdiensis Comes perpetuus etc. cum eo D. Michael Mükes de Zabola. 28. Leyda. Misi literas in Patriam Ill. D. Principi, D. Matri, D. Geley.

November. 5. Adott Vári uram kölcsön 5 tallért, ugyan annyit Kis-Mariay uram, melyekből adtam az gazdas-zonynak 8 tallért. 6. Adott Kereszturi uram 2 aranyát kölcsön. 22. Jött meg Esztergomi uram Erdélyből, hozott magával 600 tallért, annakfelette az maga adóssága megfizettetett, adtam az gazdasszonynak 145 tal. és 10 stifert, melylyel adós voltam 26 napjáig sz. András havának. Item: voltam Hágában Camerarius uramnál. 23. Leyda. Fizettem az szabónak 20 tall. adtam fejér ruháért és egy asszonynak 16 tall. 40 stif. Az vargának 16 tall. 24. Leyda. Adtam Thaliay uramnak 14 tallért, 42 stif. Egy könyvkötönek 5 tall. 3 stif. Más könyvkötőnek 8 tall. Az kalmárnak, mely az köntösre való egyetmást adott, fizettem 40 forintot. Decanus uramnak 20 tall. Az mosónak 4 tall. 40 stif. Az patikáriusnak 4 tall. 25. Fizettem az mesternek, mely az philosophiában tanit, 12½ forintot. Item: adtam Cornu uramnak 3 tallért, hogy az arithmeticában tanitott. Kezdettem el az geographiát. Item: küldöttem levelet Norimbergában az tanácshoz. 25. Leyda. Fizettem az borbélynak három fertály esztendőre ötödfel forintot. Az gazdasszonynak fizettem ez jövő hétre. 27. Leyda. Küldöttem levelet fejedelemnek ő nagyságának, és asszonyom anyámnak. 28. Leyda. Küldöttem Angliába leveleket.

December. 1. Leyda. Váltottuk ki az Eskenn palástját és gyűrűjét az Lumpertből, mely 24 forintért volt zálogban, az interes 8 forintra és stiferre ment fel, 55 héten. 7. Leyda. Usus sum purgatione. 14. Küldöttünk haza leveleket Velencze felé. 25. Járultam az Ur vacsorájához. 25. Hága. Voltam az Dávid király alatt szálláson. 28. Ebéden Hagában, estvére megtértem Leydában.

Anno 1634.

Januarius. 1. Hallottam az lengyelek veszedelméről. 10. Küldöttem Esztergomi uramat Hágába Camerarius uramhoz, és az angliai követhez. 12. Harlem. 13. Ebéden Amstelodámban az 4 aranyas heringben, éjjel az tengeren Franekera felé. 14. Franekera. Szállásom volt az aranyos sólyomban. 15—16. Franekera. 17. Leowardia. 18. Emtel. Voltam nagy veszedelemben az vizen, mert csak nem elmerült velem az hajó. 19. Groninga. 20. Frik, Drentia ugyanazon tartományban. 21. Meppel. 22. Schwarteslüys Transinsulaniában. 23. Ugyan ott. 24. Az tengeren Amstelodám felé. 25. Ugyan ott. 26. Ebéden Amsterodámban, vacsorán Harlemben. 27—28. Leyda. 30. Leyda. Fizettem De la Rue uramnak 10 tallért, Tholmácsi uramnak 5 tallért.

Februarius. 3. Leyda. Jöttem az előbbeni szállásomról más szállásra, az hun adok harmad magamtól hétre 15 forintot mosáson kivül. Az mosásért penig esztendeig 25 for. 7. Leyda. Adtam az kalmárnak az Salamon templomban 50 belgiumi for. 13. Vettem Norimbergából levelet Haller Tobiástól. 14. Ment Esztergomi uram Hágában. 15. Voltam az anatomiában. 16. Küldöttünk Velencze felé leveleket. 19. Ebben az hétben holt meg bátyám Haller Miklós. 20. Küldöttünk leveleket Danczka felé. 24. Hága. Érkezett el az svéciai követ, az svéciai cancellarius Oxenstern fia.

Martius. 6. Adott Décsi uram 12 tallért. 10. Hajtatták meg az inas sz... t. 11. Ettől fogva adós vagyok az gazdasszonynak. 15. Kuldöttem leveleket haza két felé. Johannes Decanus, mely az mathesisra tanitott, ment el. 19. Leyda. Hallottam meg bizonyosan az Walstein veszedelmét, egynéhány több fő grófokkal és urakkal egyetemben, mely történt 25. febr. 27. Kezdettem el az oratoriát. 28. Leyda. Hallottam meg az Walstein conjuratioját az galliai királylyal az császár ellen, hogy tudniillik ez lenne római császár, imez peniglen cseh király, az svéciai népet peniglen Németországból kiüznék.

Aprilis. 19. Küldöttünk leveleket Erdélyben. 23. Az curantákban irták volt, hogy Rákóczi uram ő nagyságát kivánja az török császár magyarországi királylyá tenni. 30. Peroravi in Academia coram D. Ungaris orationem a me in laudes Gustavi Adolphi Regis Sveciae per me scriptam.

Majus. 1. Zöld ágat szoktak hajnalban fő emberek házok eleiben tenni. 2. Küldöttünk leveleket Erdélyben Danczka felé. 5. Küldöttünk levelet Erdélyben az barát által. 10. Leyda. Csináltattam egy ruhát, az mely tölt..... 11. Hozták meg Angliából

az levelet, mely az oda való követ kezébe bízatott volt. 12. Delfis. Vettem el az küldött 300 tallért 12 tall. héján. 14. Az török császárnak az lengyel követhez való kegyetlenségéről hallottam az novellákból. 18. Amsterdám. Akartam az Indiában menő nép között elmenni, de az tisztek mind elosztottattak volt. 19. Leyda. 20. Leyda. Vettem pirulákat. Voltam az tenger mellett. Ha valakit dühös eb megmar, az tengerben szokták megkeresztelni. 28. Leyda. Volt sokadalom itt Leydában.

Junius. 4. Volt az novellákban irva Bécsből, hogy az török császár Székely Mózest akarná erdélyi fejedelemségre bévinni Rákóczi György uram ő nagysága helyébe. 8. Leyda. Kezdettem D. Florentiussal élni. 9. Leyda. Küldöttem hazámban leveleket Esztergomi uram által. 10. Amsterdám. 11. Ebéden Harlemban, estve Leydában. 12. Vettem pilulákat hozzám. 18. Járultam az Ur vacsorájához. 22—23. Hága. 28. Kezdettem el az palaestrát. 30. Indult meg Hagából az auraicus fejedelem népe (La Garde),

Julius. 1. Álmomban annyira elijedtem, hogy ugyan jajgattam és reszkettem féltemben. 4. Ment el az auraicus fejedelem az táborban. 5. Vettem pillulákat hozzám. 11. Vettem pillulákat hozzám. 17. Küldöttem hazámban leveleket az fejedelemnek ő nagyságának, és asszonyom anyámnak. Item: vettettem számot az gazdám asszonynyal, és maradtam adós 108 forinttal, 3 stif. 20. Volt az fejedelem Hágában, és ugyan azon nap megtért az táborban. 22. Ettől fogvást adok az gazdasszonynak egy hétre 11 forintot és 10 stif., ilyen okkal, hogy minden ételre egy-egy pint bort adjon és mosson. 23. Olvastam az novellákban, hogy az lengyel király örökké való frigyet kötött az muszka czárral. 25. Küldöttem levelet hazámban Megyesi István uramék által Gelei uramnak, Tholnai István és Esztergomi István uramnak. 29.. Vettem asszonyom anyámtól levelet. Item: Küldöttem levelet hazámban az fejedelemnek, melyben kérem, hogy commendáljon, hogy vehessek valami tisztet az hadban, asszonyom anyámnak.

Augustus. 7. Rotterdám. Voltam az toronyban, melynek tetejére 388 grádicson mennek fel. 8. Delphis ebéden, Hágában estvére. 9. Leyda. Lugdulumban voltam az templomban,

az hun egy gróf asszonynak gyermekeit (mely egyszersmind 365. szült volt) megkeresztelék, ugyan ott vagyon az medencze is, melyben megkeresztelték, az férfi gyermekeknek nevek János, az leányoknak Erzsébeth. 11. Csináltatok Dávidnál egy astrolabiumot, mely lánczczal és minden egyéb szerszámával együtt telik 100 belgiumi forintban, avagy 110 ezüst tallérban. Adtam meg neki 40 ezüst tallért. 14. Vettem egy kardot, mely tölt 25 forintban. 16. Voltam az tenger mellett. 22. Leyda. Láttam álmomban, mint ha az égen látást látnék, mely ilyen volna: ⁘ Egy forma ilyen vala, melynek az közepén láttaték egy félhold, az két felső punctumban láttatának két kettős keselyük, azok felett egy korona. Az alsó részén jobb kéz felől egy oroszlán, bal felől penig egy medve. Midőn ezt a látást csudálnám, egy sebes szél indula, mely azokat az állatokat sebesen elragadá előlem. Hogy peniglen ezek eltűnének szemem elől, szikrák kezdének leesni mindenütt, én penig remélvén, hogy ez lenne az világnak vége, kezdék könyörögni és készíteni magamat az halálra. De azonban nagy kőeső, menydörgés és villámás támada, mely ezt az tűzesőt megoltá. Hogy ezt az látást látám, az kamarámban felmenék, és álmomban láttatám az látást leirni, mondván, megvárom jelentését ennek az álomnak. NB. Az kettős keselyű az római birodalomnak czímere. Az félhold az török császárnak. Az medve az svéciai birodalmat fogja jelenteni, az oroszlán Belgiumnak avagy Csehországnak.

September. 1. Langefeldt. Nyúlászni voltam ki. 2. Leyda. 5. Leyda. Hallottam meg, hogy Bredat megszállotta az fejedelem, de viszont egynéhány nappal az után elszállott alóla. 10. Küldöttem levelet hazámban az fejedelemnek ő nagyságának, melyben haza kérezzem az jövő pünkösd havára, ugy hogy Galliában mehessek avagy három hólnapig. 1200 tallért kérék levelemben. Item: Küldöttem asszonyom anyámnak, Gelei uramnak és Tholnai István uramnak. 11. Kezdettem el az oratoriát tanulni Marcus Zuerius Boxhorniustól, az oratoriának professorától. 15. Accepi literas a Domino Stephano Strigonio Makoviczi datas. 19. Accepimus nuncium de clade Horniana, et utymasiana. 21. Leyda. Az mely pénzzel az gazdám asszonynak adós voltam ételem-

ért, annak két száz forintjával vagyok érette adós egy mészárosnak, mely oly okkal vette fel kezességemet, hogy mihelt pénzem jü, neki megfizessek. 23. Leyda. Vagyok az gazdasszonynak adós 53 fr. 12. stif.

October. 1. Cogitavi de discessu in patriam, sed quia rationem liberationis hinc non inveni, coactus sum remanere. 4. Luserunt comediam de liberatione urbis Leydensis. Item: advenit filius Burgravii Cibiniensis, D. Johannes Gotsmeister. 9. Reliqui institutionem Cl. Domini Boxhornii. 10. Idvezült anyám Kendi Judit asszony ez világból bóldogúl kimult. 13. Adott kölcsön Gotsmeister uram 20 aranyat. 14. Mentem szállásra Franciscus de la Rue uramhoz, a hon adok egy hétre 7 forintot az mosáson kivül. Item: bocsátottam el az inast. Az pugilnak fizettem 4 holnapig való tanitásáért 12 tallért. 15. Kezdettem tanulni az törvényben csak magam olvasása által. 16. Vettem törfőt 30 tonnával 4 tall. 17. Leyda. Fogadtam mosót 16 forintban esztendeig. 19. Leyda. Kezdettem tüzet csináltatni az kamarámban. 21. Fuit tanta exundatio circa Hamburgum hisce duobus diebus, ut 8000 hominum perierint, et ultra 100,000 pecudum. 29. Incepi Jurisprudentiae operam navare sub Praestantissimo Domino Martino Riccio, cui in tres menses proximos singulos quaterni Imperiales sunt dandi, in reliquos subsequentes menses singuli Imperiales.

November. 1. Ebben az holnapban érkezett az spanyol király öcse Bruxellában. 12. Propter discessum D. Riccii Juris studio valedicere coactus sum. 21. Gallicae lingvae rursus operam navare incepi. 26. Vettem uj köntöst fel, mely tölt.... 29. Peroravi in Collegio, quod habui sub Cl. D. Marco Zuerio Boxhornio.

December. 2. Forditottam meg az elöbbeni köntösömet. Catviknál vetett ki az tenger egy hajót, melyben az moscoviai követ volt, de maga kiszabadult egynéhányad magával. Az mi egyetmást az tenger kivetett, azt az ordók, vagy inkább az ország számára eladták, az mint itt szokott lenni. Item: Küldöttem az fejedelemnek ő nagyságának levelet. 11. Leyda *)

*) Ez után keresztjegy alatt e van irva: Geographia.

23. Peroravi publice in Auditorio Theologico in inferiori Cathedra, in Epiphaniam Domini nostri JESU CHRISTI. 25. Leyda. Karácson. Accessi ad sacram synaxim.

Ebben az esztendőben igen roszúl volt az svécusok állapotja, és azokban az helyekben, melyeket az előtt az császártól elvettek volt, sokakat vissza vött az magyarországi király. Az lengyel király és az török császár között örökké való békesség szereztetett. Az dániai király fia vette el az saxoniai herczegnek leányát, és az menyegző igen nagy pompával és készülettel lött meg. Az hispaniai király öcse vette fel az belgiumi tartományoknak gubernálását. Az német császár békességet kötött az saxoniai electorral. Erdélyben, az mint hallottam, indulás volt az török miatt.

Anno 1635.

Januarius. 1. Leyda. Fuit in Hollandia hyems asperrima, qua'em incolae vix fuisse intra multos annos recordantur. 11. Fogadtam, hogy bort nem iszom egy holnapig [1]). 22. Leyda. Usus sum purgatione. 24. Leyda. Eddig állottam meg bor nem ivást [2]).

Februarius. 3. Leyda. Elégett egy darabja az auraicus fejedelem udvarának Hágában. 6. Instituáltak farsangos tánczot az cseh fejedelmek Hágában. 13. Küldöttem haza levelet az fejedelemnek és asszonyom anyámnak. 19. Obiit D. M. Franco Burgersditius Philosophiae Professor. 20. Combustus est miserabiliter noctu circa horam 3 D. Vestrateus. 21. Hora undecima vespertina fuit in agone. 22. Obiit D. Johannes Vestrateus hora

[1]) Ezen szavak titkosan, de nem az eddig használt titkos jegyekkel, hanem közönséges betükkel vannak irva, ugy azonban, hogy az egyes szavakat alkotó betük rendje, bizonyos szabályok szerint, melyeket maga szerzönk naplója végén „egy némünémü olvasásnak módja“ czim alatt előad, el van cserélve. — E mondat után e megfejtésre vonatkozva veti oda szerzönk: Quomodo legendum, vide alibi.

[2]) E néhány szó is, mint az előbbi pontban, elcserélgetett rendü betükkel van irva.

dimidia nona. 23. Sepultus D. Burgersditius. Allatae sunt litterae Dantisco a Michaele Salardino, ubi de 180 Ducatis ab Ill. Principe missis scribit. 26. Sepultus Johannes Vestrateus in templo D. Petri. 27. Convivium exhibitum est a fratribus defuncti, cui etiam interfui. Item: exaravi literas Dantiscum ad D. Salardi, ut illos 180 ducatos ab Ill. Principe missos ibi mercatori cuidam nomine Jacobo Breiine tradat, cujus factor Verstrateus junior hic mihi satisfaciet.

Martius. 1. Audivimus Calesum in Gallia obsessum ab Hispano et Anglo. 2. Actus triumphus de occupata Pariba urbe Brasiliae in India Occidentali, et aliis aliquot locis, sed nulli ignes excitati, ut tamen in aliis triumphis fieri solet; sed tantum conciones in omnibus templis habitae et campanis pulsatum. 25. Habuimus in novellis de maxima copia avium in ditione Nassoviensi; de conflictu avium in Normandia, quorum ultra mille mortuae; de canum rabidorum frequentia et crudelitate circa Ratisbonam, qui pagum invasere, hominibus et pecoribus damnum dedere, et ex cohorte, quae a gubernatore Ratisbonae contra se emissa erat, 9 milites musquetarios discerpsere. In Germania hoc anno fuerunt exundationes maximae supra hominum memoriam. 26. Excusa oratio mea. 31. Küldöttem kétfelé leveleket hazámban, egyik felé csak az fejedelemnek, másik felé ő nagyságának, asszonyom anyámnak, Gelei uramnak, Esztergomi uramnak.

Aprilis. 3. Usus sum purgatione. 4. Oly fergeteget hallunk hogy volt Zelandiában, hogy házakat is kiforgatott töviből, hajókat elmeritett, menydörgéssel és villámással együtt. Item: hogy az hispaniai classis, mely . . . . . [1]) teljességgel elveszett. 14. Vettem el az 180 aranyat, melyet az fejedelem ő nagysága küldött Szalárdi uram által, és abból adtam ki adósságban 291 tallért, az kalmárnak adtam abból 3 forintot az levelekért. 16. Leyda. 17. Rotterdam[2]). 18. Rotterdam. Ebéden voltam Dordrechtumban, a hun láttam az pénzverőházat, az fegyverházat és az templomot, melyben az synodus volt. Voltam

[1]) Az eredetl naplóban itt egy sor hézag van.

[2]) Oldalvást egy érthetetlen szó áll az eredetiben.

szálláson az pávában. 19. Delphis, in gulden Vliesz. Voltam az templomban, melyre 424 grádicson mennek fel. 20—29. Impetuosissimus, qualem vix antea fuisse recordor, flavit ventus. 30. Leyda.

Majus. 3. Mitra in capite meo accensa est vesperi post horam decimam, tamen cum flammam conciperet, animadverti 8. Obsessum ab Hispanis fortalitium in Flandria situm, nomine Philipschanz. Item: rumor fuit hoc die publicandum bellum Parisiis inter Galliae et Hispaniarum reges. 16. Leyda. Vettem az fejedelem ő nagyságától és Gelei uramtól levelet, melyben tudósittattam mind az boldog emlékezetü asszonyom anyámnak, mind peniglen az hugomnak, Haller Máriának, halálokról. 17. Scripsi literas ad Ill. D. Principem et D. Gelei, per mercatorem Amstelodamensem. 18. Discessit Ill. Princeps auraicus in castra. 25. Componáltam az creditorimmal. Veröczi Ferencz és több magyarok némely adósságimért kezesek löttek. 28. Leyda. 29. Amsterdám. Ugyan akkor Leydán ment által Oxenstern az svéciai cancellarius. 30—31. Amsterdám.

Junius. 1. 2. Amsterdám. Kerültem meg az várost, melynek az töltésen való megkerülése az bástyákon kivül két óránál tovább tartott. 3. Az tengeren Hollandia és Frisia között; az hajósnak ételért és általhozásáért adtam 6 tallért. 4. Tengeren. 5. Az Wliedben. 6. Az Német tengeren. 7—10. Az tengeren. Éjjel nagy szélvészünk volt, ugy annyira, hogy nagyobb habokat soha sem láttam. 11. Elsnör Dániának városa, az hun az hajókat megharminczadolják. 12. Az napkeleti tengeren, melyet deákúl Balthicumnak hínak. 13—15. Ugyan ott. 16. Ugyan ott Danczka előtt egy mélyfölddel, a hun akkor az harminczadot az svécusok birták. 17—20. Danczka, az hajóban háltam. 22—27. Vistulán. Voltam szent Borbára kápolnájában, melyet búcsújáró helynek tartnak, ott pénzért engednek egy keresztet megcsókolni. Ettem egy vacsorát, az hun ingyen jól tartottak. 29. Az Vistulán. 30. Toronia. Volt ott az király.

Julius. 1. Az Vistulán. 2. Az Vistulán. Mentünk el Ploczka mellett, mely Masoviában vagyon. 3. Az Vistulán. Mentünk el Varsova mellett, a hova be is mentem, ez az király lakóhelye. 5. Az Vistulán. 6. Az Vistulán, kis Lengyelországban. 7. Men-

tünk el Stenzicza nevü város mellett, melyen alól mint egy fél mélyfölddel szállottunk más folyóvizre, melyet Viepersnek (deákúl Porcus) hínak. 8 - 13. Viepers. 14. Lensna, Russiának városa. 15. Fogadtunk szekeret Lensnában Jaraslóig 20 lengyel forinton; háltam Sukodolyban, mely falunak egy mélyföldig tart hosszúsága. Egy falunál költöztünk által az Viepersen. 16. Bedolecs. 17. (Holt meg az szegény Mikó Ferencz) Lukova. Egy erdön mentem által, mely 5 mélyföldet tart, egész 12 óráig éjjel mentem gyalog az vizeken és sárokon által, ennél nagyobb nyomoruságom úti járásban nem volt. 18. Egy faluban két mélyföldnyire Jaraslótól. 19. Jarasló, 26 mélyföld Lensnától. Költöztünk által az Sau vizén igen nehezen az felettébb való szél miatt. 20—21. Jarasló. 22. Fogadtunk szekerest 3 aranyban Rimánoig, háltunk Dinofban. 23. Isdepli. 24. Rimano. Magyar borárrosok sokan laknak az városban. Fogadtunk szekerest 12 for. Homonáig. 25. Jeslicska. Itt is ugyan borárrosok vagynak, 13 mélyföld Jaraszlóhoz. 26. Hankocz, az homonai Krainaságban az Laborcza vize mellett. Jöttem által az Beskieden, a hun igen félö. 27. Reggel Homonnára, ott fogadtunk Patakig egy ganéjhordó szekeret hat magyar forintban. Vették meg az Bocskai István uram falujában rajtam az vámot. Háltam Trebesen. 28. Ujhely. Voltam az ott való papnál Simándi uramnál szálláson, az ki nagy emberséggel volt hozzám. 29. Reggel Ujhelyben, az hun Horváth György az templomban az nemesek székiből köntösömre nézve erövel kikötött. Háltam Patakon, 7 mélyföld Homonától. 30. Patak. 31. Patak. Voltam ebéden az scholában az deákságnál.

Augustus. 1. Patak. Irtam levelet Haller Sámuel uramnak. Voltam elsö menyegzöben az pataki udvarbirónál. 2. Patak. Jött meg Debreczeni Thamás uram és Tholnai István uram. 3. Patak. 4. Ebéden Tokajban, éjjel Bödön az hódoltságon, a hun annyi külömb külömbféle bogár jött az étkünkben, hogy nem is ehettünk. 5. Debreczen, 10 mélyföld ezen az úton Patakhoz. 6. Várad. Minekelötte elmennék Debreczenből, voltam szemben az püspökkel. Item: Váradon az kapitány Ibráni Mihály uram igen jó szívvel látott, hét mélyföld Debreczenhez. 7. Várad. 8. Rév. 9. Bánffi Hunyadja, jöttem el az Körös útján. 10. Gyerö-Vásárhely. Ebéden voltam Szent-Telkén Bánffi Péterné asszonyomnál. 11. Torda. Ebéden voltam Kolozsváratt, 14 mélyföld Váradhoz. Ott voltam szemben az öcséimmel. 12. Megyes. 8 mélyföld Kolosvárhoz. 13. Réten. 14. Fogaras. Voltam szemben az fejedelemmel ö nagyságával és az atyám urammal, de ö nagysága elsöben meg nem ismert. Az fejedelem ajándékozott egy köntösre való zöld és veres posztót és 100 forintot. 15. Réten. 16. 17. Fejéregyház. 18. Holdvilág. 19. Darlacz. Mentünk volt ki az úrral [1]) Megyesre. 20. Borzás. 21. Szent-Pál. Reggel voltunk Szent-Mártonban az vármegye gyülésén. 22—24. Szent-Pál, öltöztem magyar köntösben. Item: adtam egy pulhakra 5 tallért, egy lodingra 1 tallért Simon Ferenez kezében. 25. Küküllövár. 26. 27. Fejérvár. 28. Fejérvár. Volt az Mikó Ferencz uram temetése itt. 29. Fejérvár. Volt ország gyülése. 30. 31. Fejérvár.

September. 1. 2. Fejérvár 3. Fejérvár. Ment el az atyám uram haza, engemet az fejedelemhez bécommendálván. 4—7. Fejérvár. 8. Fejérvár. Parancsolta urunk ö nagysága, hogy 8 lóval szolgáljam, melyre fizetést rendel. Küldött az úr levelet, melyre megfeleltem. 9. Fejérvár. 10. Vincz. Jött Fejérvárra egy moldovai követ, ki az fejedelemnek két paripát hozott ajándékon. 11. Fejérvár. Küldtem az úrnak levelet Farkas István által és egy ezüstös kantárt. 13. Fejérvár. Kuldöttem haza Nagy Jánost és Szabó Gergelyt. Esküttetett meg Dengelegi uram az bejáróságra [2]). 14. Fejérvár. Hoztanak élést hazúl. 15—18. Fejérvár. Levelet küldöttem haza. 19. Dálya. 20. Fejérvár. Küldtem haza az szeg lovamat sántasága miatt. 21—23. Fejérvár. 24. 25. Monora. 26—29. Fejérvár. Küldötte az úr íde Boyki Ferenczet, az Sárközi András levele mellett, *melyben haragszik rám az úr* [3]). 30. Fejérvár.

---

[1]) Az úron érti maga édes atyja urát. *Benkö jegyzete.*

[2]) Minthogy ettöl az idötöl fogva a következett 1636-dik esztendöbeli Sz. Mihály havának 13-dik napjáig a fejedelem udvarában bejáró hivatalt viselt Haller Gábor: igen méltó megjegyezni naponként az helyeket, melyeken töltötte idejét, minthogy nagyobbára a hol néki, a fejedelemnek is ott voltanak járásai s állapodásai. *Benkö jegyzete.*

[3]) E néhány szó titkos jegyekkel irva. — Utána maga Haller ezt jegyezte: *de nem ö irta volt.*

October. 1—3. Fejérvár. Jött ide az úr. 4. Fejérvár. Ajándékozott az fejedelem ő nagysága egy török lovat. 5. Csesztve. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Szent-Pál. 12. Fejéregyház. 13. Szászhalom [1]). 14. Jakabfalva. 15. Bárankút. 16. Zomboron. 17. Miklósvára. 18. Hőltvényen. *Rixas habui* [2]). Az úr jött ide. 19—22. Brassó. 23. Prásmár. 24. Uzon. 25. Uzon. Az Sepsiszéket rendelte az fejedelem mustrálni. 26. Uzon. 27. Uzon. Esett hó. 28. Uzon. 29. 30. 31. Kézdi-Vásárhely.

November. 1. Kézdi-Vásárhely. *Az pallosom törött el* [3]). 2—3. Kézdi-Vásárhely. 4. Kászon-Ujfaluban. 5. Szent-Király. 6. Mikóvára, mely mellett az város Szereda. 7—12. Mikóvára. 13. Oláfalu. 14—19. Udvarhely. 19. 20. Fejéregyház. 21. Fejéregyháza. Volt ott az fejedelem ebéden [4]). 22. Szénaverős. 23. Csóka. 24. Vásárhely. Volt szemben az fejedelem az török követtel. 25. Vásárhely. 26. Nyárádtő. 27. Radnót. 28. Kok. 29. Kolos. 30. Kolosvár.

December. 1. Kolosvár. Állott bé az terminus [5]) magyarországi. 2—7. Kolosvár. Vettem levelet Leydából Verrej Ferencz uramtól. 8. Kolosvár. 9. Kolosvár. Vendégelte meg az fejedelem az török követet. 10. Kolosvár. 11. 12. Gyalu. 13. Kolosvár. Jött egy havasalföldi követ. 14—16. Kolosvár. Adtak hópénzt az több bejáróknak. 19. Kolosvár. Ment haza az úr. 20. 21. 22. Kolosvár. 23. Kolosvár. Érkezett az moldvai követ Grama. Vendégelte meg az fejedelem az havasalföldi követet. Betegedett meg Apafi uram. 24. 25. Kolosvár. Küldött az úr levelet. *Jelentette Szalánczi uram, hogy az fejedelem Balásiné asszonyom leányát nekem akarja szerezni* [6]). 26. Kolosvár. Küld-

[1]) Úgy látszik, hogy ezen hónapnak 5-dikén Haller a fejedelemtől elment, és 13-dik napján ide jött hozzája. *Benkő jegyzete.*

[2]) Titkos jegyekkel irva.

[3]) Titkos jegyekkel irva.

[4]) Úgy vehetni észre, hogy az elsőbb két napokon u. m. 19. és 20-dikán nem volt a fejedelem Fejéregyházon; hanem Udvarhelyen maradván Haller Gábornak szabadságot engedett, hogy maga fejéregyházi jószágába előre lemenjen. *Benkő jegyzete.*

[5]) Terminus celebrationis judiciorum. *Benkő jegyzete.*

[6]) Titkos jegyekkel irva.

tem levelet az úrnak. Érkezett bé Constantinopolisban az török császár, az persa ellen való hadból. 27. Kolosvár. 28. Fenes. 29—31. Kolosvár. Ez esztendőben az bor igen szükön lett egész Erdélyben, mivel az fáját pünkösdben megvette az hideg.

1636.

Ez esztendőbeli járásim és derekas dolgaim hol esnek, arról való számtartásom.

Januarius. 1. Kolosvár. 2. Szászfenes. 3. Gyalu. 4. Oláfenes. 5. 6. Torda. 7—9. Szent-Mihályfalva. Jött Bagotai Miklós az úrtól Szent-Mihályfalvára *az kántor-pénzzel* és egy veres dolmánynyal. 10. Torda. 11—13. Kolos. 14. Szovát. 15. Méhes. 16. Szent-Péter. Fordittatott velem az fejedelem egy német levelet, melyben az saxoniai herczegek népének megveretéséről és az császár hadáról irtak. 17. Szent-Péter. 18. Szent-Pál. Láttatott szivárvány. 19. Szent-Pál . . . . . [1]). 20. Gyalakuta. Az hír nélkül való járásomért pirongatott az fejedelem. Belényes és Várad táján igen nagy villámás és csattogás volt, és egyéb sok csudák láttattanak. 21. Szent-Demeter. Volt az Huszár Mátyás uram lakodalma, melyben hatod magammal fogtam az szövétneket. 22. Szent-Demeter. Ajándékoztak egy keszkenővel az menyasszony nevével. 23. Vásárhely. 24. Ölves. 25. Czege. 26. Szamos-Ujvár [2]). 27. Szamos-Ujvár. Hozták meg, az öreg Bethlen István az törökökhöz ment által, hogy haddal jöjön az mi kegyelmes urunkra. Item: az lengyel királytól jött egy posta, ki azt az hirt hozta, hogy az lengyel király az törökre menni akar Moldva felé. 28. Szamos-Ujvár. Adták meg az hópénzemet. 29. Szamos-Ujvár. Jött udvarhoz az atyám uram. 30. Szamos-Ujvár. 31. Szamos-Ujvár. Ebéden voltam Iklódon Tholdalagi János uramnál.

Februarius. 1—9. Szamos-Ujvár. 4. Küldtem levelet Leydában Decsi Péter uramnak. 10. Dées. 11. Szamos-Ujvár. 12. Iklód. 13. Suk. Temették el Keresden az szegény Bethlen

[1]) Négy szó titkos jegyekkel irva, a naplóiró magán titka, melyet az utókorral közleni maga sem akart.

[2]) Szamos-Ujvár az eredeti naplóban mindenütt *Somos-Ujvár*-nak van irva.

György uram testét. 14—16. Kolosvár. Jött bé az atyám uram. 17. Kolosvár. Ebéd után állott bé az gyülés az piaczon az kis szent-egyházban. Item: hozták Bethlen István uramnak az országnak szóló levelét, melyben az fejedelemre panaszolkodik. 18—23. Kolosvár. 24. Kolosvár. Betegedett meg az vásárhelyi biró Seocs (Szöcs) István, és éjjel megholt. 25. 26. Kolosvár. 27. Kolosvár. Végződött el az gyülés és az székely főembereket vendéglette meg az fejedelem. 28. Kolosvár. 29. Szamos-Ujvár.

Martius. 1—6. Szamos-Ujvár. Adták ki az hópénzt. 7. Szamos-Ujvár. Küldtem az inasom által az úrnak levelet. 8—10. Szamos-Ujvár. Hozták bé az lovaimat, küldött az úr levelet, egy pistolt lódingostól. 11—19. Szamos-Ujvár. 20. Déz (Dézs). Holt meg Baczában Mikó Jóseph. 21—30. Dez (Dézs). 24. Ez tájban holt meg Ebeni Sigmond; holott estve csak az lábát fájlaltatván, más nap megholt. 26. Jött az temesvári bassának az öcse követségben. Voltam ebéden Kapjanban. Küldtem haza szolgámat. 29. Vendéglette meg az fejedelem az török követet. 31. Szamos-Ujvár.

Aprilis. 1. Szamos-Ujvár. Ebédre mentem által Iklódra Tholdalagi János uram látogatni. 2. Gyeke. 3. Egerbegy. 4. Tövis. Vittek bé élést Fejérvárra. Küldött az úr nekem egy szürke lovat. 5—7. Fejérvár. Ebéden voltam Vinczen. Vettem egy bokor kést [1]), melyet adtam Fejérvizi Péter uramnak. 8—12. Fejérvár. Küldötte meg az úr ő nagysága az kántorpénzemet [2]) fr. 62, d. 20. 13—16. Fejérvár. Irtam levelet Kornis uramnak ő nagyságának, hogy az atyám uramtól ő nagyságától az portára elkérne; de az atyám uram el nem eresztett. 17. Fejérvár. Ebéden Sóspatakon. 18. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 19. Fejérvár. Gyúlt meg éjjel az város, és égett el 7 ház. 20. 21. Fejérvár. Hallottam, hogy Bethlen István uram ő nagyságát Fejérvárra hozzák Pestről. 22. 23. Fejérvár. Adta meg az fejedelem Szent-György poharát, de az városnak gyúladása miatt félben

[1]) Egy *bokor* kés = egy *pár* kés, azaz kés és villa. Igy használták e korban a *bokor* szót, *pár* értelemmel a bokor keztyü, bokor csizma, bokor pisztoly stb. kifejezésekben is.

[2]) Ugy hiszem, hogy az efféle *kántor-pénzt* Haller Gábornak az atyja rendelte volt a jószág jövedelméből. *Benkö jegyzete.*

hagyta az vigasságot. Égett meg az városban 63 ház, avagy még több, az mint némelyek mondják. 24—29. Fejérvár. Jött ide az úr és mentem ki ő nagysága eleiben. 30. Fejérvár.

Majus. 1—3. Fejérvár. Ebéden Herepén. 4. Fejérvár. Ment el az úr Szent-Pálra, kisértem el egy kevéssé. 5. Fejérvár. Indult meg az fejedelemnek ő nagyságának nagyobbik fia az Rákóczi Pál ő nagysága temetésére. 6. Fejérvár. Ebéden az oláh barátok klastrománál Dálya mellett. 7. Fejérvár. 8. Fejérvár. Az füelő helyen sátor alatt. 9. Fejérvár, küldöttem ki az lovaimat füre; kezdettem az bibliát ujólag elől olvasni. 10—14. 15. Ebéden Tátében, estve Fejérváratt. 16. Fejérvár. 17. Ebéden az Sebes mellett az loaknál, estve Fejérvár. 18—20. Fejérvár. Jött Havasalföldéből követ. 21. Fejérvár. Küldötte bé az úr szolgáját éléssel, attól nekem egy veres, válban vágott kaftánnal bérlett mentét. 22—24. Fejérvár. Ebéden Miháczfalván. 25. Fejérvár. Jött bé az úr. 26—28. Fejérvár. Állott bé az gyülés. 29. 30. Fejérvár.

Junius. 1—5. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 6. Fejérvár. Lött vége az gyülésnek. 7. Fejérvár. Bizott az fejedelem két agarat reám. 8. 9. Fejérvár. Ment haza az atyám uram. 10. Benczencz. 11. Algyógy. Volt az Feltolti György lakadalma, ki vette Kún István uram leányát. Adtam ajándékban 2 tallért. Voltam részeg. 12. Algyógy. 13. Ebéden Csórán Barcsai Sándor uramnál, estve Szász-Sebesben*). 14. Hazak. Ebéden Szerdahelyen. 15. Mihályfalva. Szalánczi István uram ő kegyelme adta meg közepső leányát Thordai Ferencz uramnak. Fejedelem képe Allia Sámuel uram, Máthé vajda követi is ott volt, ki igért nekem egy szövegre (süvegre) való nustot. 16. Mihályfalva. Adtam ajándékban két tallért. 17. Fejérvár. E tájban Párducz Lukács vagy 200 magával béütött és urunk Huszt alatt lévő népét felverte, két hadnagyot megölt, Balogh Mihált és Mezes Andrást. 18. 19. 20. Fejérvár. 21. Fejérvár. Ebéden

*) Ugy itélek, hogy Haller Gábor itt a fejedelemtől, ki Fejérvárra ment, elvált, és a mihályfalvi lakodalomba menvén, nem elébb, hanem 17-kén ez hónapnak ment a fejedelemhez Fejérvárra. *Benkö jegyzete.*

Sóspatakon. 22. Fejérvár. Küldött urunk ő nagysága adóssá-gomban 600 tallért felmenő deákoktól. 23. Vincz. 24—27. Gyógyi feredő. 28. Bábolna, onnét estve Aranyra mentem. 29. Bábolna. 30. Szászvároson ebéden, háltunk Felső-Kenyeren.

Julius. 1—2. Fejérvár. Jött bé az nagyobbik úrfi ő nagysága Magyarországból. Item: az Pap Márton lakodalma lött meg. 3—8. Fejérvár. Adott az úr egy deres gyermek lovat. 9. Dálya. 10. Ebéden is Dályán, estvére Fejérvárra. 11. 12. Fejérvár. Kezdtem tanulni Bisterfeldius uramtól. 13. Fejérvár. 14. Fejérvár [1]). Ment az atyám uram Fejéregyházára innet. Item: értettem meg, hogy 26. praesentis az vármegyéknek fel kell ülni és székes helyekre menni, hogy onnét indulhassanak, az hová az szükség kívánja. E tájban Magdeburgum alatt veretett meg teljességgel az Saxo hada. 15. 16. Fejérvár. Hozták bé füről lovaimat, és azokban hármat két szolgámmal együtt Szent-Pálra haza küldtem. 17. 17. Fejérvár. Zsendült szőlőt hoztak Váradról. 19. Ebéden Tátén, vacsorán Fejérvár. 20. Fejérvár. Küldtem az atyám uramnak Inesitől levelet. 21. 22. Fejérvár. Hoztak élést Szent-Pálról. 23. Egy török tánczolt kötélen. 24. Ebéden Miháczfalván, estve Fejérváratt. 25. Fejérvár, adták ki az hópénzt, küldtem levelet az úrnak ő nagyságának Nagy István nevű szolgájától. Jött az német császártól követ. 26. 27. Fejérvár. Vöttem Fitter Sigmondtól egy bokor pistolt tokostól 11 talléron. 28. 29. Fejérvár. Jött bé az atyám uram ő nagysága. 30. Kutyfalva. 31. Ebéden Dályán, estve Fejérváratt.

Augustus. 1. Fejérvár. 2. Ebéden Vajasdon, estve Fejérváratt. Hoztak levelet Toroniából Vereci Ferenctől adósságom felől 3. Fejérvár. Hoztak levelet Havasalföldéből egy boértől, mely egy nustot is küldött ajándékon. Volt igen nagy szél, mely sok házaknak fedelét elrontotta. 4. Fejérvár. Medgyes táján oly nagy jégeső volt, hogy az szőlőket mind elverte, az emberek is elbúltak előle. 5—9. Fejérvár. Ebéden Herepén, 10—12. Fejérvár. Fürjéztem karulylyal [2]) magam legelsőben.

[1]) Ide az iró ezt jegyzette volt fel: „Expediálta Urunk az követeket Budára, kik közül Szalánczi István uram fő". De kivonván ezen szókat, ezt irta utánna: Elhaladott. *Benkő jegyzete.*

[2]) *Karuly* a *karvaly* madárnév népies kiejtése.

Volt szemben az fejedelem az moldvai követtel. 13. 14. Fejérvár. Ebéd után vadásztunk Vajasd felé. 15. Fejérvár. Öntöttek nagy harangot az Kender-Várban az debreczeniek számára. Küldött az úr az inasom alá egy paripát. 16. Ebéden Sóspatakon, estve Fejérváratt. 17. 18. Fejérvár. Eresztettem Inesi Mihály nevű szolgámat Magyarországban két hétre. 19. Vingárt. 20. Kutyfalva. Ebéden Dályán. 21. Ebéden Dályán, estve Fejérváratt. 22. 23. Fejérvár. Jött bé az atyám uram ő nagysága. 24—26. Fejérvár. 27. Tövis. 28. Haraszton, ebéden Enyeden. 29. Kolos, ebéden Tordán. 30. Szamos-Ujvár, ebéden Széken. 31. Szamos-Ujvár.

September. 1—2. Szamos-Ujvár. Küldtem az úrnak levelet, melyben állapotomnak változtatása felől irtam. 3. Kolos. Ebéden Bonczidán. 4. Fel-Vincz, ebéden Tordán. 5. Tövis, ebéden Orbón. 6. Fejérvár, ebéden Gáltón. 7. Fejérvár. Küldött az úr levelet, melyben állapotom felől való levelemre tett választ. 8. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 9. Fejérvár. Jött bé az atyám uram. 10. Fejérvár. Az fő emberek gyültek bé, kikkel az fejedelem tanácskozott az tábor felől. 11. 12. Fejérvár. 13. Miháczfalva. Hagytam el az bejáróságot *). 14. Ebéden Mikeszászán, Királyfalvi János uramnál, estve Darlaczon. 15. Dános. 16. 17. 18. Fejéregyház. 19. Ebéden Oláh-Sákodon, estve Gyalakután. Indult el Fejérvárról az fejedelem asszony. 20. Ebéden Fintaházán, estve Szent-Pálon. 21—23. Szent-Pál. Indult meg az fejedelem ő nagysága Fejérvárról az táborban. 24. Szent-Pál. 25. Hadrév, ebéden Orosziban. 26. Szállottunk táborban Keresztes mezejére. 27. Keresztes mező. Tétetett az atyám uram ő nagysága vármegyék generálisává; Kassai István uram tábori birává. 28. Keresztes mező. Az Böjti István kapitánsága veszett egybe az lengyelekkel, mely miatt az egész tábor felzendült, egynéhány ember is veszett és sok sebes esett. 29. Keresztes mező. Urunk ő nagysága jött ki az táborban Tordáról, minek-

*) Ámbár Háller Gábor ekkor a bejárói hivatalnak véget vetett, és a fejedelem mellől elment: méltó mindazáltal a napszámokat és helyeket irásából ide kiszedni, a törökkel következett hadakozás folyásának értésére. *Benkő jegyzete.*

utánna az országot bizonyos okból egybegyüttötte volna, melyben végezték, hogy eleiben menjünk az budai vezérnek. 30. Keresztes mező.

October. 1. Keresztes mező. Jött Havasalföldéből követ, ki által Havasalfölde Erdély mellé csatolta magát. Alia Sámuel székely generalissá tétetett. 2. Szász-Lóna mellett való mezőn. 3. Nagy-Kapus és Közép-Kapus között. 4. Hunyadi mezőn. 5. Kis-Sebesnél. 6. Baratkánál. Az török 7000 magával*) Kornis Sigmond uramra Szalontához reá jött, ott megharczoltak, az törököt megfutamtatták és mindaddig üzték, míg az jancsárra, kik lesben voltanak, jutottak, kik az magyarokat visszavetették és megfutamtatták. Az törökben sokkal is több veszett, hogysem az magyarokban. Ibráni uram az hajdúsággal menten hátat adott, sőt még az magyarokat is fosztották. Károli Péter is az többi között ott veszett, Vér András és Csomaközi. 7. Örvendnél. 8. Váradnál. Mindennap török rabokat hoztak az táborban, kik között igen fő törökök voltak. 9. Váradnál. Székely csata ment ki. Gyerőfi János szökött el, és Toroczkai István. 10. Váradnál. Egész éjjel fegyverben voltunk az töröktől való félelmünkben. 11. Váradnál. Fogtak el egy portai csaust az jeneiek, mely sok levelekkel jü volt az vezérhez az portától. 12. Váradnál. Indult meg az török tábor Gyulától Lippa felé jó hajnalban. Inesi jött meg, de meg elment. 13. Váradnál. 14. Tulkodnál. 4 mélyföld Váradhoz. 15. Talposnál. 1 mélyföld. 16. Jenőnél. 3 nagy mélyföld. 17. Jenőnél. Látogattam meg az várat. 18. Jenőnél. Kérezettem az úrtól ő nagyságától csatára, de gondolkodásra halasztott. 19. 20. Jenő. 21. Mentünk Lippa felé az vezér ellen az hadnak nagyobb részével, az fejedelem ő nagysága Jenőnél maradván, Kornis Sigmond uram volt előttünk járó generalisunk. Háltunk egy falunál Jenőhöz egy mélyföldnyire. 22. Pálélésénél, Lippához egy mélyföldnyire. 23. Palésésnél. Az vezér küldött az táborban követeket az békesség felől, és közülünk is mentek Kemény János, Farkas Ferencz uramék. Láttam egy hegyről Lippát és az török tábort. 24. Az esők miatt kellett megtérnünk Jenő felé, háltunk egy kis mélyföldnyire Jenőtől. Éjjel igen nagy

*) Annakutána az iró ezt jegyzette ide: többen voltak. — *Benkő jegyzete.*

dörgés és villámás lőn. 25. Jenő. Az tábor maradott az előbbeni hálásnál. 26—28. Jenő. Az atyám uramat többekkel együtt küldötte urunk ő nagysága Lippához az vezérhez követségben. Item: hallottam, hogy Máthé az havasalföldi vajda Chinán basát megverte. 27—31. Jenő.

November. 1—6. Jenő. 7. Szebes mellett. 8. Deákfalva mellett. 9. Csucs mellett. 10. Keresbányán alól. Hoztak Tholdalagi Jánostól az úrnak levelet; kit urunknak adtam mások tanácsából. 11. Lunkoy mellett. Az havasalföldi követ adta meg az vajda és az ország levelét, melyben fejek fenállottáig való hűségeket ígírik. 12. Az Kaján torkában. 13. Az Kaján torkában. Küldtem Galsai Mihált Szent-Pálra élésért. 14—16. Az Kaján torkában. Küldött az úr levelet Kosztoláni Farkas uramtól, hogy Szent-Pálra *menjek*. 17. *Ebéden Bakaiban, estve Borbereken*. 18. Ebéden Karácsonfalván, estve Szépmezőn. 19. Ebéden Dombón, estve Szent-Pálon. 20. 21. Szent-Pál. Nyulászni voltam ki Rádai urammal. 22—26. Szent-Pál. Voltam nyulászni az Domaklára. 27—30. Szent-Pál.

December. 1. Szent-Pál. Voltem nyulászni Kapus felé. 2—5. Szent-Pál. Jött haza Küküllő vármegye az hadból; az többit is haza bocsátotta mind urunk ő nagysága. Az békesség az fejedelem ő nagysága között és Bethlen István uram között hogy végbe ment volna, értettem. Az vezér is Budába bészállott. De mint értettem, az békességnek conditiója még az császár akaratjában vagyon, ha confirmálja. 6. Szent-Pál, voltam nyulászni. 7. Szent-Pál. Ebédre hivatott Csapóra Szalánczi László uram, de el nem mentem. 8—12. Szent-Pál. Vásárhelyi jött meg az úrtól Temesvárról. 13. Szent-Pál. Voltam nyulászni Kosztoláni és Nagy Ésajás uramékkal. 14. 15. Szent-Pál. 16. Pete. Nyulászni voltam Rádai uramékkal. 17. Szent-Pál. Áradott meg az Maros. 18—26. Szent-Pál. Voltam nyulászni. 27—29. Szent-Pál. Jött meg az úr ő nagysága. 30. 31. Szent-Pál. Az moldvai és az deres paripáimat vitték Méhesre tartani. Az úrnak neheztelését értettem oly okból, hogy Herczeg Sigmond uram szóllott valamit, melyet ő nagysága azt gondolta, hogy én irtam meg. — Ez esztendőben oly szűki volt az szénának az nagy szárazság miatt, hogy ilyent Erdélyben nem értek.

1637.

Esztendőbeli járásim és emlékezetes dolgaim hol esnek, arról való számtartásom, melyet minden embereknek Isten szerencséssé tegyen.

Januarius. 1—5. Szent-Pál. 6—8. Fintaháza. 9. Ebéden Czikmántoron, éjjel Hétúron. Az szászok felháborodásokról hallottam. 10 11. Fejéregyház. Bethlen János uram hivatott lakodalmában. 12—15. Fejéregyház. Küldöttem bé az úrnak ő nagyságának állapotom felől való levelecskét. 16. Fejéregyház. 17. Réten, ebéden Volkácson. 18. 19. Réten. 20. Ebéden Segesváratt, Borbély Mihálynál, éjjel Nagy-Szőlősön. 21. Ebéden Hondorfon, éjjel Szent-Pálon. 22. 23. Szent-Pál. Voltam nyulászni. 24. Szent-Pál. 25. Ebéden Iklandon, estve Szengyelben. 26. Szamosfalván. 27. Kolosvár. Bethlen János uram házasúlt. 28. Kolosvár. 29. Gerend. 30. Széplak. 31. Csapafalván. Éjjel volt földindulás, vasárnapra viradólag.

Februarius. 1. Csapafalva. 2. Felső-Bűnön. 3. Fejéregyházatt. Bethlen uramék voltak vendégi az úrnak. *Álmomban Mőses az égből leindulván és üstökön akarván ragadni, büneimért fenyegetett, melyre megijedvén, imádkoztam Istennek álmomban, és menten az felgerjedt bujaságtól megszüntem*[1]. 4—6. Fejéregyház. 7. Ebéden Holdvilágon, estve Jövedicsen. 8. Ebéden Jövedicsen, estve Szent-Mártonban. 9. Ugra. 10. Ebéden Kapuson, estve Méhesen. 11—13. Méhes. Obiit Imper. Ferdinandus II. annorum 59. 14. Ebéden Budatelkén, estve Máthéban. 15. Máthé. 16. Ebéden Encsen, estve Máthéban. 17. Ebéden Czégben, estve Méhesen. 18. 19. Méhes. 20. Ebéden Kapuson, estve Sóspatakon. 21. 22. Fintaháza. Vettem egy szederjes gránát dolmánt fel. 23. Fintaháza. 24. Ebéden Pródon, estve Fejéregyházatt. 25. Fejéregyház. 26. Domád. Az fejedelemmel egyeztünk meg[2]. 27. Ebéden Sároson, estve Medgyesen.

[1]) Titkos jegyekkel irva.

[2]) Ekkor a fejedelem országgyűlésre menvén, mind Medgyes városában volt, Szent-György havának második napjáig, ha tovább nem. *Benkő jegyzete.*

28. Medgyes. Az hold fenn látszott dél előtt, holott még félig sem tölt volt meg.

Martius. 1—4. Medgyes. Kezdetett az ország gyűlése, melyben az atyám uram ő nagysága praesidenssé tétetett. 5—6. Medgyes. Vásárhelyi Istvánnak az 4 tallért, melylyel Belgiumban adós voltam, adtam meg. Kérek vala az úrtól 4 tallért, de nem ada, azt felelvén, hogy az oda fel való adósságomból semmit is nem ad. 7—11. Medgyes. Hallottuk, hogy az tatár hám megverte Cantamirt. 12—17. Medgyes. Az böjtön[1]) való boritalt hagytam el, de nem fogadásból. 18—20. Medgyes. Kezdetik az tavasz. Felettébb kemény és hosszú tél, minémüt öreg emberek is nem említettek. Lónát nyerte el az fiscus Haller Györgyné asszonyomtól, 21. Medgyes. Holt meg az szegény Mikó Mihály. Vége lőtt az gyülésnek. 22—24. Darlacz. 25. Ebéden Holdvilágon; estvére az fejedelem parancsolatjából vissza kelletvén térnünk, jöttünk Darlaczra. 26—29. Medgyes. Jött az uj budai vezérnek az öcse követségben. Item: Haller Péter uram jött meg az portáról. 30. 31. Medgyes.

Aprilis. 1. Medgyes. Hozták meg urunknak, hogy Pázmán Péter az cardinál két hét előtt megholt nagy kínnal. 2. Ebéden Gálfalván, estve Szent-Pálon. 3—5. Szent-Pál. Mára viradólag hó esett. 7. Szent-Pál. 8. Ebéden Bonyhán Alia Sámuel uramnál, a hun elsőben raspiát ittam, estve Ebesfalván. 9—12. Fejéregyház. Mára viradólag elsőben hallottam dörgést ez esztendőben. 13—25. Fejéregyház. Ment el az úr szent-mártoni székre. 26—28. Fejéregyház. 29. Gyalakuta. 30. Ebéden Fintaházán, estve Szent-Pálon.

Majus. 1. Szent-Pál. Voltam nyulászni. Jött meg ebéd után az úr Fejérvárról. Adtam el az török lovamat fl. 60. 2—4. Szent-Pál. *Az úrnak adósságom felől való levelet beadván és egyéb állapotomról megtalálván, nagy haragját indítottam magamra; meg is szidogatott rútúl*[2]. Füre bocsátották ki az lova-

[1]) Böjtöt ir Haller Gábor úr, de a római szentegyház böjtjét már elhagyta volt, és az helvétziai vallástételt követte. *Benkő jegyzete.*

[2]) Titkos jegyekkel irva.

kat. 5. Szent-Pál. Az kolcsár Horváth János megházasodván, az úr csinált lakodalmat benn az várban. *Én az asztalnál nem ültem*).* 6. 7. Szent-Pál. 8. Fintaháza. Az atyám uram ő nagysága jobbágyinak számát irtam fel. 9. Ebéden Gyalakután, estve Fejéregyházatt. 10. Sárpatakon. 11. Longodár. 12. Réten. 13. Ebéden Szent-Lászlón, estve Darlaczon. 14. Jövedics 15. Szent-Pál. 16. Szent-Pál. Adott ki az úr ő nagysága az jószágból részet: ugy mint, fintaházi, görgényi, bodoni, lőrinczfalvi, lukafalvi, kis-szőlősi, gerebenesi, gyalakuti portiókat, és Longodárt, násznánfalvi portiót is, ha törvénynyel elnyerhetem; de én semmire nem köteleztem magamat. 17. Fintaháza. Magyar Lőrinczet itt való házamnál rendeltem birónak. 18. Fintaháza. Estve 8 órakor tájban hosszú sarló forma fejér jel látszott az égben, kinek az egyik végin csillag tetszett. Dinnyét vetettem. 19. Gyalakuta. 20. Fintaháza. Vettem egy török lovat ménlónak fl. 25. 21. Fintaháza. Bocsátottam az ménlovat az ménes köziben. 22—24. Fintaháza. Az kis-szőlősi jobbágyim foglaló pénzt jó akaratjokból adtak fl. 5. 25. Fintaháza. Fogadtam bé inasnak az szent-mártoni Nagy Lőrinczné fiát. Két hordó bort vétettem fl. 33. den. 20. 26—31. Fintaháza. Lött hóharmat.

Junius. 1—2. Fintaháza. 3—8. Gyalakuta. 9. Fintaháza, a die 17 martii ad hodierni diei vesperam abstinui a vino. 10. 11. Vásárhely. Volt törvényes szék. 12—17. Fintaháza. 18. Dombó. 19. Ebéden Szépmezőn, estve Szent-Miklós. 20. Ebéden Mikefalván, estve Fintaházán. 21—23. Fintaháza. 24. Bodon. 25. Ebéden Vásárhelyt, estve Gerebenesen. 26. Ebéden Kapuson, estve Fintaházán. 27—29. Fintaháza. 30. Szent-Gerlicze.

Julius. 1. Ebéden Gálfalván, estve Sárdon. 2. Ebéden Sárdon, estve Szent-Erzsébeten. 3. Ebéden Gyalakután, estve Fintaházán. 4—10. Fintaháza. 11. Gerebenes. 12—17. Fintaháza. 18. Obiit beatae memoriae Gregorius Apafi mihi amicissimus. 19—22. Fintaháza. 23—27. Gyalakuta. 28. Fintaháza. 29. Ebéden Ádámoson, estve Karácsonfalván. Az havasalföldi tábor mellé számtalan sáska szállott. 30. 31. Fejérvár.

*) Titkos jegyekkel irva.

Augustus. 1. Fejérvár. Állottam udvarhoz. 2. Fejérvár. 3. Ebéden Gáltőn, estve Fejérváratt. 4. 5. Fejérvár. 6. Ebéden Drombáron, estve Fejérváratt. 7—13. Fejérvár. Szilvásiné asszonyom küldött 100 forintot és egy szederjes skárlát czafragot. 14—16. Fejérvár. Gyóntam meg. 17—21. Fejérvár. Adták ki hópénzemet. 22. Ebéden Gáltőn, estve Fejérváratt. Infortunatus dies. 22—27. Fejérvár. Vettem fel egy veres foszlán atlacz dolmánt, mely tölt fl. 22, d. 35. Doctor Leóval gyógyittattam magamat. 28—31. Fejérvár.

September. 1. Fejérvár. Az arena esett reám. 2. Szépmező 3. Ebéden Abosfalván, estve Fintaházán. 4—8. Fintaháza. 9. Gyalakuta. 10. Ebéden Segesváratt, estve Miklóstelkén. 11. 12. Longodár. 13. Ebéden Nestáton, estve Olczanán. 14. Ebéden Bolyában, estve Musnán. 15. Ebéden Jövedicsen, estve Fintaházán. 16. 17. Fintaháza. 18. Bonyha. 19. Ebéden Gálfalván, estve Zsitvén. 20. Ebéden Csesztvén, estve Fejérváratt. 21—25. Fejérvár. 26. Ebéden Borbándon, estve Fejérváratt. 27—30. Fejérvár.

October. 1—2. Fejérvár. 3. Ebéden Miháczfalván, estve Fejérváratt. 4. Fejérvár. Csináltattam egy kék failandis dolmánt és mentét. 5—8. Fejérvár, ebéden Sárdon. 9—10. Fejérvár. Állott bé az ország gyülése. 11. 12. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 13—15. Fejérvár. Az fejedelem ő nagysága szállitotta külön az nagyobbik fiát. 16. Fintaháza, ebéden Szépmezőn. 17. Fintaháza. 18. Delő. Váraljaitól az tiszttartómtól vettem számot, és sokban marasztottam adóssá. 19. Vesszős. Ebéden Bábahalmán. 20. Hóldvilág, ebéden Monoron. 21. Nagy-Csüged, ebéden Csanádon. Az úr Lengyelországból érkezett meg Fejérvárra. 22. Fejérvár. Ebéden Ohában, a hun szólalkoztam egybe az konyhamesterrel Gilánival az farkashús felett. 23—27. Fejérvár. 28. Dálya. 29. Fejérvár, ebéden az vingárti erdőn, veretett urunk két medvét, 6 farkast, 3 rókát, egy özet és nyúlakat. Havasalföldéből érkezett követ. Maurer ment az portára. 30. Fejérvár. Praedicatio után volt szemben urunk az követtel. 31. Fejérvár. Az havasalföldi követet megvendégelvén az fejedelem bocsátotta el, és estve az inasok között verekedett.

November. 1—2. Fejérvár. Szalánczi uramat az portára expediálta urunk. Estve volt az nagyobbik fia vendég. 3. Ebéden Karácsonfalván, estve Szépmezőn; jó reggel Fejérvárra érkezett Logofet Marko az havasalföldi követ, ki az töröknek az Dunán általköltözését hozta meg. 4. Ebéden Bolkácson, az hova érkezett havasalföldi posta. Vacsorán Kükűllővárott. 5. Ebéden Veszszősön, estve Szent-Mártonban. 6. Ebéden Ranóton*), estve Szent-Pálon. 7. Ebéden az Domaklán sátor alatt, estve Vásárhelytt. 8. Vásárhely. 9. Ebéden Bándon, estve Szent-Péteren. 10. Ebéden Czegében, estve Szamos-Ujváratt. 11. Ebéden Szamos-Ujváratt, estve Gyekében. 12. Ebéden Kis-Czégen, estve Ölyvesen. 13. Ebéden Szabédon, estve Vásárhelyt. Volt menydörgés. 14. 15. Vásárhely. Érkezett urunkhoz az budai vezér követi. 16. Fintaháza. 17. Ebéden Szent-Györgyön, estve Vásárhelyt. 18. 19. Vásárhely. 20. Ebéden Ákosfalván, estve Szent-Demeteren, az hol urunk ő nagysága atyám urammal való állapotom felől beszéllett velem. Fejér Gáspár éjjel az urunk házában ment bé vizelleni. 21. Ebéden Hétúron, estve Segesváratt. 22. 23. Segesvár. Kérezettem urunktól Moldvába. 24. Keresd. 25. Ebéden az keresdi erdön, estve Segesváratt. Jött hír az moldvai vajda elfutásáról. 29. Segesvár. Száva jött ide. 30. Segesvár.

December. 1. Segesvár. Az béjárókban Lázárt és Szalánczit tötték az kalitkában. Contradicáltam az osztozás ellen. 2. Segesvár. Ebéden Búnon Bethlen János uramnál. Egy erdei kan ijesztett meg. Barcsai Sándort tötték az kalitkába. Az moldvai vajda el nem ment. 3. Segesvár. Ebédet ettünk az segesvári erdön. 4. 5. Segesvár. Ebéden a segesdi erdön. 6. Adták ki az hópénzt. 7. Szász-Dálya, az hova Tholdalagi Mihály úr, Kemény János úr és az többi, kik az havasalföldi vajda segitségére expediáltattak volt, érkeztek meg. Ebéden az sárpataki erdön. 8. Szász-Kézd. 9. Szász-Keresztur. Ebéden az zoltáni völgyön. 10. Nagy-Szölös. Ebéden Segesváratt. 11. Fintaháza. Ebéden Zágorban. 12. Fintaháza. Az magyarországi had jött bé 3020. 13. Vásárhely. 14. Régen. Ebéden Szent-Iványon Kékedi uramnál. Régenbe hoztak hírt az hadaknak illetlen magok viselésekről.

*) Radnóton.

15. Teke, ebéden Bátoson. 16. Szamos-Ujvár, ebéden Lekenczén. Reggel küldött urunk ő nagysága tölem Bornemisza Pál uramnak egy fedeles aranyas kupát. 17—20. Szamos-Ujvár. 21. 22. Bonczida. 23. Kolosvár. Az Bonczidára való menésemért az fejedelem neheztellett reám. 24. 25. Kolosvár. Az fejedelem gyónt meg. Én köszöntöttem az fejedelmet béjárók képében. 26. 27. Kolosvár. Éjjel az fejedelem verte meg mind az két asztalnokját egynéhány udvarlókkal együtt. 28. Kolosvár. 29. Ebéden Szász-Fenesen, estve Gyaluban. 30. Ebéden az gyalui erdökön, éjjel Gyaluban. 31. Kolosvár. Ez esztendöben kerti veteménynek kiváltképen való szüki volt, gabonának is sok helyeken, kiváltképen tavaszi veteménynek, nekem borom is nem lött.

Anno 1638.

Ez esztendöbeli járásim, hallásim hon lesznek, Isten kegyelmességéből, arról való számtartásom, kit hogy Isten jó egészségben elmulatnom engedjen, ő felségét teljes szivemből imádom.

Januarius. 1. Kalyán. Urunk ő nagysága neheztellett reám váradi útjának kimondásáért. 2. Ebéden Gerebenesen, estve Maros-Kereszturott. Morgó gazdám asszony volt. 3. Fintaháza. 4. Ebéden Kerelön, estve Petében. Ebéden Bergenyesen, estve Fintaházán. 6. Fintaháza. 7. Maros-Vásárhely. Volt törvényes szék. Tholdalagi uramnál voltam ebéden, a holott Huszár uramnak az asszonynyal együtt leánya felől való akaratját ő kegyelme jelentette. Az Gyalakuti Lázár urammal való peremet szállitottam le. 8. Maros-Vásárhely. Vendéglettem meg Tholdalagi Mihály uramat és több Maros széki nemes embereket két asztalra. 9. Ebéden Tholdalagi Mihály uramnál Koronkában, estve Bergenyesen, a holott szolgáimat megriogattam. Váradi ment el. 10. Ebéden Frátán, estve Korpádon. 11. Ebéden Kolosvártt, estve Gyerö-Vásárhelyt. 12. Ebéden Bánfi-Hunyadon, estve Felsö-Füldön. Szóllott az atyám uram ő nagysága hozzám. 13. Ebéden Perjén, jöttünk által igen nehezen a Meszesen, estve Krasznán. 14. Ebéden Nagyfaluban Bánffi Sigmond uram házánál. Estve Ipon. 15. Ebéden Bályogon Szénási Péter uram házánál. Estve Margitán. 16.

Ebéden Apátiban, estve Székelyhidon. 17. Székelyhid. Küldöttük quartélyba lovainkat. 18. 19. Székelyhid. Vendéglette meg urunk az fő embereket, az hol az atyám uram ő nagysága is ittas lévén ajánlotta nekem magát. 20. Diószeg. 21. Ebéden Biharon, estve Váradon. Löttek elönkben. 22. Várad..... *). Volt szemben urunk az török követtel. 23. Várad. Ebéd után vadásztunk. 24. Várad. Volt az Pungrácz Gergely lakodalma, urunk is jelen lévén, én az urnak botját zabliáját tartottam. Expediáltatott az budai követ. 25. Urunk vendéglette meg az násznépet. 26. Várad. Ment el az úr Rákóczi György szegény Príny Gábor uram temetésére. Herczegh Sigmond Kolosváratt holt meg guttaütés miatt, kin urunk felettébb bánkódott. 27. Az bányában. 28. Várad. Ebédet az bányában. Voltam ittas igen Kún Pál uram házánál. 29. Várad. Bort nem ittam. 30. Ebéden Szántón, estve Váradon. 31. Várad.

Februarius. 1. Ebéden Keresztesen, estve Ujfaluban. 2. Bajonban Pethneházíné asszonyomnál, a hon urunk igen vigan mulatott. 3. Ebéden Sákában Rédei Ferencz uramnál, a hun ittas voltam. Estve Komádiban. 4. Ebéden Ácsiban, estve Váradon. 5. Várad ebéden, az hópénzt adták ki tallérúl, estve az bányában. 6. 7. Várad. 8. Az bányában. 9. Telegd. 10. Ebéden Topán, Győri Márton házánál, estvére Várad. 11. Ebéden Feketetón, estve Sebesben igen ittas Bánfi György uramnál. 12. Ebéden Hunyadon voltam Bánfi Kristófnál, vacsorán Sárvásáron, az fejedelem penig Körösfőn. 13. Ebéden Alsó-Kapuson, pirongatott meg az fejedelem. Vacsorán Gyaluban. 14. Gyalu. Küldtem az tiszttartónak levelet. 15. Ebéden az gyalui erdőkön, estve Gyaluban. 16. Ebéden Fenesen, estve Kolosváratt. 17. Kolosvár. Voltam igen ittas Fitter Sigmondnál. 18. Ebéden Bikalján, estve Tordán. 19. Ebéden Mohácson, estve Enyeden. 20. Ebéden Tövisen, estve Fejérváratt. 21. Fejérvár. Adtam bé az fejedelemnek suplicatiot Vizaknán lévő két jobbágyomról, melyet ő nagysága informatióra bocsátott. 22. 23. Fejérvár. 24. Vincz. 25. Ebéden az vinczi erdőkön, estve Borbereken. 26. Fejérvár. Estve ittas lévén az Boka Péter és egy kocsis házára mentem Kún Pál urammal. 27—28. Fejérvár.

*) Négy szó titkos irás.

Martius. 1. Ebéden Tóháton, estve Monorán. 2. Ebéden az sorostélyi erdőn, estve Kis-Selken. 3. Ebéden Kapuson, estve Medgyesen. 4. Ebéden az nagy-ekemezei erdőn, estve Medgyesen. 5. Musnán. 6. Berethalom. 7. Berethalom. Ajándékozott Bocskai uram egy pár pistolt, én is a kék lovamat. 8. Ebéden az jakabfalvi erdőn, estve Szent-Ágotán. 9. Ebéden Nagy-Sinken, estve Fogarasban. 10—12. Fogaras. Voltam ittas. 13. Fogaras. Holt meg Magyarországban az szegény Alia Sámuel uram himlőben. 14—15. Fogaras. Bocskai István uram tért haza. 16. Fogaras. Urunk ment Kőhalomban, engemet hagyott itt fundálni. 17—19. Fogaras. Urunk ő nagysága igírte kegyelmességét hozzám házasság dolgából asszonyunkkal együtt. 20. Fogaras. Jött meg urunk. 21. 22. Fogaras. Urunk indult meg Fejérvár felé, engemet hagyott az város erősiteni, lovaimnak, szolgáimnak rendelt ő nagysága quártélt Szeben székben, magamnak itt prebendát. 23—27. Fogaras. Dél után kezdettem Isten kegyelmességéből tizenkettődikszer (mint eszembe jut) az biblia olvasáshoz. 28. 29. 30. 31. Fogaras. Márton Deák az fogarasi udvarbiró hiut komaságra. Adtam tal. 2. Ebben az holnapban Olaszországban süllyedt el földindulás miatt 30 város és sok falu, kikben veszett több 50,000 embernél, ugymint die 27. praesentis circa quartam pomeridianam.

Aprilis. 1. 2. Fogaras. Böjtöltem estig. 3. 4. Fogaras. Voltam ebéden a német fő kapitánnál igen ittas. 5—7. Fogaras. Voltam ebéden Belényesi uramnál. 8—12. Fogaras. Kezdettem az városnak bástyáinak töltéséhez. Hópénzemet küldé meg Koncz András uram. 13. 14. Fogaras. Voltam praedicator uramnál ebéden. 15. 16. Fogaras. Adtam Maurer úr kezében 8 sing tengerszín kamukára Imperiales 8. 17. Fogaras. Hallottam elsőben menydörgést. 18. 19. Fogaras. Voltam igen roszúl az gyomrommal. 21—23. Fogaras. Kezdetik Fejérváratt az ország gyülése. Adtam az német kapitányoknak kölcsön fl. 30. 24—29. Fogaras. Holt meg az fekete lovam. 30. Ebéden Kercsen, estve Dályán, Die 23. Mensis hujus, in festo nimirum S. Georgii *)

*) Nem csak innen és a felsőbb 1636-dik esztendőbeli jegyzéséből Hallernek, hanem az tájatt irattatott kalendáriumokból is nyilván látjuk, hogy Szent György napja ezen hónapnak 23-dikára

in Sard in Comitatu Kikelleo, mandatum Principis e manu Nobilis loci illius turbo eripuit et sursum tulit; Schedam vero in mandato existentem dejecit, sed mandatum nusquam reperiri valuit, quamvis totus pagus convocatus quaesierit; satellitem sepi ita allisit, ut post dimidiam horam vix resurgeret, ceteri prope adstantes vix effugerunt. Hoc mense Turcarum Imperator Constantinopoli contra Persas prodiit.

Majus. 1. 2. Szeben. Vettem egy seregél szörü negyedfü gyermek lovat fl. 25, 3. Szeben. Vettem egy seregél szörü harmadfü gyermek lovat fl. 9. d. 50. Fejérvizi Péter uram szállásán voltam ittas. Adattam el az Dorgó lovat fl. 11. 4. Ebéden Holczmánon, estve Gerdályon. 5. Fogaras. Vettek oda haza egy vérese ötödfü gyermek lovat fl. 27. d. 10. 6. Fogaras. Lött hóharmat. 7. 8. 9. Fogaras. Jött ide Forgács Sigmond uram ő nagysága. 10. Feketehalom. 11. Brassó. Mentem fel az város felett való hegyre egy nyugvóban. 12. Veresmart. 13. Kőhalom. Ment el Forgács Sigmond uram urunkhoz. 14. Fogaras. Hozták meg az fejedelem adta posztót. Fejérváratt lött vége az gyülésnek, melyben végezték, hogy az szászok ellen cselekedett potentiákért az fiscus ne ingerálhassa magát. Item: hogy az szászok az régi szokás szerint gazdálkodással tartozzanak. Mikó Józsefné vesztette el Baczát, híre is az vagyon, hogy gyermeke lett volna. Mikes *) fiai szaladtak el, az Tarnócziné leányai elragadásáért convincáltatván. Kún Gothárt vesztette el minden jószágát, az fejedelmet spoliatornak nevezvén. Az öszszel béjött pénzverőknek búcsú adatott. Az oláhok felől végezték, hogy

tétettetett a régibb időben. Mikor kezdödött légyen 24-dik napjára irattatni, a mint ma látjuk lenni, akkor mutatom meg, mikor az esztendönként költ kalendáriumokba bététettetett, de idő jártával ismét kihagyattatott krónikás jegyzéseket, ezen Erdélyi Historiás szekrénynek valamelyik darabjába beférkeztetem, hazánk historiájának nem kevés hasznára s világositására. *Benkő jegyzete.*

*) Volt ez Zabolai Mikes Zsigmond, kinek is János nevü fia maga testvérjeivel együtt erőszakosan ragadta volt el feleségül Kézdi-Szentlélekről Tarnóczi Sebestyénné szép hajadon leányát, Sárát. Bővebben irt erről Szalánczi János siralmas Magyar Krónikája harmadik könyvének hatodik részében. *Benkő jegyzete.*

fegyvert és öreg szöveget *) ne legyen szabad viselniek. 15—19. Fogaras. Volt az boldog emlékezetü Alia Sámuel uram temetése. 20. 21. Fogaras. Vettek oda haza egy mén lovat fl. 14. 22. 23. Fogaras. Pünkösd. 24. Fogaras. Vettem egy szeg kancza lovat fl. 12. 25. Fogaras. Vettem egy pej paripát fl. 24. Adták ki Fejérvártt az hópénzt. 26. Fogaras. Macskási Mihály uram kézfogása volt Bethlen kisasszonynyal. 27. Fogaras. Vallattam meg az longodári jobbágyok felől az királyhalmiakat, de az garátiak és az szász-tyúkosiak az királybiró akaratjából el nem jöttek az urunk parancsolatjára. 28. Fogaras. Asszonyunk jött ide. 29—31. Fogaras. Martius, Aprilis, Majus az egész tavaszszal együtt volt igen száraz, úgy hogy minden vetemények majd kiégtek.

Junius. 1—2. Fogaras. Békéllettem meg az kőhalmi királybiróval az praefectus és Gerendi Márton uramék instantiájára. Az fogarasi birót vertem meg. 3. Fogaras. Ment el asszonyunk vissza. 4. 5. Haller Péter uram ebéden volt nálam. 6. 7. Az kőhalmi királybiró Zachariás deák uram adatta meg az székből egynéhány elszökött jobbágyimat. 8. 9. Fogaras. Az fejedelem adta posztóból csináltattam dolmánt, melynek szerszáma tölt 8 forintban, 86 pénzben, és egy nyári mentét, melynek szerszáma a bérlésen kivül tölt 14 forintban 75 pénzben. 10. Fogaras. Urunk levele jutott, kiben hivatván ő nagysága, az fogarasi töltést félben hagyatta. 11. Ebéden Zolestádon, estve Zágorban. 12. 13. Fintaháza. 14. Gyalakuta. 15. Fintaháza. Voltam ittas. Vettem egy lovat, paripát fl. 13. 16. Ebéden Koronkában Tholdalagi Mihály uramnál, az hol beszéllé ő kegyelme bizonyosan, hogy egy pásztornak egy fényes ember megjelenvén, parancsolta miket hirdessen, egy kővé és vérré változott kenyeret is adván kezében, hogy az fejértói papnak adná kezében; azon ember Szent Jánosnak mondván magát rettenetes férgekről

*) Haller *coregh szeoveget* ir. Hogy itt *öreg* azaz nagy, magos *süveg* értendő, bizonyos. Látjuk Haller *szöveg* leirásából és kiejtéséből, hogy mai *süveg* szavunk gyöke *szü* vagy *szü* (eredetileg *szöv* vagy *szüv*) igegyök, melyből épen úgy mint *szöveg*-ből *süveg*, képződött *sövény* eredetileg *szövény* szavunk is, mely fagalyakból font vagy *szött* keritést jelent.

jövendölt, és az részegséget tiltotta kiváltképen *). Ugyan ő kegyelme egyéb tengeri és embereken esett csudákról emlékezék. 17. Fintaháza. Felettébb nagy jégeső lött, mely az gerendi, kutyfalvi, ranóti és szentpáli határokat mind elverte. 18. Ebéden Sövényfalván, estve Szépmezőn. 19. Ebéden Gáltőn, estve Fejérváratt. 20. Fejérvár. Az Tholdi uram lakodalma. 21. Fejérvár. Volt szemben urunk az római császár ő felsége követivel Tasi Gáspárral, meg is vendéglette. 22. Karkó. 23. Ebéden Miriszlón, a hová hír jött az hosnai basának az Maroson való által költözéséről Erdőbegynek és Szarvasnak megépitéséért**). Estve Felvinczen. 24. Ebéden Gerenden. 25. Kolos. 26. Ebéden az mezőn, estve Kolos. 27. Kolos. 28. Ebéden Bonczidán, estve Szamos-Ujváratt. 29. Ebéden Szamos-Ujvárban, az hova az Mikes Sigmond egyetmását hozták, estve Désen. Hét órakor tájban holt meg az szegény Kékedi Sigmond. 30. Dés. Ebben az hónapban Ungvár táján oly jég volt, hogy három embert is megölt.

Julius. 1. Dés. Ebéd után ment urunk Szamos-Ujvárra. 2. Dés. Kassai István uram által proponáltatta urunk ő nagysága az mostani gyülésnek processusát, melyben elsőben az unitaria valláson lévőknak veszekedések egymás közt discutiáltatnak; az után mind az káromkodásért s mind penig az zsidózásért evocatusok ellen fogott ő nagysága ágáltatni. 3. Dés. Incipit commitiorum sessio prima, in qua Sua Illustris Celsitudo per Spectabilem ac Magnificum Dominum Stephanum Haller, parentem meum colendissimum, ambabus partibus proponendi et sententiam suam tuendi permittit facultatem. Tum incipiens Mathias Szeoreos, utpote pars accusatrix laesaque, salutationem habet ad Illustrissimam suam Celsitudinem et Magnates Regnicolas; qua absoluta, Episcopus, Daniel scilicet, idem facit; quibus Illustr. sua Celsitudo per Spectabilem ac Magnificum Dominum Parentem meum gratias agit. His demum factis, Mathias Szeoreos accusationem incipit, cujus haec ferme sententia. Episcopum cum suis sectatoribus avitam et temporibus II. Johannis Regis receptam Unitariam religionem nec observare, nec docere, ideoque Novatorem illum

*) Ezen hír leirása mellé, a napló szélére Haller ezt a szót jegyzette: *Nihil.*

**) Utóbb maga Haller ezt jegyzette ide: *De Gyulát akarja épiteni.*

cum suis vocat. Ad quae Episcopus confessionem suam (idem faciente Mathia) delegatis ad istam discussionem judicibus tradit; leguntur eae omnibus audientibus, et postquam Mathias excepisset, priori illorum confessioni hanc minime respondere, tandem in confessione conveniunt, protestante tamen Mathia aliter disciplinam adversariorum se habere, in qua adoratio et confessio Christi vel prohibeatur omnino, vel reticeatur, vel etiam blasphemetur. Post haec partes emittuntur, cum omnibus illis, qui delegati ad hanc rem non essent, Pastores ipsi etiam, praeter aliquot Illustr. Suae Celsitudinis nobiles, et deliberatio fit, ut quousque se hoc judicium extendat appareat, an usque ad puniendos Novatores, quod concluditur. Reversis injungitur, ut fassiones suas tradant, Mathiae quidem simpliciter ut Actori, Danieli si voluerit. Faciunt, sed quod illegitimae et intempestae sint fassiones, utrique protestantur. Deliberatur, solennitates judiciales in hoc processu non usurpandas, extraordinariam rem esse. Ita fassiones in vigore suo permanent, leguntur in primis pro Mathiae parte facientes; verum cum magna confusio et inordinatio in illis esset, certis ex delegatis personis Ill. Sua Celsitudo demandat, ut fassiones in ordinem redigant, separantes heterogena, et omnia rite disponant. Tandem tradita in specie disciplina ab Episcopo, surgitur, resque in proximum diem Lunae differtur.

Cum ambae partes perorassent, etiam procerum Unitariorum in persona Dominus Johannes Tholdalagi idem facit, rogans Suam Ill. Celsitudinem, ne concertatio certarum personarum fraudi sibi sit et religioni, affirmant, se D. Christum adorare, et pro Deo vero agnoscere. Quod pronunciatum deinde ab Episcopo explicatur more illorum impio et in Deum contumeliose, Deum vocantes tradita a Patre Deitate. Haec ferme acta diei primi. 4. Dés. Vacsorán voltam Cserény uramnál ittas. Jött bé Lónyai Sigmond uram. 5. Dés. Urunk ment jó reggel Szamos-Ujvárra, én el nem mehettem az estvéli bor miatt, kiért ő nagysága estve pirongatott meg. 6. Dés. Compositio inter dissentientes Unitariorum partes tractata, si inter se concordare possent, ideoque deputati non convenerunt. *Princeps librum a me poscens, dixit: si vinum esset, citius invenires**). 7. Dés. Agitur sessio

*) Titkos jegyekkel irva.

secunda, in qua postulata partis utriusque producuntur, et postquam Episcopus ob pertinaciam graviter ab Illustr. Sua Celsitudine esset objurgatus, facilem ille se quoque ad pacificationem offert. Tandem cum praecipua inter ipsos de directa Christi adoratione esset dissensio, accedentibus ad eam etiam Proceribus Religionis Unitariae, fit consensus animorum. Deliberatur de directa Christi invocatione, non tamen ut summi et aeterni Dei, sed ut qui potestatem benefaciendi a Patre in tempore esset adeptus. Item de baptisatione etiam infantum, idque in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. De Poculo Coenae Dominicae in manus communicantium tribuendo. De blasphemis libris et imaginibus, aut etiam jam rectificatae Unitariae religioni contrariis non scribendis aut inprimendis, ex aliis regionibus inferendis aut servandis, sine speciali Principis consensu; item, si qui tales apud quospiam essent libri, de eorum ad festum Divi Martini proximum in Capitulum Albense delatione, sub poena violationis pacis publicae concluditur. Item, ut cuncti Unitariae religionis Ministri a prima eorum concione secundum hanc formam doceant, et in Synodo Catechismum conscribant revidendam in termino juridiciali proximo a Dominis Consiliariis et Assessoribus. Item, poenae executio in contravenientes Summo Magistratui defertur, eaque qualis est violatorum pacis publicae. Mathias pristino honori ac functioni restituitur, amnistia constituitur. Hunc fere in modum in his Comitiis religio Unitaria rectificatur, Suaque Ill. Celsitudo de templo decedit. 8. Dés. Finita Unitariae Religionis rectificatione, blasphemorum in Christum contumeliae examinantur, collata certis personis ab Ill. Sua Celsitudine ad id authoritate, quae quaestio habita est in Curia Dosiensi. 9. Subscripserunt Ill. Sua Celsitudo et Domini Deputati deliberationibus de rectificata Religione Unitaria, itidem et Episcopus ejusdem Religionis cum suis, et Mathias Szeoreos, et Primates sectae illius. Ebéd után mentünk Szamos-Ujvárra. 10. Ebéden Szilváson, estve Désen. 11. Dés. Adták ki hópénzünket, nekem az előbbenit is. 12. Dés. Pécsi Simon leányával együtt az szombatosságért sententiáztatott meg. 13. Ebéden Désen, estve Váralján. 14. Ebéden Szász-Nyiresen, estve Désen. 15. Dés. 16. Göcz. Parancsolta urunk ő nagysága, hogy Fogarasban az szombatosokkal dol-

goztassak. 17. Ebéden Gerebenesen, estve Fintaházán. 18. Fintaháza. Lőrincz bírót tettem ki az bíróságból. 19. Fintaháza. Lőrincz bírót tettem adóssá fl. 26, d. 36. 20. Fintaháza. Voltam nyúlászni. 21. Fintaháza. Adtam el az seregél szörü paripámat fl. 28. 22. Fintaháza. Lelt el az hideg. 23. Gyalakuta. 24. Ebéden Segesváratt, estve Szász-Keresztúron. 25. Ebéden Longodáron, estve Fogarasban. 26—31. Fogaras. E tájban parancsolt urunk az hadban való készület felöl.

Augustus. 1. Ebéden Kőhalomban az királybírónál, estve Királyhalmán Petki uramnál. Jött híre Petki uramnak, hogy az török az Dunán által költözött volna. Az szegény Kékedi uram testét temették Fejérváratt. 2. Fogaras. Vettem egy barna pej gyermek lovat az fogarasi sáfártól fl. 27. 3—5. Fogaras. Volt Fejérvár körül reggel földindulás. 6. Ebéden Gerdaljon, estve Kürpödön. 7. Ebéden Bolyában, estve Nagy-Selken. 8. Ebéden Tóháton, estve Fejérváratt. 9—11. Fejérvár. Jött ide az úr. 12—15. Fejérvár. Járultam az Ur vacsorájához. 16. Vingárt. 17. Ebéden az vingárti erdőn, estve Fejérváratt. 18. 19. Fejérvár. 20. Ebéden Lámkereken, estve Fejérváratt. 21. 22. Fejérvár. 23. Ebéden Benedekiben, estve Fejérváratt. 24. Fejérvár. Voltam vacsorán Rákóczi uramnál ő nagyságánál. Hoztak élést. 25—30. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 31. Fejérvár.

September. 1. Bervén. E tájban száskák jöttek bé Szebenhez, de Havasalföldébe visszatértek. 2. Ebéden Miháczfalván, estve Fejérváratt. 3—6. Fejérvár. 7. Fejérvár. Bethlen Ferencz uram tétetett fő hopmesterré. 8. Fejérvár. 9. Ebéden Drombáron, estve Fejérváratt. 10. Fejérvár. Garázda István urammal componáltam, közbírák Ercsei Tholdalagi Mihály uram és Lázár György. Az moldvai vajda követi érkezett bé Soldan. 11. Fejérvár. Lött szemben urunk az moldvai követtel. Az havasalföldi követ jött bé. 12. Fejérvár. Praedicatio után lött szemben urunk az havasalföldi követtel. 12. Fejérvár. Az edictumot olvasták el. 14—16. Fejérvár. 17. Szépmező. 18. Ebéden Pócsfalván, estve Fintaházán. 19—23. Fintaháza. 24. Gyalakuta. 25. Ebéden Gyalakután, estve Fintaházán. 26. Fintaháza. 27. Ebéden Petében, estve Magyar-Délőn. 28. Ebéden Sóspatakon, estve Fintaházán. Holt meg Váradi Benedek nevü szolgám. 29. 30. Kis-görgényi szőlő alatt.

October. 1. 2. Kis-görgényi szölö alatt. 3. Ebéden az kis-görgényi szölö alatt, estve Fintaházán. 4—8. Fintaháza. 9. Ebéden Gyulason, estve Bábahalmán. 10. Ebéden Herepén, estve Veszösön. 11. Monora. 12. Ebéden monorai erdön, estve Szépmezön. 13. Ebéden Zsitvén, estve Veszösön. 14. Ebéden Királyfalván, estve Dicsö-Szent-Mártonban. 15. Ebéden Mikefalván, estve Fintaházán. 16. Vásárhely. Az gazdám megveréséért kiáltott tolvajt reám. 17. Vásárhely. 18. Ebéden az bándi mezön, fürjésztem, estve Bándon. 19. Ebéden Pakoczán, estve Szent-Péteren. 20. Szent-Péter. 21. Örményes. 22. Ebéden Örményesen, estve Királyfalván. 23. Ebéden Dipsén, estve Besenyöben. 24—28. Besztercze. Adták ki az hópénzt. 29. 30. 31. Besztercze.

November. 1—4. Besztercze. 5. Besenyö. 6. Ebéden az besenyei erdön, estve Beszterczén. 7—8. Besztercze. Az hopmesterrel ittas koromban szólalkoztam egybe. 9. Besztercze. Házasságról való szándékomat jelentettem meg az úrnak ö nagyságának, arra való segitségét is igírte ö nagysága. 10. Besztercze. Az hopmester két deák által citáltatott ad tertium. 11. 12. Besztercze. Franciából jött egy ifiú legény urunkhoz Constantinápoly felöl, kétség nélkül titkos dolgokban. Az hopmester perlett velem, az minapi véle való veszekedésemért, fejemet, jószágomat keresvén. Prokátora volt Gergely deák és Kinosi Ferencz. Az én prokátorom Zalatari István thordai. Párban ment. 13. 14. Besztercze. 15. Ebéden az besenyei erdön, estve Beszterczén. Esett hó. 16. Harinna. 17. Ebéden Tekén, estve Sárpatakon. 18. Ebéden Bodonban, estve Fintaházán. 19—21. Fintaháza. Fogadtam meg az gyalakuti bírómat Kelemen Bálintot. 22. Fintaháza. 23. Körtvélyfája. Az Csontos Pál lakodalma volt, én voltam vöfély. 24. Körtvélyfája. 25. Ebéden Körtvélyfáján, estve Fintaházán. 26. Fintaháza. 27. Ebéden Oláh-Délön, estve Iklandon. 28. Ebéden Szakálban, estve Czedtelkén. 29. Ebéden Szováton, estve Apahidán. 30. Kolosvár.

December. 1. Monostor. 2. Ebéden az monostori erdön, az hova az szegény Joannes Henricus Alstedius uramnak halálát hozák meg. Estve Kolosváratt. 3—6. Kolosvár. 7. Ebéden az mezön, estve Gyaluban. 8. Ebéden az hé-szamosi erdön, estve

Gyaluban. 9—13. Kolosvár. Ment urunk Gyaluban vadászni, én el nem mehettem, mivel az hopmester citáltatott. 14. 15. Kolosvár. Tizenharmadszor kezdettem az biblia olvasáshoz, dél után egy órakor, Isten kegyelmességéböl. 16—19. Kolosvár. 20. Szász-Fenes. 21. Ebéden Oláh-Fenesen Kamuthi Miklósnál, estve Kolosváratt, hova urunk Fenesröl küldött hé. 22. Kolosvár. Zuonorics Ferenczet temették. 23. Kolosvár. Dániel Mihály uram az adóval expediáltatott az portára. 24. 25. Kolosvár. Communicáltam, csak praedicatio elött vévén reá magamat. Hopmester uramat követtem meg. 26. Kolosvár. Adták ki az hópénzt. 27. Ebéden Zsomboron, estve Egregyen. 28. Görcsön. 29. Ebéden Perecsenben voltam Becski Györgynél, estve Nagyfaluban. 30. Ebéden Bályogon, estve Margitán. 31. Ebéden Apátiban, estve Székelyhidon.

Ez 1638. esztendöben az hó elmenvén die 2. Febr. egész tavaszszal száraz idök voltanak, hanem aratás elött elkezdvén az esök, egész öszszel felettébb nedves idök jártanak. Mely idök miatt az gabonában sok károk löttenek, kiváltképen öszi vetésben; az tavasz jó lött volna, ha az öszi sok eső kalangyájában meg nem ártott volna, miképpen az szénának is. Alsó-Magyarországban és az Szilágyságban majd semmi gabona nem lött, sem széna, és onnét alkalmas nagy drágaság származott. Az bor mindenütt igen bövön volt, de nem igen jó a sok rothadt szölö miatt. Az törökkel igen békességes esztendö.

Annus 1639.

Januarius. 1. 2. Székelyhid. 3. Ebéden Nagy-Léthán, estve Hosszú-Páliban. Urunk ö nagysága indult Váradra, engemet Patakra expediált, adott úti költséget fl. 6. 4. Ebéden Debreczenben, estve Fejértón. 5. Ebéden Királytelkén, estve Visen; Balsánál költöztem által az Tiszán. 6. Patak. Az várbeli négy szegletü tornyot nézegettem, kiért urunk oda küldött volt. 7. Patak. 8. Gáva. 9. Ebéden Királytelkén, estve Téglás on. 10. Ebéden Debreczenben, estve Biharon. 12. Ebéden az váradi bányában, holott urunkat elérvén, ö nagysága Székelyhidra expediált, maga Erdély felé indult. Estve Váradon. 12. Váradon.

Ebéden Ibrányi uramnál. 13. Ebéden Kólon, estve Székelyhidon. 14. 15. Székelyhid. 16. Postán indultam másod magammal urunk után tiz óra tájban, és Petriben postalovat fogván háltam Fonalon. 17. Ebéden Zilahon, estve későn Gyaluban. 18. Ebéd után későn indulván háltam Gyerő-Vásárhelyt. 19. Ebéden Hunyadon, estve Bárodon. 20. Ebéden Élesden, estve Váradon kapitány uramnál ben az várban. 21. Ebéden Biharon, estve Székelyhidon. 22. Székelyhid. Az vár fundálásában értünk véget. 23. Margita. 24. Ebéden Nagyfaluban, estve Széken. 25. Ebéden Bánfi-Hunyadon, estve Körösfön. 26. Ebéden Gyaluban, estve Kolosváratt. 27. Ebéden Kalyánban, estve Frátán. 28. Ebéden Gerebenesen, estve Fintaházán. 29. 30. Fintaháza. 31. Gyalakuta. Ebben az hóban Babylont vette meg az császár.

Februarius. 1. Ebéden Nádason, estve Keresden, volt az Macskási Mihály uram lakodalma. 2. Keresd. 3. Ebéden az szent-jakabi erdön, estve Hégenben. 4. Ebéden Báránykuton, estve Fogarasban. 5. Fogaras. Fundáltunk vagy inkább igazitottunk meg egy bástyát, kinek fele igen rosz volt. 6. Ebéden Gerdályon, estve Holczmányon. 7. Ebéden Szebenben Szőcs Lőrincznél, estve Kereszténységen. 8. Ebéden Szeredahelyt, estve Szászsebesben. 9. Fejérvár. 10. Ebéden Fejérváratt, estve Vinczen az német fő kapitánnál. 11. Fejérvár. 12. Ebéden Monorán, estve Kis-Selken. 13. Ebéden Medgyesen, estve Segesváratt. 14. 15. Fejéregyház. 16. Szász-Kézd. 17. Fiátfalván. Ültem elsöben az fejedelem asztalánál. N. B. csak vele. 18. Udvarhely. 19. Kacza. Adták ki hópénzemet Udvarhelyt. 20. Ebéden Kománán, estve Fogarasban. 21. Fogaras. 22. Ebéden Kis-Sinken, estve Kürpödön. 23. Ebéden Kakasfalván, estve Czeperczen. Az kis-csüriek támadtak fel ellenünk dorongokkal, és posta lovakat is nem adtak az fejedelem parancsolatjára, egy inasomat meg is ütötték. 24. Ebéden Szász-Sebesben, estve Fejérváratt. 25. Fejérvár. 26. Csanád. 27. Ebéden Baromlakán, estve Mártonfalván. 28. Ebéden Szent-Ágotán, estve Nagy-Sinken.

Martius. 1. Fogaras. 2. Komána. 3. Ebéden az kománai üvegcsürben, estve Sárkányban. 4. Fogaras. Voltak vendégim. 5—9. Fogaras. Havasalföldi vajdától jöttek követek. 10—13. Fogaras. Mentek el az követek. 14. Fogaras. 15. Ebéden Sárkányban, estve Kománán. 16. Ebéden az kománai üvegcsürben, estve Kománán. 17—19. Fogaras. Ebéd után voltunk nyúlászni. Az úr ő nagysága ajándékozott hat szürke herélt szekeres lovakat. 20—13. Fogaras. Volt az Gyulai Ferencz uram lakodalma. 24—27. Fogaras. Galatában 1000 háznál több égett meg. 28. Komána. Asszonyunk Örményes felé ment. 29. Ebédet az kománai üvegcsürnél. Vertek négy medvét, maga urunk lött egyet nagyot, estve Kománán. Gyult meg az falu. 30. 31. Fogaras.

Aprilis. 1. 2. Fogaras. Jött török csauz az portától Dániel Mihály urammal. Hajnaltól fogva délig mind esett az hó. 3. Fogaras. Az török követtel reggeli praedicatio után lött szemben urunk. Lött menydörgés. 4. Fogaras. Huszár uram feleségestől adott választ az kisasszony felöl, melyben az leánynak felnőttéig, és miglen maga tudna választ tenni, Erdélyi uram akaratjából senkinek hogy nem akarnák adni, jelentették; egyébképen nékem semmi idegen választ nem tettek. Keresztúri Pál uram adott kölcsön másfél száz forintot, melyre kezem irását adtam, hogy Szent-Jakab napjára megadom. 5. Fogaras. Ebéden Boholczon. 6—8. Fogaras. Adták ki hópénzemet. 9. Ebéden Zelestádon, estve Segesváratt. Fogaras körül volt földindulás. 10. Ebéden Csikmántoron, estve Gyalakután. 11. 12. Fintaháza. Az deres paripám esett el velem, magam is elszédültem az esésben. 13. Vásárhely. 14. Ebéden Vásárhelyt, estve Fintaházán. Hallottam szegény Macskási Ferencz uram halálát. 15. Fintaháza. Oltattam gyümölcsfákat itt az erdőben. 16—19. Fintaháza. Az deres paripámról rútúl estem, az nyereg ugrásban elfordulván velem. 20. Ebéden Királyfalván, estve Szépmezön. 21. Ebéden Gáltön, estve Fejérváratt. 22—24. Fejérvár. Járultam az Úr vacsorájához. 25. Estve 7 órakor tájban expediált urunk postán az török követ eleiben, és háltam Enyeden. 26. Ebéden Thordán, estve Kolosváratt. Jött bé az követ Handambazi Mehemet Aga, ki elsöben az római császárnál lévén Bécsben, urunkhoz is jött követséggel. 27. Thorda. 28. Enyed. Más török követ is érkezett az uj vezértől. 29. Ebéden Tövisen, estve Fejérváratt. 30. Fejérvár. Voltunk ki nyúlászni.

Majus. 1. Fejérvár. 2. Vincz. Reggel Fejérváratt állott bé az gyülés. 3. Szászváros. Az Medgyesi Pál uram lakodalma,

urunk is jelen volt, én voltam vőfély. 4. Szászváros. 5. Ebéden Felkenyéren, estve Fejérváratt. 6. 7. Fejérvár. Ütettem füre paripáimat. 8—13. Fejérvár. Havasalföldi követ jött reggel, ebéd után volt szemben ő nagysága véle. 14. Fejérvár. Verte el az jégeső az görgényi szőlőmet. 15—16. Fejérvár. 17. Mihácz-falva. Hoztak cseresnyét urunknak ujságban. 18. Ebéden Bocsárdon, volt az szegény Macskási Ferencz uram teste temetése; estve Fejérváratt. 19—21. Fejérvár. Voltunk vadászni, eső volt nagy. 22. Fejérvár. 23. Ebéden Orbón, estve Felvinczen. 24. Torda. Ebéd után voltunk ki nyúlászni az tordai mezőkre, de semmit sem találtunk. 25. 25. Ebéden Szilváson. Volt igen hideg; estve Gyaluban. 26. Gyalu. Fundáltatta urunk az gyalui házakat. 27. Kolosvár. Vacsorán Galambos Lászlóval vesztem egyben Béldi Jánosnál. 28. Ebéden Lónán, estve Szamos-Ujvárratt. 29. Szamos-Ujvár. 30. Ebéden Válaszúton, estve Szász-Fenesen. Urunk ő nagysága ment a mezőség felé, engem expediált az gyalui házak épittetésére. 31. Gyalu. Az egész holnap majd mind esőkkel ment végben.

Junius. 1—6. Gyalu. Hoztak egy paripát fl. 40. 7—9. Építéshez kezdettem itt. 10—12. Gyalu. Járultam az Úr vacsorájához. 13. Gyalu. Adták ki Fejérvárról az hópénzt. 14. Ebéden Indalon, estve Felvinczen. 15. Ebéden Enyeden, estve Fejérváratt. 16. Fejérvár. 17. Herepe. Vettem az csonka paripámat. fl.25. 18. Ebéden Szancsalon, estve Dombón. 19. Ebéden Héderfáján, estve Fintaházán. 20—24. Fintaházán ebéden, estve Kis-Szőlősön. Lött hóharmat. 25—27. Ebéden Jobbágytelkén, estve Görgényben. 28—30. Görgény. Ez holnapnak három része mindennapi esőkkel volt és nagy árvizekkel, minémüeket öreg emberek is sok időtől fogván nem emlitnek; gabonában, füben kiváltképen folyó vizek mellett nagy kár lett annyira, hogy sok helyeken sem aratnak, sem kaszálnak ez idén. Az utolsó negyed, úgy mint a die 24., kedves jó meleg üdőkkel ment ki.

Julius. 1—4. Görgény. Kezdtek mindenütt nekem kaszálni. 4. Ebéden Görgényben. Végeztem el az görgényi várnak lerajzolását, és egy bástyát fundáltam el. Estve Fintaházán. 6. Ebéden Fintaházán, estve Pócsfalván. 7. Ebéden Péterfalván, estve Fejérváratt. 8. Ebéden Bokajban, estve Gyógyon. 9. Ebéden

Szász-Sebesben; vacsorát évén Harságon, egész éjjel mentem. 10. Ebéden Bogácson, estve Görgényben. 11. Ebéden Galambodon, estve a gerebenesi szénaréteken. Az kis-szőlősi határigazitás lött. 12—17. Gerebenesi szénafü. Az gerebenesiekkel vesztek egyben és verekedtek meg az longodári jobbágyim. 18—21. Gerebenesi szénafü. Takartattam itt 122 öl szénát, mind jó időben. 22—26. Fintaháza. Fogadtam egy számadó tiszttartót. 27. Fintaháza. 28. Abrakra fogattam paripáimban. 29—30. Gyalakuta. 31. Fintaháza. Ebben az hólnapban takarodásra igen jó alkalmatos idő volt, de az gabona nem mindenütt ért az sok esők miatt, melyek az előtt voltak. Kaszálás nagyobb részint ebben az hólnapban ment végben.

Augustus. 1. Gyalakuta. Kezdettem az búzaaratáshoz mindenik házamnál. 2. 3. Gyalakuta. Rédai János úr volt nálam. 4. Gyalakuta. Ebéden Szentgyörgyön. 5—7. Volt az kocsis lakodalma. Rédai János, Petki Farkas, Lázár György uramék, és több fő emberek voltak nálam. 8. Ebéden Szent-Györgyön, estve Gyalakután. 9. Gyalakuta, ebéden voltam Lázár György uramnál. Szolgáim vagdalkoztak, kik közül némelyeket megvertem. 10—13. Fintaháza. Ebéden Teremiben Petki Farkas uramnál; ajándékozott egy igen szép tatár nyerget. 14. Fintaháza. 15—16. Gyalakuta. Lázár György úr volt nálam. 17—21. Gyalakuta. 22. Szent-Anna. 33. Fintaháza. Lázár György, Szeredai Péter uramék voltak nálam. 24—30. Fintaháza. 31. Désfalva. Ennek az hónak három része sok esőkkel ment ki, melyek miá az gabonák is igen megdöltenek sok helyeken; az búzaaratás ez holnapban volt, de sok helyeken igen megdölt volt, és az miá nem mindenütt eresztett igen jól. Zabok igen jók löttek, kerti veteményes is dinnyén kül, köles sok helyen igen roszúl termett. Szilvási Boldisárné asszony holt meg.

September. 1. Ebéden Zsitvén, estve Szépmezőn. 2. Ebéden Karácsonfalván, estve Fejérváratt. 3. 4. Fejérvár. Járultam az Úr vacsorájához. 5. Fejérvár. Búcsúzó suplicatiót adtam bé az fejedelemnek. 6. Csóra. Jött válaszom urunktól ő nagyságától *). Szilvásiné asszony testét temették el Bolyában. 7.

*) Ez hónapnak 10-dik napján, úgy tetszik, el is hagyta az udvart, és igy ettől fogva kevésbé lehet irásából kitanulni a fejedelemnek

Ebéden Csórán; estve az gyógyi feredőben. 8. Gyógyon. 9. Ebéden Borbereken, estve Fejérváratt. 10. Ebéden Balásfalván, estve Szent-Miklóson Bethlen Ferencz uramnál. 11. Ebéden Adámoson Sulyok István uramnál, estve Mikefalván. 12—14. Fintaháza. Nyúlászni. 15—17. Fintaháza. Nyúlászni. 18. 19. Fintaháza. 20. Ebéden Szent-Pálon, estve Fintaházán. 21—22. Fintaháza. Nyúlásztam Petki Ferencz urammal. 23. Fintaháza. Vetettem búzát. 24. Fintaháza. Nyúlásztam. 25. 25. Fintaháza. Nyúlásztam. 27. Fintaháza. 28. Gyalakuta. Az útban nyúlásztam. 29. 30. Gyalakuta. Vadásztam. Ebben az holnapban száraz meleg idők jártanak, nem igen is vetettek sohult az szárazság miá, én mind az által vetettem egynéhány köböl búzát. Az szüret is erről az holnapról elmaradt, mivel az nyári sok hideg esők miá az szőlő nem érhetett*). Az mely búzát ebben az holnapban szárazban vetettem, semmire is jó nem lött, úgy annyira, hogy az magvát is meg nem adta.

October. 1. 2. Fintaháza. 3. Agárd. 4. Ebéden Sárombergen, estve Pókában. 5. Ebéden Urajban, estve Sóspatakon. 6. Szent-Pál. 7 – 12. Fintaháza. Lött felettébb való nagy dér, mely az szőlőket is mind megvette. 13. 14. Kis-Görgény. 15—17. Fintaháza. Voltam nyúlászni. 18. 19. Fintaháza. 20. 21. Gyalakuta. Nyúlásztam. 22. 23. Gyalakuta. 24. Ebéden Nádason, estve Nagy-Szőlősön. 25. Ebéden Apódon, estve Hégenben. 26. Ebéden Mesén, estve Zsibriken. 27- 50. Longodár. 31. Ebéden Lebneken, estve Mohában.

Ennek az hónak 20-dik napjáig szárazság volt, és mind addig is sohult nem is vetettenek; én mindazonáltal vetettem szárazban. Az szőlőket is die 12-ma éjjel mind elvette az hideg, mert addig sohult is nem igen szedtenek. Ebben az holnapban Ónod városát és Gyarmatot égette el az török. Medgyesen az nemesség terminusa kezdetett die 25.

---

nap-töltéseit. Mindazáltal hasznos és szükséges lészen számba venni az Haller Gábor ezután lett járásának helyeit is. Mert az ő jegyzései között hazánk historiáját világositó nevezetes dolgok találtatnak, és némely hadi útazások is leiratnak. *Benkő jegyzete.*

*) Mind ebből, mind a következő esztendőkre tett jegyzésekből azt tanuljuk, hogy az akkori időben előbb estenek a szüretek, mint a mi napjainkban szoktanak lenni. *Benkő jegyzete.*

November. 1. Ebéden Rétenben, estve Zelestádon, egész nap nyúlászván semmit is nem fogattam. 2. Ebéden Néthuson, estve Bésében. 3. Ebéden Pródon, estve Szénapevősön. 4—6. Gyalakuta. 7. 8. Fintaháza. 9. Teremi. 10—15. Fintaháza. Nyúlásztam. 16. 17. Fintaháza. 18. Ebéden Zágorban, estve Domádon. 19. Ebéden Solymoson, estve Fintaházán. Tizennegyedikszer kezdettem az biblia olvasásához Isten kegyelmességéből. 20—22. Fintaháza. Kornis Sigmond uram ő nagysága küldött levelet, melyben hadban való indulásomat javalja. 23. Fintaháza. 24. Filetelke. Indultam meg hadban havasalföldi vajda segitségére az több hadak után. 25. Ebéden Segesváratt, estve Volkányban. 26. Szász-Buda. 27. Homoród-Szent-Péter. 28. Höltövény. Kevés héja, hogy fegyverre nem költünk az Faragó András hadával az quartély miá, azután későn szállhatunk meg. 29. Prázmár. Lött hó. 20. Prázmár.

Ebben az holnapban vetettek derekasban, mert az előtt az nagy szárazság miá nem vethettek. Az moldvai vajda az havasalföldire jött, hogy az vajdaságból kiüzze, és az porta engedelméből az székben béüljön, az moldvai vajdaságot penig engedte az fiának. Urunk ő nagysága Kornis Sigmond uramat inditotta az egész székelységgel, mezei és német hadakkal az havasalföldi vajda segitségére, mely hadak az Barczaságra szállottak bé. És noha ilyen hadas idő lött légyen, Kolosváratt mind azon által terminust celebráltatott ő nagysága. Az atyám uram ő nagysága ez holnapban mátkásodott meg, az szegény Kékedi Sigmondnak meghagyatott özvegyét jegyezvén el Medgyesen.

December. 1. Ebéden Brassóban, estve Prázmáron. 2. Prázmár. Máthé vajda ment reá Vasil vajdára, Bukuresthez nem igen messze derék harczok lévén egymással, az moldvai vajdát keményen megverte Máthé; maga által szaladott előtte az Dunán, az hadaiban nagy kárt tött az havasalföldi had. 3. 4. Prázmár. Hozták meg az Máthé vajda győzedelmét. 5. Prázmár, ma bizonyosan. 6. 7. Prázmár. 8. Ebéden Bodotán, az hon ittas voltam, estve penig fél álomból felserkenvén szolgáim közt mód nélkül bolondoskodtam szóval. Estve Prázmáron. 9—11. Prázmár. 12. Ebéden Földváron, estve Apáczán. 13. Ebéden Köhalomban, estve Sövényszegen. 14. Ebéden Miklóstelkén, estve

Szász-Kézden. 15. Ebéden Magyar-Sákodon, estve Gyalakután. 16—20. Fintaháza. 21. Bergenye. 22. Ebéden Bándon, estve Kapuson. 23. Ebéden Szent-Iványon, estve Fintaházán. 24—28. Fintaháza. 29. Ebéden Csapon Szalánczi László uramnál, ittas voltam, estve Péterlakán. 30. Ebéden Bükkösön; temettük az szegény idvezült Kemény Boldizsárné asszonyom testét. Estve Rannóthon. 31. Ebéden Rannóthon, és az atyám uram is ott lévén, Kornis Sigmond uram semmire nem engesztelhette hozzám. Estve Fintaházán.

Ezen esztendőben mindenféle mezei vetemény igen bővön volt, az hon az sok árvíz el nem vesztegette, kölesen kivül, csak hogy nem mindenütt volt eresztös az buja idők miá, kiváltképen penig tér helyeken igen megdölt volt. Kerti vetemény is bővön volt dinnyén kül, az a sok esök miá igen kiveszett volt. Bor fél részint lött, az szölö nem is igen leves, mivel szintén szüret tájban megfagyott volt.

Az ország állapotja csendességben volt egész novemberig; akkor parancsolt az fejedelem ő nagysága egész székelységnek (Aranyos széken kivül), hogy felüljenek, és Kornis Sigmond uram ő nagysága volt generalisok, én is ő nagyságával voltam, de az Barczánál tovább nem mentünk. Havasalföldében az vajda mellett az harczon az magyarok igen roszúl viselték magokat, kik fizetésen voltak. Az idők igen alkalmatlanúl forogtak; mert vagy hosszú esös idők, vagy hosszú szárazság járt, mely miá sok helyeken elmaradtak az vetéssel. Karácson tájban mintegy nyolcz vagy kilencz napokig az köd fel nem állott, hanem éjjel nappal elboritotta az földet (vén emberektől hallottam, hogy hadas időt szokott jelenteni). Az emberek itéleti közönségesen ez, jövö esztendőre nagy veszedelmünket ominálta, melytől Isten oltalmazzon.

Annus 1640.

Melyet hogy az felséges Úr Isten mind nékem s mind penig minden keresztényeknek kiváltképen az mi szegény hazánkban boldoggá és szerencséssé tégyen, teljes szívből imádom ő felségét szent fiának nevében. Ámen.

Januarius. 1—3. Fintaháza. Márkos Ferencztől az görgényi szőlőjét cseréltem meg fintaházi határon lévö földeken. 4. Fintaháza. Constantinápolyban holt meg Murát császár. 5. Fintaháza. 6. Fele. 7. Ebéden Oroszfáján, estve Szász-Szentgyörgyön. 8. Ebéden Ujfaluban, estve Bethlenben fen az várban. Volt Körtvélyfáján az Bálintik György uram lakodalma Petki Ferenczné *) asszonyommal, kinek az ura Székely Moysessel együtt az portára bészökvén törökké lött, és talám még most is él. 9. Ebéden Bethlenben az faluban, az hon volt az atyám uram ő nagysága lakodalma, a hová én is elmenvén Kornis Sigmond uram parancsolatjából és mások tanácsából, az úr visszaüzött onnét nagy mód nélkül, melyet sokan nehezteltek, kiváltképen Kornis uram, mivel az ő nagysága akaratjából mentem volt el, és alig hogy meg nem tért onnét. Estve Szent-Jakabon. 10. Ebéden Lekenczén, estve Dipsén. 11. Ebéden Tekében, estve Ujfaluban. 12. Ebéden Dedrádon, estve Régenben. 13. Ebéden Szokolyban, estve Kis-Nyúlasoo. 14. Ebéden Balában, estve Tholdalagon. 15. Ebéden Bozédon, estve Rücsön. 16. Ebéden Pagocsán, estve Gerebenesen. 17. Ebéden Iklandon, estve Oláh-Délön. 18. Ebéden Petében, estve Fintaházán. 19—23. Fintaháza. 24. Ebéden Salyban, estve Ispánlakán. 25. Háporton, Kapronczai uram adta meg Rápólti Andrásnak az mátkáját. Kapronczai uramat fogadtam hütös atyámfiának. 26. Háporton. 27. Ebéden Ozdon, estve Kocsárdon. 28. Ebéden Csergeden, estve Fintaházán. 29—31. Fintaháza.

Ebben az egész holnapban mind lágy idők voltak, néha esök is, el annyira, hogy sokan vetettenek is, én is Gyalakután alakort; hanem die 19. megfordulván az idő, kemény derek kezdettek járni. Murát császár holt meg die 7. mensis, és helyében lött az öcse Szultán Ibrain 8. die reggel.

Februarius. 1. Fintaháza. 2. Vásárhely. Volt derék széki Maros széknek, melyben én is az Lázár György urammal való peremet condescendáltattam ily okból, hogy az levatája az propositióval conformis nem volt, holott az propositióban az Lázár György uram neve cum deductione genealogiae, in levata simpli-

*) Kovácsóczi Kata. *Gr. Kemény József jegyzete.*

citer volt. 3—6. Fintaháza. Igazittattam el vicekirálybiróval az korcsomát, melyben nekem rendelték korcsomára Januariust, Februariust, Juniust, Juliust és Septembert. 7. Gyalakuta. Hivatott az úr ő nagysága Fejéregyházra. 8. 9, Gyalakuta. 10. Ebéden Hétúron, estve Fejéregyháza. 11. 12. Fejéregyház. Pécsi uram az úrnál ő nagyságánál lévén mulattunk. 13. Vaja. Volt az Incze Márton lakodalma az Daczó István uram leányával, maga Daczó uram halálos ágyban feküvén. 14. Estig Vajában, éjjel jöttem haza Gyalakutára. 15. 16. Gyalakuta. Az czirkáláson szóllittatott meg Lázár uram, de prokátoromat Mózsa Istvánt nem hagyták mellettem szóllanom, s más prokátorom is nem lévén, másfél forinton marasztottak. 17. Gyalakuta. 18. Fintaháza. Ebéd után voltam Nyárádtőn Maksai Balázs uramnál, 19. 20. Nagy-Ernye. Az czirkáláson szóllittatott meg Lázár György uram, de az derékszékre haladott, úgy hogy ez után az czirkáláson ne kezdhesso. 21. Ebéden Mosonban Markó vajdáné asszonyomnál, estve Gyalakután. 22—27. Gyalakuta. Az úr ő nagysága levelét hozták, melyben tökéletes és teljes hozzám való megengesztelödését jelenti ő nagysága. Haragudt volt penig meg 1630. esztendönek az elein, elsöben hogy az pápista vallást elhagytam volt, az után hogy híre nélkül Németországban tanulásnak és az hitben való erösödésnek okáért felmentem volt, és az oltától fogván mind neheztelt reám. 28. 29. Gyalakuta. Ebben az holnapban hó igen nagy volt, és igen kemény idök 23. napjáig, de akkor megindulván, nagy hirtelenséggel elment.

Martius. 1. Gyalakuta. Barcsai Sándor uram volt nálam. 2. 3. Gyalakuta. Az úr ő nagysága parancsolt, hogy négy szolgámat küldjem Bethlenben, magam menten menjek Fejéregyházra. 4. Fejéregyház. Az atyám uram ő nagysága emlékezett házasságom felöl. kihez volna kedvem, nevezet szerint Balázsi kisasszony felöl. 5. Fejéregyházon ebéden, estve Kis-Búnon Bethlen János uramnál. 6. 7. Fejéregyház. 8. Gyalakuta, ebéden Czikmántoron. 9. Gyalakuta. Az gyalakuti ház mellett való kertnek csináltatásához kezdettem. 10—12. Fintaháza. Volt rettenetes nagy szél, mely az házamnak egy darab fedelét felszakasztotta. 13—23. Gyalakuta. Regalissal hittak elsöbea ország gyülésében. 24. 25. Gyalakuta. 26—28. Fintaháza. 29. Ebéden

Maros-Vásárhelyt sokadalomban, estve Fintaházán. 30—31. Fintaháza. Ennek az holnapnak 16. napjáig noha esös de jó lágy idök jártanak, azután egynéhány nap igen erös idök, fergetegek és oly nagy hó, kiváltképen Bethlen felé, s az Mezöségen is, hogy az ember házából alig mehetett ki; bárány mindenütt sok veszett az havas fergetegek miá, melyböl is én is sok kárt vallottam. Az gyalakuti kertemet igen szépen csináltattam meg.

Ezen holnapban az háromszéki lófök között volt valami támadás, régi privilegiumoknak, mint ök mondták, helyére állatásáért. Kik azt kivánták, hogy kapitány köztök ne legyen, hanem hadnak idején magok emeljenek; királybiró egy esztendöben az nemesség, más esztendöben ö közülök legyen. Ezeken kül több illetlen kivánságok is volt, melyekkel 9 embert küldtek magok közül urunkhoz követségben; de négyét urunk vasban veretle menten.

Aprilis. 1—8. Fintaháza. Járultam az Úr vacsorájához Szent-Miklóson; ebéden Kis-Teremiben Petki Farkas uramnál, valamivel sok kinálásokra kelletinél többet ittam, de nem részegségre valót. Petki Miklós rútúl szidogatott, kit egyszer találtam ütni. 9—14. Fintaháza. Egy fintaházi Fekete Péter nevü ember addig iutt asztalomnál, hogy éjjel az hányásában megfuladott. 15. 16. Fintaháza. Az atyám uram ő nagysága volt nálam ebéden, Petki István és Farkas uramék is. 17 18. Fintaháza. 19. Szent-Pál. 20—22. Fintaháza. 23. Ebéden Szent-Mártonban Petki Farkas uramnál, estve Zsitvén. 24. Ebéden Karácsonfalván, estve Fejérváratt. 25. 26. Fejérvár. Kezdetett az gyülés. 27—30. Fejérvár. Ez az holnap igen száraz volt, felénél tovább hideg szelek, az után héségek, circa 22. 23. mindazonáltal jó eső volt mi felénk, de Fejérvár felé nem. Moldvában az Nisteren túl igen sok kigyó támadott *).

Majus. 1. 2. Fejérvár. Az szent-páli szölöt verte el az jég. 3—5. Fejérvár. Az ország közül mentem elsöben fel urunkhoz ő nagyságához követségben. 6. Fejérvár. Rákóczi Sigmond úr hagyta el az tanulást, és urunk vendéglette meg az országot. 8. Fejérvár. Az lengyel követet expediálta urunk; és Ha-

*) Később Haller ide azt jegyzette: *Talám semmi sem.*

vasalföldéből érkeztek követségben az püspök és hét fő boér, az országnak az fejei. 9—12. Fejérvár. Az boérok követsége hallására urunk ő nagysága bizonyos számú förendeket, ispánokat, kapitányokat mind, táblabirákat és az szászság közül is egynéhányat az ebédlő palotában bégyüjtött, én köztök nem voltam. 13. 14. Fejérvár. 15. Miháczfalván. Urunk ő nagysága az havasalföldi boérokat expediálta megsegítésnek reménységével, melynek erősségére erre az tanácsra bégyüjtött förendek pecsétes levelet is adtak nekiek. 16. Ebéden Szépmezőn, estve Borzáson. 17. Ebéden Széplakon, estve Fintaházán. 18—20. Fintaháza. Ilóharmat. 21—27. Gyalakuta. Az úr ő nagysága adott három földes bort *). 28. 29. Gyalakuta. 30. Ebéden Kibéden Dósa András uramnál, estve Váradon (Só-Váradon). Ittas voltam és sokat bolondoskodtam. 31. Ebéden az Juhod vize mellett, kit elrekesztettem volt, estve az váradi mezőn az Kis-Kikellő mellett. Ez az egész hólnap mindig igen száraz volt, mely miá az zabok sok helyt ki kezdtenek veszni, és az késő tavasz vetések, kerti vetemények, ki is nem kelhettek.

Junius. 1—2. Gyalakuta ebéden, estve Fintaházán ért cseresnyét ettem. 3—10. Fintaháza. 11—15. Gyalakuta. 16. 17. Kis-Bún. 18. 19. Gyalakuta. 20. Ebéden Szeredában. Márton deákkal perlettem, és per non venit sententián marasztottam el, úgy hogy nyolczad napra redeáljon hozzám simpliciter, ha nem, az után 200 forinttal restituálja magát. 21—24. Gyalakuta. Vasárnapi bor italt hagytam el. 25—28. Fintaháza. 29. Koronka. 30. Fintaháza. Az szék oculatorokat bocsátott ki, hogy Ilenczfalva felől valami porgolát állapotját eligazitsák, melynek felét vetették én reám. Ez az holnap kiváltképen ujság után jó nedves

*) Ez a szó, *földes bor*, éppen annyit tészen, mint *negyvenes bor*. Kitetszik ez Erdély országának 1627. és 1642-dik esztendőbeli limitatiójából, vagy is, az áruk és mivek becsüjének rendéből, az hol a kádárokról ezt olvassuk: „*Az öreg hordó nyolczvan vedres légyen igazán. Az földes negyven vedres légyen igazán. Az egész hordót. ki nyolczvan vedres, jó, jól csinált, jól kötött, adják egy forinton. Az negyven vedres, ki jól kötött, hatvan pénzen.*“ Miért neveztetett légyen pedig a negyvenes hordó *földes*-nek, azt is máskor megmondom. *Benkő jegyzete.*

volt, és az mely zabokat az előtt való holnapban az bolha elvesztegetett volt, az sok esőkkel szépen ujultak.

Julius. 1. Fintaháza. 2. Szent-Pál. 3. Ebéden Urajban, estve az gerebenesi szénaréten. 4. Gerebenesi szénarét. Jártattam itt ki az én házam helyeihez való feltört szántó földeket. 5—16. Gerebenesi szénafű. 17. Pete. 18. Ebéden az szent-miklósi berekben, estve Fintaházán. 19. Fintaháza. 20. Gyalakuta. 21—23. Fintaháza. 24—26. Szent-Pál. Az Asszony adta meg Szent Anna asszony poharát. Voltam igen részeg, garázdálkodtam is szolgáimmal mód nélkül. 27—29. Fintaháza. 30. Vásárhely. 31. Szent-György. Volt az Tholdalagi Mihály uram lakodalma Szentpáliné asszonyommal Petki Erzsébettel. Urunk is jelen volt, és az moldvai és havasalföldi vajdák követe. Ez az holnap ad diem 19. esős szeles volt, azután meleg takarodó idők jártak.

Augustus. 1. Fintaháza. Bethlen János uram volt nálam. 2. 3. Fintaháza. Éjjel rettenetes dörgés. 4. Fintaháza. 5. Ebéden Fintaházán Petki Farkas uramnál; bort nem ittam; estve Fintaházán. 6. Fintaháza. Voltam ittas magam szolgái közt. 7—13. Gyalakuta. Isten engedelméből tizenötödször kezdtem az biblia olvasáshoz. 14. Fintaháza. Egy haltartó ásatásához kezdettem. 15—23. Fintaháza. 24—30. Gyalakuta. Vetettem itt búzát szintén hold töltére. 31. Gyalakuta. Ebben az holnapban felettébb sok esők voltak, melyek miá az kalangyákban sok kár is volt, az szénatakarásban is volt fogyatkozás, mert az kaszálás nagyobb részint erre az holnapra maradt volt; az szőlők is igen kezdtek rothadni. az darázs is még ebben az holnapban is sok kárt tött.

September. 1. Gyalakuta. Fintaházán vetettek búzát. Item: egy haltartót csináltattam, melyért fizettem fl. 20, négy berbécset, négy köböl búzát, két véka lencsét, eczetet két ejtelt etc. 2—6. Gyalakuta. 7. Ebéden az magyar-zsákodi réten, estve Gyalakután. 8—9. Gyalakuta. 10—17. Fintaháza. Az itt való határon végeztettem búza vetésimet. Az szőlőt is megszedettem. 15—23. Fintaháza. 24. Görgényi szőlő alatt. 25. Ebédea az görgényi szőlő alatt, estve Fintaházán. 26—30. Fintaháza. Ebben az holnapban száraz meleg idők jártanak, mindazonáltal itt 15. napján jó eső volt, másult semmi sem. Az szüretet midenütt

inkább Szent-Mihály nap előtt elvégezték, bor fél részint lött, néhul alkalmasint. Sok helyt vetést elvégezték az fő rend, de az község ritka helyt vetett, én is nagyobb részint búza vetésimet elvetettem. Asszonyunk Patak felé volt ki.

October. 1. Ebéden Zágorban, estve Nagy-Szőlősön. 2. Valthid. 3. Ebéden Apostorfon, estve Szent-Ágotán. 4. Ebéden Jakabfalván, estve Szász-Halomban. 5. Ebéden Zelesládon, estve Báránykuton. 6. Ebéden Valdorfon, estve Zsiberken. 7. Longodár. 8. Ebéden Királyhalmán Petki István uramnál voltam itias, estve Longodáron, mely útomban szolgáim közül egynéhányan kardot vonván egymás között vagdalkoztak, mely dolgokért részeg koromban megverettem bennek. 9. Longodár. 10. Ebéden Longodáron, estve Sövénységen. 11. Ebéden Szász-Keresztúron, estve Mesében. 12. Hégen. 13. Ebéden Segesen, estve Hétúron. 14. Ebéden Czikmántoron, estve Gyalakután. 15. 16. Gyalakuta. 17—22. Fintaháza. 23. Ebéden Panitban, estve Sóspatakon. 24. Ebéden Kapuson, estve Nyárádtőn. 25—31. Fintaháza. Ebben az holnapban igen jó vetni való idő volt, mindenütt inkább el is végezték az vetést. Medgyesen volt az erdélyi terminus.

November. 1—3. Fintaháza. 4. 5. Szent-Pál. 6—11. Fintaháza. 12. Szent-Pál. 13. Ebéden Oláh-Dellőn, estve Iklandon. 14. Ebéden Szakálban, estve Záhon. 15. Ebéden az mezőben, estve Gerebenesen. 16—19. Gerebenes, ebéden Kapuson feljül az tetőn. 20. Ebéden Pagocsán, estve Ölyvesen. 21. Ebéden Szent-Mártonban, estve Balában. 22. Ebéden Faragón, estve Szokolyban. 23. Ebéden Erkeden, estve Szentgyörgyön. 24. Ebéden Vermesen, estve Máthéban. 25. Ebéden Ujfaluban, estve Szent-Jakabon az faluban. 26. Ebéden Szent-Jakabon Horváth István uramnál, estve Lekenczén. 27. Ebéden Dipsén, estve Tekében. 28. Ebéden Ludvígen, estve Bátoson. 29. Ebéden Dedrádon, estve Berecztelkén. 30. Ebéden Sárpatakon, estve Szent-Annán. Ennek az hónak az kezdetin egynéhány napokig kemény derek és hó is lőn, az közepin szép lágy idők, azután esők, három utolsó nap peniglen szünetlen köd.

December. 1—5. Fintaháza. 6. Ebéden Kis-Görgényben Incze Mártonnál, estve Fintaházán. 7—9. Fintaháza. 10. Besenyőben Nagy Esaiásnál. 11. Ebéden Örményesen, estve Kis-

Szőlősön. 13. Ebéden Zágorban, estve Fintaházán. 14—16. Fintaháza. 17—27. Gyalatuta. 28. Ebéden Oláh-Sákodon, estve Fejéregyházatt. 29—31. Fejéregyház; reggel Segesváratt köpelyeztettem magamat.

Ez az esztendő igen békességes volt az mi hazánkban, el annyira, hogy csak valami gonosz híreket is még az község is nem hirdetett, melynek kiváltképen való okai az császár halála, és az fő vezéré, kit az meghoit császár Budából fő vezérségre vitetvén megfojtatott volt; az peniglen ennek az hazának kiváltképen való gonosz akarója volt. Gabonának, bornak, kerti veteménynek termése fél részint volt; az gyümölcs néhul igen bő, egynéhány helyett semmi sem termett. Őszi vetés mindenütt idején esett, és igen jó. Angliae Rex defecit.

Annus 1641.

Melyet Isten ő szent felsége mindnyájunknak s nekem is tegyen idvességessé és boldoggá, hogy ennek az esztendőnek minden részeit csak az ő szent nevének dícsíretire tölthessük el.

Januarius. 1. Fejéregyház. 2. Ebéden Pipén, estve Gyalakután. 3. 4. Gyalakuta. 5. Szent-Anna. 6. Ebéden Szent-Annán, estve Gyalakuta. 7—13. Gyalakuta. 14. 15. Fintaháza. 16. Ebéden Laczkódon, estve Csapón. 17. Ebéden Petében, estve Bodonban. 18—20. Gerebenes. 21. Ebéden Rücsön, estve Kis-Nyúlason. 22. Ebéden Majoson, estve Keresztúron. 23. Ebéden Kölpénybeu Balogh László uramnál, estve Gerebenesen. 24. Gerebenes. 25. Ebéden Sámsondon Gál Péternél, estve Szálteleken. 26. Ebéden Bergenyén, estve Fintaházán. 27—29. Fintaháza. 30. Gyulafi László uram vette Balási Erzsébeth asszonyt. 31. Fintaháza. Ebben az hóban kemény erős idők voltak, hó is fogytig tartott. Sziliktár basa fogott az temesvári basaságra nagy pompával jöni vezéri névvel.

Februarius. 1. 2. Fintaháza. 3. Koronka. Tholdalagi uram adta leányát Sasadi Sigmondnak. 4. Fintaháza. Kezdtem az fintaházi malomnak ujolag való épitéséhez. 5. Fintaháza. 6. Méhes. 7. Ebéden Budatelkén, estve Máthéban. 8—10. Bethlen. 11. Ör. Nápolyi György uram adta Patikárius Gáspárnak az Daczó

István leányát. 12. Ebéden Örben, estve Bethlenben. 13. 14. Bethlen. 15. Ebéden Körtvélyesen, estve Nagy-Kajonban. 16. Ebéden Kozárváratt, estve Soároson Haller Györgyné asszonyomnál. 17. Bethlen. 18. Ebéden Vermesen, estve Nagy-Nyúlason. 19. Ebéden Mező-Madarason, estve Panitban Bethlen Mihály uramnál. 20. Ebéden Szent-Iványon, estve Fintaházán. Bethlen Mihály uram volt nálam. 21. Fintaháza. Ma is Bethlen urammal. 22—24. Fintaháza. 25. Ebéden Dányánban, estve Kundon. 26. Ebéden Holdvilágon, estve Kapuson. 27. Ebéden Rionfalván, estve Almádon. 28. Ebéden Bürkösön, estve Rosondálon.

Ennek az hónak elei ad 6-tam kemény, közepe elegyes volt, az vége felé az idő is kinyilék, és az hó derekason elmene, Az török Magyarországban sokat rablott. Az angliai királynak pápista vallásra való állását értettem.

Martius. 1. Ebéden Lesesen, estve Nestáton. 2. Ebéden Szász-Dályán, estve Kis-Búnon Bethlen János uramnál. 3. Ebéden Kis-Búnon, estve Gyalakután. 4—21. Gyalakuta. 22. Fintaháza. 23. 24. Rannót. 25. Fintaháza. 26. 27. Gyalakuta. 28. Ebéden Magyar-Zsákodon, estve Gyalakután. 29—31. Gyalakuta. Ez holnapban hideg derek, havak, fergetegek, utoljára szintén jó tavasz idő, eső is kevés volt, az szántásra vetésre igen jó idő, az földnek is minden fagya idején kiment. Az török császár havasalföldi vajdának az Dunának általköttetése felől parancsolván, két rendbeli követit is küldötte az vajda urunkhoz, mihez tartsa magát, és ha mi történnék, várhat-é valami segitséget ő nagyságától? Közönséges hír, hogy az császár az lengyelre szándékozik: az is meg vagyon parancsolván az portán, hogy kereszténynek lovat ne legyen szabad adni. Az magyarok igen nagy nyereséggel fogtak járni az török ellen Battyáni uram vezérlése alatt.

Aprilis. 1. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához. 2. Gyalakuta. 3. Szent-Anna, Tholdalagi Mihály uramnál. 4. Ebéden Maros-Vásárhelyt; de az törvények nem celebráltathattak az regalisoknak kijötte miá. Estve Szent-Pálon. 5. Szent-Pál. 6. Ebéden Fintaházán, estve Gyalakután. 7. Gyalakuta. Az hideg kezdett lelni. 8—10. Gyalakuta. 11. 12. Fintaháza. Gyógyultam meg. 13—15. Fintaháza. 16—20. Gyalakuta. 21. Balázstelke.

22. Ebéden Alsó-Bajomban, estve Bolkácson. 23. Ebéden Tűrben, estve Fejérváratt. 24—25. Fejérvár. Isten kegyelméből tizenhatodszor kezdettem az biblia olvasásához. Az fejedelem ő nagysága köszöntésére mentünk fel ország követségében Pécsi Simon, én, Bethlen János uram. 26—29. Fejérvár. Az urunk ő nagysága propositióit hozták alá Rédai Ferencz uram, Szalánczi uram. 30. Fejérvár. Az asszony postulatumit vitték fel ebéd után ő nagyságához. Voltak nálam ebéden Haller Péter, Keresztesi Ferencz, Bethlen János, Macskási Mihály, Dónát János, Imecs Móses, Apor Lázár uramék. Ez holnapban jó meleg idők, néha esők is jártanak.

Majus. 1. 2. Fejérvár. Ittas, roszúl*). 3—5. Fejérvár. Az ítilő mester Csefei uram igen betegen hozatta bé magát házától urunknak egynéhány rendbeli parancsolatira, hogy törvények inkább celebráltassanak. Ma asszonyunk egy frauczimerét adta az szászvárosi királybíró fiának, voltunk vendégek 10 asztalra. Az ország deliberált felőle, hogy gyüléseken egyik ítilő mesternek az ország között jelen nem létében az notára evocaltatott emberekre törvényt ne tehessen az ország, ha szintén az városban volna is az ítilő mester. Veselényi István uramat, Barcsai Sigmondné, Listiusné, Gyulaffi Sámuelné asszonyomat, az árendának meg nem adásáért notára kereste az partiumbeli director; az erdélyi is egyéb okokból Mindszenti Gábor uramat, Bánffi Miklóst az ángyával, Bánffi Kristófné asszonyommal való paráznaságért, item sodomiájáért, Bánffi Kristófnét s többeket is. Az ország postulatumaira finalis resolutiója lött urunknak. 8. Fejérvár. Ma is vendégeskedett urunk italból való kinálás nélkül. 9. Fejérvár. Doctor Francusnak az mivel voltam adós, adtam Gelei uram kezében. 10. Fejérvár. Urunk ő nagysága postulatumaira való választételt vitte fel Haller Péter úr. Ebeni István citatiója szállott le, mivel az öcse által lött volt az citatio. Ebeni László absolváltatott volna, ha az director az sententia kimondás előtt causáját nem deponálta volna. Ebeni Sigmond ellen egynéhány világos bizonyság lévén, 15-öd napra tized magával nemes emberekkel való mentséget adott az törvény; akkorra ha

*) Titkos jegyekkel irva.

nem igazithatja magát, nolán convincáltatik az bátyján Ebeni Sigmondon eresztett vérért. Itíló mester Cseffei uram betegen hozatta bé magát az ország köziben, ott két deáktól izente tetszését, távulabb ülvén. 11.—13. Fejérvár. 14. Spinen. Lött nagy jégesö, mely az én szölöimet is elverte Fintaházán, s Kis-Görgényben; mindazonáltal szenvedhetőképen tött kárt. 15. Ebéden Sövényfalván, estve Mikefalván. 16—28. Fintaháza. Herczeg uram vendégi voltak nálam három asztalra. 29. Széplak. Herczeg István vette Horváth Györgynét Bethlen Krisztinát. 30. 31. Szent-Pál. Pünkösd nap tájig ebben az hóban hidegek jártanak, melyek az szölőknek is sok helyen ártottanak, azonkül néha szelek, melegek, néha esök is. Silistrai passának Oubliczánál az Dunán való általköltözését s Lupul vajdának is Máthé vajdára való készületit hozták meg. Az erdélyi hadaknak is urunk ö nagysága mind az mustra, s mind az táborban való készület felöl parancsolt.

Junius. 1. Fintaháza. 2. 3. Gyalakuta. 4. Fintaháza. 5. Szent-Pál. 6. Ebéden Szent-Mártonban, az hun Kikellö vármegye megmustrálván, én is az atyám urammal mustráltam meg, magamnak lévén 16 lovasom. Estve Gálfalván Apafiné asszonyomnál. 7. Széplak, Herczeg István uramnál, Bethlen János urammal. 8. Ebéden Magyaróson, estve Kis-Búnon. 9. Búnon fundáltam egy bástyát Bethlen János uramnak, estve Gyalakután. 10. 11. Gyalakuta. 12. 13. Fintaháza. Adatott az úr ö nagysága 16 köböl búzát. 14. Fintaháza. 15—18. Gyalakuta. Bethlen János uram jött hozzám. 19. Fintaháza. 20. Szent-Anna. 21—23. Gyalakuta. Cseréltettem egy pej paripát, melléje adván. 24—30. Gyalakuta. Ebben az holnapban száraz idök jártak, hanem az elein lönek esök, Medardus napján is az volt, de reá nem tarta. Fejérmegyében 24. die lött az szék, noha az hadban való készen létünk felöl parancsolatunk volt.

Julius. 1. Gyalakuta. Kezdtem kaszáltatni mind három helyen. 2—5. Fintaháza, ebéden az besenyöi határon. 6. Fintaháza. 7—10. Gerebenesi szénafü. 11. Gerebenesi szénafü. Ujolag értettem, hogy brasiliai Catalonia, Portugallia az spanyoltól deficiált, az francziai király öcsét választotta királynak. Az scotusok az ángliai királylyal megbékélvén 2,400,000 forintot vet-

tek az királyon. Az Banir Vicéjének Groff Slamnak elfogása 1800 magával bizonyos, de induciák alatt. 12—14. Gerebenesi szénafü. Urunknak küldtem két kopót. 15—18. Gerebenesi szénafü. 19. Gerebenes. 20. Ebéden Sóspatakon, estve Fintaházán. 21. 22. Fintaháza. Búzaaratáshoz kezdtek. 23. Fintaháza. 24—26. Szent-Pál. Az asszony Szent-Anna asszony poharát adta meg, engemet egy skofiummal varrott szablya tarsolylyal ajándékozott. 27, 28. Fintaháza. 27—31. Gyalakuta. Hoc circiter tempore conspiratio plurimorum magnorum virorum Clyssiponi contra novam Lusitaniae Reginam detecta, et complices ad unum omnes morte mulctati. Ebben az holnapban mind esös idö volt, kiváltképen az utólja feló szüntelen esök, melyek miá az vizek annyira megáradtak die 30., hogy öreg emberek is hasonló árvizekre nem emlékeznek; károkat felettébb sokat tött, számtalan kalongyát, buglyát vitt, fen álló gabonákban is sokat elvesztett, nékem Szilasban való zabomat, alakoromnak egy részit, kölesemet elnyomta. Az lukafalvi határban is rozsomat. Molnokat [1]) is elrontett, s hidakat is. Az Maros egy bölcsöbeli gyermeket hozott alá hidakon s gátakon [2]), kit elevenen Nyárádtönél fogtak ki. Hólt-Marosról hozta. Besztercze vidékén az havastorokban egy-egy emberfönyi jegek estenek le, mely 300 ménesnél [3]) többet vesztett el; talán Jád nevü falunál lött.

Augustus. 1—12. Gyalakuta. 12. Fintaháza, ittas. 14—17. Fintaháza. Kóródi Jánostól zálagositottam egy darab rétet az nyárádtövi határon 10 forintban. 18. 19. Fintaháza. Az aratást itt végeztettem. 20—22. Fintaháza. Holt meg szegény Dáni-

---

[1]) A malmot hivták a régiek *molonnak* is, és a malmos embereket molnosak-nak. *Benkö jegyzete.*

[2]) Legyen szabad itt megemlitenem, hogy egykor a Maros árja elragadott volt egy olyan buglyát is, melyere farkas szorult volt; és a Maros szinte Dévaig vivén a buglyát le, mindenütt szép nevetséget okozott az embereknek a rajta ülö farkas. Ezt máig is a Marosnak csak nem mindenkori nagyon való megáradásaival úgy hirdeti a község, mint ujonnan történt dolgot. *Benkö jegyz.*

[3]) Némely helyeken, mint Csikban nevezetesen, egyetlen-egy lovat is méneseknek neveznek: itt is ez a szó ily értelemben vétettetik. *Benkö jegyzete.*

el uram, Háromszéknek főkirálybirája. 23—31. Fintaháza. Ebben az holnapban igen változó idők voltanak, s az takarodásra alkalmatlanok, s az hordást kevés helyt is végezhették. Egynéhány helyeken hóharmatok egynéhányszor, mely miá az szőlők lassan érhettek.

September. 1—6. Fintaháza. 7. 8. Gyalakuta. 9. Magyar-Zsákod. 10. Ebéden Bordoson, estve Gyalakután. 11—14. Gyalakuta. 15. Fintaháza. 16. Ebéden Medgyesfalván, Angyalos Istvánné Pécsi Judith temetése lött, estve Fintaházán. 17. Fintaháza. 18. Ebéden az sóspataki csere alatt, estve Urajban. 19. Ebéden Ujfaluban, estve Oláh-Dellőn. 20. Ebéden Ugrán, estve az besenyei csere alatt. 21. Fintaháza. 22. Szent-Pál. Az úr ő nagysága az vajdának *) csinált lakodalmat. 23. Ebéden Vidrádszegen, estve háltam az mezőben részegen. 24. Fintaháza. Voltam felettébb beteg bor miá. 25—30. Gyalakuta. Ebben az holnapban, az elein meleg idők, első negyed után esők és jó vetni való idők. Az szőlő igen lassan ért.

October. 1—2. Gyalakuta. 3. Ebéden a szent-benedeki berek mellett, estve Gyalakután. 4—6. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához. Hozzá való készületem ilyen volt: ez mult héten bort nem ittam, az hét poenitentia tartó psalmusokat (mint híják) és az közgyónást mindennap elmondtam, három nap bőtöltem estig. 6—11. Gyalakuta. Az itt való szőlőmet szedettem, tartott harmadfél napig, most termett elsőben derekason. 12. 13. Gyalakuta. 14—16. Kis-Görgény. 17. Ebéden Kis-Görgényben, estve Fintaházán. 18. 20. Fintaháza. Urunk ő nagysága parancsolatját hirdették meg, hogy az székelység készen legyen, hogy menten indulhasson, ha kívántatik; oka ez: Azak alól silistrai basa elszállott, meg nem vehetvén; az moldvai vajda is rezgelődik, melytől Máthé vajda tart; ezért akar urunk is készen lenni. Tholdalagi uram látogatására voltam Koronkában. 21. Ebéden Zágorban, estve Kís-Szőlősön. 22. Ebéden Nagy-Szőlősön, estve Besében. 23. Ebéden Jakabfalván, estve Rosondáion. 24. Ebéden Lesesen, estve Morgondán. Contra Scoticum Parlamentum proditio detecta. 25. Ebéden Zelestádon, estve Bárány-kuton. 26. Ebéden Lebneken, estve Zsiberken. 27.. 28. Longodár. Az felső határt osztottam fel ujolag az jobbágyok között. 29. Longodár. 30. Ebéden Királyhalmán Petki István uramnál, voltam részeg, estve Longodáron. 31. Ebéden Longodáron, estve Homorod-Szentpéteren. Elector Brandenburgicus 17-a die Varsoviae multis cum solemnitatibus Borussiam in feudum accepit. Ennek az hónak elei 10-dik napjáig jó meleg időkkel ment ki, az után öt nap felettébb való hidegek löttek, melyek az szőlőket (kik eddig mind szedetlenek voltak), az makkot, az éretlen szőlőfákat megvették, azután ismét igen jó idők jártanak fogytáig. Az szőlők több helyeken éretlen maradtanak, s az hideg háborgatása miatt igen későn forrottanak. Azak alól az silistrai pasa szállott el, mert meg nem vehette.

*) Czigány Vajdát kell érteni, minémű szokott lenni az uraságok czigány jobbágyai közül, hogy a többeket igazgassa. *Benkő jegyzete.*

November 1. Ebéden Sövénységen, estve Fejéregyházon. 2. Ebéden Szász-Budán, estve Rádason. 3. Ebéden Szász-Keresztúrott, estve Mesében. 4. Ebéden Nestáton, estve Szászhalomban. 5. Ebéden Nethuson, estve Hégenben. 6. Ebéden Apoldon, estve Segesden. 7. Ebéden Magyaróson, estve Fintaházán. 8—11. Fintaháza. Petki uramék voltak nálam ebéden. 12. Fintaháza. 13. Vásárhely. Tereminél mentem urunk ő nagysága eleiben, fogta ő nagysága kezemet. 14. Ebéden Szent-Györgyön az faluban az urunk asztalánál, estve Fintaháza. 15—18. Fintaháza. 19. Ebéden Sárombergen, estve Petelében. 20. Ebéden Nagy-Orosziban, urunkkal egyeztem meg, estve Abafáján Huszár Mátyás uramnál, voltam ittas. 21. Ebéden Maros-Szent-Annán, estve Panitban; az tegnapi bor miatt voltam igen roszúl. 22. Ebéden Bogáton, estve Kocsárdon. 23. Ebéden Orbón, estve Fejérváratt. 24—30. Fejérvár. Ebben az holnapban volt felettébb való sok eső és nagy sár.

December. 1. Fejérvár, járultam az Úr vacsorájához. 2. Vincz. 3. Ebéden Bakajban, estve Gyógyon, voltam ittas. 4. Ebéden Aranyon, estve Déván. 5. Szászváros. 6. Ebéden Akmáron, estve Fejérváratt, urunktól váltam el. 7. Péterfalva. 8. Ebéden Szentmiklóson, estve Vesszősön. 9. Ebéden Medvesen, estve Herepén. 10. Ebéden Kincsiben, estve Bábahalmán. 11. Gyulas. 12. Ebéden Sáliban, estve Lekenczén. 13. Ebéden Uj-

faluban, estve Kapuson. 14. Ebéden Záhon, estve Csebeden. 15. Ebéden Böben, estve Mező-Csányon. 16. Ebéden Örben, estve Aranykuton. 17. Ebéden Szoporban, estve Botházán. 18. Ebéden Novajban, estve Nagy-Sármáson. 19. Ebéden Dombón, estve Szent-Györgyön. 20. Ebéden Sámsondon, estve Kövesden. 21. Ebéden Kisfaludon, estve Fintaházán. 22—24. Fintaháza. Fogattam ki ménesemből harmadfü gyermek lovakat: szürkét hármat szekeres lónak, szeget egyet paripának. Nagy Jánosnak is adtam egyet. 25. Fintaháza. Somosdon hallgattam praedicatiót, ugyan ott járultam az Úr vacsorájához. 26—31. Fintaháza.

Ez esztendő igen békeségesen volt ez mi hazánkban, noha mind székes helyünkben való mustránk, mind az táborban készületre való parancsolatunk egynéhányszor volt az fejedelemtől. Az tél és tavasz alkalmas volt, de az nyár igen alkalmatlan, hideg és esős, mely miá az szőlők egész Erdélyben meg nem értenek, s igen szegény borok löttenek, bővön mindazáltal, a hun az tavaszi hideg meg nem bántotta. Búza, fü elegendő, csak hogy az vizek mellett az víz elvesztegette, melynek oly árja volt, hogy hasonlóról nem emlékeznek, innet szénából való drágaság az vizek mellett. Köles, zab hitván volt itt kün gyakrabb helyen; az székelyföldén igen jó zabok. Takarodó idő igen hitván az sok esők miá. Kerti vetemények, gyümölcsök bővön, dinnyén s körtvélyen kivül. Külső országokban az németek között az nagy hadakozások fen voltanak. Az portugallusok és catalauniaiak az spanyol király ellen rebellálván, magoknak külön-külön királyt választottak. Az portugallusok vagy lusitanusok királya Johannes IV., kiket mostanra békével hagyván az spanyol király, az catalauniak ellen hadakozik. Angliában az király az pápistaságból megconvertált; az érsekek degradáltattak, és minden püspökséghez való jószágok elvétettek. Az scotusokkal az király megbékéllett, és Angliában is az régi ceremoniák letétettenek. Az ánglai király az császár ellen az palatinusnak Fridericus fiainak restituálása felől manifestumot bocsátott ki, hogy fegyverrel is restituálja, melyet az ángliai statusok confirmálván, Scotiában is bément az király, hogy vélek is confirmáltassa. Törökországban s Constantinápolyban az pestis igen grassált; az török Azakot az muszka császár birodalmában való kozákokra sokáig vitatta, de haszon nélkül jött el alóla sok népe veszedelmével, silistrai basa fogta vitatni. Az tatár hám meghalván, 12. Novemb. küldött az császár az portáról mást ki. Urunk Kolosváratt az új templomot épittette, s az nagy harangot felvonatván, karácson napján dedicálta, ott hallgatván praedikátiokat. Az gyalakuti házamat zsendelyeztettem meg.

Annus 1642.

Melyet engedjen Isten, nevének dícsíretire, lelkemnek idvességére mulatnom, ha ő felségének úgy tetszik.

Januarius. 1—5. Fintaháza. 6. Jed. Köpeczi Jánosnál. 7. Ebéden Sóspatakon, estve Petében. 8. Ebéden Urajban, estve Gerebenesen. 9. Gerebenes. Domokos Tamás uram volt nálam. 10—12. Gerebenes. 13. Ebéden az pagocsai mezőn, estve Madarason Domokos Tamás uramnál. 14. Ebéden Rücsön, estve Szent-Mártonban. 15. Ebéden Kis-Nyúlason, estve Királyfalván. 16. Ebéden Köbölkuton, estve Solymoson. 17. Ebéden Bongárton, estve Vermesen. 18. Ebéden Lekenczén, estve Dipsén. 19. Ebéden Tekében, estve Ujfaluban. 20. Ebéden Harasztoson, estve Szokolyban. 21. Ebéden Ercsében, estve Balában. 22. Ebéden Szabadban, estve Fintaházán. 23. Fintaháza. Kóródítól zálagositottam Nyárádtőn két házhelyet azokhoz való mezei örökségekkel együtt, melyre adtam fl. 35. 24—26. Fintaháza. 27—31. Gyalakuta.

Ebben az holnapban mind igen lágy idők és felettébb sok esők voltak; dle 4-ta az egész napnyugot felől veres, napkeletről fejér seregek látattanak jöni, kik nagy ropogással egyben menvén, ezek az elsőket elgyőzték.

Februarius. 1—5. Gyalakuta. Lázár György uram volt nálam. 6—9. Gyalakuta. 10. Fintaháza. Ebéden Bálintfalván. 11. 12. Fintaháza. 13. Nagy-Cserged. 14. Ebéden Borzáson, estve Zsitvén. 15. Ebéden Karácsonfalván, estve Mihácfalván. 16. 17. Urunk ő nagysága minden rendet, ugymint elsőben tanács urakat, az után fő ispánokat és tisztviselőket, utánok regalissal hiütt fő rendeket, székelységet etc. külön maga belső

házában béhivatván, az fia Rákóczi György uram ő nagysága electiója felől való ítíletünket expiscálta, melyre mindenektől ő nagyságának kivánsága szerint való válasza lött. Az több regalissal hítt fő emberek ő nagyságának által választ tevén, én is noha nem különböztem, mindazáltal az ország között való választételre halasztottam. *Melyből tudom megbántódott. Vajjon Isten szabadságunknak megmaradására adná!**). 18. 19. Fejérvár. Urunk ő nagysága propositióit hozták alá, és váradi kapitány Rákóczi György uramat ő nagyságát választottuk jövendőbeli fejedelemségre, minden contradictio nélkül; melyről való kivánságát az fejedelem Kornis Sigmond uram ő nagysága által proponáltatta az ország között. 20—28. Fejérvár.

Eben az holnapban majd mindennapi esők, és felettébb való sárok jártak; Mátyás napja után mindazáltal derek is voltanak, és kemény hideg szelek. Az belényesi praedikátor (mint értettem) világ végit pünkösdig terminálta, melynek bizonyságára életét kötötte.

Martius. 1. Fejérvár. Az Cardinal Infans halálát értettem, ki az belgiumi spanyol részről való provinciáknak egynéhány esztendőktől fogván való rectora volt, mely tisztiben még az én ott fen való létemben vitetett volt bé. Mindszenti Gábor uram dolga forgott az ország előtt ily karban, hogy mivel elegendő gyalogot az hadban kapuszámról nem bocsátott volt, és afféle rész szerint való delictumnak poenát az ország nem decernált, az tábla vétkesnek ítílvén, büntetését remittálta az ország eleiben. Urunkhoz az országtól Kornis Sigmond urammal együtt felesen bocsáttatván fel mellette való törekedésért, semmit sem impetrálván jöttünk vissza. 2. 3. Fejérvár. Ifiú urunk eleiben egész országúl mentünk ki, Prépostvári uram is, és Kornis Sigmond uram ő nagysága köszöntötte az mezőben. Rákóczi Sigmond uram az udvari hadddal együtt jövén ki, elébb lévén szemben ő nagyságával, köszöntötte. 4. Fejérvár. Inauguratio celebrata Illustrissimi Principis Georgii Rákóczi noviter electi; juramentum praeeunte D. Stephano Kassai Consiliario et Protonotario altero. Concio etiam habita in Templo a D. Episcopo,

*) Titkos jegyekkel irva.

praesente Illustrissimo Principe, orationes nullae. His solennitatibus finitis, convivium universis ordinibus regni, etiam Concionibus aliquot adhibitis, datum a seniore Principe in palatio majore. 5 Fejérvár. Mára viradólag lött nagy hó 6. 7. Fejérvár. Voltam elsőben az ifiú urunk asztalánál. 8. Fejérvár. Az portára küldendő leveleket pecsétlettük, melyekben az ifiú urunk confirmatióját kérjük. Követek lesznek Serédi István, Sulyok István, Basa Tamás uramék, és az szászvárosi királybiró. 9. Szancsal. Végződött az gyülés. 10. Ebéden Sövényfalván, estve Pócsfalván. Temették Bocsárdon az szegény Macskási Mihált. 11. Ebéden Laczkodon, estve Fintaházán, 12. 13. Fintaháza. 14. Ebéden Szálteleken, estve Gerebenesen. 15. Gerebenes. Gyalommal jégen vonattam meg az tómat, de keveset fogattam. 16. Gerebenes. 17. Ebéden az méhesi mezőn, estve Gerebenesen. 18. Ebéden az iklandi szénafün, estve Gerebenesen. 19. Gerebenes. 20. Ebéden Szent-Iványon, estve Fintaházán. Erdélyi István és Mindszenti Gábor uramék halálát értettem. 21. Fintaháza. 22—24. Gyalakuta, Vetettem itt. Mára viradólag holt meg Tholdalagi Mihály uram. 25. Gyalakuta. 26. Fintaháza. 27. Ebéden Maros-Vásárhelyt, az hon az törvények nem folytanak az szegény Tholdalagi Mihály uram halála miatt. Estve Fintaházán. 28. Ebéden az mezőben az laczkodi határban, estve Kornis Sigmond uramnál Radnóton. 29. Kutyfalva. 30. 31. Fintaháza. Ittas. Ennek az hónak 14. napjáig igen kemény idők jártanak, úgy hogy jeget is csak ez idő alatt rakhattak, az után jó meleg idők, csak hogy eső nélkül.

Aprilis. 1. Fintaháza. Oltáshoz kezdettem. 2—4. Fintaháza. 5—12. Gyalakuta. Itt udvarom kapuját állattam fel. 13—14. Gyalakuta. Nápolyi György halála. 15—20. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához, melyhez való készületem ez volt: az nagy héten napjában egyszer ettem, bort nem ittam, az közgyónást és hét psalmusokat minden nap rendelt imádságomon kivül elmondottam. 21. Fejéregyház. Az lélek mondást tiltottam meg udvaromban. 22. Fejéregyház. 23. Kis-Bún, Bethlen János uramnál. 24. Sáros. 25. Ebéden Nagy-Ekemezőn, estve Monorán. 26. Fejérvár. 27. Karácsonfalva. Az szegény Tholdalagi Mihály uram teste temetése Fejérváratt az pápista templomban.

28. Ebéden Kikellővárott, estve Szent-Pálon. 29. 30. Fintaháza. Ez egész holnapban mind szárazság járt, az utólja felé hidegek és hóharmatok. melyek néhult az szölökben is töttek kárt. Az gyalai kapuban vér eső esett.

Majus. 1. Fintaháza. 2—10. Gyalakuta. Incze Márton nálam, kivel garázdálkodtunk. 11. Gyalakuta. Ebéden Gyulafi László uramnál Szent-Demeteren. 12. Ebéden az szentbenedeki berekné Gyulafi urammal, estve Gyalakutb. 13. Gyalakuta. Kendefi Miklós uram viszi haza mátkáját Nagy Erzsébetet. Köpeczi Jánosnak adtam 300 forintot az gerebenesi jószágára, közbirák lévén Lázár György, Gáspár György és István uramék. 14. Gyalakuta. Nápolyi György uram temetése kolos-monostori templomban. 15—18. Gyalakuta. 19. 20. Fintaháza. 21. Ebéden az sóspataki csere alatt, estve az ujfalvi harasztos nagyobbik csere alatt. 22. 23. Gerebenes. Köpeczi János uramnak itt való jószágát vettem kezemben zálogjára 300 forintot adván. 24—26. Fintaháza. Mára viradólag nagy hóharmat lévén majd az egész országban, szölöket, gyümölcsöket, néhutt vetéseket is elvött. 27. Fintaháza. Nagyobb dér lött. 28—31. Fintaháza. Ebben az holnapban is mind száraz idök jártak s derek nagyok.

Junius. 1. 2. Fintaháza. Értettem, hogy az ángliai király az statusoktól megfogattatván degradáltatni fog. 3. Ebéden az nagycsergedi mezön, estve Fintaházán. 4. Fintaháza. 5. Ebéden Nádason, estve Kis-Búnon. 6—8. Gyalakuta. Vettem egy jobbágyot fl. 26. 9. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához. 10. Gyalakuta. 11. 12. Fintaháza. 13. Bergenye. 14. Ebéden Méhesen, estve Szovátán. 15. Ebéden Szamosfalván, estve Bácsban. 16. Ebéden Bogártelkén, estve Középlakon. 17. Zsombor. Bethlen Mihály uram vette Zsombori János uram leányát Borbárát. 18. Zsombor. 19. Ebéden Kórodon, estve Apahidán. 20. Ebéden az öri mezön, estve Szengyelben. 21. Panit. 22. Ebéden Panitban, estve késön Fintaházára. 23—30. Fintaháza. Ebben az holnapban alkalmatos idök jártanak, jó esök néha, ismét meleg idök.

Julius. 1. 2. Fintaháza. Az lélekével való szitkozódásért adtam egy veder bort. 3. Fintaháza. 4. Ebéden az besenyei mezön, estve Zsitvén. 5. Ebéden Karácsonfalván, estve az szentimrei réten. 6—8. Fejérvár. Az császár kapucsi basája Mehmet,

ki iffiú urunknak botot, zászlót hozott, érkezett bé; annak mentünk eleiben. 9. Fejérvár. Urunk ö nagysága az töröknek audientiát adott, meg is vendéglette. 10—12. Fejérvár. Másodszor vendéglette urunk az török követet, válaszát is kiadván. 13. Háltam az miháczfalvi réten. Hadban való készületröl parancs. Aszak megvételéröl hallottam. 14. Ebéden az zsitvei kútnál. Estve Szökefalván. 15. Ebéden Széplakon, estve Gyalakután. 16. Gyalakután. Kezdettem itt az búzaaratáshoz. 17—19. Gyalakuta. Fintaházán kezdtek aratni. 20. Hétür. 21. Keresd, Bethlen Ferencz uramnál. 22. Keresd, Bethlen Mihály uramnál. 23—27. Gyalakuta. Nagy árvíz, mely miá ma is az víz mellöl az búzakévéket kellett kihordatnom. 28. 29. Gyalakuta. 30. 31. Fintaháza. Ennek az holnapnak 25. napjáig igen jó takarodó idök jártanak, akkor az esök megindulván, nagy árvizek voltak, és igen hosszú szüntelen való esök, melyek énnékem kiváltképen való károkat töttenek búzámban és szénámban.

Augustus. 1. Ebéden az bándi mezön, estve az gerebenesi szénafüben. 2—5. Gerebenesi szénafü. 6. Gerebenesi mezön. 7. Ebéden az kerelei nagy berekben, estve Fintaházán. 8—13. Fintaháza. 14—20. Gyalakuta. Isten engedelméböl tizenhetedszer kezdtem az biblia olvasásához. 21. Szent-Márton. Urunk ö nagysága eleiben mentem. 22. Ebéden Bodonban, estve Sárombergen. Az római császárné és tatár hám követei érkeztenek. 23. Ebéden Oroszfaluban, estve Görgényben. 14. Görgényben. 24. Görgény. 25. Ebéden Berecztelkén, estve Banyban. 26. Örményes. 27. Ebéden Szabadon Gyulafi László uramnál, estve Gyalakután. 28—31. Gyalakuta. Ebben az holnapban néha esök és közben viszont jó takarodó idök jártanak, die 30. kevés hóharmat is lött.

September. 1. Gyalakuta. Gyulafi uram nálam ebédelt. 2. 3. Gyalakuta. Vacsorán Szent-Demeter, illas. 4. Gyalakuta. Vettem itt búzát. 5—10. Gyalakuta. Estve Harasztkereken vadászatból tértem. 11—19. Gyalakuta. 20. Ebéden Gégés mellett, estve Gyalakuta. 21—23. Gyalakuta. 24—26. Fintaháza. 27. 28. Szent-Pál. 29. Ebéden az sóspataki kis cserénél, estve Gerebenesen. 30. Gerebenes. Ennek az hónak az elei esös, az nagyobb része igen száraz, nagy hóharmatok is löttek, melyek

az éretlen szőlőfákat meg is vették. Az Imperiumban Leopold herczeg felettébb szerencsésen hadakozott az svédek ellen, és Morvából Sílesiából kiverte.

October. 1. Ebéden az ujfalvi nagy haraszt csere alatt, estve Oláh-Dellőn. 2. Ebéden az szent-miklósi berekben, estve Fintaházán. 3—6. Fintaháza. Ebéden az besenyei erdő mellett. 7—13. Fintaháza. 14. Kis-Szőlős. Az fintaházi malmom gátját elhányatván, kezdettem újolag épiteni. 15. Ebéden Domádon, estve Nagy-Szőlősön. 16. Ebéden Valthidon, estve Magyarón. 17. Ebéden Zalaknán, estve Mártonfalván. 18. Ebéden Begendorfon, estve Verden. 19. Ebéden Lesesen, estve Rosondalor. 20. Ebéden Néthuson, estve Szászhalomban. 21. Ebéden Zelestádon, estve Nagy-Báránykuton. 22. Ebéden Lebneken, estve Zsiberken. 23—26. Longodár. 27. Királyhalma. Ez következendő éjtszakára ott létemben Petki Istvánné asszonyomnak lött fia. 28. Ebéden Homorod-Szent-Péteren, estve Daróczon. 29. Ebéden Benében, estve Radason. 30. Ebéden Mesében, estve Hégenben. 31. Ebéden Segesden, estve Hétúron. Ebben az egész holnapban oly nagy szárazság volt, hogy sok helyeken ez ideig csak egy markot is nem vethettek. Majd két hétig az utólja felé igen büdös ködök voltanak szünetlen.

November. 1. Ebéden Zágorban, estve Fintaházán. 2—12. Fintaháza. 13. Panit. 14. Ebéden az Sink mellett az ujfalvi határon, estve Ujfaluban. 15. Ebéden Urajban, estve Fintaháza. 16—18. Fintaháza. 19. Ebéden Kakasdon, estve Fintaházán. 20—22. Fintaháza. Szakállamat hagyattam meg. 23. Fintaháza. Ebéden Laczkodon, estve Ugrán. 25. Ebéden Ujfaluban, estve Bándon. 26—28. Gerebenes. Az itt való házamnak épittetéséhez kezdettem. 29. Ebéden Sóspatakon, estve Fintaháza. 30. Fintaháza. Ennek az hónak is elei igen száraz és hideg, hanem tizenkilenczedik napja tájban kezdetvén esők lenni, sok helyeken most kezdettek vetni ezekkel az esőkkel, és mind végig igen jó vető idők jártanak.

December. 1. Koronka. Angyalosi István uram vette Tholdalagi Judith asszonyt. 2—4. Fintaháza. 5. Ebéden az csitfalvi határon, estve Fintaházán. 6. 7. Fintaháza. 8. Ebéden Petében, estve Oláh-Dellőn. 9. Ebéden Iklandon, estve Kemény-

telkén. 10. Ebéden Szakálban, estve Gerebenesen. 11. Gerebenes. 12. Ebéden az pagocsai nád mellett, estve Záhon. 13. Ebéden Fráta mellett, estve Berkenyesen. 14. Ebéden Tótházán Sulyok István uramnál, estve Csedtelkén. 15. Ebéden Novajban Szentpáli András uramnál, estve Kis-Sármáson. 16. Ebéden Nagy-Sármáson, estve Velkéren. 17. Ebéden Szent-Györgyön, estve Pagocsán. 18. Ebéden az pagocsai határon, estve Gerebenesen. 19. Ebéden az kapusi határon, estve Kapuson. 20. Ebéden az magyar-dellei berek mellett, estve Fintaházán. 21. 22. Fintaháza. 23. Ebéden az Boroszló mellett, estve Gyalakután. 24. 25. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához. 26—29. Gyalakuta. Ittas. 30. 31. Gyalakuta.

Ez az esztendő borból, gyümölcsből, kerti veteményből, sok helyeken mezei termésekből is az felettébb való májusi hidegek miatt igen szük volt. Az Mezőségen széna is nem sok volt, egyébütt az vizek mellett az árvizek is töttek kárt benne. Alkalmatos időben való szárazságok és alkalmatlanban való esők jártanak egész esztendő által. Köles, zab kevés, vagy majd semmi sem. Aegyptusban 9 napig tartott az hó. Az török Asakot az benne levőknek árúltatásából és megadásából nyerte meg. Az Imperiumban nagy vérontások, elsőben az svédek, az után az császár, viszon télre kelve az svédek levén győzedelmesek, mely utolsó Lipsiánál való harczon maga Leopold herczeg csak ötödmagával szaladt, és ha az magyarok meg nem oltalmazták volna, talám el is nem ment volna. Az császárnak minden gyalogja elveszett, lovasában nem sok ment el, noha volt 60,000 embere. Az alamuczi harczon, melyen a császár csak alig hogy teljességgel el nem fogyatta az svédeket, az magyar urak az császárt magok költségén sok haddal segitették. Én késő őszszel az gerebenesi házamnak épületéhez kezdettem. Az vetéshez az nagy szárazságok miatt csak szintén novembernek az utólja felé láthattak az országnak nagyobb részeiben, mely decemberben még ki nem kelvén hamar elfagyott az földben. Cardinal Richelius Franciában halt meg 4. decemberben 8 Testamentomot tött 60 millió franciai forintokról. Olaszországban decemberben rettenetes árvizek, melyekben sok ezer emberek, egynéhány városok és faluk semmivé löttenek.

Annus 1643.

Melyet hogy Istennek nevének dicsőségére, lelkemnek idvességére, ez világon emberek előtt becsületemre rekeszhessek bé, Istent ő felségét teljes szivemből imádom. Ámen.

Januarius. 1. Gyalakuta. 2—7. Fintaháza. 8. Ebéden az iklandi határon, estve Gerebenesen. 9—11. Gerebenes. 12. Ebéden az sályi cserében, estve Gerebenesen. 13. Gerebenes. Berzenczei Miklós uramtól cseréltem itt két házhelyet, melynek egyikén a magam házam vagyon, másik az kerten kivül az árokparton, közbirák benne Szabó Dániel és Bándi Mátyás deák. 14. Ebéden az iklandi határon, estve Gerebenesen. 15. Ebéden az méhesi tó mellett, estve Gerebenesen. 16—18. Gerebenes. 19. Ebéden Rücsön, estve Szent-Mártonban. 20. Ebéden Kis-Nyúlason, estve Balában. 21. Ebéden Csáváson, estve Fintaházán. 22—26. Fintaháza. 27. Ebéden Sövényfalván, estve Szépmezőn. 28—31. Fejérvár. Ennek az holnapnak elein esős idő, az után kemény derek löttenek, volt kevés hó is, az fogyta felé még lágyabb idők, és mind az egész holnapban inkább szeles vagy ködös idők jártanak.

Februarius. 1. Fejérvár. Jött bé az lengyel király követe Barlaban György, kit hozott bé hopmester Bethlen Ferencz uram, és véle más lengyel követek, kiket külön excipiáltak. 2. Fejérvár. Reggel római császár követe Jakusith György egri püspök és magyarországi cancellarius jött bé, kit Telegdtől fogva Serédi István uram kisérvén, itt hozott bé Kornis Ferencz uram. Kevés vártatva urunk ő nagysága szemben lött véle. Az után az lengyel király követit is felhozatván, annak Kassai uram által felelt meg. Azon követ asszonyunkkal ő nagyságával is volt szemben, és ifiú urunkkal is; ő nagysága képiben én replicáltam. Dél után az ifiú fejedelem asszony eleiben ment ki ifiú urunk solenniter, és az Morgó mezején sátorban nem messze az Ompolyon túl lött ő nagyságával szemben, és kevés vártatva azon pompával mentek bé Fejérvárra, és urunkat s asszonyunkat az kisasszony Prépostvári Sigmond uram által köszöntötte. 3. Fejérvár. Ifiú urunk lakodalma lött meg az tekintetes és nagyságos

Somlyai Báthori Sófia asszonynyal. Fő gazdák voltanak az atyám uram, Barcsai Sigmond, Csernel György, Sulyok István, Kapronczai György és Bogárdi uramék, az fő lakodalmas házban. Az hosszú palotában az statusoknak Haller Péter, Torma György, Petki István, Basa Tamás, Mikes Boldizsár uramék. Reggel elsőben az követeket egyenként hordották fel, az alábbvalóktól kezdvén, és az méltóságosbakat utóbbra hagyván. Azok feljövén püspök uram is az hitfeladáshoz kezdett az szokott ebédlőházban, mely lött meg egy díván szőnyögön állván ő nagyságok. Melyhez minekelőtte kezdettek volna, az ifiú urunk ajándékát Kemény János uram után vittük fel. Az hitlés után kevés vártatva az étket fogták el, s úgy jött bé urunk az követekkel, az császár és király követi, és közöttök ifiú urunk menvén ő nagysága előtt Mosdatók az követekhez voltak az urakból és fő emberekből mind külön-külön, én urunkat mosdattam, és azután ő nagyságának adtam innia. Az fő helyen egyedül ült az császár követi, jobb felől az király követi, mellette Gyulafi uram állott bé, utána palatinus követi Veselényi Ferencz uram, utána esztergomi érsek követi Barkóczi László uram, utána curlandiai herczeg követi, utána az hetman követi, utána az krakai vajdáé, utána az moldvai vajdáé, utána Prépostvári Sigmond uram, utána Forgács Sigmond és Lónyai Sigmond uramék. Más felől urunk ő nagysága, asszonyunk, egy kevés köz lévén ifiú urunk és asszonyunk, Báthori Andrásné és Forgács Sigmondné asszonyomék, Bethlen Péter, Rákóczi Sigmond uramék és havasalföldi követ. Ezek az személyek ültek az majestason. Az majestason alól ebben az palotában két rend asztalok voltak, kiknél az magyarországi és erdélyi urak és úrasszonyok, magyarországi vármegyék és városok követi ültenek. Az lakás vigan volt, és az majestason ülő méltóságos személyek is pesdültek voltanak. Az gyümölcsfelszedés után az mosdás azon ceremoniával mint ebéd előtt ment végben, és felkelvén, az tánczoló palotában az béjövésnek rendi szerint szövétnekeknél és gyertyáknál mentek bé, melyeket fő rendek és bejárók fogtanak; de minekelőtte az tánczhoz kezdtek volna, az audientiaházban bémenvén, asszonyunk is maga házaiban egynéhány úrasszonyokkal, kevéssé ott mulattanak. Az táncz felkelvén az követeket azon

fő emberek, kik felhozták, alá is kísérték, csak hogy különböző renddel; mert akkor az méltóságosb személyek voltak elsők az alámenetelben. 4. Fejérvár. Másod napján az lakodalomnak azon személyek azon renddel ültek, csak hogy Kornis Sigmond uram ült Prépostvári uram után. Az ajándékot mutatták bé az majestason ülő nagy személyektől az atyám uram, és Barcsai Sigmond uram acceptálta. Kevés vártatva az többi ajándékokat Csernel György uram mutatta, Serédi uram acceptálván, mely ajándékokat mind urunknak ő nagyságának mutatták. 5. Fejérvár. Volt harmad és utolsó napja az lakodalomnak, s az főzetés is legbővebben. 5. Fejérvár. Az követeket, az oláhokon kivül, vendéglette meg urunk ő nagysága csak magok személyében, és az ültetés is változott. 7. Fejérvár. Az követeket bocsátotta el urunk, külön-külön szemben lévén vélek. Az török Kapuci bassa érkezett bé az adóbévitel után való kaftányokkal. 8. Orbó. 9. Ebéden Kercseden, estve Ajtonban. 10. Ebéden Papfalván, estve Kis-Eskellőn, az útat elvesztvén tévelygettünk. 11. Ebéden Zsomboron, estve Vaskapun; ma is egész Zsomborig kerültünk. 12. Ebéden Karikán, estve Czigányban. 13 Ebéden Hidvégen, estve Szakácsiban, az Zanokon jöttünk által dél után. 14. Ebéden Szent-Miklóson, estve Kálmándon. 15. Károly. Haller Sámuel uram lakodalma Károlyi Éva asszonynyal, én voltam vőfély, immár az előtt szakállomat is meghagyatván. 16. Károly. Az ángyommal adott marháknak számát subscribáltuk és pecsételtük meg, Prépostvári Sigmond, öreg Mélik Péter, atyám uramék, Haller Sámuel uram, én és Vetési István uram. Az házasitás elég gazdagon volt, de az vendégség alávaló. 17. Ebéden Csögön, estve Csulyánoson. 18. Ebéden Barlán, estve Zilahon. 19. Kis-Eskellő. 20. Ebéden Bonczidán, estve Kötelenden. 21. Ebéden Berkenyesen, estve Méhesen. 22. Ebéden Gerebenesen, estve Fintaházán. 23. 24. Fintaháza. Az tavaszvetéshez kezdettem itt is, de Gyalakután derekasban. 25—27. Fintaháza. 28. Ebéden az nagy-csergedi határszélben, estve Fintaházán. Ennek az holnapnak elei vizes egy hétig, egy hétig igen kemény idő, azután jó tavaszi idő, melyben tavasznak eleget is szánthattak.

Martius. 1—3. Fintaháza. Az Maros széki czirkáló uraimat vendéglettem meg két asztalra. 4—13. Gyalakuta. 14. Ebéden Szent-Demeteren, estve Gyalakután. 15. Gyalakuta. 16. Ebéden Szent-Demeteren, estve Gyalakután. 17. 18. Gyalakuta. Gyulafi László, Rédai János és Lázár György uramék voltak nálam. 19. 20. Gyalakuta. Oltattam itt. 21. Gyalakuta. Ebéden az szövérdi erdő alatt Gyulafi és Lázár György uramékkal. 22. Gyalakuta. Ebéden Rédai János uramnál Szent-Györgyön. 23. Gyalakuta. 24—29. Fintaháza. 30. Ebéden az Tőkés mellett, estve Fintaházán. Kezdettem az szőlőkötöztetéshez. 31. Fintaháza. Ebben az holnapban igen alkalmatos tavasz idő járt, eső, néha hó, de nem tartott, az utólja száraz. Az Imperiumban rettenetes menydörgések és szántalan menyköveknek leesése, sok tüz, vér- és gabonaeső.

Aprilis. 1—3. Gyalakuta. 4. Ebéden Gyulafi uramnál az szent-demeteri erdőkön, estve Gyalakután. 5—7 Gyalakuta. 8. Szent-Demeter. Ittas. Nagy hó lött, mely majd egy hétig tartott, és igen nagy derek jártanak. 9. 10. Gyalakuta. 11—13. Fintaháza. 14. Kisfalud. 15. Ebéden Székely-Sóspatakon, estve Gerebenesen. 16. Gerebenes. Az Köpeczi Jánostól itt zálogositott jószágban iktattattam magamat. 17. Ebéden Náznánfalván, estve Fintaházán. 17—21. Fintaháza. 22. Ebéden az besenyei erdő mellett, estve Erdőalján. 23. Ebéden Szent-Miklóson, estve Péterfalván. 24—28. Fejérvár. Állott bé az ország gyülése. Kornis Ferencz uram által lött az ország köszöntése urunkhoz. 29. Fejérvár. Urunk ő nagysága propositióit küldte alá az atyám uramtól és Rákóczi Ferencz uramtól. 30. Fejérvár. Ennek az hónak 8-dik napjáig jó idő, attól fogva 24-dikig egynéhány napi hó, hidegek és sok esők, az utólján igen jó meleg idők jártanak.

Majus. 1. Fejérvár. 2. Ebéden Vajasdon urunkkal, estve Fejérvár. 3. 4. Fejérvár. Az ország postulatumait vitték fel. 5. Fejérvár. Angyalosi István urammal componáltam ily formán, hogy az náznánfalvi, kisfaludi, bozaszegi, csilfalvi és szent-királyi jusomat ő kegyelmének és Pekri Mihályné asszonyomnak engedtem az gerebenesi részéért. Voltam ittas. 6—8. Fejérvár. Az ország házában elsőben gyültünk bé, melynek épitését Serédi István uram által köszöntük meg. 9. Fintaháza. Ittas. 10. 11. Fejérvár. Gilányi Gergely uram urunk fő hopmestere vette Szilasi Judith asszonyt. 12. 13. Fejérvár. Legatus Caesareus et

Regius Coronae Hungaricae et Bohemicae audientiam publicam habuit Sigismundus Eorsi in generalibus Dominorum Regnicolarum Comitiis, postulavitque nomine ejusdem Caesareae Regiaeque Majestatis, ut liber esset eorum passus, qui vel servitiorum, vel studiorum ergo in Hungariam vellent proficisci, quod nisi impetraret, talionem ea in parte fore minabatur. Quod postulatum ut in scriptis traderet, rogatus assensit, et sic Comitiis excessit, honorifico cum comitatu Spectabilis ac Magnifici Sigismundi Barcziai introducentis et educentis cum aliis. 14—16. Fejérvár. Responsiones Dominorum Regnicolarum ad propositiones suas per me Suae Celsitudini sunt praesentatae a meridie. 17—19. Fejérvár. Legatione Caesarea publice agitata, conclusum est, nulla in parte ab antiquis regni statutis Anno 1591, et 1594. deliberatis recedendum esse urgentissimis de causis. 20. Fejérvár. 21. Szancsal. Az ország búcsúzott el Bethlen János uram által. Urunk ő nagysága Rákóczi Sigmond uramat commendáltatta székelyek generalisának, és Udvarhely széknek s Háromszéknek fő kapitányának, Kornis Sigmond, Kassai István és Kemény János uramék által. 22. Ebéden Borzáson, estve Nagy-Csergeden. 23. Ebéden az kiscsergedi mezőn, estve Fintaházán. 24—31. Fintaháza. Ez egész holnapban inkább mind esős idők jártanak, kiváltképen 15-dik napjától fogván végéig minden nap. Árvizek is igen nagyok.

Junius. 1. Fintaháza. Nagy hóharmat. 2—4. Fintaháza. Az limitatiot Vásárhelyt kiáltották ki. 5. 6. Fintaháza. 7. Fintaházán ebéden, estve az sóspataki kis csere mellett. 8—12. Gerebenes. 13. Ebéden Kisfaludon alól az Matykó rétin, estve Fintaházán. 14. 15. Fintaháza. 16. Ebéden az szent-lászlói berekben, estve Gyalakután. 17. Gyalakuta. 18. Ebéden Szeredában Huszár Mátyás uramnál. Egy magyarósi Isten ellen káromkodó embert az törvény halálra sententiázott, de appellátióban az derékszékre bocsáttatott. Estve Szent-Annán Lázár György uramnál. 19. Ebéden az havadi határon, estve Gyalakután, Lázár György uram volt nálam. 20—22. Gyalakuta. Itt kaszáltatni kezdettem. 23. 24. Gyalakuta. 25. Ebéden Szent-Demeteren Gyulafi László uramnál ittas, estve Gyalakután. 26—29. Gyalakuta. Gerebenesen az kaszáláshoz kezdtek. 30. Gyalakuta. Ennek az holnapnak az közepi esős, az elei és utólja kiváltképen száraz és meleg.

Julius. 1. Gyalakuta. Volt rettenetes szél, és oly sokáig tartó nagy záporeső, melyhez hasonlóra öreg emberek is nem emlékeznek, mely minden gabonát az földre ledőtött, fákat lerontott. Az jég az itt való szőlőmnek nagyobb részit verte el. 2. Fintaháza. Itt az kaszáláshoz kezdtek. 3. 4. Fintaháza. 5. Szent-Pál. 6—12. Gerebenesi szénafü.. 13. Gerebenes. Az nagy eső üzött bé estvére az mezőről. 14—18. Gerebenes. 19. Az magyar-dellei berek mellett. 20. Ebéden az besenyei Cseb nevü erdő mellett, estve Fintaházán. 21—24. Fintaháza. Törvénytétettem egy bodoni jobbágyom Lup Raduly felől. Az törvény tevőkkel mulattam. 25—28. Fintaháza. 29. Ebéden Csit-Szent-Iványon, estve Gerebenesen. 30. Ebéden Báldon, estve Szent-Gothárdon. 31. Ebéden Füzesen, estve Désen. Ebben az bolnapban hol tiszta meleg idők, gyakran igen nagy szélveszek és iszonyú zápor esők; melyek noha az szénatakarásban nagy hátramaradásokat szereztek, mindazonáltal nagyobb részint szénatakarást végezték. Aratáshoz majd csak az utolsó hétben kezdettek derekason.

Augustus. 1. Dés. Ebéden Szamos-Ujváratt. 2. Dés. Isten kegyelméből kezdettem tizennyolczadszor az biblia olvasásához. 3. 4. Dés. 5. Ebéden Lónán, estve Monostoron. 6. Ebéden Kolosváratt, estve Lónán. 7. Ebéden Dengelegen, estve Dés. 8. Ebéden Kaplyonban Haller Györgyné asszonyomnál, estve Désen. 9. Dés. Jött bé későn estve az litvániai herczeg követi. 10. 11. Dés. Béldi János uram veszi Váradon Csomaközi Sófia asszonyt. 12. Szamos-Ujvár. 13. Ebéden az szilvási határon, estve Szamos-Ujváratt. 14. Ebéden Gőcsön, estve Méhesen. 15. Ebéden Gerebenesen, estve Fintaházán. Végezték itt az hordást. 16—18. Fintaháza. 19. Ebéden az szent-benedeki berek mellett, estve Gyalakután. 20. Gyalakuta. Vacsorán Gyulafi uramnál. 21. 22. Gyalakuta. 23. Ebéden Járában, estve Abafáján. 24. 25. Abafája. 26. Ebéden Kálban, estve Tompán. 27—31. Gyalakuta. Ebben az holnapban igen jó takarodó idők jártanak.

September. 1. Gyalakuta. Gyulafi, Rédai és Darlaczi uramék voltak nálam. 2. 3. Gyalakuta. Vettettem itt búzát. 4. Gyalakuta. Vetettek Fintaházán búzát. 5—10. Gyalakuta. 11. Vaja. Urunk eleiben mentem. 12. Ebéden Szénaverős, estve Se-

gesvár. 13. Segesvár. 14. Ebéden Czikmántoron Gyulafi és Rédai uramékkal, Darlaczi Ferencznél, estve Gyalakuta. 15. Gyalakuta. 16. Ebéden Szent-Györgyön Rédai János uramnál, estve Gyalakuta. 17—21. Gyalakuta. 22. Ebéden az véczkei határon, estve Gyalakután. 13. 24. Gyalakuta. Végeztettem itt az búzavetést. 25—27. Gyalakuta. 28. Ebéden az havadi határon, estve Gyalakuta. 29. 30. Gyalakuta. Ebben az holnapban igen jó vető idő volt, az szüretet is sok helyen elvégezték, közönségesen táborozó bírek voltanak, de nem bizonyos okból, de az fő rendek igen készültek.

October. 1—4. Fintaháza. 5. Kis-Görgény. 6. Ebéden az kis-görgényi szőlőnél, estve Fintaházán. 7. Fintaháza. Az itt való szőlőmet szedettem meg. 8—10. Fintaháza. Vettetésemet itt végeztettem. 11—13. Fintaháza. 14. Kis-Szőlős. 15. Ebéden Domádon, estve Szent-Iványon. 16. Ebéden Somogyban, estve Sároson. 17. Ebéden Eczelen, estve Rionfalván. 18. Ebéden Halmádon, estve Magarén. 19. Ebéden Ivánfalván, estve Olczanán. 20. Ebéden Verden, estve Rosendálon. 21. Ebéden Jakabfalván, estve Báránykuton. 23. Ebéden Lebneken, estve Zsiberken. 24—27. Longodár. 28. Ebéden Sövénységen; estve Szász-Fejéregyházatt. 29. Ebéden Budán, estve Mesében. Lött jó hó. 30. Ebéden Hégenben, estve Apoldon. 31. Ebéden Segesden, estve Nagy-Szőlősön. Ebben az holnapban igen jó idők jártanak, csak szintén az utóljáu lött hó, azután igen kemény hidegek.

November. 1. Fintaháza. Ebéden Zágorban. 2—6. Fintaháza. 7. Ebéden az Cseb mellett, estve Fintaháza. 8—12. Fintaháza. Ebéden Szent-Miklóson az Pókai Miklós uram házánál. 13. Fintaháza. Az Szabó János vendégit vendéglettem két asztalra. 14. Fintaháza. Introducalták Rákóczi Sigmond uramat ő nagyságát az székely generalisságra. 15. Fintaháza. 16. Ebéden Szabadon, estve Majoson. 17. Ebéden Sámsondon, estve Gerebenesen. 18—20. Gerebenes. 21. Ebéden az záhi határon, estve Gerebenesen. 22. 23. Gerebenes. 24. Ebéden az uraji külső csere alatt, estve Gerebenes. 25—27. Gerebenes. 28. Ebéden az rücsi szakadásos erdő véginél, estve Gerebenes. 29. Gerebenes. 30. Ebéden Urajban, estve Sóspatakon. Ennek az hónak

elei és közepi havas és igen hideg volt, az utólja esős és lágy. Táborban való indulás felől az község között igen sok hírek folytanak.

December. 1. Ebéden Keresztúron, estve Fintaházán. 2. Fintaháza. 3. Kóród-Szent-Márton. 4—6. Fintaháza. 7. Ebéden az Cseb alatt, estve Fintaháza. 8. Fintaháza. 9. Ebéden Szent-Miklóson Pókai Miklós uramnál, estve Fintaháza. 10. Fintaháza. 11. Szent-Pál. 12. Ebéden Szent-Pálon, estve Fintaházán. 13. Fintaháza. 14—21. Gyalakuta. 22. Ebéden az szent-gerliczei erdőn, estve Gyalakuta. 23. Gyalakuta. 24. Ebéden az vadasdi erdő bérczen, estve Szent-Györgyön. 25. Ebéden Szent-Györgyön; járultam az Úr vacsorájához, estve Gyalakután. 26. Ebéden Szent-Demeteren Gyulafi uramnál, estve Gyalakuta. 27. Ebéden Szent-Györgyön Rédai János uramnál, estve Gyalakuta, volt nálam Gyulafi uram. 29—31. Gyalakuta. Ebben az holnapban igen változó alkalmatlan idők, hol lágy, esős, egynéhány napi ködös idők, hol kemény derek jártanak, az Mezőségen az utólja felé hó is esett.

Hoc anno obiit Cardinalis Rischelius, qui testamento post se reliquit 60 milliones auri, partim Regi, partim fratribus, aliisque bene de se meritis, praeter ditionum caeterarumque supellectilium ingentem copiam. Obiit et Rex Galliarum die 11. Maii, Ludovico XIV. filio haerede et successore relicto; Infans die ipso coronationis per Duces suos illustrem reportavit victoriam. Parlamentum Anglicanum contra Regem bellum gessit, magnis cum copiis, sed non pari conatu, quia poenitentiam Regis praestolando, momenta occasionum praetermisit. In Galliis, ut auditur, nonnulla collegia de justificatione hominis coram Deo et Purgatorio, quaestionem moverunt. Obiit Samuel Haller mense Septembri a Turcis interemtus. In hac nostra patria rumores magis et bellici apparatus fuere, quam ulli motus. Omnis generis frumenta vix mediocriter provenerunt ob tardam superioris anni sementem, crebrosque imbres vernales. Vinum etiam et fructus ad mediocritatem fuerunt, ubi nocumentum iis grando vel vernale frigus non dedit, quorum injuriam ego non mediocriter sum passus. Horti emolumenta sua sat copiose praebuere,

Annus 1644.

Melyet hogy Isten ő felsége nevének dicsőségére, lelkem idvességére, és jó lelki ismeretemnek megtartására s tisztességemre rendeljen, buzgósággal imádom ő felségét.

Januarius. 1. Oláh-Udvarhely. 2. Ebéden Borzáson, estve Zsitvén. 3. Ebéden Miháczfalván, estve Fejérvár. 4. 5. Fejérvár. Az ország én általam köszöntötte urunkat. Ifiú urunk bejövén, Rákóczi Sigmond uram ő nagyságával mentünk eleiben. 6. Fejérvár. Ebéden Rákóczi Sigmond uramnál. Az urunk propositiót hozta alá Rédai Ferencz uram és Kemény János uram. 7. 8. Fejérvár. Az ország postulatumit vitték fel dél után. 9—11. Fejérvár. Az urunk propositióira tött az ország választ. 12. Fejérvár. Huszár Mátyás uram és többen voltak nálam. 13. Fejérvár. Bethlen János uram az országot búcsúztatta el. 14. Fejérvár. 15. Csesztve. Az mi kegyelmes urunk udvaránál való szolgálatomat kivánván, állottam bé fő ember számban az ő nagysága méltóságos udvarában. 16. Ebéden Faiszon, estve Gálfalván. 17—19. Fintaháza. Haller Pál uram Magyarországból megjött hozzám. 20—26. Fintaháza. Urunk ő nagysága parancsolatját hozták indulásom felől. 27—28. Fintaháza. Az székelység indult, kiki székes helyéből. 29. Ebéden Mikefalván, estve Sövényfalván. Isten akaratjából az hadban indulván magam szerestől Fejérvár felé, három élés szekeremet Kolosvár felé inditottam. 30. Ebéden Szépmezőn, estve Csesztvén. 31. Fejérvár. Ez az egész holnap igen kemény száraz derekkel ment ki, huszonnyolczadikra virradólag lött hó.

Februarius. 1. Fejérvár. 2. Ebéden Szent-Imrén, estve Enyeden. Indult meg urunk ő nagysága udvari hadával az római császár ellen az svédek mellé, kik immár régen Dániában voltak. 3. Ebéden Mohácson, estve Tordán. 4. Ebéden Kolosváratt, vettem egy deres paripát, estve Gyaluban. 5. Gyalu. 6. Egeres. Vigan laktunk urunkkal. 7. Almás. Fen az urunk ajtajánál kezdtünk hálni. 8. Ebéden Vármezőn, estve Horvátiban. Ifiú urunk reggel nagy szomorusággal tért vissza. 9. Nagyfalu. 10. Bályog. 11. Margita. 12. Székelyhid. Az császár pártjáról elállott hajdúkat vendéglette és ajándékozta urunk. 13. Mihályfalva. 14. Lugas. 15. Kis-Léta. Kálló várát megadja Barkóczi László uram és a benne lévő praesidium. 16. Kálló. Urunk számára eskették az praesidiumot Kornis Sigmond és Bornemisza Pál uramék. 17. Kérészett. 18. Gáva. 10—21. Patak. Kornis Sigmond és Rákóczi Sigmond uramék Kassa alá indulnak; Sulyok István uram fő strázsamesterré tétetik. Valon Péter magyar és német gyaloggal Tokaj alá megyen. 22. Patak. Urunk adatott egy hordó bort. 23—25. Patak. Forgács Ádám beszédre kijő Rákóczi Sigmond uramhoz ő nagyságához Kassából. 26. Patak. Az tokaji magyar gyalogok 64-en az várból urunkhoz szöknek. 27. 28. Patak. 29. Ebéden Vágáson, estve Telkibányán. Ennek az holnapnak elein jó kemény idők, Magyarországban jó hó is, de mi nálunk nem volt; 19-dik napja után meglágyulván az idő, az útak felfakadoztak, és rettenetes nehéz útunk volt az hegyek között. Urunk ő nagysága egész Kassáig Magyarországot meghódoltatta, Kassán, Szakmáron, Tokajon, Regéczen és Jeszenőn kivül.

Martius. 1. Göncz. 2. Ebéden Németiben. Az Hernád igen megáradván, majd úszó vízben mentünk által rajta. Estve Nagy-Idán. 3. 4. Nagy-Ida. Az kassaiaktól követek másodszor jöttek urunkhoz. 5. 6. Nagy-Ida. Kassa alá voltam Bornemisza Pál urammal az sánczhely nézni. 7. Ebéden az kassai mezőn, estve Nagy-Bárczán. Nap estig urunk az kassai mezőn lévén, hopmester uram által tractált az kassaiakkal az városnak megadása felől. 8—10. Nagy-Bárcza. Az kassaiakkal és Forgács Ádám urammal való tracta ment végben. 11. Nagy-Bárcza. 12—14. Kassa. Lengyel követ az hetmantól jött. 15. 16. Kassa. Ebéden az lengyel követet vendéglette urunk. 17. 18. Kassa. Lelt az hideg. 19. 20. Kassa. Kapronczai uram előljáró hadakkal indult Liptó felé. 21—23. Kassa. Bornemisza Pál uram az bányavárosokra ment 2000 emberrel. 24—29. Kassa. 30. Ebéden Nádasdon, estve Gönczön. Urunk ő nagysága csömörből oly roszúl volt, hogy az lába sem birta. 31. Ebéden Szántón, estve Mádon. Ennek az hónak 22-ik napjáig ocsmány fergeteges hóval elegy esős idők jártanak, és rettenetes nagy sárok és nehéz útak voltanak, az után megfordulván tiszta szeles idők voltanak, és szintén fagytára az útak is megjavultak, és tavaszt is sok helyen vetettek.

Aprilis. 1. Ebéden Liszkán, estve Patakon. 2—4. Patak. 5. Tolcsva. 6. Ebéden Keresztúrott, esve Szerencsen. 7. Szerencs. Az tokaji németek adták meg az várat urunknak, magok is az főkapitányon és zászlótartón kivül, és azokkal elment öt muskatélyosokon kivül mind az urunk ő nagysága szolgálatjára adták magokat. Az budai vezér követét vittem fel Máriafi Ferencz urammal. 8. Megyaszó. 9. Ebéden Felső-Vadászon, igen vigan laktunk urunkkal, estve Szenderőben. Az szegény Kapronczai György az Vág mellett veszett, Faragó Andrást elfogták. 10. Szenderő. 11. Ebéden az cseléni forrásnál, estve Tornaaljún. 12. Uza, Panit. 13. Rahó. 14. Osgyán. 15. Kis-Nitrán ebéden, estve Losonczon. 16. Kis-Nitra. 17. Ebéden Kis-Nitrán, estve Losonczon. Égette fel Huszár Mátyás uram nagy részét Fülek városának. 18. Lesoncz. 19. Busa. Reversalist adott Veselényi Ferencz az neutralisságról, melyet menten megszegett. 20. Szécsén. Az strázsáltatást kezdettem. 21. Szécsén. Táborban szállottunk, holott eddig quartélyokban voltunk. 22—26. Szécsén. Bánházi Istvánnak volt csatája. 27. Szécsén. Petki István uramnak volt harcza az németekkel Lévánál, melyen az miéinkben felesen vesztenek. 28—30. Szécsén. Urunk ment Gyarmatra, az hová az más táborból is az urak és fő emberek tanácsra jöttek. Ebben az holnapban jó tavaszi idők voltak, melegek, néha jó esők is, csak hogy huszonharmadik táján egynéhány nap kemény derek jártanak.

Majus. 1—3. Szécsén. Jött ki urunk közinkben, sátorokban szállván. 4. Szécsén. 5. Ebéden . . . . . *), estve Mulyadnál. Az császár hada előtt szállottunk vissza. Volt derék csatájok Bakos Gábor és Kemény János uraméknak az egész császár hadával Palánknál, a hon az ellenségben feles veszett. 6 Mulyadnái. 7. Ebéden Daróczon, estve Rima-Szombatnál. 8. Rima-Szombatnál. 9. Ebéden . . . . . **), estve Kövecsesnél. Az útban egy hidról lovastól estem le. 10. Kövecsesnél. Az elmult éjjel szegény Lázár István uram, estve semmi gondja nem lévén, holt meg. 11. Putnok. 12. Edelin. 13. 14. Vámos. 15. Gesztelnél. Érkezett az lengyel király követe. 16. Gesztelnél. Volt

*) Az eredetiben hézag van hagyva.
**) Hasonlóan hézag az eredetiben.

szemben urunk véle. Ez által az király az békesség dolgából maga interpositióját ajánlotta, de úgy, elsőben induciák légyenek, melyre urunk nem menvén, az király is azután semmit nem akart cselekedni. 17. Bekecsnél. Vendéglette ebéden urunk az lengyel király követét Gesztelnél. Estve az részegeskedés miatt rút zenebona és vagdalkozás volt az táborban. 18. Bekecsnél. Veselényi Ferenczuek Szenderőt adták meg. 19. Bekecsnél. 20. Bekecs és Megyaszó között lovon háltam éjjel, mivel Huszár Mátyás és Bakos uramékkal maradtam volt hátra. 21. Ebéden az szerencsi hidnál, estve Liszkán feljül az rétben. Az császár hada az Hernádon költözött által. 22. Patak. Az külső város sánczának újitását kezdettem, de félben maradt. 23. Patak. Urunk ő nagysága hadaival az Bodrokon általköltözvén Stepán Ferencz urammal maradtam. 24—28. Patak. Az kapu előtt kezdettem egy sánczhoz, mely az mi nemzetünk között első dolog fog lenni. 29. 30. Patak. Bihar vármegye urunktól kéredzett haza, az többi is akartak, de amazoknak lött kemény válasz miá csendesedtek. 31. Patak. Ujhelyhez jövén az ellenségben mintegy 3000 lovas, az mi részegeskedő hadunkban sokat levágtak. Ez elmult holnapban hadainknak szerencséje megfordulván, mind az ellenség részére járt, inkább. Az holnapnak két első része esős, az utólja száraz, két utolsó napon kivül.

Junius. 1—4. Patak. Az budai vezérnek urunkhoz menő követi itt hál. 5—7. Patak. Az budai passa követe tért vissza. 8—10. Patak. Betegedtem meg, az hagymáz is reám esett, de nem szintén bolondoskodással. 11. Patak. Urunk eleiben betegen mentem ki. 12. Patak. Szereacset Kemény János uram ostrommal vette meg az benne lévő németektől és magyaroktól. 13—17. Patak. Könnyebbedtem meg. 18. Patak. Lónyai Sigmond és Serédi István uramék mentek az palatinushoz tractára. Az császár hada indult meg Kassa alól égetéssel. 19. 20. Patak. Urunk betegedett meg. 21. Patak. Betegedtem le újolag. 22—24. Patak. Urunk ment el innét minden hadaival az ellenség felé, az praesidiumot is innét mind elvitte. 25. Patak. Tört keményen az hideg mára virradólag. 26. Patak. Tört keményen az hideg. 27—29. Patak. Kezdettem felkelni. 30. Patak. Ebben az holnapban Medardus nap tájban esők, azonkül gyakrabban melegek, néha

felhös és esös. Szántalan beteg ember volt mind itt ben az városban, mind kin, holtak is, de nagyobb része felgyógyult. Ez egész holnap majd mind az mi részünkről forgott szerencsésben. Az német tábor indult fel.

Julius. 1—6. Patak. Praefectus urammal mulattunk, de nem derék részegségre; melyből ujólag fekünni estem. 7—9. Patak. Voltam igen beteg. 10—12. Patak. 13. Ebéden Ujhelyben, estve Legenyén. Indultam az tábor után Isten kegyelmességéből, noha oly beteg voltam, hogy az ágyból is más segitett fel. 14. Gerendán 15. Ebéden Körtvélyesen, estve Varanón. 16 - 18. Varanó. Vöttem Bethlen János uramtól kölcsön 99 forintot. 19. Ebéden Gálszécsen, estve Pelejten. 20. Ebéden Mihályiban, estve Ujhelyben. Az erdélyi és partiumbeli vármegyék indultak haza. 21. Liszka. Az székelyekben is bocsátott el urunk. 22—25. Liszka. Kezdettem negyedszer fekünni. 26. 27. Liszka. 28. Estvére Patakon. Urbanus VIII. Pontificatus 21. aetatis 77. e vivis excessit. 29. Patak. 30. Ebéden az derék éren való rekesznél, a holott az halászat után az lengyel követet vendéglette urunk ö nagysága. Estve Tokajban. 31. Estvére Thályán. Ebben az holnapbau igen nagy szárazság volt ad 21. akkor szép eső, és die 7. Az ellenség visszatérvén felment, kiket urunknak egy rész hadaival Kemény János kisírt. Én mind az egész holnapban beteges voltam.

Augustus. 1. Ebéden Gönczön, estve Mislén. Jeszenö várát adták meg. Voltam igen beteg. 2. 3. Kassa. Az Portáról kaftánnal török követ érkezett bé. Én doctorral kezdettem gyógyittatni magamat. 4—9. Kassa. Cardinales ad novum eligendum Pontificem congregati. 10. 11. Kassa. Az lengyel követet bocsátotta urunk el. 12. 13. Kassa. Az török követet vendéglette urunk. 14—16. Kassa. Az svéciai királynétól urunknak jött levele, és azoknak az hadaknak állapotjáról bizonyos hirei. 17. Kassa. Az ország búcsúzott el urünktól. Az török követet expediálta urunk. 18. Ebéden Zsadánban, estve Gönczön. 19. Ebéden Szántón, estve Thályán. Örsi Sigmond Regéczből jött ki tractára urunkhoz. 20. Tokaj. Regéczet adták meg. 21. 22. Tokaj. Rákóczi Sigmond uram ö nagysága indult bé Erdélyben asszonyunkhoz. 23—27. Tokaj. Bornemisza Pál uram ment az hadak köziben,

hogy Kemény János uram visszatérjen. 28. 29. Tokaj. 30. Estve Patakon. Urunk ö nagysága küldött az pataki erösségnek delineálására és reformálására, de félben maradott. 31. Patak. Ebben az holnapban gyakor esök, melegek és hives idök elegyesen jártanak. Az mely hadai urunknak az németeket persequálták, Kemény János urammal jöttenek alá, könnyü hadakkal megegyezvén az ellenség, és utánok az császár hada is kezdett alább nyomulni.

September. 1. Estve Tokaj. 2. Tokaj. Az törökök az mi kevesen voltanak, Szenderö alól szöktenek el. 3—6. Tokaj. 7. Patak. Az praesidium köziben küldött bé urunk ö nagysága. Szállott Szenderöhöz az ellenség, ujolag alá jövén. 8. 9. Patak. Küldtem haza szolgáimat, lovaimat. 10—15. Patak. Rendeltem helyben az praesidiumot. 16—24. Patak. Az kék gyalogokat mind urunkhoz bocsátottam. 25. 26. Patak. Éjjel Liszkától az Kemény János urammal való tábor szállott ide az alsó hostáton alól való szigetben. 27—29. Patak. 30. Tokaj. Az gyalogot az urunk parancsolatjából vittem ki. Ebben az holnapban igen száraz és meleg idök jártanak, az utólja felé hideg szelek és éjjel hóbarmatok, nappal melegek. Az császár hada Zomborig és az elei szintén Keresztúrig jövén alá, onnét tért vissza az Hernádig. Az mely békesség felöl való tractának Nagy-Szombatban kellett volna lenni, az urunk követinek nem érkezése miá mult el ez holnapról. Az Homonnai János gyalogit vágatta le és fogatta el Barcsai Ákos uram. Jeszenö várát rontotta el Ballingh János uram. Az homonnai és ungvári jószágban felindult parasztság is lecsendesedett.

October. 1. Tokaj. Vettem egy pej paripát fl. 30. és egy gyermek lovon. 2. 3. Patak. Ibrányi Mihály uramat az hajdúsággal verték fei az németek, felesen is levágtak bennek. 4. 5. Tokaj. Az német had tért vissza Szenderö felé. 6. Tokaj. Az urunk hadainak egy része költözött által az Tiszán és Tokajon alól szállott az víz mellé. 7. 8. Tokaj. Az régen kijött székelység urunk engedelméből mind haza ment, csak az ujolag jöttek maradván. 9. Tokaj. Követségben tractára Nagy-Szombatban expediálta urunk Lónyai Sigmond, Nyári Bernárd, Csernel György, Körösi István és Zákány András uramékat. Az Portáról posta követ érkezett

császár parancsolatjával, hogy az budai hadat urunk mellé menten inditsa az passa. 10. Dobnál, az tracta között. 11. Ebéden Gesztelyen, estve Hernád-Németiben. Az egész tábor Gesztely mellett. Estve lött hó. 12. Hernád-Németi. 13. Ebéden Ónodon, estve Hernád-Németiben. 14—21. Hernád-Németi. Az hajdúságnak nagyobb része érkezett az táborra. 22. Ebéden Tokajban, estve Hernád-Németi. 23—25. Hernád-Németi. Az szegény Bornemisza Pál uram, udvari főkapitány, holt meg 11 és 12 óra között nappal. Adna Isten sok magyart olyan tökéletest kiváltképen udvarban. Az törökökben érkeztek el. 26. Hernád-Németi. Az törököknek fejeit vendéglette urunk. 27. Hernád-Németi. Az szegény Bornemisza Pál uram testét solemniter kísírtük ki, urunk is az falun kül kísírvén szekeren. 18. Vámos. 29. Szent-Péternél. Torstensohnnak az svéd generalisnak jöttek levelei, kiket én forditottam meg. 30. Ebéden Kazánál, estve Putnokban, hol igen holtanak. 31. Ebéden Héten, estve Banréven. Ebben az holnapban esővel és jó idővel elegyes idők jártanak. Az nemesség az hajdúság felverése után Gesztelytől menten Gömörhöz ment, és ott egynéhány nap mulatván onnét ment feljebb, kiknek egész táborral utánok indult urunk ő nagysága. Az franczia és veimariai hadaktól való megveréttetését az bavariai armadának értettük, és Gravelingának is megvételét.

November. 1. Bánrév. 2. Rima-Szécs. 3. Rima-Szécs. Balogvár alá expediálta urunk Szentpáli Istvánt lövőszerszámokkal és gyalogokkal. 4. Rima-Szécs. Holt meg az szegény Sasadi Sigmond. 5. Rima-Szécs. Ebéd után mentem az Balogvár alatt való sánczban. 6—12. Rima-Szécs. Balog várát adták meg 13. 14. Rima-Szécs. Az nemességnek nagy része keményen replicált urunknak, de az urak nem akarták béadni. 15. 16. Rima-Szécs. Jacobus Rebenstok Locumtenens Colonellus cohortis praetorianae Draculariorum Campi Mareschalli Suecici Leonardi Torstensohnii, et Legatus ejusdem et Francicae Coronarum apud Illustrissimum Dominum Principem nostrum, inter horam tertiam quartamque nocturnam tranquille in Domino obdormivit. 17. Rima-Szécs. 18. Rima-Szécs. Az Rebenstok testét inditották Kassára, melyet Vitéz György uram mind addig kísírt. 19. Rima-Szécs. Torstensohntól Bernburgtól érkezett urunkhoz Orbai András. 20. Rima-Szécs.

Gróf Ilyésházi Gábor úr szökött el Balogból az császár pártjára. 21. Rima-Szécs. 22. . . . . *). Indultunk hátra. 23. Kaza. 24. Kaza. Huszár Mátyás urammal szólalkoztunk egyben gyakor illetlen tréfálkodási miatt. 25. Kaza. Az császár hada fogott felénk térni. 26. Vámos. 27—30. Hernád-Németi. Ebben az holnapban rút ködös idők és száraz hidegek jártanak, csak szintén die 27. esett. Az táborban sok ember holt, és nagy kedvetlenséggel voltak az hadak, kiváltképen az vármegyék. Az filekiek zsákmányosainkban sok károkat töttenek. Az németekkel semmi nevezetes dolog végben nem ment. Az tracta Nagy-Szombatban kezdetődött.

December. 1—6. Hernád-Németi. 7. 8. Aszaló. 9. Csatára indultunk Kemény János urammal mintegy 1500 lóval, és éjjel inkább mind mentünk. 10. Estve feléig Putnoknál. Putnok városát vertük fel jó hajnalban megütvén. Az várat megadták. Háltunk Tornaalján, későn esőben szállván ott meg. 11. Felső-Örsön naplottunk, éjfélkor penig megindulván mentünk Jósvához, az hon semmi ellenséget nem találtunk. 12. Csetnek. 13. Almás. Urunkkal egyeztünk meg. 14. 15. Almás. Az hadakat quartélyban bocsátotta urunk. 16. Almás. Az vármegyéket bocsátotta haza urunk, bizonyos számu fő embereken kivül. Négy paripámat s egy lószekeremet küldtem haza. 17. Szászva. Betegedtem meg. 18. Kupa. 19. Ebéden Zsóczán, estve Ónodon. 20—27. Ónod. 28. Szent-Mihály. Lúcznál jöttem által a Tiszán igen betegen. 29. Ebéden Nánáson, estve Hatházon. 30. Ebéden Debreczenben, estve Monostoros-Páliban. 31. Ebéden Diószegen, estve Nagy-Kágyán. Ez az esztendő igen dögös volt, az táborban is igen holtanak, én is felettébb beteges voltam. Prépostvári Sigmond, Kún László, Kassai István, Nagy Pál fő gyalog kapitány és Lázár István uramék holtak meg **).

*) Az eredetiben hézag van.

**) Eddig terjed Haller Gábor naplója.—A mik ezután következnek, azokat Haller a naplója végén üresen hagyott levelekre külön-külön jegyezgette.

Szentkirályi Gergely. Anno 1635. 20 Junii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra fl. 18, és 16 sing karasia, kiért ha pénzt kiván, annyi forintot kell adni, az mennyi sing posztó. Egy lovának széna, abrak, Szent Mihály naptól fogva Szent György napig.

12. Aug. Adtam fl. 5.
11. Sept. Küldött az úr Farkas Istvántól fl. 5.
22. Octob. Küldtem ki az inastól fl. 3.
9. Dec. Az 16 sing karasiára adtam meg fl. 16.
19. Januarii adtam fl. 1.

Nyárádi József. Anno 1635. die 25. Septembris kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

20. Octob. Adtam meg Nagy János által fl. 5.
15. Novemb. Adtam meg fl. 2.
Anno 1636. die 6. April. adtam fl. 1.
29. Maii adtam Székely Jánosnak maga akaratjából fizetéséből fl. 2. den. 60.
Az úr adott volt egyszer Császi által fizetésében fl. 6.
10. Julii adtam fl. 1. den. 40.
27. Julii adtam az 16 sing karasiáért egy forintot singiért fl. 16.

Darvas János. Anno 1636. die 25. Martii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

23. Maii. Küldtem ki az inasomtól fl. 6.
25. Julii. Adtam meg fizetésében fl. 8.
27. Aug. Adattam meg az inassal den. 50.

Jablonczai János. Anno 1636. die 24. Martii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

31. Maii. Küldtem Vásárhelyitől fl. 6.
11. Julii. Adtam meg fl. 4.
Item egy forintot adtam volt karulyra, azt is maga számára költötte fl. 1.
19. Septembris. Adtam Fejéregyházatt fl. 1.

Székely János. Anno 1636. 8. Martii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

4. April. Adtam meg Egerbegyen fizetésében fl. 6.
22. Junii. Adtam meg fl. 12.

Loas Simon. 1635. 1. Aug. kezdetik esztendeje, fizetése fl. 7., posztó köntös vinczi, bérlés, csizma.

3. Sept. Adott az úr fl. 6.
10. Octob. Az bérlést is megadatta.
21. Octob. Adtam egy czizmát fl. 1. den. 10.
Item egy nadrágra adtam fl. 1. den. 10.
Udvarhelyt Nagy János uram által den. 35.
Anno 1636. 24. Febr. Adtam az inas által fl. 2.
26. Febr. egy csizmát fl. 1. den. 10.
18. April. Adtam meg az mi hátra volt fizetésében fl. 2. d. 65.
28. April. Adtam risnicses dolmánt neki, mely tölt 5 fl. 21 den. Minthogy mentének és dolmánnak kellett volna lenni vinczi posztóból, mely 57 pénzzel feljebb tölt volna, azt is megadtam neki.
21. Junii. Csizmát vettem neki fl. 1. den. 10.

Inesi Mihály. Anno 1636. 28. Martii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

18. April. Adtam meg az inas által fizetésében fl. 6.
9. Maii. Adattam az inas által fl. 4.
25. Julii. Az 16 sing karasiáért adtam fl. 16.
19. Aug. Adtam meg fl. 1.

Loas Simon. 1636. die 22. Junii kezdetik esztendeje, fizetése vagyon fl. 7., posztó köntös vinczi, bérlés, csizma, vagy süveg, ingre fl. 1.

12. Julii. Adtam meg fizetésében fl. 4.
Csizmára adtam fl. 1. den. 10.
23. Aug. Adtam mentéje csináltatására den. 70.
23. Adtam ingre fl. 1.

Nagy István Anno 1636. die 22. Septemb. kezdetik esztendeje, fizetése vagyon egy lovára.

Beneficia seu munera in me collata.

Pókai uram die 17. Maii adott egy abroszt és egy kendöt. Anno 1637. Szilvási Boldizsárné asszonyom küldött orczatörlöt 2, kendö keszkenöt 4, abroszt 4, lepedöt 4, asztal keszkenöt 12-öt.

Anno 1637. die 13. Aug. Szilvásiné asszonyom küldött egy szederjes skárlát czafragot, és kölcsön 100 forintot. Ugyan ö kegyelme adott egy sátort.

Tituli quidam.

Spectabili ac Magnifico D. D. Davidi Zolyomi de Albis, Illustrissimi Principis Transylvaniae Aulicae militiae, et trium Sedium Siculicalium Sepsi, Kézdi et Orbai Capitaneo Supremo, Domino meo observandissimo.

Illustrissimo Comiti D. D. Stephano Bethlen de Iktar Seniori, perpetuo Comiti Comitatuum Hunyad et Maramaros, Domino in Huszt et Illye haereditario, Domino et Patrono meo gratiosissimo.

Venerando et Clarissimo Viro, D. Johanni D.*) Keszerüy, Verbi Divini apud Albenses Ministro vigilantissimo, nec non Ecclesiarum in Transylvania Reformatarum Superintendenti dignissimo, D. Fautori meo colendo.

Admodum Reverendo et Clarissimo Viro, D. Stephano K. Geley, Illustrissimi Principis Transylvaniae Concionatori Aulico, nec non Ministro Verbi divini apud Albenses solertissimo, D. Fautori meo colendo.

Michael Tholdalagi de Ercze.

Stephanus Lázár de Erked.

Mathias Huszár de Brenhida.

*) Dayka.

Johannes Béldi de Uzon.

Johannes Kemény de Gyereo-Monostor.

S. M. Ladislaus Giulaffi de Ratot.

S. M. Sigismundus Kornis de Ruszka, Eques Auratus.

Ill. ac M. Georgius Rákóczi Junior de Felsö Vadasz, Capitaneus Varadiensis, ac Generalis liberorum militum Haidonum in ditione Transilvanica.

Generosis, Egregiis ac Nobilibus Dominis Vice Comitibus, Judicibus, caeterisque Electis Inquisitoribus publicorum malefactorum Comitatus N. N. Dominis mihi semper observandissimis.

Spectabilibus ac Magnificis Generosis, Egregiis, Nobilibus Dominis Comitibus, Judicibus, Vice Comitibus et Judicibus caeterisque juratis Asessoribus Universitatis Nobilium in Comitatu de Kikelleo etc. Dominis mihi semper observandissimis.

Stephanus Angyalos de Kis-Egresteo.

Volffgangus Petki de Cziczo.

Az sereg rendelésröl.

1. Ugy igyekezzed rendelni, hogy az ország népe, kiváltképen az nemesség egymás mellett ne essék, hanem fizetett nép köziben, vagy egy felöl fizetett had, más felöl székelység essék.

2. Az lovas sereg mellé mindenkor egy gyalog sereget kell állatni.

3. Az dandár lovasból álljon, és az légyen legnagyobb sereg.

4. Szárnyul lovas sereg essék, az jó öreg légyen.

5. Az lövöszerszám közepin és az szárnyán.

6. Az nagy sereg nem jó, mert nem térhet gyorsan, mindazonáltal török ellen nagyobb seregek kellenek, hogy sem egyéb nemzet ellen, mert ö is nagyokban rendeli népét.

7. Az segitö seregek igen nagyok ne legyenek, de erösek.

8. Az zászló elciben két rend kopjást jó állatni, és minden zászló mellé két jó legényt, kik az zászlóra vigyázzanak.

9. Visszaszálláskor az elöl járó hátúl essék, és az hátulsó elöl, az könnyü had is, ki szányúl jár, hátrább maradjon.

10. Mikor közel az ellenség, Jézus kiáltásra háromszor kell öreg lövő szerszámmal lőni, melyre ha az ellenség megfelel, fel kell az hadat ültetni.

11. Mindenkor tágas útat kell keresni az hadnak, ha szintén kerülőbb is.

12. Ha lehet, idején meg kell indúlni, és ismét szállani, hogy zsákmányra is elmehessenek, és az lovak is nyugodhassanak; de ha víz közel nem lehet, tovább is el kell vinni az hadat az víz kedvéért.

13. Az két szárnyán jó seregek légyenek és nagyok.

14. Ha az hely engedi, mindenkor egynéhány sereget lesben kell állatni, kik az harcz alatt mutassák meg magokat.

15. Ha az táborhoz közel halom vagyon, azt az ellenségnek nem kell engedni, hanem maga táborával kell elfoglalni.

16. Az mely felé az tábornak indulni kell, arra zsákmányost bocsátani nem kell.

Meditationes.

Az, ki Erdélyben pénzt és hadat meg akar többitni, igy cselekedjék:

1. Szabad kereskedést engedjen mindennek.

2. Az publicatiót tollálja teljességgel.

3. Az fiskus ne birja az jószágot, hanem uraknak adja; ő maga éljen az ország jövedelméből, bányákból.

4. Gyalogot gyüjtsön, kiknek békességben lakó helyet rendeljen, úgy hogy adót ne adjon, hadnak idején peniglen fizetése légyen.

5. Az várakat elosztván, azt magának reserválja, hogy praesidiumot tarthasson benne, német gyalogot jobb volna.

6. Az nemességet fel ne szedje, hanem kapuszámról adjanak embert; de az urakat elvigye.

7. Fejedelem sok udvarnéppel ne járjon, kiváltképen sok gyalogot és lovakat ne hordozzon, mert azzal pusztul az ország.

8. Fizetett had sok legyen hadnak idején, úgy szedhetni fel jobban az ország népét, és szófogadó lészen *).

*) Mind ezen pontok a „Meditationes“ czimen kívül titkos jegyekkel vannak irva.

Minthogy az országnak szabadsága az fejedelmek fösvénysége miatt igen megromlott, választáskor kell arra esketni, hogy az szabad kereskedést el nem veszi az országtól *).

Egy szóval minden nehézséget akkor kell proponálni, és a ki azt esküvéssel magára nem vállalja, elé nem kell vinni.

Egy némü-némü olvasásnak módja.

Mindenkor az közepin kezdettek el az bötük, és onnét az eleire, és annakutánna az utóljára, és igy annakutánna rendszerint egyet az eleiről, másikat az utoljáról. Igy:

annakutánna,

ezt az szót akarom ilyen formán leirni:

u a a n n n n a a k t.

De avagy feles bötükből áll az szó, avagy feletlenből. Ha feletlenből, tehát az középsöt tedd első helyre, és azután az legelsöt, melynek utána az hátulsót, onnét visszatérvén, az első után valót helyheztessed, és azután az hátulsó előtt valót, mind addig igy menj elé, míg leirod az szót, például légyen az első szó, mely feletlen betükből, úgy mint tizenegyből áll.

Ha feles bötükből áll az szó, az két középsöt kell elől tenni, és annak utána, mint az előbbi példában megmagyaráztam, úgy kell előmenni. Például legyen ez feles betükből álló szó: *minden*, ndmnie; *azért*, eatzr; *noha*, ohna.

*) E pont is titkos jegyekkel, de mint az irás jelleméből tisztán látszik, a fentebbi pontokkal nem egy időben van irva, s az előbbi pontoktól vonallal van elkülönitve. — Az erre következő pontot Haller rendes irással jegyzette fel.

FÜGGELÉK.

Haller Gábort érdeklő levelek.

I.

Szefer gyulai bég levele Haller Gáborhoz.

Kelt Gyulán 1654. jul. 27-én.

Tekintetes és vitézlő szomszéd úr, jó akaróm! Isten kegyelmedet szerencsés sok jókkal látogassa! Nekem vitéz úr szomszéd és jó akaróm! Minapában kegyelmednek küldött levelemre való választétel levelét vettem; melyből értem, hogy az jenei urak tetszésekből, az előbbeni szokás szerint, midőn az szükség kívánta, mostan is Szaránd vármegyében lévő falubelieken szemeköképen vettek volna valami élesnek bészolgáltatását*), melynek illendő árát meg is adván, melyet az én előttem való béghek nem ellenzettek, s most sem ellenzhetik. Nekem nem ugy adták értésemre, hogy csak Zaránd vármegyében lévő falubeliektől kivánna kegyelmed, hanem az egész aradi tartományra is követet küldött volna kegyelmed, honnat nem csak élést, hanem vármérésekre kivánna kegyelmed, az mely eddig szokásban nem volt, s most is azt meg nem engedhetem, hogy hatalmas császárunk földe rend kivül való kivánság miatt elpusztuljon; mivel mi is onnat élünk, mint szintén kegyelmetek, melyre nézve kell gondot viselnünk az szegény föld népére. Irja kegyelmed azt is, hogy kegyelmedet tudósitanám felőle, ha az hatalmas

*) Azaz: gabonát *szemill* vettek be.

vezértől, vagy az passától ő nagyságától volna az fenyegetődés és egyéb hirek. Én erre kegyelmednek egyebet nem tudok irnia: mi győzhetetlen császárunknak, sem az hatalmas budai vezérnek szíveket és tanácsokat nem tudjuk, s akaratjokat mi legyen; mi pedig, Isten oltalmazzon, győzhetetlen császárunk kiadott athnaméja ellen valami ellenkezést szereznénk, és nem is engedik ő nagyságok; sőt valóban s erős büntetés alatt is parancsolják áz közöttünk lévő szent békességnek megtartását, si fas est credere. Kegyelmetek némely rosz hamis embereknek hazugságokat ne higyje, mert én ugy tudom ez részről, hogy semmi bántódása kegyelmeteknek nem lészen. Kegyelmedet szomszédságos jó akarattal kérem, parancsoljon mindenüvé oda az hódoltságra, mivel most vagyon ideje, az császár adóját szolgáltassák bé, hogy a miatt inkább valami veszekedés ne következzék. Kegyelmed is nekem parancsolván, jó szívvel az szomszédságban kedveskedem. Isten kegyelmeddel. Iratott vég Gyulában 27. julii anno 1654.

Kegyelmednek szomszéd jó akarója gyulai vitézek fő béghje Szefer Bégb.

Kivülről: Tekintetes és Nagyságos Haller Gábornak, az erdélyi méltóságos fejedelem egyik hüséges tanácsosának, jenei vitézeinek fökapitányának, Zaránd vármegyének és hozzá tartozó vitézlő nemességnek főispánjának etc. nekem vitéz úr szomszéd jó akarómnak.

A károly-fejérvári káptalan levéltárában lévő eredetiből.
Közli Dr. Ötvös Ágoston.

II.

Haller Gábor levele II. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Boros-Jenöben 1654. aug. 8-kán.

Alázatos szolgálatom ajánlása után Istentől ő felségétől Nagyságodnak egészséget, hosszú életet, miuden dolgaiban boldog előmeneteleket, és méltóságos fejedelemségében sokáig való virágzó állapotot megadatni szívből kivánok.

Az nagyságod die 6-a praesentis irt méltóságos levelét most 12 óra tájban adván meg, értem az temesvári passának hamis panaszát, azoknak egyikében is semmi sincs kegyelmes uram. Zaránd vármegyén kivül egy falura sem parancsoltam élésért; megmondják, ha hazudni nem akarnak; azt is pénzért hozattam; hanem az vármegye nem hajtatván ki az szegénységet, egyik hadnagyot küldtem ki az falukra, és ha maga nem mehetett, pénzet küldött; az kiljebb is ment Zaránd vármegyénél egynéhány falukra; be is jött vár dolgára az ráczságban, noha bizony akkor hirem nélkül lett behivatások, de ugyan nem küldöttem vissza; sok jó dolgot tettek. — Bizonynyal irom nagyságodnak becsületemre, sem lova sem semminémü marhája senkinek is nálam nincsen, sem másoknál is nem tudok, sem nem hallottam, felverését is közülök nem értettem; szemtelen hazugság dolgok, melyből azt látom kegyelmes uram, megeléglették volna itt való lakásomat. — Az rabok kegyelmes uram jó gondviselés alatt mind külön külön helyen vagynak, napfényt nem igen látnak; csak hogy az parasztság közt van híre itt léteknek; nem tudom honnét vagyon, hogy mindent tudnak; azok miá nem lehet titokban.— Immár kegyelmes uram Isten áldomásából ugy vagyon megépitve csak eddig is, nem hiszem soha ilyen készülettel lett volna; csak az deszkákkal érkeznének, és az sziget körül való sánczot vitethetném végben, Isten segitsége mellettünk lévén igen derekas ellenségtől is alkalmas ideig nem félthetném, csak lennének emberek. — Az bosznai had és egyéb állapotok felöl ma irtam nagyságodnak kegyelmes uram; mit mivele az két bég Gyulán egymásnak, meg sem érthetem; parancsoltam, hogy mentől hamarább megbozzák. Tegnap délben onnét jött emberem beszéli, méneseket egy puska lövésnyi földre jártatják az vártól; igen nagy zajgás és veszekedés volt tegnap az fő rend között, de miről, nem érthette; az magyarokat mindenütt igen emlegették, miről, nem érthette különben, hanem azt hallotta, Nagyságod 60 hajót tartóztatott volna meg, ágyukat akarna rajta az Maroson alá bocsáttatni; kin igen megindultak, kiváltképen az lippaiak, mind csak az Alay bégre vetnek; ő volt az dolognak, mind az hir elterjedésének oka; ha egyéb jó ki nem jöhetne az dologból, nagyságod keresne módot annak az latornak elvesztésében ez alkalmatossággal. Nagyságod emlékezhetik reá praefectus uram ő kegyelme leveléből, melyet nekem maga küldött meg nagyságod, tavaly is azon volt, míg oda bé való baja volt nagyságodnak, jönének reá Jenöre; soha meg nem szünik practicáitól, nyughatatlan elméjü ez eb, az gyulai Alay bég társával. Én nékem kegyelmes uram valóban nehéz ez az állapot; bizonynyal merem nagyságodnak irni: inkább mennék ma oly helyre, a hun nyilván való ellenségemet tudnám, mint ilyen helyben lennék; minden nap tartanom kell, csak várván várom, és szüntelen vigyázásra inditom; pedig ez részről semmit sem lehet. Az svéd kivánsága felöl fogom nagyságodat tudósitani; nekem jó emberséges embernek látszik hadi szolgálatja. Éltesse Isten nagyságodat sok esztendeig jó egészségben. Datum in arce Boros-Jeneo, 8. Aug. 1654.

alázatos híve és szolgája élete fogytáig
Haller Gábor m. p.*),

Kivülről: Celsissimo Principi ac Domino Georgio Rákóczy, Transsilvaniae principi, partium Regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti etc. Domino nostro colendissimo.

Ugyanonnan az eredetiből. Közli Dr. Ötvös Agoston.

III

Haller Gábor levele Cseffei Lászlóhoz.

Kelt M. Vásárhelyt 1658. nov. 10-kén.

Szolgálok kegyelmednek mint jó akaró uramnak. Isten kegyelmedet minden örvendetes jókkal áldja meg.

Kegyelmed levelét becsülettel vettem; hogy Földvári uram választ nem irt kegyelmednek, elhiszem itt udvarnál való sok foglalatossági, goudjai miatt esett. Kegyelmedet itt való állapotokról tudósithatom; török, havasalföldi és molduvai hadak itt ugyan számosan vannak, kikkel együtt urunkval ő nagyságával holnap Isten áldomásából megindulván, szegény romlott hazánk

*) Ezen aláirás hasonmását mellékletben közöljük.

veszedelmes állapotjának lecsendesitésében és békességinek helyben állitásában fáradozni, és az fényes portának kedve keresésében munkálkodni igyekezünk. Az vármegye levelét urunknak beadtam, és választ is szereztem reá; hogy kegyelmed ő kegyelmeket Doboka vármegyével menti, az uram vékony mentség, elhiszem ha donatiót adtak volna, abból nem vártak volna ő kegyelmek mástól. Noha az ország elsőbben ugy végzett vala, hogy commissariusok mennének ki; de mivel hirtelen kelletik eloszlanunk, későbben arra hagyták vala, hogy magok tisztei által is meglehessen, melyhez képest ott is véghez mehetett volna az dolog. Kegyelmed azért, ha eddig elmult is, de az iránt véghez vitetheti. Kegyelmed beteges állapotban lévén noha fegyverével, külső erővel hazánkat mostani ügyében nem segélheti, de értékével romlását, fogyatkozását, az fényes portának kedve keresésében elhiszem hazájához való szeretete épiteni és orvosolni el nem mulattathatja. Ezek után tartsa Isten jó egészségben Kegyelmedet.

Datum in Marus-Vásárhely die 10. Novemb. Anno 1658.

Kegyelmed jó akaró szolgája

Haller Gábor mp.

Kivülről: Generoso Domino Ladislao Czeffei de Naszaly Comiti Comitatus Szolnok interioris Supremo, ac Celsissimi Principis DD. nostri Clement. Magistro Protho-notario etc. Domino mihi observandissimo.

Ugyanonnan. Az eredetiből közli Dr. Ötvös Ágoston.

IV.

Barcsai Akos fejedelem levele Lipcsei Györgyhöz a váradjai rév kincstári jövedelme számtartójához.

Kelt a túri táborban 1660. aug. 9-kén.

Acatius Barchay Dei gratia Princeps Transsylvaniae, partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes.

Egregie fidelis nobis dilecte, salutem et gratiam nostram.

Haller uramat kellett az ország dolgai végett Aly passához ő nagyságához Temesvárra expediálnunk; nem lévén ő kegyelmének költsége, kényszerittetett volt ezer oroszlányos tallérokat kérni az temesvári teffterdártól, igérvén interest kétszázhatvan tallért, az mint az ő kegyelme adós leveléből kitetszik. Hüségednek azért kegyelmesen és serio parancsoljuk, requiraltatván az temesvári teffterdár emberétől, és az levelet is producálván, onnét minden tovább való halogatás nélkül adja meg az ezerkétszázhatvan oroszlányos tallérokat; ha oroszlányos tallérok nem volnának ..... *) tallérokkal fizessen meg, mennyit oroszlányos tallérral tenne. Secus non facturus. Datum ex castris Tur**) die 9-a Augusti anno 1660.

Achatius Barchay mp.

Kivülről: Egregio Georgio Lipczei, Proventuum Fiscalium Portus Varadgyaiensium Rationistae etc. fideli nobis dilecto.

Jegyzetek a boritékon: Haller uram az mely pénzt felkért Temesvárról, annak megadásáról való commissio.

1660. die 17. Sept. Lipcsei György uram administrált kezemben temesvári teffterdár uram számára ezer százhuszonötöd fél imperialis tallért, tallér numero 1124½. Item. Száz aranyat is, Aureos numero 100. melyről quietalom. Datum Albae Anno et die ut supra. Barchai Caspar mp.

Ugyanonnan. Az eredetiből közli Dr. Ötvös Ágoston.

V.

Apafi Mihály fejedelem levele Haller Gáborhoz.

Kelt a kis-selki táborban 1661. nov. 23-kán.

Im Istennek kegyelméből nagy dolog lett rajtunk; mert tudja te kegyelmed, hogy ez szegény hazánk rendei egyben gyülvén országostól itt Kis Selk városában megtőnek münket fejedelemnek. Isten látja letkünket, hogy ez nagyságot soha se

*) Torda mellett.

**) Az eredetiben egy vagy két szó ki van szakadva.

kivántuk, és azért soha nem is kerestük, Ali pasa barátságát se vadásztuk soha, és ím még is meglön. Hajdu Péter hív szolgánk ő kegyelme mindeneket megmondhat te kegyelmednek, mikép lönek ez dolgok. Él még Kemény János és fegyveres kézzel áll szembe velünk. Isten kegyelme legyen rajtunk, nem kivánom romlását; de ország kivánja: hogy adja meg magát, mert német sereggel harczol; az hatalmas császár nem akar róla semmit is tudni. Gyulai uram még keménykedik Kemény mellett Fogarasban; de Isten kegyelme kezünkben adá már az országnak nagyobb részét. Intjük tehát te kegyelmedet mint jó akaró kedves atyánkfiát, ne ellenkezzék többet az országgal és hatalmas császárral. Mü is meghálájuk te kegyelmednek hüségét. Datum in castris ad Kis Selk positis die 23. Novembris 1661.

Michael Apaffy mp.

Kivülről: Magnifico Domino Gabrieli Haller.

Gr. Kemény József másolatából. (Diplomatarium Transilvanicum VIII.. köt. 523. l.)

VI.

Haller Gábor Görgény vára főkapitánya tiszti évi fizetése. (1660—1663).

Anno Do . . . . . *) Series universorum conventionatorum, Servitorum ad Arcem Görgény et Curiam ejusdem pertinentium.

Főkapitány Hallerkői Haller Gábor ő nagyságának:

Kész pénz fizetése	500 frt.
Búza, cubuli Saxonicales	100.
Zab, cubuli Saxonicales	100.
Bor, urnae	300.

*) Az évszám ki van szakadva; miután azonban Haller Gábor Váradnak 1660-ban török kézbe jutása után lett görgényi főkapitány, 1663. nov. 15-kén pedig a török által Érsek-Ujvárt megöletett: bizonyos hogy ezen okirat ezen időközben (1660—1663) kelt.

Verő disznó		8.
Bárány		32.
Eczet, urnae		10.
Vaj, itcze		50.
Méz, itcze		30.
Tyúk	numero	100.
Lúd	no.	50.
Széna	orgiae	10.
Káposzta fő	no.	500.

Az eredetiből, a károly-fejérvári káptalan levéltárából, közli Dr. Ötvös Ágoston.

BÁNFI GYÖRGY NAPLÓJA.

1644.

Előismertetés.

Losonczi Bánfi György, mint naplójának azon helyeiből kitetszik, hol egy testvér bátyjáról Bánfi Zsigmondról és ennek Farkas névre keresztelt fiáról emlékezik, Bánfi Mihály Kolozs vármegyei főispán Kapi Judittól született fia s igy testvér volt az emlitett Zsigmonddal és az 1674-ben lefejezett Bánfi Dénessel. Mikola László bizonysága szerint (Historia Geneal. Trans. 19. l.) Doboka vármegye főispánságát viselte s magtalanúl halt el; igy elhaltnak irják őt a Bánfi családnak Kővárinál (Erdély nevezetesebb családai 23. l.) és Nagy Ivánnál (Magyarország családai I. köt. 165. l.) közlött, valamint a néhai gr. Kemény Sámuel könyvtárával az erdélyi muzeum kézirattárába jutott nemzedékrendi táblái is. Hogy azonban nős volt, — miről e nemzedékrendi táblák nem emlékeznek, — kitetszik naplójából, melyben 1644. aug. 30-dikán Szamosfalván tartott lakodalmáról emlékezik. Nejét név szerint nem emliti ugyan, de ha naplóját figyelemmel olvassuk, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy neje a Szamosfalvát birt s csak a mult század elején kihalt ősrégi Gyerőfi családból való, s igen hihetően az általa gyakran emlegetett Gyerőfi János leánya volt. Élete egyéb körülményeiről, valamint halála idejéről, adatok hiányában bizonyost nem tudhatunk: annyit azonban, hogy még 1650-ben életben volt bizvást állithatni vélek a Bánfi családi levéltár némely okleveleinek jegyzékéből, melyben Bánfi György kalotaszegi jobbágyainak 1650-diki összeirását emlitve találtam.

Mint Benkő Józsefnek e naplóhoz irt s mindjárt közlendő előbeszédéből kitünik, Bánfi Györgynek sok jó irásai voltak, melyeket Benkő előtt a család egyik tagja, naplóirónk bátyjának Zsigmondnak kis unokája, az 1794-ben elhalt báró Bánfi Farkas emlegetett. Ez irások közzül azonban, melyek, ha netalán mai napig fenmaradtak, a család bonczidai gazdag könyv- és kéziratárában volnának nyomozandók, Benkő egyedül ezen rövid, egy évre terjedő naplót ismerte, s az ő kora óta forrásnyomozóink és gyüjtőink, kik közzül a hasonlithatatlan szorgalmú gróf Kemény Józsefet elég legyen név szerint kiemelnem, ezen kivül többnek ismeretére maig sem juthattak.

E napló eredetije, Benkő tudósitása szerint egy 1644-diki naptár közbe kötött tiszta leveleire irva, a mult század végén kolozsvári tanár Pataki Sámuel birtokában volt. Ezen eredetiből másolta azt le a szorgalmas Benkő, kinek sajtó alá készitett gondos másolatát, mely jelenleg a gróf Kemény József kézirati gyüjteményével az erdélyi muzeum tulajdona, használtam, mint e kiadás alapját; miután az eredetit emlitett Pataki Sámuel utódainál Kolozsvártt sikeretlen nyomoztam.

E napló becse azon adatok kétségtelen pontosságában áll, melyeket I. Rákóczi György 1644diki hadjáratának folyamáról és nevezetesebb eseményeiről a szemtanú naplóiró egykorú jegyzetei nyujtanak.

Az olvasó érdekkel fogja Bánfi György e jegyzeteit az ugyanezen táborozásban részt vett Haller Gábor ez évi napló-jegyzeteivel összevetni, melyek egymást kölcsönösen erősitik s némi részben kiegészitik; e hadjárnt történetének megirója pedig művéhez e jegyzetekből számos igen használható adatot fog merithetni.

.....

Elöljáró beszéd e kis napló-könyvre.

Az a nagy úr Bánfi György, ki is tulajdon kezeivel irta e jelen való napló-könyvet, egy igen nevezetes szülöttje volt a nagyságos és nem csak Magyar- s Erdély-országban, hanem a külső földeken is esméretes Losonczi Bánfi nemzetségnek. Személyére nézve pedig ki lett légyen ez az úr, eléggé le nem *irhatom*; *és alig tudhatok úri személyéről egyebet*, mint hogy magtalanúl holt meg, báró Mikola Lászlónak az erdélyi úri familiákról irt munkájában való bizonyitása szerént. Azt pedig nem egyszer hallottam néhai idvezült báró Bánfi Farkas úr excellentiájától, hogy sok virtusokkal ékeskedett férfiú volt; és sok jó irásait is emlegette: de én semmit egyebet azok közzül nem *láttam e jelen való napló-könyvénél*, melyet *Tekintetes Doctor* és Kolosváratt Tiszteletes Philosophiae Professor Pataki Sámuel úr ezelőtt egynéhány esztendőkkel közlött velem. Ezt pedig Bánfi György irogatta az 1644*) esztendőre való kalendariumának a szokás szerént tiszta papirosból közbe közbe kötött leveleire.

*) Benkőnek sajtó alá készitett kéziratában 1634 áll ugyan: de hogy ez 1644 helyett csak tollhibából áll igy, kitetszik maga Benkő tudósitásából az erdélyi történetirók magyar kéziratairól, melyben Bánfi György 1644-dik évi naplójának eredetijéről irja, hogy az „t. doctor és professor Pataki Sámuel úré, egy azon esztendei kalendáriumban“ Lásd: *Uj Magyar Muzeum 1853. köt. 236 l.* — Sokkal természetesebb és hihetőbb is, hogy Bánfi táborozására egy azon évi naptárt vitt s abba jegyezgetett, mint hogy egy tiz évvel idősebb naptárba irta volna jegyzeteit.

Nem sokból áll ez irás, de szép és igen szükséges megértésére az akkori időnek és Rákóczi György fejedelem táborozásának, melyet folytatott a felséges austriai ház ellen a svéciai királylyal együtt. Inditották pedig ezt a hadakozást a vallás dolgában, felserkentetvén a magyarországi protestánsoktól, kiknek ezen hadakozás lecsendesitésével sok templomaik adattak viszsza. Láthatni erről bőven mind az akkor iratott históriákban, mind az magyar hazának országos végezéseiben. Leirtam magam is rövidon Transilvania nevű munkámnak első darabjában, a Rákóczi György fejedelemségének idejére. Azért erről itten többet szólanom szükségtelen volna. Azt pedig szükséges megjegyeznem, hogy én a napló-könyvet az eredeti irásból betüről betüre irtam által, megtartván az abban való irásnak régi módját; nevezetesen a *gy* betükben, mely helyett mindenütt *gi* találtatott p. o. *heliben, Giorgi,* ezekért: *helyben, György* *).

Irám Köpeczen Szent-Iván havának 28-dik napján 1795-ben.

Benkő József,
hárlemi tudós társaság tagja.

*) Benkő másolatának e betühüsége e kiadásban nincs megtartva, hanem a szöveg az e forrásgyüjtemény kiadásában eddig követett helyesirási elvek szerint van adva.

Bánfi György naplója.

1644.

Januarius. 1. Indultam Bonczidárúl az fejérvári gyülésre, mentem az ifiú fejedelem*) eleiben Gyaluban, ott háltam.— 2. Indultunk el, ebédre Szilvásra, hálni Tordára mentünk. — 3. Tordán voltunk. — 4. Ebédre Fel-Vinczre, hálni Enyedre jöttünk. — 5. Jöttünk Fejérvárra. Rákóczi Sigmond uram az ország népével szép pompával jött elönkben. Vacsorán Torocskai János és Suki Pál uraméknál. — 6. Ebéden hopmester uramnál Bethlen Ferenczнél, vacsorán Bánfi Kristófnál. — 7. Ebéden Rákóczi Sigmond uramnál, vacsorán szállásomon. — 8. Ott voltunk. — 9. Ott voltunk.— 10. Ott voltunk. 11. Ott voltunk.— 12. Ott.— 13. Ebéd után eloszolván az gyülés, jöttünk Gyerőfi János urammal Maros-Szent-Királyra Bánfi Sigmond uramhoz. — 14. Hálni Ajtonba Kapronczai uram házához.— 15. Bonczidára, az nap itt voltunk. — 16. Mentünk Csicsó-Keresztúrra. Istennek hálá, az kit kévántunk, jó egészségben láttuk. — 17. Ott voltam vacsorán Torma György uramnál. — 19. Jöttem viszsza Bonczidára. — 20. Itt voltam. — 21. Itt voltam. Volt ebéden nálam Gyerőfi János uram feleségestül. — 22. Indultam Bonczidáról zentelki házamhoz; háltam Szamosfalván. — 23. Jöttem zentelki házamhoz. — 24. Itt voltam. — 25—29. Itt. Ez hóban osztán házamnál voltam; az mi kegyelmes urunk parancsolatja szerént táborban való készületemben lévén foglalatos.

*) II. Rákóczi György, ki is maga édes atyja I. Rákóczi György idejében 1642-dik esztendőben választatott erdélyi fejedelemnek. *Benkő jegyzete.*

Februarius. 1. Indultam Kolosvárhoz az mustrára, háltam Bogártelkén. — 2. Mentem Szamosfalvára. — 3. Ebédre Kolosvárra, hálni esmét Szamosfalvára. — 4. Volt az mustrája az szamosfalvi mezőn Kolos vármegyének. Az nap az fejedelem Gyaluba ment hálni; mi az vármegyével eleibe mentünk Kolosvárnál; hálni esmét Szamosfalvára mentem. — 5. Indultam Szamosfalvárúl; háltam Panikon egy puszta háznál, mert mind elfutottak az falubúl. — 6. Jutottam zentelki házamhoz; az nap indítottam el az tár szekereimet. — 7. Indultam az táborban, háltam Sebesvárnál. — 8. Mentem Nagyfaluban. — 9. Jött az fejedelem is hadastúl Nagyfalura hálni; az nap parancsolta hogy vele légyek. — 10. Ugyan urunkkal jöttünk Bályokra. — 11. Jöttünk Margitára. — 12. Székelyhidra. — 13. Mihályfalvára. Oda jött Prépostvári Sigmond meghódolván urunknak. — 14. Lugosra; ott senkit nem találván. — 15. Kis-Létára. Barkóczi urral tractát ott inditott urunk Kálló megvétele felől, mely az nap véghez is ment. — 16. Mentünk bé Kálló várába; ott háltunk, megadván minden vérontás nélkül. — 17. Mentünk Keresztút nevü faluban. — 18. Az Tiszához Gávára. Az nap jégen nehezen által szállítottam az Tiszán az szekereimet. — 19. Patakra szép pompával mentünk. — 20. Patakon voltunk. — 21. Patakon. Az nap hozott Ferenczi István nevü hadnagy egy német rabot sok levelekkel, egy zászlóval és egynéhány katonával együtt. — 22. Patakon voltunk. Az nap Kapronczai uramat választotta volt urunk munkácsi hada és Faragó András katonáinak előttök járójának, elküldvén Szendrő (alá)*) őket; de meghódolván el nem mehetének. — 23. Patakon voltunk. — 24. Patakon voltunk. — 25. Patakon voltunk. — 26. Patakon. Az nap adták meg vérontás nélkül Homonnai Jánosnak Terebes nevü kastélyát urunknak egy Ferenczi István nevü hadnagyának. — 27. Patakon voltunk. — 29. Indultunk Kassa felé Patakról igen nehéz és rusnya úton; ebédre Vágás nevü faluban, estvére Telki-Bányára mentünk, de igen nehezen.

*) Benkő másolatában bizonyosan csak tollhibából áll: elküldvén Szendrő őket.

Martius. 1. Hatalmas nagy sárbnn mentünk Gönczre; az árvíz miá az nap ott voltunk. — 2. Rút úton csak nem szintén usztató vízben ebédre Alsó-Németiben, estvére Nagy-Idára. Az nap veszekedtek az Gyulafi László és Haller Gábor szolgái az én szolgáimmal. — 3. Nagy-Idán voltunk. — 4. Ott voltunk; Kassárúl követek jöttek urunkhoz, de meg nem igérték Kassát. — 5. Ott voltunk. Az nap hódolt meg követei által Eperjes, Bártfa, Szeben és Lőcse. — 6. Nagy-Idán voltunk. — 7. Indultunk onnan Kassa alá. Az nap estig mind az mezőn az akasztófánál voltunk táborostúl. Bethlen Ferencz uramat, engemet és Gyulai Ferenczet küldött bé Kassára tractára urunk; de az nap véghez nem mehete; estvére viszszajöttünk hálni Bárczára. — 8. Ott voltunk. Ujabban gyültek ki tractálni az kassaiak, de akkor sem mehete véghez. — 9. Bárczán voltunk. — 10. Ott voltunk. Az nap adták meg Kassát; az generális is Forgács Ádám is kijött Bárczára urunkhoz, de békességesen elbocsátotta császárhoz. — 11. Bárczán voltunk. — 12. Ebéd után mentünk Kassára szép pompával, s az lövésben az piaczon lévő ágyúk közzül egyik elszakadoza, de senkit nem sértett. — 13. Kis-Kassán voltunk. — 14. Ott. — 15. Kassán voltunk. — 16. Ott voltunk. — 17. Ott. Az nap inditá halva az fiát Szalacsi*) István szegény vissza Erdélyben. — 18. Ott voltunk. — 19. Ott. Az nap jártuk el Rákóczi Sigmond urammal az kassai bástyákat és tornyokat éppen. — 20. Ott voltunk. — 21. Ott. — 22. Ott. Az nap érkezék Kemény Boldizsár szathmári követekkel, hogy megigérték Szathmárt. — 23. Ott voltunk. — 24. Ott. — 25. Ott. — 26. Ott. Immár egyenként az felföldi urak kezdének hódolni. — 27. Ott. Az fejedelem élt az communióval, az városi rendek közzül is sokan. — 28. Ott. — 29. Ott. — 30. Indultunk vissza Patak felé; hálni Gönczre. Urunk igen megbetegedék. Ubresi Gábort is az ló az nap ölte meg. — 31. Ebédre Szántóra, hálni Mádra; onnat az nap expediált engem urunk az budai vezér követe excipiálására Szerencsre; hálni mentem Szerencsre. Urunk más nap ugy mint 1. Aprilis ment bé Patakra.

*) Benkő betühü másolatában Szalaczi áll, mely leirásnak Szalacsi olvasás felel meg.

Aprilis. 1. Szerencsen voltam. — 2. Ott voltam. — 3. Mentem az követ eleiben többel száz lónál az Harangod mezejére; az nap hoztam bé Szerencsre az követet, Memhet passának hítták. — 4 Szerencsen voltam. — 5. Szerencsen voltam; az nap jött urunk is oda. — 6. Ott voltunk. — 7. Ott voltunk. — 8. Indultunk el urunkkal, háltunk Megyaszón. — 9. Ebédre Felső-Vadászra; ott igen vígan tartott a fejedelem; Kapronczai Györgyöt is az ellenség az nap lötte meg, megholt; hálni Szendrőbe mentünk. — 10. Ott voltunk Szendrőbe. — 11. Tornaalja nevü faluban mentünk hálni. Illyésházi Gábor szép seregekkel jött elönkbe; más nap Panit [1]) nevü faluba, ugy mint 12-dikén. — 13. Rahóra. — 14. Osgyánba, Bakos Gáborhoz. — 15. Losonczra. — 16. Vissza Nitra [2]) nevü faluba. — 17. Az fileki mezőre tractára küldé urunk Kemény Jánost, Haller Istvánt, Veselényi Ferenczhez, melyben én is jelen voltam; de az tracta véghez nem mehete az nap, melyért Huszár Mátyás uramnak és Gyulafi Lászlónak parancsolt ő nagysága, hogy az városát azon éjjel felégessék, melyet véghez is vínek; rettenetes égés és lövöldözés lőn, meg is hala egynéhány német és magyar gyalog lövés [3]) miatt az városban; mert kilencz órától fogva éjfél után három óráig tarta. Éjjelre hálni urunk viszszament Losonczra. — 18. Losonczon voltunk. — 19. Indultunk onnat, háltunk Bussán. — 30. Jöttünk Szécsénbe. — 21. Ott voltunk. — 22. Az nap szállottak az hadak az mezőre ki táborba. — 23. Ott voltunk. — 24. Ott voltunk. — 25. Ott. — 26. Ott. — 27. Ott. — 28. Ott. Akkor szabadult meg az csata az császár hada között, melyek Barsnál [4]) voltak. Csatára Petki

[1]) Úza-Panyit, mint Haller Gábor naplójában e napra jegyzi, Gömör vármegyében Rima-Szombathoz egy mérföldre.

[2]) Kis-Nyitra, mint Haller Gábor jegyzette, Nógrád vármegyében.

[3]) Benkő másolatában bizonyosan olvasási vagy tollhibából *lovas* áll a helyes *lövés* helyett.

[4]) Benkő másolatában e hely ily értelmetlenül áll: „melyek *Bonsnak* voltak.“ — Annyival biztosabban mertem ez értelmetlen szó helyett a *Barsnál* olvasást elfogadni; mert Haller Gábor naplójában 1644. apr. 27-re ezt olvassuk: „Petki István uramnak volt harcza az németekkel Lévánál.“ Léva pedig csak egy mérföldre esik *Bars* mezővárostól.

István uram menvén emberül forgódott. — 29. Szécsénben voltunk. — 30, Mentünk Gyarmatra hálni. Rákóczi Sigmond uram az nap oda ért maga táborából Palánkrúl, az urakkal tanácskozni.

Majus. 1. Ebéden Gyarmaton voltunk, hálni vissza jöttünk Szécsénbe. — 2. Szécsénbe volunk. — 3. Szállott maga személye szerént az fejedelem ki a szécséni mezőre táborban. — 4. Ott voltunk. — 5. Onnat vissza szállottunk táborostúl Munyad*) nevü faluhoz. — 6. Ott naplottunk. — 7. Onnat Rima-Szombathoz szállottunk. — 8. Ott naplottunk. — 9. Kövecses nevü faluhoz szállottunk. Azon éjjel holt meg Lázár István guta ütésbe. — 10. Ott voltunk. — 11. Onnat Putnokhoz szállottunk. — 12. Edelinhez. — 13. Vámos nevü faluhoz; az nap fogatta meg urunk Farkas Györgyöt és Erdélyi Gáspárt; ugyanaz nap mentem Szikszóra Prini Györgyhöz. — 14. Vámosnál volt az tábor; az nap vissza mentem az táborba ebédre, estvére esmét Szikszóra jöttem. Éjjel érkezék az urunk parancsolatja, hogy az lengyel király követét excipiáljam, mely azon estve érkezett Szikszóra. — 15. Voltam szembe véle ebédet ott évén. Bárczai Sigmond uramat küldé urunk, hogy az urnnk hintóján hozzuk a táborba Gesztelyre; az nap ott voltunk. — 16. Gesztelyen voltunk. — 17. Indultunk el onnat; szállottunk Bekecshez és Legyes-Bényéhez; az nap ment csatára Huszár Mátyás uram is. — 18. Bekecsnél voltunk. — 19. Ott. — 20. Rosz hírünk érkezvén, hirtelen megindulánk Patak felé; éjjel urunk engem vissza külde Huszár uramhoz, mivel akkor is csatára mene, hogy megindulánk. Azon éjjel napfeljöttig Patakra ment urunk. — 21. Találtam Huszár Mátyás uramra nehezen; de csak héjában járt az csatára, maga tudja, mi volt az oka. — 22. Patakon voltunk. — 23. Nyolcz órakor Patakrúl megindulván, szállottunk Vajdácska nevü faluhoz, Tisza Bodrok közzé, Patakon praesidiumot hagyván, előttök Haller Gábort és Stépán Ferenczet, Tokajba is praesidiumot, előttök Vajda Györgyöt küldvén urunk. — 24. Ott voltunk. Társzekereinket azért az Tisza felé bocsáttuk. Az nap vissza jött hozzánk Toldalagi Ferencz; csatára ment az

*) Haller leirása szerint *Mulyad*. — Ma Rárós-Mulyad falu az Ipoly mellett Szécsén és Losoncz közt.

vármegyék közzül némelyekkel Keresztesi Ferencz és Bethlen János. — 25. Ott voltunk. — 26. Mentünk Lelesz mellé. — 27. Az tábor ott volt; az fejedelem az Tisza parthoz jött látni, mint ásták által Salamonnál, estvére vissza. — 28. Táborostúl Salamonhoz jöttünk. — 29. Ott voltunk. — 30. Ott voltunk. — 31. Ott. Az nap kiki társzekerét haza bocsátotta, az merre akarta. Bánfi Sigmond uram is, az kissebbik, az nap ment házához, az felesége betegsége miá, Réfalura.

Junius. 1. Indultunk vissza az ellenségre, meghallván hogy vissza tértek volna; szállottunk Körtvélyes nevü puszta helyre; ott hozák meg, hogy az előtt való nap Borsi nevü kastélyát megvötték urunknak, mely úgy is volt; öt paraszt embert öltek meg. — 2. Helybe voltunk; ott megmustrálta urunk az partiumbeli és Bihar vármegyéket. Nagy Pál uram halálát értettük. — 3. Ott voltunk. — 4. Ott voltunk. — Ott. Az nap érkezett hozzánk az budai vezér követe; csatát is az nap bocsáta urunk az vármegyék közzül, felesen minden vármegyébül. Huszár Mátyást ellötték. — 6. Ott; de én Gyerőfi uram betegségét értvén Rakomazhoz mentem; ott nem találtam, hanem Keresztútra, ott igen betegen találtam Gyerőfi uramat. — 8. Ő kegyelme ment Debreczenbe, én vissza az táborba Körtvélyeshez. — 9. Onnat táborostúl mentünk Kövesdhez. — 10. Voltunk nagy esőbe. — 11. Patakra mentünk urunkkal, az tábor helybe maradt. — 12. Patakon voltunk. Az nap vötték meg Szerencset, az kapitányát Radványi Istvánt fogva hozták Patakra. — 13. Ott voltunk. — 14. Ott. — 15. Patakról magam vissza jöttem az táborba Kövesdhez. — 16. Ott voltam. — 17. Ott voltam. — 18. Onnan táborostúl megindúlván szállottunk vissza Vajdácskához*); magam estvére Patakra mentem, az tábor Vajdácskánál maradt. — 19. Patakon voltunk. — 20. Az táborba magam vissza jöttem. — 21. Ott voltam. Az nap bocsátottam Erdélyit Nagy-Szőlősre, magam Patakra mentem, estvére vissza jöttem. —

*) Benkő betühü másolatában e helység neve itt és mindjárt alább még két helyen *Vadáczka*-nak van irva; fentebb azonban majus 23-ra maga Bánfi helyesen *Vajdáczka*-t irt. — Bizonyos, hogy mind e helyen a Pataktól egy mérföldre fekvő bodrogközi *Vajdácska* falu értendő.

23. Vajdácskánál voltunk. — 24. Mind táborostúl indúltunk el, szállottunk Ujhelyhez. — 25. Mentünk terebesi mezőre hálni. — 26. Ott voltunk. — 27. Ott voltunk. — 28. Indultunk el, mentünk paranói rétre táborostúl. — 29. Maga az fejedelem egynéhány száz lóval onnat Eperjes felé indúlván, Kornis Sigmond urumat hagyta helyben Paranónál; az vármegyéknek pedig egy részét több hadakkal küldte Ungvár és Homonna alá. — 30. Ebédre Eperjesre ment a fejedelem, én Szibinben, estvére Sárosra.

Julius. 1. Mentem vásárlásért Eperjesre. Az nap érkezett Forgács Sigmond urunknak meghódolván, de sub honesta custodia alatt volt. — 2. Sároson voltunk. — 4. Magam Eperjesre mentem; mivel az nap értettem Bánfi Ferencz uram halálát[1]). Fekete posztót ott vásárlottam, estvére vissza Sárosra. — 5. Sároson voltunk. — 6. Ott. Az nap érkeztek meg Bethlen Ferencz és Haller István uramék Lengyelországból[2]). — 8. Ott voltunk. Ez nap öltöztem feketébe Bánfi Ferencz uramat gyászolván. Azon nap izent urunk Kemény János és Bethlen Ferencz úrtúl az udvari kapitánság felvétele felől. — 9. Ott. Kemény János és Bakos Gábor uramék az nap mentenek esmét vissza az németek üzésére. — 10. Ott voltunk. — 11. Ott. — 12. Eperjesre mentünk. — 13. Ott voltunk. — 14. Ott. — 15. Indultunk el Eperjestül; ebédet Kapi mellett való vendégfogadó háznál öttünk; oda jött házától vissza közünkben Gyerőfi János uram. Hálni mentünk Annosfalvára[3]). — 16. Mentünk Varanóra[4]). Az nap vöttem fel az udvari kapitánságot, melyre érdemetlen is voltam ugyan, de bizony nékem nem kellett volna. — 17. Varanón voltunk. — 18. Bocsátott haza urunk ő

[1]) Ezen Bánfi Ferencz *Lehoczky* szerint *Stemmatographia II. köt. 29. l.* naplóirónk atyjának Mihálynak testvére volt.

[2]) Ez hónapnak 7-dik napját az iró fel nem jegyzette. *Benkő jegyz.*

[3]) Hanusfalva, Sáros vármegyének Zemplinnel határos szélén.

[4]) E napon érkezett ide a fejedelem táborába vissza Haller Gábor, kit maj. 23-dikán a Tisza felé hátráló fejedelem Patak vára védelmére hátra hagyott volt. Ez időközben a fejedelmi tábor mozdulatait az azzal együtt járt Bánfi naplójából láthatjuk. Ellenben sept. 26-káig, mikor a Varanóról julius 18-dikán Erdélybe visz-

nagysága [1]). Hálni mentem Toronyára. — 19. Az Tiszán által Kenézlőnél; háltam Balsán. — 20. Kállóban.— 21. Tarcsán [2]).— 22. Nagyfalura mentem nehezen, mert az szolgáim lovai elfáradtak vala. — 23. Jutottam Isten áldomásából Gyerőfi János urammal zentelki házamhoz. — 24. Ott voltam; az nap vöttem Morvaitúl egy lovat. — 25. Zentelki házamnál voltam. — 26. Indultam Bonczidára; háltam Szamosfalván. Isten akaratjából, kiket kívántam, jó egészségben találtam [3]), kiért áldassék szent neve. — 27. Bonczidára mentem. — 28. Ott voltam. — 29. Vissza jöttem Szamosfalvára hálni.— 30. Jöttem Zentelkére. — 31. Zentelkén voltam. Az nap küldtem szolgáimat Nagyfalura; mert az mostoha anyánk [4]) bosszúságunkra hatalmasúl akarta buzánkat elhordatni, melyhez igazság szerént semmi köze nincsen.

Augustus. 1. Küldöztem lakadalmamra való leveleimet el. Szilágyi nevü szolgámat is az nap bossátottam ifjú urunkhoz, onnan nagy-szőlősi dézmálásra megyen.— 2. Házamnál voltam Zentelkén. — 3. Ott voltam. — 4. Sebesvárba mentem, de estvére Zentelkére vissza jöttem. — 5. Házamnál voltam. — 6. Ott.— 7. Ott voltam. Az nap hozták ifjú urunk parancsolatját, hogy Fejérvárra menjek. — 8. Indúltam házamtúl Fejérvárra, háltam Magyar-Peterden. — 9. Mentem Fejérvárra. Az nap löttem szemben ifjú urunkkal; Rédai Ferencz uramat is feleségestül ott találtam, vacsorán urunknál voltunk. — 10. Ebéden voltam az öreg fejedelem asszony asztalánál; hálni mentem Maros-Szent-Királyra Sombori János urammal a Bánfi Sigmond uram házához. — 11. Szamosfalvára jöttem; az mátkámat betegen

szatért Bánfi György Rakamaznál a fejedelemmel ujra találkozott, a fejedelem közelében volt Haller naplója nyujt adatokat a táhorozás ez időközi mozgalmaira.— E két napló, mint ez összevetésből is láthatjuk, a legérdekesebben egészíti ki egymást.

[1]) Haller naplója szerint két nap múlva julius 20-dikán a fejedelem az erdélyi és partiumbeli vármegyék hadait is mind visszabocsátotta.

[2]) Ér-Tarcsán Bihar vármegyében.

[3]) Itt Bánfi bizonyosan mátkájára czéloz, kivel Szamosfalván aug. 30-dikán kelt egybe.

[4]) Károlyi Fruzina.

találtam; azon estve érkezék oda Toroczkai János uram is.— 12. Zentelki házamhoz jöttem. — 13. Ott voltam; vacsorán voltak nálam Bánfi Sigmond uramék feleségestül. — 24. Volt szegény Bánfi Ferencz bátyámnak temetése. — 15. Zentelki házamnál voltam. — 16. Zentelki házamnál voltam. — 17. Indúltam alá Bonczidára az lakodalmomra: háltam az kapusi mezőn.— 18. Ebédre Kolosvárra; ott találtam az mátkámat betegen, hogy az doctorhoz hozták volt bé Dálnakihoz; estvére mentem Szamosfalvára hálni. — 19. Jöttem bonczidai házamhoz. — 20. Ott voltam. — 21. Ott voltam. Igen nagy eső éjjel nappal esvén sok kárt is tött. — 22. Hozták igen nagy betegségét meg az mátkámnak; mentem látni ebéd után Szamosfalvára, mely igaz is volt. — 23. Onnat vissza jöttem Bonczidára.— 24. Hogy az eső megálla, mentem mulatni; egy farkast magam lőttem.— 25. Bonczidán voltam. Az nap lött az egy testvér bátyámnak Bánfi Sigmond uramnak fia Zentelkén. — 26. Ott voltam. — 27. Vadászni mentem; fogattam két őzet. — 28. Ott voltam. Igen nagy esők jártak ez héten; az kalongyákban s asztagokban is sok kárt tött. Az nap estvére gyülekeztek hozzám az lakodalmamra jóakaró uraim [1]). — 30. Mentünk Szamosfalvára. Az nap volt lakodalmam, kiért áldassék Istennek szent neve.— 31. Szamosfalván voltunk.

September. 1. Az egész menyegzős nép Gyerőfi János urammal házamhoz kisértek Bonczidára. — 2. Oszlottak el onnat ő kegyelmek. — 3. Bonczidán voltam. — 4. Mentek el tőlem kissebbik Bánfi Sigmond és Kökényesdi [2]) Ferencz uramék. Estvére jött hozzám Gyerőfi János uram feleségestül. — Bonczidárúl indúltunk Keresztúrra; ebédre mentünk Kornis Ferencz uramhoz Szent-Benedekre. — 6. Keresztúratt [3]) voltam; volt lakodalma Harinnai Farkasnak az Torma György uram házánál; mi is ott voltunk. — 7. Keresztúratt voltam.— 8. Onnat Gyerőfi

[1]) Huszonkilenczedik napjáról ez holnapnak nincsen emlékezet. *Benkő jegyzete.*

[2]) Benkő másolatában bizonyosan csak tollbibából áll *Könyesdi* a helyes *Kökényesdi* helyett, kiről naplónk dec. 24- és 31 re kétszer is emlékezik.

[3]) Csicsó-Keresztúr Belső-Szolnok vármegyében.

uramékkal megindúltunk, Lompértra mentünk hálni, ebédre Apafi István uramhoz Nagyfalura. — 9. Ő kegyelmekkel együtt mentünk Bonczidára. — 10. Szamosfalvára hálni. — 11. Zentelkére jöttem mind feleségestül. — 12. Zentelkén voltam. — 13. Ott voltam. Az nap hozták urunk parancsolatját, hogy az táborba esmét mentest menjek. — 14. Zentenkén voltam, táborba készültem. — 15. Zentelkén voltam. — 16. Zentelkén voltam. — 17. Ott. Az nap jött hozzám Gyerőfi uram feleségestül. — 18. Ott voltam. Az nap kereszteltette meg Bánfi Sigmond uram az fiacskáját Farkasnak [1]). — 19. Rakattam az társzekereimet. — 20. Zentelkén voltam. Az nap inditottam az ló társzekeremet meg. — 21. Indultam magam is az táborban, megháltam Nagyfalun Bánfi Sigmond uramnál. — 22. Ott voltam. — 23. Nagyfalurúl indultunk Bánfi Sigmond urammal; háltunk Szilvás nevü faluban. — 24. Encsencsre mentünk hálni. — 25. Kállóban vecsernye harangkorra; onnat megindulván, éjjel elvesztettük az útat, nagy nyomorúsággal egy erdő mellett háltunk Bánfi Sigmond urammal. — 26. Csak közel Rakomazhoz egyeztünk meg Rákóczi Sigmond urammal. Az fejedelem ott való halmokig elönkben jövén szép pompával mentünk Rakomazra. — 27. Vissza indúlt az ellenség; mi is nézni urunkkal kimentünk Tarczalig. — 28. Vette az ellenség Szerencset; annak látására is elmentünk. — 29. Urunk Tokajba ment maga által. Az nap irtam levelet az feleségemnek Borbély And[rás által][2]). — 30. Tokajban voltunk.

October. 1. Ment urunk az Kemény János uram seregei látni az szerencsi mezőre; ebédre vissza jött. — 2. Ott voltunk. Irtam levelet az feleségemnek. — 3. Verte meg az ellenség Ibráni uramat [3]) hajnalban keddre virradólag reá ütvén. — 4. Tokajban voltunk. — 5. Tért vissza az ellenség Szendrő felé. — 6. Szállottak az hadak által Tiszán Tokajhoz. — 7. Tokajban voltunk. — 8. Ott voltunk. — 9. Expediálta urunk az tractára Lónyai Sigmondot, Nyári Bernárdot, Csernel Györgyöt, Körösi

[1]) Ez 1698-ban bárőságot nyert. *Kővári, Erdély nevez. család. 22. l.*
[3]) Benkő másolatában az eredeti után csak ennyi áll: *Borbély And.*
[2]) Ibrányi Mihályt, a hajdúk kapitányát.

Istvánt és Zákány Andrást. — 10. Egész táborostúl mentünk Dobhoz. — 11. Ebédre Gesztelyhez, maga urunk Hernád-Németiben bé az faluba. Estve nagy hó lőn. — 12. Helyben voltunk Németiben s az mezőn. — 13. Ebédre urunk Ónodba, hálni vissza. — 14. Helyben voltunk. Az nap volt mustrájok az udvari katonáknak. — 15. Helyben voltunk; urunkkal mentünk az gesztelyi mezőre táborhely nézni, de estvére vissza Hernád-Németiben. — 16. Helyben voltunk. Az nap adtak hópénzt nekünk. — 17. Helyben. — 18. Helyben. Hozták az feleségem levelét. — 19. Helyben. Mentünk a strások helye látni az Hernádon urunkkal; mivel az előtt való estve rosz hamis hírek miá megrezzentünk vala. — 20. Helyben. Jött követ urunkhoz. Egerbül az hajdúk is az nap érkeztek ujonnan hozzánk. — 21. Helyben. — 22. Ebédre Tokajba ment postán az fejedelem: estvére vissza jöttünk. — 23. Helyben. Az nap küldtem levelet az feleségemnek. — 24. Helyben. Küldtem betegen haza Tamáskót. — 25. Helyben. Az nap holt meg Bornemisza Pál uram, urunk udvari fő kapitánya. — 26. Helyben. Az nap hallottuk, hogy Gömörtül vissza ment az ellenség. — 27. Inditották szép pompával, maga is az fejedelem jelen lévén, az Bornemisza Pál testét Váradra. — 28. Hernád-Németibül megindúlván mentünk Vámosra. Gálfi Dávid adott vásárpénzt fl. 7. den. 40. — 29. Szállottunk Sajó-Szent-Péterhez. — 30. Onnat Kazához ment az tábor. Urunk Putnokra ment bé estvére. — 31. Jöttünk Bárrévi*) nevü faluhoz egész táborostúl.

November. 1. Helyben voltunk Bárrévi nevü falunál. — 2. Jöttünk Rima-Szécsbe. Az nap temették el Ebeni Miklóst ugyanott. — 3. Helyben voltunk. — 4. Helyben voltunk. — 5. Kezdte urunk lőtetni Balog várát; maga is ebéd után jó rész földnyire ment nézni; én is egynéhány bőcsületes emberekkel az sánczig látni mentünk mint lövik; estvére vissza Rima-Szécsbe. — 6. Helyben. Az nap cseréltem Fráter Páltúl egy paripát. — 7. Helyben. Az nap indult Toldalagi Ferencz haza; irtam levelet az feleségemnek. — 8. Helyben. Az nap mustrálta urunk az vármegye hadát, kit az magyarországiak adtak. — 9. Helyben. —

*) Bánrév, Gömör vármegyében.

10. Helyben. — 11. Helyben. Az nap ment Basa Nagy-Szombatba. — 12. Helyben. Az nap hozták az feleségem levelét. — 13. Helyben. — 14. Helyben. — 15. Helyben. Ezen éjszakán éjfél tájban holt meg az svécziai király követe Jacobus Colonellus Rebenstach nevü. — 16. Helyben. Küldtem levelet az feleségemnek. — 17. Helyben. — 18. Helyben. Az nap vitték Rebenstachot Kassára temetni, commissarius Vitéz György és Rádai Péter uramék voltak. — 19. Helyben. Az nap érkezett új lövö szerszámokkal Patakrúl Torma Péter. Ebéd után látni kiment az fejedelem is az mezőre. — 20. Helyben. Az nap szökött el Illyésházi Gábor Balog várából vissza császár pártjára.— 21. Helyben. Az nap tanácskoztunk Kemény János urammal s több hadnagyokkal s kapitányokkal, megharczoljunk-é az császár hadanával*). Conclusum: Ne. — 22. Indultunk az fejedelemmel és vármegyékkel el, háltunk Ricze nevü faluban**).— 27. Advent napján dél után indultunk Vámosrúl. Jöttünk Hernád-Németiben. — 28. Ott voltunk. — 29. Helyben. — 30. Helyben Németiben.

December. 1. Hernád-Németiben voltunk. Irtam az feleségemnek. — 2. Helyben. — 3. Helyben; adtak hópénzt. — 4. Helyben. — 5. Helyben. Hoztak levelet az feleségemtül. — 6. Helyben. — 7. Indultunk Hernád-Németibül; mentünk Aszalóhoz táborostúl. — 8. Helyben voltunk. — 9. Helyben. Az nap indult maga Kemény János uram csatára. Hozták az feleségem levelét. — 10. Indultunk onnat, mentünk Felső-Vadászra. — 11. Onnat ebéd után Szászfa nevü faluban. — 12. Vendégiben Torna vára mellé. — 13. Almás nevü faluba az hegyek alá. — 14. Helyben voltunk. — 15. Helyben. Az nap válogatta meg urunk az vármegyéket, kik maradjanak mellette s kik menjenek házokhoz. — 16. Helyben. Nagy hó volt; az nap bocsátottam haza ökörtárszekereimet. — 17. Indultunk Almásrúl egy rész haddal vissza haza felé, egy rész hadait pedig quartélyba osztotta urunk. Háltunk Szászfán. — 18. Onnat ebéd után indultunk, háltunk Kupán. — 19. Mentünk Ónadba. — 20. Bocsátott urunk házamhoz; estve felé indultam Ónadból, háltam Polgáriban. — 21. Mentem onnat ebédre Debreczenben, hálni Létára.— 22. Ebédre Ábrahámba, hálni Nagyfalura. — 23. Érkeztem Zentelkére Isten áldomásából; az kiket kivántam jó egészségben találtam.— 24. Házamnál voltam. Kökényesdi uram feleségestül voltak nálam vacsorán. — 25. Házamnál. Éltem az communióval. Az nap vihettem elsöben az mi praedikáczionkra az feleségemet, mivel ö igen pápistás. — 26. Házamnál. Ebéden Bánfi Ferenczénél. — 27. Ebéden Morvai Jánosnál.— 28. Házamnál. — 29. Házamnál. — 30. Sebesvárba mentem Kökényesdi urammal. — 31. Sebesvárbúl ment el házához Kökényesdi uram; estvére Zentelkére jöttem feleségestül. Ez egész esztendöt Isten kegyelmességébül igy múlattam el.

*) Igy van irva; de olvassuk: *hadával. Benkö jegyzete.*

**) Itt Benkö másolatában naplónkból az e hó 23—26. napjaira való jegyzetek hijányzanak. Miután pedig Benkö, mint fentebb láttuk, ha naplóirónk csak egy napi jegyzést talált is elmulasztani, azt gondosan megjegyezte, e helyre azonban semmi észrevételt nem tett: nem alaptalanúl gyanithatjuk, hogy e néhány napra szóló jegyzést az eredetiböl tévedésböl mulasztotta el lemásolni.

KÁLNOKI ISTVÁN NAPLÓJA.

1645.

Benkö József elöljáró beszédével.

Előismertetés.

E rövid naplót, melyet Kálnoki István 1645. majus 8-dikától, mikor házától I. Rákóczi György felső-magyarországi s morvaországi hadjáratára megindúlt, azon évi september 8-dikáig, haza érkeztének napjáig vitt, Benkő azon gondos másolatából közöljük, melyet ő még 1780-ban az ekkor gr. Kálnoki Sámuel tábornok birtokában volt eredetiről készitett, 1795-ben pedig a Kálnoki család eredetéről és elágazásáról irt s általunk mindjárt közlendő előbeszédével megtoldva sajtó alá gondosan letisztázott. Benkő e kézirata gróf Kemény József kéziratgyüjteményében az erdélyi muzeum tulajdona.

Az eredeti napló végén a tisztán maradt leveleken voltak némi jegyzések naplóirónktól és fijától Sámueltől. Benkő ezeket is oly renddel, mint a naplóban találta, lemásolta. E jegyzeteket elkülönitve s időszaki rendbe állitva közöljük.

Megvan-é még a gróf Kálnoki családnál az eredeti napló, bizonyosan nem tudjuk; de ezen annyival inkább kételkedhetünk, mert Nagy Iván közlése szerint (Magyarország családai VI. köt. 55. l.) a múlt században élt gróf Kálnoki József, az úgy nevezett *török*, becses jegyzetei az 1848-diki forradalom dúlásában elpusztultak, s így igen hihető, hogy azokkal együtt e napló is a vandalismus áldozata lett.

Elöljáró beszéd.

Megérdemli ezen napló könyvnek vagy is diariumnak irója, hogy úri familiájáról emlékezzünk és magát is megesmérjük. Ez a méltóságos nemzet az hunnus vagy mostani szóval nevezve székely nemzetség között Urunk születése után 376. esztendő tájatt telepedett Erdélyben Sepsi székben. Érdemei szembe tünők voltak eleitől fogva; de még is kiváltképpen lettek az első Lajos király idejében, ki 1342-től fogva 1382-ig folyt esztendőkben volt Magyar-, Erdély- és több országoknak királya. Ugyanis Kálnoki Nemes András, midőn látná, hogy az említett királynak a Kárpátus hegyén való vadászatban egy megboszonkodott medve halálára igyekeznék, ettől őtet szerencsésen megmentvén a királynak igen kedvébe esett és a magyar hazában nagyon elhiresedett, s ugyanakkor és ennek örök emlékezetére ajándékoztatott meg a medve czímerrel. Andrásról némelyeknek értelmek ez, hogy az Hidvégi Méltóságos Nemes grófi házból vette volna eredetét: de én, minthogy mindeneket egész hitelü levelekből és bizonyitásokból kivánok irni, ezt nem erősitem, nem is tagadom. Hanem bizonyos az, hogy a mostan virágzó egész méltóságos grófi s más rendbeli Kálnoki familia ennek az Andrásnak maradéka.

Ugyanis 1. András-nak fija 2. volt István, kiről emlékezetben maradott, hogy a Nemes nevet megcserélte, és magát s maradékát Sepsi széknek Kálnok nevü falujáról Kálnoki-nak nevezte volna. 3. Ennek fija Máté. 4. Kinek Demeter. 5. Ennek András. 6. Ennek Bálint, kinek neve alája irva találtatik a székely nemzetnek 1506-ban Agyagfalván végezett rendeléseinek, és a kinek testvére Mihály magtalanúl holt meg. 7. Bálintnak fija Péter, Háromszéknek fő királybirája. 8. Az övéi Burcsa Klárától Bálint, királyi tábla bírája és Tamás. 9. Bálintnak Petki Annától, Petki János erdélyi cancellariusnak leányától János, 1606 tájatt Miklósvár széknek vice-királybirája, azután pedig nem csak ennek, hanem Háromszéknek is, u. m. Sepsinek, Kézdinek és Orbainak, főkirálybirája (mint a Miklósvár szék jegyzőkönyvei bizonyitják) s a királyi táblának birája. 10. Jánosnak Károlyi István (ki Báthori István lengyel királynak és erdélyi fejedelemnek mezei hadai között kapitány volt) leányától Katától fija 11. István, ezen napló könyvnek irója, ki is 1627—1632 esztendőkben volt Miklósvár széknek vice-királyhirája; azután ugyanezen székbeli lovas vitézlő rendnek fő hadnagya s adsessora, vagy régi helyes székely név szerént székülője, mint a jegyzőkönyvekből kitetszik. Az hitnek dolgaiban az helvétziai vallástételt követte, mint azon idő tájban élt több Kálnoki urak is, Benedek, Farkas stb. Ezekből már alkalmasint tudjuk, ki volt ez a dícséretes férfiú: de helyes itten megesmérnünk úri maradékait és familiáját is.

Volt azért II. Istvánnak fija Béldi Kelemennek, az egész székely nemzet generalisának, leányától Annától gróf Kálnoki Sámuel. Ez az úr ifjantan, Bécsben lett philosophiai tanúlása után, Horvát, Olasz, és más tartományokat is meglátogatván, s fegyvert viselvén, és onnan Erdélybe visszjövén, 1693 tájatt viselte az háromszéki fő királybiróságot. Azután lett provincialis commissarius, és a két Oláhország felől való határútak- (passusok)-nak obesterévé, vagy magyarosabban szólva ezeres kapitányává, továbbá Erdélynek udvari vice cancellariusává. Mely hivatalt Bécsben a felséges udvar előtt való kedvességgel folytatván, végezetre erdélyi kincstartóvá s tanácsossá tétetett: de az úgy nevezett kurucz világ miatt ezeknek viselésére Erdélybe le nem jöhetvén, 1706. eszt. Bécsben megholt. De hagyott maga után mélt. familiájának Felséges I. Leopold császártól 1697-ben nyert grófi méltóságot, melyről láss

Benkő Transsilvaniájának II-dik darabjában, és kedves feleségétől Lázár Erzsébettől való fiját 12. gróf Kálnoki Ádámot, Csik, Gyergyó és Kászon székeknek főkapitányát. Kinek olasz úri nemből való házas társától Mámuka Máriától maradtak e következő gyermekei: *a)* Domokos, *b)* Antal, nagy vitéz huszár generalis és magáról neveztetett Kálnoki regementnek obestere, nagy szivű vitéz székely és igaz hazafia, kit nem régen szomorú szívvel temeténk el a köröspataki temető boltba; a mint újabb szomorúsággal igen kedves fiját is, gróf Kálnoki Lajos tanácsurat és Torda vármegyének nagy emlékezetű fő ispányát, kinek fő méltóságú Blumegen házból való úri özvegye s magzatai mostan ékeskednek. *c)* Tamás, szép hirű néhai obetter, *d)* Sámuel, hasonlóképpen hadi tiszt úr, *e)* Ferencz, Csík, Gyergyó és Kászon székek fő királybirája, *f)* gróf Kálnoki József úr, királyi táblának adsessora, és sok idő ólta a török birodalomban viselt hivatalainak alkalmatosságával szépen megtanúlt napkeleti s olasz nyelveknek tudója, és szerelmes párja Maurer ..... által igen kellemetes grófi magzatoknak kegyes atyja, *g)* Justina, *h)* Kata, *i)* Theresia.

Végezetre az 7-dik szám alatt emlitett Péternek második fijától Tamás-tól származott, *I.)* Benedk. 1621-ben Miklósvár széki királybiró. Ettől 1. Mihály 1644—1646. esztend. Miklósvár széknek királybirája. 2. Tamás. Kitől 3. Mihály és János 1662 körül Három széki vice kapitány. Mihálynak pedig vala fija néhai Kálnoki Sándor úr, alsóbb hadi szolgálatai után gyalog generalis; Jánosnak Alsó-Csernátonban élő élő fijai Antal és Ferencz. *II.)* László, 1651. 1652. esztendőkben Miklósvár széknek királybirája. Ennek fija Farkas 1667—1690. Miklósvár széki királybiró, kinek fija József. Ennek leánya Therésia volt N. T. Mezei György magtalan felesége. Ugyan Lászlónak leánya volt Anna, T. Tamásfalvi Thúri Ferencz felesége, kitől volt Thúri László, Ferencznek, Lászlónak, és Sándornak atyjok. Sándornak ma jeles, érdemes és az hazában esmeretes fijai vagynak, u. m. T. Thúri Sándor úr, nemes Miklósvár széknek királybirája; József, a méltóságos királyi táblának actualis adsesssora; Antal, Három széki

regius perceptor; Miklós Miklósvár széki act. adsesssor és István. Leányai Károlina T. Horváth Ferenczné, Mária és Tekla hajadonok.

Minekutánna ezeket megértettük, szükség már ezen napló könyvről is e következő dolgokat megjegyeznünk: 1.) Hogy én ezt találtam nyolczadrétben fenn megdicsért gróf Kálnoki Antal generalis úr Excellentiájánál Köröspatakon, és onnan irtam által közép-ajtai prédikátorságomban még 1780ban, és az eredeti irást visszaadván, úgy tudom hogy ma is Köröspatakon tartatik. 2.) Ennek eleibe titulust magam irtam *), nem lévén előtte semmi egyéb irás, hanem első táblájának belső oldalára ím e rövid jegyzés: *Confecit Petrus Henter in memoriam sempiternam erga Generosum Dominum Stephanum Kálnoki in castris Serenissimi D. Domini, Principis Transsilvaniae etc. ad Oppidum Piriely, sub ..... vulgo Leányvár positis.* Melyből kitetszik, hogy az ott fenn volt táborozásnak idején e munkácskát kötötte össze Nagy-Ajtai Henter Péter, ki is volt igen jeles ember, a nagyságos Apafi háznak rokonsága, 1638—1640-ben Miklósvár széknek királybirája, azután pedig Sepsi székben az Olt melléki vitézlő rendnek hadnagya. Ennek is sok jó irásai találtatnak egy maradványának, néhai Nagy-Ajtai Henter Mihálynak, nemes vejeinél. 3.) Ezt a napló könyvet irta Kálnoki István tiszta de igen régi módra s néhol szükségtelen néhol pedig másokért cserélt betükkel; melyre nézve betűről betűre ide általirattatott ugyan, de a mostani betükkel is mellesleg, hogy akárki könnyen olvashassa, ujabban leirattatott **). 4.) Ez az irás jóllehet nem sokra terjed, mindazáltal

*) E czim, melyet Benkő sajtó alá készitett kézirata elébe tüzött, következő: *Sepsi Köröspataki Úr Kálnoki István napló könyve, melybe béfoglalta I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek 1645-ben a felséges austriai ház ellen a svétziai hadak mellé az erdélyi hadakkal Morvaországba és Silésiába menetelének rendét. Ezt pedig az eredeti irásból betűről betűre általirta Közép-Ajtai Benkő József.*

**) Benkő e naplót tört ívrétben úgy irta le, hogy a lap első felén az eredeti betűről betűre hü másolata, a másodikon annak az általa követett helyesirással való leirása áll. Az e forrásgy ujteméuy

hasznos és igen szükséges a Rákóczi György fejedelem táborozásának napról napra való értésére: minthogy ezzel Rákóczi Magyarországban igen nagy változásokat szerzett, mint láthatni az historiákban és csak az én Transsilvániám első darabjának 118-dik szakaszában is. Úgy hiszem azért és ajánlom is, hogy az olvasók kedvesen fogják venni.

Irám Köpeczen, böjtmás havának 4-dik napján 1795.

Benkő József t. k.

---

kiadásában megállapitott és követett leirási eljárás következtében egyik leirási módot sem használhatván, adjuk az eredeti szöveget mai helyesirással, tekintettel azonban a szerző szófüzési és kiejtési eltéréseire.

Anno Domini 1645.

8. die Maji. Indúltam meg Istennek kegyelmes akaratjából Magyarországban az hadban körőspataki házamtól, mentem által feleségemmel együtt Miklósvárra.

9. die Maji. Mentem miklósvári házamtól Daróczra hálni.

10. die Maji. Mentünk hálni Szász-Kézdre.

11. die Maji. Mentünk hálni Czikmántorra; ezen az nap volt igen esős idő.

12. die Maji. Mentünk Maros székben Bodon nevü faluban Vásárhely mellé, ott háltunk.

13. die Maji. Mentünk hálni Mezőségre Sámsondra.

14. die Maji. Jöttünk hálni Szombattelkére, Kemény Boldizsár uram falujában.

15. die Maji. Jöttünk Dézshez; ezen nap eresztettem füre az lovaimat. Ifjú urunkkal*) és generalis urammal ő nagyságokkal ezen nap löttünk szemben Dézsen.

16. die Maji. Dézs mellett az réten volt az tábor; estvén ifjú urunk vendéglett meg Szamos-Ujváratt.

17. die Maji. Jöttünk ide Pánczél-Cseh mellé táborba; ott háltunk.

18. die Maji. Szállottunk Szurdok nevü falu mellé az rétre táborban, mely falut bírt az előtt Csáki István.

19. die Maji. Zsibó mellé szállottunk mező táborban.

20. die Maji. Szállottunk Szilágy-Cseh mellé táborban, mely falut birnak Barcsai Zsigmond, Veselényi István uramék.

---

*) II. Rákóczi György, 1642 óta választott erdélyi fejedelem.

Generalis uramat ő nagyságát becsülettel megvendéglé Barcsai Zsigmond uram.

21. die Maji. Dobra nevü falu mellé szállottunk mezö táborban; ezen nap lön igen nagy eső.

22. die Maji. Szálóttunk mezö táborban Tasnádhoz, csak közel Kávás nevü falu mellé; volt igen rosz füelö helyünk. Ezen éjjel igen rosz álmot láttam szegény feleségem felöl.

23. die Maji. Jöttünk által Károlyon. Generalis uramat ő nagyságát megmarasztá Károlyi Ádám. Estvére jött ő nagysága Vadához, voltunk ott táborban.

24. die Maji. Itt Vadán nyugodtunk rosz helyen; fünk igen rosz volt itt. Akasztata generalis uram ő nagysága egy Udvarhely széki embert, az mely leszakada, s az úr megkegyelmeze néki. Az edictum ellen vétett; fejér ruhát hozott volt az szegény emberektöl.

25. die Maji. Jöttünk Gyula nevü falu mellé mezö táborba, melyet bír Kún István uram. Az úr ő nagysága egy csürben hála az faluban.

26. die Maji. Jöttünk Kálló mellé; feljül egy völgyben mezö táborban szállottunk Oros nevü falu mellé; itt volt rosz helyünk; ezen nap itt háltunk.

27. die Maji. Voltunk mezö táborban Bún nevü faluhoz csak közel. Itt vendégle meg bennünket Huszár Mátyás uram. Ezen nap üté agyon Dózsa András Lovas Mihált.

28. die Maji. Jöttünk ide az Tisza mellé Tokajhoz; Rakamazon belöl az fák között szállottunk az Három széki hadak, Maros széki, csiki és Aranyos széki; urunkhoz ő nagyságokhoz bémentünk vala Tokajba udvarhoz; szemben is lönk urunkkal ő nagyságával.

29. die Maji. Itt az Tisza mellett nyugodtunk. Ezen az napon igen szép esönk lön.

30. die Maji. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által az Tiszán; rendben állottunk az egész székelységen lévö hadak; urunk ő nagysága meglátogatta az hadakat. Estvére szállottunk az tarczali rétre. Az úr generalis uram megvendégle bennünket. Urunk ő nagysága Tarczalon ben hála, az úr ő nagysága is.

31. die Maji. Urunk ő nagysága Gönczre mene hálni; mü itt Tarczalnál voltunk. Urunk ő nagysága az hadakat megajándékozá tallérral, az lovas hadnagyoknak adott ő nagysága két két aranyat, vicehadnagynak adott ő nagysága egy egy aranyat.

1. die Junii. Ugyan itt voltunk az tarczali réten. Ezen nap Petki István uramnál voltunk ebéden Béldi János urammal és több emberséges emberek.

2. die Junii. Itt voltunk Tarczal mellett; igen nagy szél lön ezen nap, eső is.

3. die Junii. Jöttünk ide Hernád vize mellé Felsö-Dobsza nevü falu mellé mezö táborban.

4. die Junii, ugy mint pünkösd napján, itt Dobsza mellett voltunk; ebéden voltam Huszár Mátyás uramnál, Kornis uram ő nagysága is, és több urak, fő emberek.

5. die Junii. Itt Dobsza mellett voltunk táborban; ezen nap Barcsai Zsigmond uramnál voltam ebéden.

6. die Junii. Indultunk meg Dobsza mellöl, mentünk Méra nevü falu mellé mezö táborban Hernád vize és Tarcza viz közzé. Itt igen jó helyünk volt, elég fünk.

7. die Junii. Itt Méra mellett voltunk táborban. Kornis uram ő nagysága, Huszár uram Szentderö*) alá mentenek az székelységen lévö gyalogokkal és hétszáz lovassal, és hajdukkal is.

8. die Junii. Jöttünk vissza ide Szikszó mellé, csak közel Aszaló mellett jöttünk el; ott csináltak volt tavaly az németek igen nagy sánczot, Aszaló is az város az sánczban vala.

9. die Junii. Itt Szikszó mellett voltunk táborban Hernád vize mellett. Ezen nap érkezett urunk ő nagysága is közünkben. Szikszóban ben az városban hála ő nagysága.

10. die Junii. Jöttünk ide Edelénhez, szállottunk meg az réten mezö táborban.

11. die Junii. Itt Edelénnel voltunk taborban. Ezen nap mene az úr Diós-Györben, az hol az nagy hársfa vagyon, az mely alatt elfér három ezer ember. Itt akasztata urunk két hajdút fel és egy németet, hogy elszöktenek volt.

12. die Junii. Indultunk meg Edeléntöl, mentünk által az Sajón Kazánál; szállottunk meg kazai réten Putnokon alól az Sajó mellett.

*) *Szendrö*, e korban vár, Borsod vármegyében.

13. die Junii. Indultunk meg Edelénből, mentünk által az Sajón Kazánál, szállottunk meg kazai réten Putnokon alól az Sajó mellett.

14. die Junii. Mentünk feljebb Putnok mellett el; szállottunk mező táborban Hamma*) nevü falu mellett feljül, mező táborban az Sajó mellett.

15. die Junii. Mentünk az panyiti rétre Gömör vármegyében**). Balog vára is közel ide, jól látni az várat.

16. die Junii. Itt Panyitnál voltunk táborban. Ezen nap akará urunk ő nagysága Balog várát lőtetni.

17. die Junii. Indultunk meg innet az panyiti táborból; mentünk az rima-szombati rétre táborban.

18. die Junii. Itt voltunk az Rima-Szombatnál. Ezen nap adá az úr Béldi János uramnak az vice kapitánságot. Adák meg feleségem levelét ezen nap.

19. die Junii. Szállottunk ide Fülek mellé az rétre táborban. Ezen az napon urunk ő nagysága, generalis uram Rima-Szombatban hála.

20. die Junii. Itt Fülek mellett voltunk táborban. Ezen éjjel a német és székely gyalogokkal felégetők Füleknek az városát. Az szegény Márk Györgyöt ezen éjjel lövék meg ágyú golóbissal az lábát.

21. die Junii. Itt Fülek alatt voltunk táborban.

22. die Junii. Szállottunk ide Littke nevü falu mellé az rétre mező táborban.

23. die Junii. Mentünk Szurdok mellé mező táborban.

24. die Junii. Szécsén mellé szállottunk.

25. die Junii. Indultunk feljebb Szécsén mellől, szállottunk Szécsén Gyarmat közé mező táborban.

26. die Junii. Jöttünk ide Gyarmat Palánk közé, szállottunk táborban. Itt igen jó fünk volt ezen nap, mert lőn esőnk. Igen nagy szárazság volt sok üdőtől fogva; rettenetes porban jártunk.

27. die Junii. Palánk mellé jöttünk táborban.

*) *Hamva* falu Gömör vármegyében a Sajó völgyén.

**) *Uza-Panyit* falu Gömörben a Balog völgyén.

28. die Junii. Jöttünk ide Palánk Léva közé mező táborban, az nádasi völgyben.

29. die Junii. Jöttünk ide Bád[1]) mellé az rétre; igen nagy rekkenőségünk volt ezen nap. Bád jó mezőváros. Boér Györgyöt itt verték vala meg.

30. die Junii. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által az Gram[2]) vizén; szállottunk meg az réten Szent-Benedek mellé. Ma adák meg Szent-Benedeket urunknak ő nagyságának; ma hódola meg Léva is. Itt már Máttyus földe.

1. die Julii. Mentünk Gimes[3]) vára mellett el; szállottunk meg az rétre.

2. die Julii. Mentünk Apony vára mellé; szállottunk meg közel hozzá az rétre.

3. die Julii. Jöttünk Nagy-Taplocsán[4]) mellé; az vára is csak közel. Az Nyitra vize mellé szállánk.

4. die Julii. Itt Nagy-Taplocsánnál voltunk táborban. Ezen nap egyeze meg az svéciai had Duplással[5]), az generállal, az mi kegyelmes urunkkal. Vendéglé meg ma urunk ő nagysága őköt, kapitányokat, hadnagyokat; volt igen derekas lakadalom.

5. die Julii. Itt voltunk Nagy-Taplocsánnál.

6. die Julii. Itt mulattunk Nagy-Taplocsánnál mező táborban.

7. die Julii. Indultunk meg Taplocsántól.

8. die Julii. Jöttünk az Vág vize mellé; Galgóczon feljül szállottunk táborban.

9. die Julii. Urunk ő nagysága itt az Vág mellett marada; münköt ő nagysága Nagy-Szombathoz külde generalis urammal

[1]) *Báth*, szerzőnk leirása szerént *Baad*, mezőváros Hont vármegye éjszaki részében.

[2]) Magyarosan ejtve *Garam* vagy *Garan*.

[3]) Benkő másolatában *Gunes uara* áll, s ezt ő *Gunes várának* olvasta: de hogy ez kézzelfogható hibás olvasás s az eredetiben *Gimes* állott, bizonyos.

[4]) Szerzőnk a Nyitra megyei *Nagy-Taplocsány* mezőváros nevét itt *Nagy-Taploczian*, alább többször *Tabloczian* s legutóbb egy helyt *Tablonczia* alakban is irta.

[5]) Igy ejtette és irta a törzsökös székely Kálnoki *Douglas* svéd tábornok idegen hangzású nevét.

ő nagyságával, Kemény János urammal és az svét generállal Duplással. Mihelyt oda juttunk Nagy-Szombathoz, kétszer meglövék az oldalát s megadák.

10. die Julii. Az úr Rákóczi Zsigmond uram ő nagysága, Kemény János uram, Duplás, bémenének Nagy-Szombatba ebédre.

11. die Julii. Vissza tértünk egy falucskába, ott háltunk. Az úr ő nagysága engem hagyott vala az székelység előtt, mivel Dániel János uram és Béldi János uramék Nagy-Szombatban maradtak.

12. die Julii. Jöttünk vissza, az urunk táborába vissza.

13. die Julii. Jöttünk Szomolyán [1]) nevü vár alá.

14. die Julii. Jöttünk által az Fejér hegyen; Éleskő és Korlátkő várak mellett jöttünk el; Szenicze nevü városba jöttünk hálni. Az egész hadak mind ott háltanak; mi is Henter Péter urammal egy malomban voltunk szálláson.

15. die Julii. Jöttünk Szakócza mellett el és Holicsi nevü város mellett. Szállottunk az Morva vize mellé táborba.

16. die Julii. Jöttünk által az Morva vizén Hodolinon[2]) által, jöttünk az malom zsilipin az hídon. Ebben az malomban tizenhét kerék forog.

17. die Julii. Jöttünk ide Leányvár [3]) mellé; az Di-

[1]) *Szomolyán* Pozsony vármegyében a Fejér hegy innenső oldalán esik, közel a Fejér hegyen túl fekvő Éleskő és Korlátkő várakhoz. Ma mind e három vár romban hever.

[2]) *Hodonin* maig is használt neve a Holicscsal szemben a Morva partján fekvő *Göding* morvaországi városnak.

[3]) Mely helységet kelljen e morvaországi *Leányvár* alatt érteni, biztosan meg nem határozhatjuk. Hogy e helynek eredeti igaz neve más volt, s csak a magyar köznép nevezte *Leányvár*nak, gyanithatjuk Henter Péter jegyzetéből, melyet Benkő előbeszédébe egész kiterjedésében átirt. E jegyzet ezen szavai: „*in castris Ser. Principis Trans. ad Oppidum Piricly sub ..... vulgo Leányvár positis*, e helyet *Piricly* mezőváros mellé helyezik, melyhez hasonló nevü várost Morvaország Gödinggel határos vidékén hijában keresünk. Beirta-é jegyzetébe Henter a népiesen *Leányvár*nak nevezett hely eredeti nevét, s azt Benkő mint kiszakadtat vagy olvashatatlant hagyta-é ki, vagy már maga Henter hagyta ki ez idegenszerü nevet, az eredetit nem láthatva,

an [1]) vize mellé szállottunk mező táborban az rétre; ezen éjjel én állottam estrázsát.

18. die Julii. Itt Leányvárnál voltunk mező táborban.

19. die Julii. Generalis uram ő nagysága mene Berenhez[2]) az svéciai fő generalishoz Tortezonhoz [3]) Kemény János urammal együtt. Voltunk itt Bécsen feljül öt mélyföldnyire.

20. die Julii. Itt Morvában az Leányvár mellett voltunk táborban. Mentünk Béldi János urammal egy város látni, az mely várost hínak Lednicze városának, mely várost bírt Likhisstaner [4]). Az város csudálatos szép; az várában vagyon három rend házak, egyik sor házak csudálatosan csinált zölden, másik házaknak az oldala sárga, harmadik sor házaknak az oldalai veres; egy boltnak az oldalát csinálták kovácsi kőből, virágokra rótták ki. Az vár mellett vagyon csudálatos szép virágos kert, kinél ember már szebbet nem láthatott; mely kert három részben, az közepi feljebb, annál alább az másik, az harmadik alább; az alsóból az második kertben faragott kő garádicson mennek fel, az másodikban, harmadikban is az szerint; de igen csudálatos kőből kifaragott kő emberek vagynak egy héján negyven. Azok pediglen kő lábokon állanak a kertnek az utczáinak szegeletin; azokat ugy faragták, mintha ugyan kaczagnának egyik az másikra; hármát az faragott képnek csinálták kilencz száz tallérért. Az kertben vagyon többi között egy igen szép pincze sza-

nem határozhatjuk el. Csak annyit állithatunk biztosan, hogy e helység, melyet szerzőnk Morvában s Bécsen feljül öt mérföldre (természetesen magyar mérföldre fekvőnek ir, Gödinghez nem messze Morvaország legdélkeletibb szegletében esett. Itt találjuk egymáshoz közel a Taya folyó mellett *Lundenburyot* és *Landshut*-ot, melyek közzül valamelyik nevét gondolhatjuk a magyarositott *Leányvár* név alatt lappangani.

[1]) E viz alatt a Morvaország déli részén folyó s a Morvába szakadó *Thaya* értendő.

[2]) Naplóirónk a *Brünn* nevet itt *Beren*-re, alább mint látni fogjuk *Berend*-re is magyarositja.

[3]) *Torstenson* svéd tábornok, ki ekkor Brünnt, szerzőnk szerint *Beren*-t, már huzamosabb idő óta vivta.

[4]) Igy irja szerzőnk a magyar nép kiejtése után a *Lichtensteiner* (*von Lichtenstein*) nevet.

bású, az melyet neveztenek pokolnak; de ez igen szép hideg nyárban, boltos, mintha lecsepegőleg állana darázskő módra hegyesen; igen szép mulató hely. Ez kertben vagynak narancsfa, czitromfa, fügefa, több csudálatos sok fák. Oly kert, hogy az ember meg sem tudja írni az ő szépségit. Madarak háza is vagyon benne [1]).

21. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

22. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

23. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

24. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

25. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

26. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

27. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

28. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

29. die Julii. Itt voltunk Leányvárnál. Ezen nap mentünk vala Székely Boldizsár urammal, Henter András, Henter Péter uramékkal Puszta Pest [2]) látni. Míg visszatértünk az táborba, addig generalis uram az hadakkal ment az urunk táborához, mivel rosz hír futamodott volt; csak az cseléd maradt az táborban.

30. die Julii. Itt voltunk Leányvárnál mező táborban; volt igen meleg időnk.

31. die Julii. Jöve meg generalis és Kemény János uramék az urunk ő nagysága táborából.

1. die Augusti. Itt voltunk Leányvárnál.

2. die Augusti. Itt voltunk Leányvárnál mező táborban. Urunk ő nagysága is ma mene az ledniczei kert látni az urakkal együtt.

3. die Augusti. Jöttünk el Leányvár mellől, mentünk Podvina [3]) város mellé mező táborba.

---

[1]) Ezen morvaországi *Lednicze* város és vár hol fektét nem határozhatjuk meg, miután ma Morvaországban ily nevü helység nem létezik. — Talán a Nicolsburg mellett fekvő *Klentnitz* értendő alatta, melynek közelében Rosenstein régi várrom fekszik.

[2]) Hasonló nevü helységet ma Morvaországban nem találunk.

[3]) E város Morvában, a magyar határszélhez közel fekütdt; mert mint alább aug. 21-re olvassuk, innen a tábor megindulván még az nap átkelt Magyarországba a Morva folyó bal partjára. A *Podvina* helynevet azonban Morvaország e vidékén hasztalan keressük.

4. die Augusti. Itt Podvina mellett voltunk. Ezen nap estve küldött urunk ő nagysága Bécshez csatára Kemény Jánossal, Duplással és Béldi János uramékkal; egész éjjel mind mentünk viradtig; mentünk igen szép városok mellett el, egyikét híják Ladenburk, másik várost híják Ranenspurk *). Ez az Duplás harmadik fő generalis svét kapitány igen szerencsés vitéz ember.

5. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

6. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

7. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

8. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

9. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

10. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

11. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

12. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

13. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

14. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

15. die Aug. Itt Podvinánál voltunk. Ez az Podvina városa Morvában vagyon. Mi olta az Morva vizén által jöttünk, Berend**) városát és várát vitatta, lőtette, ma tizennégy hete hogy lőtetti az svét genenál. Tortezonhoz az székely gyalogokat is mind oda küldé urunk ő nagysága, az lövő szerszámoknak is nagyát. Lőn ezen nap esőnk.

16. die Aug. Itt voltunk Podvinánál táborban.

17. die Aug. Itt voltunk Podvinánál. Ma mentem vala Berendhez, az mely várat, várost az svétek vinnak. Ott háltam.

18. die Aug. Jöttem vissza Berendből ide az táborba. Ez nap adták meg feleségem levelét.

19. die Aug. Itt voltunk Podvinánál táborban.

20. die Aug. Itt Podvina mellett voltunk táborban. Ezen az napon az mi kegyelmes urunk ő nagysága lőn szemben az svét generállal Tortezonnal Lednicze városában, az hol az szép kertet láttam vala. Urunk ő nagysága ezen éjjel ott hála.

---

*) E két város alatt a Bécstől éjszakra eső *Rabensburg* és *Ladensdorf* helységek értendők Alsó-Austriában.

**) *Brünn* nevét naplóirónk a magyaros kiejtést követve *Beren*-nek, itt egy pár helyt *Berend*-nek irta.

21. die Aug. Az irgalmas kegyelmes úr Istennek kegyelmes akaratjából ma indultunk haza Erdélybe Podvina mellől; jöttünk által az Morva vizén; háltunk innét az Morva vize mellett. Az úr Istennek ő szent felségének áldassék az ő neve érette, hogy az szent békesség végben mene. Isten ő felsége meg adá érnem; még eddig ebben az útban jó egészséget adott. Az svéciai hadak is ma váltanak el tőlünk igen nehezen; igen kivánják vala itt maradásunkat. Morvát, Eslésiának egyik részét eljárók, Austriának is egyik részit.

23 die Aug. Jöttünk haza felé; Szenicze város mellé szállottunk mező táborban, mely városban felmenetelünkkor is az városában szállottunk vala meg. Mostan az réten háltunk.

24. die Aug. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által vissza haza felé az Fejér hegyen. Háltunk itt az mező táborban Szomolyán vára mellett. Az szegény Harkó Márton ma hala meg szintén vecsernyekor.

25. die Aug. Jöttünk Nagy-Szombat mellett el; egy kis falucska mellett voltunk táborban; Nagy-Szombatot jobb kézre hagytuk. Ma vittük bé Galgóczra az szegény Harkó Mártont; temettük el az barátok templomában; igen tisztességesen temették az barátok, barát vala csak pap öt.

26 die Aug. Jöttünk által az galgóczi hídon, az hadakkal együtt az város között; jöttünk által hálni ide Nyitra városa mellé.

27. die Aug. Jöttünk által az Nyitra vizén Nyitra mellett. Ezen nap meg akartunk az Párkán hadával*) vini, de elmene előttünk Érsek-Ujvárhoz. Jöttünk ide hálni mező táborba Verebély mellé. Ezen nap volt igen rekkenőség; reggel azért lőn egy kicsid eső.

28. die Aug. Ide jöttünk Léva mellé mező táborba; itt háltunk. Ma jöttünk által az Gram vizén Isten kegyelmes akaratjából. Ma délig igen meleg lőn, rettenetes poros idő, dél után estig eső lőn.

29. die Aug. Jöttünk Léva Palánk közé mező táborba. Ez nap igen meleg lőn.

*) Ezen hadon igen hihetőleg a Párkányon tanyázó német katonaság értendő.

30. die Aug. Jöttünk ide Palánk mellé, mező táborba szállottunk. Ez nap igen meleg üdönk lőn.

31. die Aug. Jöttünk Palánk mellől Gyarmat mellett el; háltunk Szécsén mellett csak közel. Itt ezen nap igen rosszúl voltam, az vér volt rajtam. Bízom az úr Istenben ő felségében, hogy ez nyavalyából meggyógyít. Ezen az napon homályos napunk lőn.

1. die Sept. Jöttunk ide Losoncz mellé mező táborba; itt háltunk. Voltam igen rosszúl az vér miá.

2. die Sept. Az mi kegyelmes urunk elvált reggel tőlünk; ő nagysága Tokaj felé mene; minket ő nagysága Kassa felé bocsáta az székelységet; előttünk Huszár Mátyás uramat hagyá ő nagysága; Béldi János uram is Váradra mene; én voltam az Három széki hadak mellett. Ezen éjjel háltunk Rahaz[1]) mellett mező táborban. Ezen éjjel eső lőn igen szép.

3. die Sept. Jöttünk ide Gömör nevű város mellé, az Sajó mellett szállottunk, itt háltunk. Volt ma igen meleg üdő.

4. die Sept. Jöttünk ide Szád vára mellé közel. Volt ez nap esős időnk.

5. die Sept. Jöttünk ide Somodi[2]) mellé mező táborba. Ezen napon is esős időnk lőn.

6. die Sept. Jöttünk ide Misle[3]) mellé az rétre. Itt Mislén lakott Darkó János, az nagy-ajtai.

7. die Sept. Indultunk elébb, jöttünk Szaláncz vára mellett el; jöttünk hálni Horra[4]); itt igen halnak az pestisben. Ezen az napon kezdetünk falukra quartérra szállani. Huszár uram Terebesen hált.

8. die Sept. Jöttünk az Nagy-Mihályi László uram jószágába Sáros-Revisnyére[5]); itt háltunk. Nagy-Mihályi uramnak itt

[1]) *Rahó* falu Gömör vármegyében a Rima völgyén, Losoncz és Sajó-Gömör között.

[2]) *Somodi* falu Abaúj vármegye legszélén Sepsi és Torna mezővárosok között.

[3]) *Felső-* és *Alsó-Mislye* Abaújban Kassától délre másfél mérföldre.

[4]) *Hór* falu Zemplínben Gál-Szécs és Nagy-Mihály között.

[5]) *Sáros-* vagy *Alsó-Reviscse* Ung vármegyében Szobránczhoz nem messze.

közel Hamainon [1]) vagyon igen szép udvarháza; becsülettel gazdálkodott ő kegyelme nekünk. Huszár uram Nagy-Mihályon hála ez éjen.

9. die Sept. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából Ungvár városán által. Huszár uram ott hált Ungváratt, mi itt háltunk Kerekvízen [2]) az Homonnai jószágában.

10. die Sept. Jöttünk hálni Androsóczra [3]), Huszár uram hált Szerednyén [4]). Itt Andróczon volt igen jó quártélyunk.

11. die Sept. Jöttünk el Munkács vára mellett el az városon által. Itt az városon véteté urunk ő nagysága el az harangokat, az melyet Morvából hoztunk vala. Az munkácsi gyalogok sokat veszekedének velünk. Hálni jöttünk Kövesdre [5]).

12. die Sept. Hálni jöttünk ide Nyaláb vára mellé csak közel az Tisza parthoz [6]). Kapun [7]) nevü faluban háltunk, igen ocsmány faluban. Volt ezen nap igen esős időnk.

13. die Sept. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából Máramarosba. Mentünk bé Bethlen István uramhoz Huszt várába. Voltunk ebéden ő nagyságánál Huszár Mátyás és Dániel János uramékkal; estvére jöttünk ide Taraczköz nevü faluban. Ezen az napon esőnk volt; az Tiszán is ezen az napon jöttünk által Taraczközön feljül.

---

[1]) *Hanajna* falu Ungban Sáros-Reviscséhez közel.

[2]) *Kerekvíz* nevü helység hazánkban nincs; hanem találunk Ungban *Kereknye* nevü falut. — A *Kerekuizen* leirás Benkő másolatában talán tévedés *Kereknien* (Kereknyén) helyett.

[3]) *Andrasócz* Ung vármegyei falu Szerednyéhez egy órára.

[4]) Benkő másolatában, mint látszik, későbbi bepótlással irva, *Sereben* áll; hogy azonban e Benkő előtt nehezen olvasható és hibásan másolt helynéven az Andrasóczhoz közel eső *Szerednye* értendő, bizvást állithatjuk.

[5]) *Kövesd* Bereg vármegyének Ugocsával határos szélén eső falu.

[6]) Benkő *Pasa* partot másolt és olvasott. De hogy a Tisza parthoz közel romban fekvő *Nyaláb* vár szomszédságában más folyóról mint a Tiszáról naplóirónk nem szólhatott, bizonyos, s igy a helyes *Tisza* olvasást bátran vissza mertem állitni.

[7]) *Kis-Kupány* falu Ugocsában a Tisza mellett Nyaláb vár romjához nem messze.

14. die Sept. Jöttünk ide quártélyra Gyula nevü faluba [1]), itt Máramarosban. Ebben az faluban mind nemes emberek laknak, oláhok. Ez nap homályos esőre való üdő lőn. Huszár Mátyás uram ez éjjel hála az erdő alatt Váncsfalván [2]).

15. die Sept. Itt Gyulafalván nyugodtunk quártélyban.

16. die Sept. Jöttünk által Máramarosból az erdőn; oly iszonyú rút erdőn jöttünk által, hogy ember latrabb erdőn soha által nem jöhetett; jöttünk hálni Oláh-Láposra. Huszár uram ekkor hált Magyar-Láposon.

17. die Sept. Décsére jöttünk hálni Apafiné asszonyom falvába; ezen éjjel és nappal igen esett.

18. die Sept. Jöttünk hálni Besztercze vidékire Besenyő faluba; ezen az napon is igen sok esőnk lőn.

19. die Sept. Itt az quártélyban nyugodtunk. Magam Huszár Mátyás uramhoz mentem Abafájára.

20. die Sept. Jöttünk ide Régenben; ezen éjjel itt Régenben háltunk.

21. die Sept. Nagy-Kendre jöttünk hálni.

22. die Sept. Jöttünk hálni Zsomborra.

23. die Sept. Az mindenható Istennek kegyelmes akaratjából érkeztem haza miklósvári házamhoz jó egészségben, feleségem is és gyermekim is tűrhetőképpen vagynak, melyért áldassék az úr Istennek szent neve érette örökkön örökké. Ámen.

---

[1]) *Gyulafalva* Máramarosban Szigettől délre.

[2]) Benkő itt is hibásan másolt *Vinczfalua*-t *Vanczfalua* helyett.— *Váncsfalva* Máramarosban közel esik Gyulafalvához.

Kálnoki István jegyzetei.

I.

Anno 1637. 20. die Aprilis. Adá az úr Isten ő szent felsége az nagyobbik leánykánkat Katót hétfőn ez világra, melyért áldassék az úr Isten neve érette örökkön örökké.

19, Julii kereszteltettem meg itt köröspataki házamnál tizenhárom hete korán *).

II.

Anno 1646. 14. die Aprilis. Isten kegyelmes akaratjából kezdettem az hitván köröspataki házam körül egy kőkeritést rakatni négy szegben, melyet Isten akaratjából akarok ez könyvben feljegyezni, az vagy vonni hány nap rakathatom; valamennyi nap, annyi kottával **) irom le, mely ez képpen kezdetik: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21, 22. 23. 24. 25.

Anno 1647. 16. Maji kezdettem Isten akaratjából az házam körül való kőkeritéshez; ennyi nap dolgoztanak rajta: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

*) Egy czédulán, mely a naplóba csak kivehetőleg volt betéve, erre nézve ezen jegyzet állt: „Anno 1637. die 20 Aprilis született nagyobbik leánya Kálnoki István urnak Köröspatakon hétfő nap, kit is 19. Julii ugyan köröspataki házánál megkereszteltete Katának, midön tizenharmadik hetében járna a kisasszonyka. Ez volt Csáki Lászlóné."

**) Azaz számjegygyel.

Anno 1648. 28. die Aprilis kezdettem esméglen rakatni az köröspataki házam körül az kőfalat; ennyi nap rakattam az falat IIIIIIIII.

Anno 1649. 27. die Octobris ennyi napon rakattam falat, ugymint 2 nap; mivel ez esztendőben 4. die Martii indultunk Konstantinápolyban, augustusban jöttünk ki, ezért nem volt módom az épitésben.

III.

Anno 1648. 2. die Maji kezdettem el az miklósvári kőházat rakatni, rakattam ennyi nap, az mennyi vonás ide alább vagyon IIIIII.

Anno 1649. die 5. Novembris. Rakattam négy nap ez esztendőben; azért nem rakathattam több napon, hogy voltam Konstantinápolyban, ... die mentem bé, 2. die Augusti jöttünk ki.

Kálnoki Sámuel jegyzetei.

I

Anno 1669. die 2. Sept. Isten ő felsége adott egy kis leányt feleségemnek Erkeden. Kereszteltettük Szent-Györgyön die ... Novembris. Keresztapja Haller Pál uram ő kegyelme és Bodoni György uram. Neve Sófia *).

Anno 1670. Isten ő felsége ada egy kis leányt feleségemnek, die 30. Julii. Kereszteltettük azon napon estve Katának, mivel hogy kételkedtünk élete felől, Köröspatakon.

*) A fentebb is emlitett czédulán erre vonatkozólag e volt jegyezve: „Anno 1669. die 2-a Septembris nascitur filia Samuelis Kálnoki in Erked, in curia Domini Stephani Lázár, et baptizatur in Szász-Szent-György penes Sz. Mihálytelke, levantibus patrinis L. B. Paulo Haller de Fejéregyháza et Domino Georgio Bodoni, nomine Sophia Kálnoki, dein conthoralis Johannis Boldogfalvi."

II.

Anno 1670. die 3. Junii. Isten ő felsége kegyelméből kezdettem épittetni az pogányok tüze által megromlott kőröspataki házamnak falait második contignatióra. Isten ingyen való jó voltából légyen épitője, az királyi prophétával kivánván azt, mivel hogy

Nisi Dominus aedificaverit domum,
In vanum laborat, qui aedificat eam.

1. Igen alkalmatlan esős idők miatt rakattam akkor csak nyolcz nap, félben hagytam s mentem Petki uram lakadalmába.

2. Másodszor fogattam az épitéshez die 17. July anno praescripto. Rakattam 13 napok alatt. Gerendáit faragtatván, egyéb fáit szállittatván, 2. Aug. végezvén az bolt felett való falait, die 14. Augusti kezdettem az koszorúfáit felvonatni. Die 16. Augusti szarufáit vonattam fel. Die 18. Augusti kezdtem zsendelyeztetni. Die 23. Aug. nagy részét bézsendelyeztettem. Die 6. Octobris és azon az héten zsendelyeztettem. Die 17. Octobris lett vége az zsendelyezésnek.

3. Die 24. Novembris kezdtem alsó házakat tisztittatni, padoltatni. Die 6. Decembris rakattam kemenczét az feleségem házában, és die 12. ejusdem mensis költöztünk beléje.

SEGESVÁRI BÁLINT
KRÓNIKÁJA.

1606—1654.

Ismertetve s jegyzetekkel világositva közli

JAKAB ELEK.

Előismertetés.

E krónika néhány évvel ezelőtt kövendi pap és aranyosköri unitárius esperes, néhai Kozma Gergely könyveivel együtt jutott a kolozsvári Unitarium Collegium könyvtárába; nem önálló, hanem egy, 50—60 negyedrétívből álló történelmi adatgyüjtemény alkatrésze, czím és tartalommutató, sőt— minthogy a könyvtár ezen része most van rendezés alatt — szám vagy bármi megjelölés nélkül. Első tekintetre tehát azt sem tudhatni: ki gyüjtötte s mi czélból? honnan, minő forrásból valók s mennyire hitelesek az abban levő adatok? Én e gyüjteményt bővebben vizsgálván, alapos okok nyomán meggyőződtem arról, hogy azt történetirási kútfő, anyag gyanánt, saját czéljára tordai unitárius iskolaigazgató — Rector — s később bágyoni pap és aranyos-egyházköri jegyző Kénosi Tősér János, a XVIII század első felében vagy a kolozsvári Unitarium Collegium, vagy a tordai Gymnasium XVI századbeli irodalmi ritkaságokban egykor bővölködött könyvtára valamely gyüjteményéből, tán éppen az eredetiből, vagy az iró Segesvári Bálint valamely örököse levéltárában levő példányból részint maga irta le, részint másoltatta; de — a mint e krónikában előforduló saját kezü javitásai mutatják— az eredetiekkel, vagy a melyekből a másolás történt, gondosan összevetette s a másoló nem egy hibás olvasását megigazitotta. Együtt XIX darab, részint hazai köz-, részint unitárius egyháztörténelmi adat van e gyüjteményben, s az

ismertetés alattinak, szám szerint a XII-diknek czímét Kénosi saját kezével igy irta be: „*Ex MS. Valentini Segesvári, civis Claudiopolitani sunt haec scripta.*“ S ez után kezdődik maga a krónika más által irva — de Kénositól sok helyt megigazitva — igy: „1606. 25. octobris csinálták fel az Bocskai uram czímerét az Eppel János háza falára“ s. a. t.

Hogy e gyüjtemény a Kénosié, számos adatok bizonyitják, melyek közül a három főbbet megemlitem. Egyik az, hogy én Kénosinak saját kezével irott több eredeti művét ismerem, olvastam, egy párból hiteles másolatot is birok, saját kezü aláirásait több helyt láttam. Második: ő „*De Typographiis Unitariorum*“ czimü kézirati művében Segesvárira kétszer is hivatkozik. Harmadik az, hogy magában e gyüjteményben szinte fele rész az ő saját kezével van irva, melyek közül a legutolsót ily czim alatt találandja meg, a ki azt figyelmére méltatja: „*Nomina propria Virorum* *) etc. Collecta et scripta Ao 1750. diebus 2.3. etc. sept.“ Ezután rövid előszó, mely igy záródik be: „*Collegit inter otia Johannes Kénosi.*“ Miért is én e gyüjteményt rövidség tekintetéért *Kénosi-Codex*-nek nevezem, s remélem, hogy nem sokára valamely ehez hasonló becsü folyóiratban — őt mint irót, Codexét mint nevezetes adatok tárát, ismertetni alkalmam és szerencsém lesz.

Azon támasztható kérdésekre: mennyiben lehet hiteles Kénosi és szóban levő krónika-másolata s átalában a Kénosi-Codex? szolgáljanak felvilágositásul a következők:

Kénosi a XVIII. században élt unitárius tudósok és irók egyik legalaposabbika és munkásabbika volt; de a mint ők ugy müveik is pártfogók és nyomda hiánya s saját szegénységök miatt ismeretlenek maradtak. Ő — ugy látszik — már deák korában hajlammal birt a történettel foglalkozásra, s e végre jókor olvasáshoz kezdett, a collegiumi anyakönyvekből s más tudományos müvekből

*) Ez igénytelen czim alatt a magyar tulajdon neveket t. i. férfiak, nök, városok, országok, hegyek és folyóvizek hajdani magyar elnevezését illetőleg oly nevezetes töredék rejlik, mit — ha egykor közöltetni fog, — hiszem, hogy a hajdankori magyar irodalom barátai és müvelői elismeréssel fognak fogadni.

Közlő.

jegyezgetett, adatokat gyüjtött; 1734-n a tordai Gymnasium igazgató tanárává választatván, ott léte alatt 1755-ig számos kisebb-nagyobb müvet irt: egyik *azon Gymnasium történetét*, másik az *Unitáriusok nyomdáit illeti*, harmadiknak czime: *Brevis Relatio Reformationis per Martinum Lutherum tentatae* sat. Itt gyüjtötte fenemlitett Codexét s hihetőleg még többet is. Innen 1755-n. aprilis 30-n bágyoni papságra vitetvén, ott kezdett legnagyobbszerü művéhez t. i. az *Unitárizmus s jelesen az unitáriusok Egyháztörténelme megirásához a legelső keresztény századoktól kezdve, a reformatio korszakán út, a maga koráig*, mely művét három főrészre osztván, az elsőt egészen bevégezte; a második és harmadik részt folytatta tudományos hajlamaira nézve, valamint hivatalában is utóda, sőt — ugy kell lenni — történelmi készleteinek is örököje, bágyoni pap és aranyos-egyházköri jegyző, Fosztó Uzoni István, a kinek művét 1777. innen folytatta aranyosszéki pap s esperes Kozma Mihály, s ennek fiától került a Kénosi-Codex emlitett Collegium könyvtárába. Én e körülmények közt az összefüggést természetesnek találom: Kénosi egyebek közt e Codexet is történelmi előkészületül szerezte meg egyháztörténelme megirhatására, halála után müve és anyagai szállottak hivatali utódára, Fosztóra, erről Kozma Mihályra és Gergelyre; kik valamennyien azon vidéken voltak tekintélyes papok és történetbuvárok, s elvégre a legutósótól igy került mai helyére.

Ez adatokból kitünik, hogy a Segesvári Bálint krónikáját vagy eredetijéből, vagy egykoru másolatból szakértő hiteles egyén másoltatta le, olvasta összze s tartotta fen számunkra. Sajnálnunk kell, hogy fel nem jegyezte: kitől, minő példányból lőn a másolás? az iró eredetijéből-é vagy más egykoruéból? csak annyi volt-é a kronika, vagy több is? hol van eredetije s. a. t.? Azonban — ugy vélem — megrovás helyett méltánylást érdemel, hogy igy is fentartotta. Ki tudja, előkerül-é valamikor eredetije?! Az a figyelmes, részletekre kiterjeszkedő megvizsgálás s kijelölése annak: ha valamely adat eredetiből vagy másolatból iródott le, megvan-é, s hol feltalálható — csak, a legújabb időben nálunk is fejlődni kezdett, kritikai történeti-iránynak tulajdonitandó, mely éppen a mily szükséges alapos történetirásra: oly sokáig volt irodalmunkban mellőzve.

E krónika fentartóját illető adatimmal, fájdalom! nincs arányban annak irójáról való tudomásom. Saját irásából látni fogja az olvasó azt, hogy kolozsvári szász eredetü polgár és unitárius volt. A reformatio kezdetén Kolozsvár lakói — a többségben levő szászok szintugy mint a magyarok — nagyobbára lutheránussá s később unitáriussá levén: ámbár egy rész időteltével ismét korábbi vallására viszszatért, mindazonáltal nemzetiségi tekintetben többnyire ugyszólván átalakultak s erkölcseikkel együtt nevöket is megmagyarositották. Igy lettek azon korban a Barth-nemzetségből a *Szakál*,—Heltauerből *Heltai*, Bogner-ből *Gilyén*, Raviusból *Szörös*, Hechtből a *Csuka*-nemzetségek; sőt hogy krónikairónk neve is korábban *Schaesburger* vagy *Schneider* lehetett s csak később lőn az Segesvárira változtatva, bizonyitja saját irása, jelesen azon 1631-ről feljegyzett tény: hogy „*ecsét Segesvári Lőrinczet a szász Nation december 26-kán városul sáfár polgárrá* (város gazdává) *tették*“; más helyen pedig igy ir: „*1633. 23. junii menének ismét újólag német papért Lengyelországban, ugymint szász Nation Segesvári Szabó Lőrincz* s. a. t.“ Polgári sorsát s unitárius voltát mutatja ezek éedekei iránti élénk rokonszenve s a nemességre és más vallásuakra vonatkozólag itt-ott tett — csak azon kor nagy és mély vallási mozgalmaiból megfejthető — több észrevétele, mondhatni szenvedélyes kitörései.

Hogy szinte az egész tárgyalt korszakról mint szemtanu saját tudása után szól, mutatják a feljegyzett események. Krónikája ugyan is kezdődik 1606-on, s már 1608-n igy emlit meg egy eseményt: „*1608. jul. 17. mene a mi papunk — — — — Lengyelországban* sat.“ 1619-ről megint igy ir: „*martius 17-én jöve meg Kolosvárra urunk ö Nagysága.*“ Az 1633-kán uralkodott pestist igy jegyezte fel: „*1633. juliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ig; az kikre számot tartottam bizonyosan, az városból az thordai utczai ajtón kihordottak nro 1098-at* sat.“ Annak, hogy 1633-tól 1653-ig semmit sem jegyzett fel, valamint, hogy 1653—54-ről csak egy pár jegyzést tett, okát nem tudom.

Még csak e krónika történelmi értekét s az abban levő irásmódot illetőleg van némi észrevételem. Az első nem abban áll, mintha eddig nem ismert korszakot tárgyalna; van arról már elég adat közölve Borsos Tamás, Mikó Ferencz, a még kiadatlan Laskai János és Nagy Szabó Ferencz krónikáiban, valamint az éppen e kötetben levő Haller Gábor naplójában is; becsessé teszi az, hogy Segesvárinak, mint kolozsvári születésünek, álláspontja, figyelme és reflexioi köre egészen szülővárosában határozódván: azt illető számos eddig ismert történelmi adatot megigazit, másokat határozottabban ad elő, a városban és határán levő nem egy utcza- és helynevet följegyzése által ugyszólván örökit, s történetivé tesz, sőt máshol végbemenő eseményeket is szülővárosa e korbeli történetéhez fűz. E felett a kolozsvári unitárius egyházmegye akkori belületéből is sok új és igen érdekes adatot közöl, mit kivált az egyházi történetirók érdekkel és haszonnal fognak olvasni. Az irásmódra nézve azon szókat, szólásformákat és mondatfüzést, melyek azon kor sajátságainak bélyegét magukon viselik, a minők p. o. az magyarok, az katonák, esmég, kedig, templonba (templomban helyett), Kolozsvár kérni (felkérni Kolozsvárt helyett) sat. érintetlen hagytam; a leirást illetőleg, mint a mely a krónikánál egy századdal későbbi, és sem nem a Segesvári, sem a Kéri osi irása, sőt a másoló leirásbeli következetességét s bizonyos elvekkel birását sem mutatja, azon elvet követtem, hogy a mely szót egyszer jól, maskor roszúl, változtatva ir, én másolatomban a jobbikat tartottam meg, p. o. Kassát egyszer irja K-val, máskor C-vel, praedikációt néha predicationak irja, Bálintot néha Bálinth-nak, Bánffi-t néhol Bánfinak; atyja, szedtenek, haragudt, menjen helyett attya, mennyen, szettenek, haragutt sat., az ilyenekben a jobb leirásmódot tartottam meg.

Segesvári Bálint krónikája.

1606.

25. octobris csinálták fel az Bocskai uram czimerét az Eppel János háza *) falára.

---

*) Ez adat új világot vet Bocskai István születéshelyére nézve. Róla eddig csak azt tudtuk, hogy Kolozsváratt a Óvárban született, szemben azon házzal, a hol Mátyás király született; itt a ház is meg van nevezve, az t. i. az Eppel János háza volt, melyet a mult század végén a Farkas-nemzetség birt, később egy részét a Pregardt-ok vették meg, ezektől széki id. gr. Teleki József, a kinek egyik leánya jogán ma id. gr. Bethlen János birtokában van. Az Eppel-ek egyike volt hajdan a legerösb szász nemzetségeknek Kolozsvártt — hivei János Zsigmondnak; senatorok és plebanusok nem egyszer voltak belölük. A Ferdinánd és János Zsigmond közötti trónviszály alkalmával 1556—57 körül János Zsigmond a Ferdinándhoz szitó Bocskai Györgyöt magyarországi egyik jószágában elfogatván, fogságra Kolozsvárra küldötte, s az Óvárban az ugynevezett Eppel-házba záratta, mely ház a városi fogház— az ugynevezett „*torony*"— közelében volt, szemben azon óvári négyszög térrel, melynek keleti szögletén azon ódonszerü ház áll, mely ma katonai szállitó-ház, egykor Mátyás királynak volt születési s gyermekkori lakhelye, honnan—hagyomány szerint— éppen az átellenben levő Eppel-féle házban — mely a Hunyadiaknak kápolnául szolgált — jártak által imádkozni, a mit azon háznak

hajdani kápolna alaku bolthajtása csak iként is gyanittatott. Ezen ház külső oldalán e század elején, németországi némely városok szokása szerint, egy erdei tájkép volt festve, s közepén életnagyságu szarvas, a honnan „*Szarvas*"-háznak is hivatott. 1817 körül a tudós idősb gr. Teleki József kijavitatván, azon emlékköveket, melyeket 1606-ban a Bocskai György fogsága s Istvánnak ott születése emlékezeteül, hihetően a fejedelem akaratából készitettek, azon háznak kapu közi falaiba — kiújitva — a kapu-bémenetnél balra, nyugotról keletre menöleg, ismét berakatta.

Legelöl van egy hat láb hoszszu, két láb széles köven egy történeti rövid korrajz, Bocskai Györgynek az austriai házhoz való hüségét, azért való fogsága szenvedéseit, fiának születése helyét s péntek napi szerencsés történeteit illetöleg; a köven legfeljül ez áll: 16 — LECTORI — 06. Ezután ez: „*Aestuantibus armis inter Ferdinandum Imperatorem et Joannem Hungariae Regem, Magnificus Dominus Georgius Bocskajus*" sat. eddig: „PROSOPOPOEIA DIEI SUI VENERIS." Ezen túl a második, nyitott könyv forma kettös köven, melynek hoszsza ismét mintegy hat láb, széle négy láb, együtt van 30 két-soros vers (distichon), mely igy kezdödik: „*Stella micans Veneris prae stellis omnibus una, solisequa, et solis praevia, solis amor* sat". s végződik e versen: „*Tokay attribuit moenia, blanda Venus.*" A 30-k versszak végződésével nagy betükkel irva ez áll: APOSTROPHE AD DIEM VENERIS, s ezután jö három vers, mely igy kezdödik: „*Alma dies Veneris* sat". s ezen végződik: „*Annue constanter Diva! secunda gerant.*" Ezután megint e czimirattal: „AUTHOR AD DIEM VENERIS" három, két-soros vers kezdödik ezen: „*O stupor! atque o Diva dierum!*" sat. s végződik: „*Te quoties Princeps vult rediisse meus.*" Ezután a harmadik köven van a fejedelem czimere: „Koronás paizs, közbül ülő oroszlán ágaskodó helyzetben, kigyóval körítve, melynek farka szájába megy s a hátulsó lábai felé simul; első jobb lába körmeivel földnek szegzett nyilat tart, derekán egy öv forma van, melynek vége felfelé nyulik s rajta hat göcs látszik; (Nagy Iván — Wagner után — ezt irja Magyarország Családai czimerekkel és leszármazási táblákkal 1858. II. köt. 135 l., hogy farkának hat ága van, mely a Mic-bán nemzetség hat ágát jelképezné, — itt e metszésen az öv végén levő hat göcsöt lehetne annak venni); balra a nap, jobbra a hold, alább jobbról a kettös kereszt, balról a sas, még alább a négy folyam s evvel szembe a szászok hét vára."

Leghátul egy, vizirányban fekvő, hat láb hoszszu és másfél láb széles köven szószerint négy, két-soros vers van, czime: „DE EODEM SERENISSIMO PRINCIPE TRIUM DEAR. FESTIVUS DIALOGUS" kezdödik ezen: „*Maxima tres Divas* — végződik ezen: *prospera nata die*".

Mind ezeket láthatni a gr. Bethlen János óvári szeglet-háza kapuján belöl balra, nyugatról keletre menöleg. Ki van ez hibáson adva a tudós Jankovich által a Tudományos Gyüjtemény 1818-k évi I. kötete 68—73 ll.

Mivel részint a metszö, részint a nyomtató tetemes hibákat ejtett e feliratokban: ez okból Létavai Sándor kolozsvári lyceumi tanár ugyanazon folyóirat V. köt. 132—133 lapjain saját gondos összevetése és tanulmányozása után sokban megigazitotta; a melyeket én szintugy összevetvén, a következő megjegyzésekkel pótlok meg s illetöleg egészitek ki: 1.) a legelső kö rövid történetrajzába e szóban: aliquot, az *i* a köfaliraton hiányzik, a nagy L pedig forditva áll, igy: ⅂. 2.) Ugyan ott „Somliokeo" két ll-el van metszve. 3.) Ugyan ebben hátrább e tétel elöl: „multos consequenter Veneris Dies" ez elöszó: „*per*" ki van hagyva. 4.) A prosopopoeia első két-soros verse második sorában a „solis aequa" ki van javitva a Létavai megjegyzése szerint, igy: SOLISEQUA, de az E elöl az A- első oldalának újonan történt kitörlése sejdithetö. 5.) A második két-soros vers első sorában e szókat: „Quo Fautrix pretiosa suos" — Létavai igy olvassa: *o tutrix*, — mi okból? nem látom át. A köven igen tisztán van kiirva az elsö mondat-alak. 6.) a 8-k két-soros vers második sorában „injustus hinc retulisse vias" helyett „*injustas*" olvasandó, mert a köven tisztán ez van. 7.) A kilenczedik kettősben e tétel után: „causa triumphavit mea" két pont van. 8.) A 10-k kettősben az első sorban e szók után: Non habuit v— — — — kimaradott e, hátul tisztán látszó szótag: *um*. 9.) A 11-k két-soros vers után, mely igy végződik: „Dedidit Eperjes nempe Die Veneris", — kimaradott ezen vers: „Vexillum oblatum est Turcarum a Caesare munus, cum clava aurata nempe Die Veneris." 10.) És a — már igy helyre állitva — 73-k két-soros versben e szó Keovarii csak egy *i*-vel van irva. 11.) a Prosopopoeia végső kettösében: Tokay „attribuit" helyett „auribuit" van a köre metszve, mit mint a metszö hibáját, tán kijavithatá a közlö? 12.) Az „*Apostrophe ad diem Veneris*" czimü dicsvers második szakában vagy is a negyedik sorban a köven ez van: „Instar et aeternum" e helyett a közlö orthographiai tekintetben roszszul irva az értelem helyre állitása végett *es*-t nyomatott. 13.) Nevezetes, hogy Jankovich a harmadik helyen álló czimerről nem emlékezett. 15.) Az istenaszszonyok hármas dicsbeszédének sem adta hü czimét, ö igy nyomatta ki: Trium Dear. de Stephano Bocskay trialogus, holott a köven — a mint már érintve volt — ez áll: *De eodem Serenissimo Principe Trium Dear. Festivus Dialogus.*

11-ma novem. menének el az országból az pápás papok az fejedelem poroncsolatjából; kisérték az kolosvári darabontok numero 73. Nagy-Bányáig *).

Eodem anno szertelen kevés búza termett Erdélyben.

27. novembr. hozák Kolosvárra az békességes hirt.

28. novembr. tőnek igen szép prédikációt, és az magyarok szépen énekelve menének az templomban, és az nap örömet is lövének.

28. decembris**) holt meg az magyarok fejedelme Bocskai István étetés miá Kátai Mihály által Kassán.

1607.

26. januar. éjjel hora 12. fogták meg Bethlen Gábort Thordán az gubernator akaratjából.

Abból a körülményből, hogy Jankovich ezen felirásokat sem a kövek szerint nem adta, sem a czimereket tisztán meg nem határozta, azt következtetem, hogy azok neki vagy hiánosan küldödtek fel, vagy pedig — a mi szintugy hihető — régen áz emlékkövek nem mint most egymásután, hanem egymás felett voltak ilyformán: legfeljül volt a *történetrajzot* mutató kő, alatta a könyvalaku kettős köven a *Prosopopoeia,* és utána a két *dicsvers* — még alább a *czimer* s legalól a három *Istennő dicsverse.* A kövek alakja, az emlékirások összefüggése e nézetet nagyon hihetővé teszi. Mindenik kő legújabban ismét kijavittatott, s a lég nedve és porladás ellen fénymáz-festékkel van biztositva, mi a mostani birtokosok kegyeletét dicséretesen jellemzi.

*) Itt, a kézirat szélén jobbfelől, valamivel később időbeli kézirással ez van irva: „Et Anno 1603 expulerat Moses Székely, sed Basta reduxit. Scribunt Jesuitae in Calendario, Emmanuelem Niger Jesuitam 9-a junii fuisse introductum".

**) Hogy ez hibás, s e helyett dec. 29-két kell értenünk, bizonyitja Nyári Pál és Széchy György azon eredeti levele 1607-ről januar. 3-ról, melyben Kapi Zsigmondot és Lászlót, a boldogult fejedelem temetésére — mint annak tanácsosai — meghivják. *Erdélyi Történelmi Adatok*, 1855. I. kötet 314—315. ll. Továbbá Sepsi Laczkó Máté, Lorándffi Zsuzsánna udvari papjának Krónikája. *Erdélyi Történ. Adatok,* 1858. III. köt. 98. l. végre: Georgii Zavodskii, Diarium Rerum per Hungar. ab Ao MDLXXXVI usque ad MDCXXVI gestar. sat. Bél, Adparatus sat. 364. lap.

1-ma februar. láttatott három nap az égen.

11-ma[1]) februar. választotta az ország fejedelmé[2]) Rákóczi Sigmondot.

12-da februar. felemelték[3]) fejedelemségre.

Eodem anno 1-ma febr. indultak meg az megholt fejedelemmel Bocskai Istvánnal Kassáról.

17-ma februar. hozták Kolosvárra az holt testet szép czeremoniával, szép fekete hadakkal: lovagokkal, vivén az nagy templomban szép három bársony zászlókkal.

18. febr. tőnek az maga papjai szép prédikációkot, és mindennek szabad volt az holt test mellé menni látni és siratni.

19. febr. olvasák meg az Bocskai István Testamentumát[4]) az koporsó mellett az nagy templomban minden ember hallatára: kérvén mind kicsintől fogva nagyig bocsánatot, ha mit vétett ellenek, és oktatván az egész országot, mint szeressék egymást Magyarországgal egyetemben. Szép áldásokkal azután elvivén és kísérvén az városbeliekkel majd Békás-patakig: ott szép áldásokkal és sirván búcsut vevén, az előttök járók zokogván és sirván, mind férfi s aszszonyi állat elválának egymástól; holt penig meg 51 esztendős korában, regnált csak kevéssel többet egy[5]) esztendőnél.

---

[1]) E választás, az ezen évről a b. Bruckenthal-könyvtárban ma is eredetileg meglevő törvényczikkek I. pontja szerint, 8-n volt. Mike: Articuli Diaetales Principatus Transsylvaniae II. köt. 1601—1648. 122. l.

[2]) E kifejezési forma hátrább még előfordul. Sajátságos nyelvvel való bánása ama kornak!

[3]) Ugy látszik, ez alatt a beigtatás — inauguratio — van értve.

[4]) Lásd ily czímü könyvben: Silloge Actorum Publicorum, quae celebris suo merito Pacificationis Viennensis Anno MDCVI initae Historiam, Articulorum ejusdem sensum, et denique universam Constitutionem Inculenter illustrant sat. Opera ac Studio *Victorini de Chorebo* (Nicolai Sinai) Philohistoris MDCXC etc. 6—79 ll.

[5]) Valamivel későbbi kézirás szerint az *egy* helyett ez van oda irva: *két* — az az két év; de hibásan, mert Bocskai két évig sem volt fejedelem. Megválasztatott ugyanis 1605-n az aprilis 17-kére Kas-

22. febr. temették el Gyula-Fejérváratt.

Pünkösd napján estve 7 és 8 óra közt jöve bé Homonnai Bálint közép kapun, szálla Filstich Péter uramhoz az Kamara-ispánhoz.

Másodnapján ment ismét el Fejérvár felé 8 órakor reggel, az prédikácziót előbb meghallgatván az templomban.

9. junii jöve bé Rákóczi Sigmond az gyülésben.

In mense octobris láttatott nagy üstökös csillag majd egy egész holnapig napnyugot felé."

1608.

18. febr. jöve bé Kolozsvárban Rákóczi Sigmond az magyarországi hajduk előtt féltében.

23. febr. holt meg Bornemisza Boldizsár Borbély Mártonnál.

26. febr. vivék el Kolosvárról temetni Nádasra az monostor kapun és az kapu előtt prédikállának az halottnak; azután az városbeli emberek kisérék ki az városból egy falykáig *).

4. mart. kezdeték az gyülés az ország állapotja felől.

5. mart.**) vön búcsut Rákóczi Sigmond az fejedelem, hogy nem szerették fejedelemnek az magyarországiak, hanem választották volt Báthori Gábort az hajduk akaratjából.

7. mart. mene reggel szintén virradtkor az városról Magyarországba az Rákóczi Sigmond fejedelem, az fejedelemséget letévén az ország előtt, mivel kételen volt vele, mert az ország nem állott melléje segitségül az hajduk ellen.

---

sára hirdetett országgyülés harmadnapján, az az april. 20-n, meghalt 1606 dec. 29., tehát egy évig és 8 hónapig s kilencz napig uralkodott. Mike, Articuli Diaetal. II. köt. 65. l.

*) A székelyek között e szó gyüjtö formában ma is használódik: sokat, serget, csoportot jelent p. o. egy falyka lúdam van eladó, a búzát egy falyka seregély meglepte. Ily formában — távolságot jelelőleg, én eddig nem láttam.

**) Lásd az alább, martius 7-kére tett jegyzést.

Eodem die[1]) választák egész országostól fejedelemnek Báthori Gábort, jelen nem létében, s az nap örömet is lövének az piaczon az taraczkokkal, trombitálván és dobolván. Homonnai Bálintot penig választák Magyarországban Kassán nádor-ispánynak.

9. mart. menének az követek az ország rendeléso szerint Báthori Gáborhoz, hogy behijják az székre.

16. mart. jövének viszsza az követek Báthori Gábortól.

18. mart. jövének viszsza az darabontok, az kik Rákóczi Sigmondot kikisérték Somollyóig[2]).

30. mart. jöve bé Kolosvárra az fejedelemségre Báthori Gábor; vala velle[3]) Bethlen Gábor[4]), hogy még az városban is sok az gazdáját megverte, és az házban nem mert maradni.

31. mart. megesküszik az ország hüségére, és az nap erősen lőttenek, doboltanak, trombitáltanak, harangoztanak.

13. maji indula Fejérvárra Báthori Gábor[5]) az székre. Virágvasárnaptól fogva mind Kolosváron lakott usque 13-um maji.

---

[1]) Azon országgyülés, melynek ezen krónika szerint 2-od napján — martius 5 — Rákóczi Zsigmond fejedelem lemondott s ötöd napján — martius 7 — Báthori Gábor fejedelemmé választatott, 1608. martius 3-kára volt hirdetve Kolozsvárra, s tartott aprilis 3-káig; legalább a fejedelem annak törvényczikkeit e napon erösitette meg. Mind a két esemény történhetett az országgyülés folyama alatt, a kijelölt napokon; de a törvényczikkekben egyik sem levén kifejezve: ez okért ez adat valódi hézagot pótol. Mike, Articuli Diaetales sat. II. köt. 93—200 ll. A b. Bruckenthal-könyvtárban levő eredetiből.

[2]) Valamivel későbbi kézirás igy javitotta ki ezt: *Somlyóig*. Én az eredetit tartottam meg; mert a nép ma is könnyebb kiejtésért az *m* és *ly* közé beszurja az *o* magánhangzót, igy: *Somolyó*.

[3]) A „*velle*", „*vélle*" — szó-alak ma is meg van a nép ajakán.

[4]) Ide a *Kénosi Tösér János* ismeretes keze irásával a sorok közé ez van jegy alatt beirva; *hajdukkal*, — a miből kitünik, hogy ő e kéziratot másoltatta ugyan, de eredetijével összeolvasta, mi a krónika hitelességét és az ő kritikai érzékét egyformán bizonyitja.

[5]) E jegyen hátul levő sor szintugy a *Kénosi* saját kezü javitása, mit összeolvasáskor tett.

11. junii az menykő az csordapásztort mind feleségestől agyon ütötte az mezőn s egy bihalt is.

17. julii mene az mi papunk Bálint pap, Gilyén Imre, Radnóti István Lengyelországban *).

25. jul. hozák be Kolosvárra Báthori Gábornét hor. 1. délután.

20. august. hora 8. jövének meg Lengyelországból az Bálint pappal az polgárok.

18. septembris jöve bé Kolosvárra Báthori Gábor az ország gyülésére.

9. novembris jöve be Kolosvárba az menyegzőre, hogy az hugát Báffi Dienesnek adta volt Báthori Gábor.

11. novembris jöve Kolosvárban az vőlegény Bánffi Dienes, szálla az Filstich Péter uram házához; az menyegző penig lőn az lábas-ház alatt Márton Deáknénál. Ugyan az nap kezdetett az, mely nap béjöve az vőlegény, — ugy löttenek az ágyukkal, hogy az házakban az piaczon egy néhány megszakadozott, és az kemenczék is beszakadoztak.

15. novem. méne el Báthori Gábor s Bánffi Diénes Kolosvárból. Ezen esztendőben igen sok búza és bor lött, bor praecipue olyan sok volt, hogy egyik hordót az másikért megtöltötték; húsz vederrel is adtak egy forintért, egy ejtelt **) egy pénzen is adtak.

1609.

26. mart. jöve Báthori Gábor az ország gyülésére.

*) Itt valamivel későbbi kézirás szerint ez észrevétel van téve: *Talán Valentinus Radeciusért.* Egy még későbbi kézirás kérdő formát ád e mondatnak s hivatkozik is későbbi — 1622 — eseményekre, igy: *Vajjon Valentinus Radeciusért-é?* Lásd alatt 1622 a martius 15-re tett följegyzést (s rá a közlő észrevételét.)

**) Székely földön ma is meg van az „*ejtel*" szó használata: annyi, mint a kupa, vagy mint Magyarországon a pint.

3. maji vagdalák meg az urak egymást: Sennyei Miklós [1]) és Némethi Gergely. Sennyei Miklós azért haragudt az Némethi Gergelyre, hogy magát társúl az fejedelemhez ne adja; ezért szollitotta meg Némethi Gergelyt.

4. maji jöve az fejedelem feleségének holt hire, kiért az ország nagy hertelen felbódula s eloszla.

Eodem anno Váradon az vár-virasztónak [2]) az süveg az fején ő magától meggyult, az fején semmi nyavalyája nem lött.

Item: Az várban az kőfalból vér forrott ki.

Item: Az híd [3]) alatt jajgatás volt nagy sokáig az megtérés felől, hogy megtérjenek az emberek.

Eodem Ao Enyeden is vér-forrás volt és oly nagy árvíz, hogy házakat és embereket vitt el.

Eodem A. Erdélyben egy nagy köből búzát vöttek fl. 1. s még alább is.

16. aug. jöve az fejedelem Báthori Gábor Kolosvárra, hogy Magyarországra menne mind feleségestől.

19. aug. méne el az fejedelem minden udvar-népével és az székelek is kisérék Magyarországban.

8-va sept. láttatott az égben nagy vérontás, harczolás az észak felől. Ezen esztendőben az szőlőt őszszel mind megvette teljességgel az hideg, hogy igen kevés bor lőn az kolosvári határon való szőlőkben; búza is igen kevés az nagy szárazság miatt.

10. octobris feküdt Kolosváratt egy leány, király-utszában holt-elevenen; egy éjjel mind az pokolban, mind az égben volt,

[1]) E korbeli magyar krónika-iróink a latin Kalendariumok és Krónikák után változólag irják: Segnei, Szennei, Szennyei sat., de én Sennyeinek irattam, annyival inkább, mivel néhol a Kénosi másolója is ugy irta.

[2]) Hihetőleg ez *éji katona-őr* hajdani magyar neve, „tábori ör", „vár-ör" hasonlatára.

[3]) A Szamoson levő, vagy valamelyik várhídat érti-é a krónikairó — a milyen Kolozsvár körül mindenik fő kapunál volt — nincs kitéve; e miatt az előadás érthetetlen. Az iró — ugy kell lenni — valamelyikhez közel lakott, s általánosságban szolván, azt értette.

s mindeneket meglátott, és azt is megmondotta, hogy esztendő az napra halva fekszik ő maga, és reá vigyázzanak ha ő igazat nem mondott; és az ő maga apját is az pokolban látta, az ajtó megett, hogy pap volt, és háromságos volt; az könyv is kezében volt, és beszéllett ő velle, hogy háromságos ne legyen az leány. És az napra, az melyre mondta, megholt az leány.

Eodem Ao. Brassó, Fogaras és Szeben tájékán sáskák járása.

1610.

25. mart. az országgyülésben akarván menni az fejedelem Báthori Gábor Beszterczére, az urak pártot ütvén, az pápás urak Szék városán *) meg akarták ölni az fejedelmet: az Cancellarius Kendi István, Sennyei Pongrácz, Kornis Boldisár, Sarmasági Sigmond s több sok urak. Kornis Györgyöt die 25. martii levágták, Kornis Boldisárt több sok urakkal Kővárban vivék fogva, Kendi István, Sennyei Pongrácz, Sarmasági elszaladván, az thordai vén Kamara-ispányt Kolosvári János deákot az beszterczei kapu előtt felakasztatá az fejedelem.

2-da april. foglalták el Szamos-várát**) Kendi Istvántól; az oltárát (?) mind elrontották, az ágyuból az árulókból egyet kilöttenek.

4-ta april. foglalták el Lónát Kendi Istvántól.

Eodem die az fejedelem poroncsolatjából az kolosváriak foglalták el Gyalut Sennyei Pongrácztól.

6-ta april. fogták meg Régeni Jánost és minden marháját elvették.

Eodem die jöve Beszterczéről Kolosvárra Báthori Gábor fejedelem az kolosvári privilegiom felett és szokás felett; vendégelteté magát mind az mig Kolosváratt lőn, usque 12. april. mind az udvari néppel.

*) E szót a másoló — ugy látszik nem tudván kiolvasni—roszul irta; Kénosi aztán a kézirat szélén saját kezülleg kiigazitotta igy: *Szék városán.*

**) Vajjon hol volt ez a *Szamos-vár*? Vagy nem Szamos-Ujvár-é, melyet Kendi Ferencz, Dobo István vajdatársa, egy ideig birt?

31. maji jöve Báthori Gábor az erdélyi fejedelem Kolosvárra az ország népével, hogy Tesnádra*) menjen az gyülésben az Mátyás király képe elében és Palatinus György elében, de semmit nem végeztek vala.

2. jun. mene el Kolosvárról az fejedelem Báthori Gábor.

2. julii jöve meg Magyarországból Báthori Gábor.

4. julii lőn az Kornis Boldisárnak az kolosvári perlengérnél fejevétele a fejedelem jelen-voltában vasárnapon.

5. julii mene el az fejedelem Báthori Gábor, az közép-kapun kirugván magát az seregből, monostor-kapun be, hidutsza-kapun ismét kiment.

11. augusti jöve be Kolosvárra az fejedelem Báthori Gábor, hogy országos hadban indulna Magyarországban az Turzó György ellen, — az Mátyás király akaratjából lött volt az háboruság.

23. augusti jöve meg Imreffi János Magyarországból az követségről az békesség tractálás dolga felől, kit meg is szerzett volt, melyért az fejedelem erősen haragudt rája.

Az havasalföldi és moldovai vajdák elszakadnak Erdélytől az német mellé. De az moldovaiak magokat gondolván —

25. augusti jövének az fejedelemhez Kolosvárra; azt fogván belé, hogy ők örömest eljöttek volna, de az havasalföldiek nem akarták elbocsátani.

28. augusti békélteték öszve az urak az fejedelmet Imreffi Jánossal Kolosvártt.

2-da sept. felakaszták az kolosvári piaczon Kendi Istvánt.

3. sept. oszla el az tábor az szamosfalvi térről, kiki mind vármegyére táborba, hogy ha hirtelen kelletnék, készen legyenek.

17. novem. jöve Nádasdi Thamás Kolosvárra, hogy az fejedelem hivatta; az előtt penig soha nem volt Erdélyben ez n**) ur.

18. novem. ment el Kolosvárról az fejedelem Fejérvárra.

Decemberben takarodék számtalan sok nép: hajdu, vár-

*) Ez adat szerint akkor Tasnád neve *Tesnád* lett volna.

**) Itt a kéziratban a *n* kétségkivül *nagyságos*-t teszen. Erre a régi kéziratokban számtalan példát látunk.

megye Magyarországból Erdélyben az fejedelem Báthori Gábor mellé segitségre az moldovaiak ellen és az erdélyi áruló urak ellen.

17. decembris az egen észak felöl nagy tüzes hadi seregek, jelek láttattanak estvétöl fogva éjfeléig, ugy, hogy még az földön is mind tüz világ színe volt.

Eodem: mentek az kolosvári urak Szebenben az gyülésben.

Decemberben mene Báthori Gábor Szebenben; az szebeni kapukat magyarok állották, és az szebeni urakat megfogatta az árultatás miatt, az több városok mind elpártoltak volt az fejedelemtöl Kolosváron kivül. Szebenben némely házakat meg is dultak volt, és az fejedelem is az szebeni tárházból az kenetet (?) elvötte volt, és minden fegyvereket elvötték volt az szebeniekneк, és az had népe osztozott velle.

Decemberben menének Havasalföldében az erdélyi s magyarországi had; de meg nem várták az havasalföldiek, hanem mind szénát, szalmát, búzát, malmot elégettetett az havasalföldi vajda, és ugy állott elébb mind az egész alattavalójával.

1611.

15. januarii estve hat és hét órák között nagy villámlás és menydörgés volt szintén mint nyárban.

Martiusban jöve ki az had Havasalföldéből, honnan az fejedelem ment Szebenben.

21. april. menének Szebenben az kolosvári urak.

30. maji jöve Nagy Audrás az ő hadával Kolosvárra, májusban és juniusban; jöve megint sok hajdu, török és tatár Báthori Gábor mellé segitségül az havasalföldi és moldovaiak ellen és Kendi István ellen.

2-da junii mene az kolosvári had el.

10. junii jöve Sennyei Miklós az ő hadával.

23. junii jöve viszsza Nagy András az hajdukkal, gyalog 23 zászlóval; az lovasok 21 zászlóval kimenének Gyalu felé, hogy az fejedelemre megharagudtak volt.

15. julii estve felé oly rettenetes nagy zürzavar és szél lött Kolosváratt, hogy erös csürökét, házfedeleket, kökéményeket elrontott.

16. julii verte meg az erdélyi hadat Ráduj vajda Brassó mellett lengyelekkel és kurtánokkal; veszett pedig több az erdélyi hadból három ezernél. Az fejedelem Báthori Gábor szaladott Szebenben mintegy kétezered magával. Nagy árulás volt köztök, mert Brassóból adtak pénzt az segitségre Ráduj vajdának; ott veszett Imreffi János az fejedelemnek fö tanácsosa, Varkucs György is oda vesze, s több fö nemes ember is. Rácz Györgyöt Brassóban Ráduj vajda négygyé vágatá, és az fejét az falon kitéteté.

19. julii jöve Kolosvár alá nyargalni Magyarországból Sennyei Pongrácz és Rákóczi Lajos.

21. julii megszállák Kolosvárt az második király-képe*), Forgács Sigmond, Sennyei György, Rákóczi Lajos, több sok pápás urakkal: mind körös-körül hevertenek az város kivül; löttek penig az városban Kömál tetejéröl, más felöl Hársongárról, de az lövéssel semmi kárt nem töttek harmadnapig, hanem az hostátot, majorokat elégették, az búzában, szölökben nagy kárt töttek.

23. julii tractálának az király-képe és az város az feladás felöl az hid-kapun való örző házban Szupor**) Györgygyel.

25. julii feladák az várost ilyen conditioval: hogy ök addig meg nem eskünnének, mignem az egész országot meghódoltatják; ha valamiképpen megverettetnének is Báthori Gábortól, békével bocsátanák öket az város mellett.

28. mene el az tábor Gyula-Fejérvár felé.

10. augusti eskevének (igy) meg az kolosváriak második Mátyás királynak, ki is német nemzet volt.

13. augusti jöve Szénási Mátyás vagy két ezered magával segitségére Báthori Gábornak.

31. augusti jöve Nagy András Magyarországból igen nagy haddal, és Kolosvárt környülvevé s harmadnapra meghódoltatá Báthori számára, s az kolosvármegyei nemes embereket is hadban hivá.

1. sept. adák fel az várost Báthori számára Nagy András kérésére.

---

*) Felhatalmazottja, biztosa.

**) Kénosi igy jávitotta meg a kézirat szélén: *Zubor.*

2. sept. ment el Nagy András hada Szeben felé; az hada volt az hostátokban, majorokban, ő maga penig benn középkapunál Pap István házánál; az búzában és szőlőben felette nagy tékozlást töttek.

3. sept. külde az város négy polgárt Szebenben az fejedelemhez: Szőrös Mátyást, Viczei Máthét, Kozma Istvánt, Szőlősi Péter deákot.

10. sept. jövének meg az polgárok Szebenből.

11. sept. lőn nagy ecclipsis az holdban estve hor. 8. 9.

Harczolás-képpen*) az szászok között égettek mind emberestől kastélyokat.

14. sept. verték fel Medgyest az hajduk. Szebenből is kiüzték az város népét, csak az mives emberekben hagytak egy néhányat az városban.

16. sept. menének ismét az kolosvári urak az fejedelemhez Báthori Gáborhoz: Szakál András és Balási Bálint az magyar nation, Eötves Filstich Péter s Varga György az szász nation, hogy az fejedelmet megbékéltessék; mert az városra igen felette megharagudt volt, hogy Forgács Sigmondnak meghódoltak volt; vittek penig sok szép drága ajándékokat az fejedelemnek. Forgács Sigmond, Ráduj vajda elment Báthori Gábor elől Havasalföldén által.

30. sept. jövének meg az kolosvári urak az fejedelemtől.

1. oct. hozá Nagy András Szilvási Boldisárt fogva Kolosvárra.

2. oct. érkezék az dereka az hajduságnak s az tatárokban is.

Eodem: vivék el Szilvási Boldisárt fogva.

Eodem: Medgyest felveré az fejedelem népe törökkel. Brassó számkivetteték az országból.

Nagy András Sennyei Miklósnak fejét véteté *Kolosvártt***).

16. oct. végződék az gyülés, erősen megróván mind az városokat, mind penig az nemeseket hadi költségre.

19. oct. hozának zászlókat, kit Forgács Sigmondtól nyer-

*) Hadjárati — strategiai — tekintetből.

**) Kénosi igy javitotta ki: *Magyarországban*; miből következik, hogy az előtte állott kéziratban ez állott.

tek. Forgács penig Moldovára ment által, vágatván útat az *Fekete erdön* által.

20. oct. hozának Kolosvárra az Forgács gyalogjában 600, kiket az ó-vári kalastromban tönek.

21. oct. az jovát hozzá esketé az fejedelem; az többit: az oroszokat, oláhokat, tótokat küldé ismét Szebenben az székelyekkel; onnét vitték az török császárnak ajándékban két száznál többet.

22. oct. mene el az fejedelem az Körös felé ki, Magyarországra minden hadával Váradra békesség szerezni.

1612.

8-va januarii lövének örömet az kolosvári piaczon, az békesség-hirt hozván.

10. januar. jöve az székelység viszsza Magyarországról.

29. januar. jöve az fejedelem Váradról viszsza Kolosvárra.

5. febr. gyülés[1]) lőn Kolosváratt. Szilvási Boldisárt elbocsáták[2]).

8. febr. méne el az fejedelem Szeben felé Kolosvárról. Februariusban indula az fejedelem Szeben felé.

17. febr. lötetett az fejedelem egy brassai embert az ágyuból ki. Szebenben is egyet az toronyból levetettek.

12. maji menének Szebenben gyülésben, Brassó felől.

27. maji jövének meg az urak Szebenből.

31. maji menének ismét Szebenben az urak, onnan mentenek Brassó kérni[3]) Köhalomban; de hejában, mert könnyü válaszszal eresztették öket.

[1]) Országgyülésről törvénygyüjteményeinkben nincs emlékezet; annak tehát valamely más gyülésnek kellett lenni. Tán a fejedelem tartott itt tanácsülést?

[2]) Végleges felmentése azonban csak az 1617-diki medgyesi országgyülésen lett a 13. t. czikk által. Mike, Artic. Diaet. II. k. 370. l.

[3]) Brassót felkérni.

4. augusti nagy égi csuda lött az égen, éjszakra egész éjjel.

15. augusti Botfalvi kastély[1]) alatt lötték meg Németi Gergelyt.

28. augusti nagy égi csudák löttek az egész[2]) éjjel az égen északra.

Eodem: Géczi Andrást az török csapathoz küldi az fejedelem, és az török császárnak elárulá Géczi az fejedelmet, és az császár erösen megharaguvék az fejedelemre; Géczi András penig Brassóban mene. Feketehalmot megvette volt az Báthori Gábor népe, de az brassaiak ismét viszszavevék és igen megverék az fejedelem népét.

4. sept. holt meg Németi Gergely az székelyföldön Dersben—

12. sept. temeték szép oratiokkal Benedekiben, az fejelem is sok urakkal ott levén.

Nagy Andrást az árultatásban újólag megkapák; Gyula-Fejérvárnál megölé Báthori Gábor maga.

16. octob. veré meg az fejedelem népe az brassai hadat. Fejér Mihály oda vesz, az ki elöljárójok és fejek volt az brassaiaknak, ez mellett több brassai urak is. Géczi András elszalada, Brassóban mene. Bedö Istvánt harmadszor megfogák, és Szebenben gyülés lött[3]) s az fejét elüték törvény szerint[4]); harmad napig hevert az teste az szebeni piaczon.

Akkor Bethlen Gábort számkivetésre ítélék az ország gyülésében, mivel elszökött vala az törökök közé.

---

[1]) Brassó közelében. E falu német neve Brenndorf, egy 1377-ki oklevélben Brigendorf név alatt jö elé. Lakosi 1457 körül kötelesek voltak Brassó városát megerösitni. (Gr. Kemény, Transsylv. Possessionaria, Terra Saxonum, B. betü.) Vajjon létezik-é ma a kastély? s ki birja?

[2]) E szó: *az egész*, a Kénosi javitása; a mi az összeolvasást bizonyitja.

[3]) Tartott ez országgyülés nov. 20-tól nov. 29-ig. Mike, Art. Diaet. II. köt. 310—316. l.

[4]) Az ezen évi 5-k t. cz. csak Bethlen Gábort és Géczi Andrást nevezi meg társaikkal együtt, kik között lehetett Bedö is. Mike, Art. D. II. köt. 314—315. ll.

1613.

11. febr. menének az erdélyi urak követségben az második Mátyás királyhoz, szép drága ajándékokkal: Gilyén Imre, Kamuti Farkas, Kassai István deák.

28. april. jövének meg az követek.

Eodem: menének az kolosvári urak Szebenben az gyülésre[1]).

18. julii éjjel tíz órakor napkeléseig nagy égi csudák voltanak, mind viradtig harczoltak.

Septemberben jöve Bethlen Gábor az Kender[2]) basával számtalan sok törökkel Báthori Gábor fejedelemre. Brassó felöl penig hozák az brassaiak, magyarok is, két oláh vajdákat sok tatárral s oláhokkal.

2. oct. viszsza szálla az Báthori tábora Kolosvárnál Hója[3]) alá Bethlen Gábor elöl; az tatár penig mind nyomokban volt az táborig, meg is csatáztak[4]) az magyarokkal.

3. oct. éjjel az Báthori Gábor tábora, az ki hová látott menni, mind eloszla, az fejedelem ö maga Váradra ment.

9. oct. szálla az török tábor az Keresztes-mezejére; azon éjjel jöve Váraljai Jakab deák Kolosvár kérni[5]).

11. oct. menének az kolosvári urak Bethlen Gáborhoz az Keresztes-mezejére.

13. jövének meg az kolosvári urak Bethlen Gábortól.

Eodem: jövének az brassai urak is, Birkner János[6]) — be Kolosvárra.

---

[1]) Tartott ez országgyülés május 1—14-ig.

[2]) Helyesebben: Szkender, vagy akkori irásmóddal irva: *Skander*.

[3]) Egyik ma is létező szölöhegye Kolozsvárnak; fekszik a Szamos mentében keletről nyugotra, a gyalui havasok felé nyúlólag.

[4]) Mai szólásforma szerint: ütköztek.

[5]) E kifejezési forma már fennebb is fordult elé.

[6]) Az elöttem álló példány másolója ezt kiolvasni nem tudván, Biknernek irta; Kénosi Birkner-nek igazitotta ki, s hátrább is ugy irja.

15. oct. jöve be Bethlen Gábor Kolosvárban egy basával; Bethlen Gábor szálla Seres Istvánhoz, az basa penig Jonás deákhoz.

17. oct. jövének mind a több városokból való szász urak.

23. oct. választák Bethlen Gábort fejedelemségre Kolosváratt. [1])

24. oct. mene viszsza az török tábor Tömösvár felé.

27. oct. Szilasi János Báthori Gábort az több urak akaratjából kicsalák Váradból. Szilasi János és Ladáni Gergely megölék Báthori Gábort az Peczek[2]) vizénél Várad mellett, rut mordalysággal(?) mezitelen hagyván,— az testet vivék Ecsedben.

28. esküvék meg Bethlen Gábor Kolosváratt az országnak[3]).

10. novem. egész éjjel nagy vér fogta vala be az eget napkelet, dél és észak felöl.

13. novem. küldé az ország Kassai Sarmasági Sigmondot, Birkner Jánost brassai követségen az német császárhoz frigy kötni.

15. novem. hozák meg az Bethlen Gábor feleségit Magyarországból Kolosvárra.

19. indula Kolosvárról Bethlen Gábor fejedelem Szeben felé.

Ezen esztendöben felette kevés és keserü bor lött; szabad volt az szölöjét minden embernek az házához vinni, az sok pogányság miatt az dézmát kiki mint lelke ismereti szerint vitte az dézmára az kis piaczra.

Hihetö is, hogy a brassói Benkner-nemzetség nevét régen igy ejtették ki, ámbár én hajlandó vagyok Birkner-nek vagy Birken-nek olvasni, a mely nemzetség szintugy létezett. Néhol Bircken-(betulus)-nek is láttam irva.

[1]) Ez országgyülés october 22-kére volt egybe hiva Kolozsvárra; az elsö napon a fejedelmi feltételeket (conditiones) állapitották meg, második napon volt a választás, octob. 29-n a törvényczikk megerösitése. Mike, Artic. Diaet. II. köt. 349—359. ll.

[2]) Sepsi Laczkó Máté „Pecze"-vizének mondja. Lásd: *Erdélyi Történelmi Adatok* III. köt. 1858. 141. l.

[3]) Tehát némely krónikairók hibásan teszik a beigtatást octob. 21-kére, a mikor még megválasztva sem volt. Krónikánk szerint az esküt az országgyülés utólsó napja elött tette le.

1614.

Felette igen nagy, hoszszu erös havu tél lött. Lippát nem adták volt meg Bethlen Gábornak, mikor az pogánysággal bejött volt Erdélyre; azután aztán mikor az pogányság elment volt, kérette Bethlen Gábor Lippát, de megtréfálták volt az fejedelem népét.

12. feb. lött nagy földindulás Váradon.

23. feb. jöve Bocskai Miklós az gyülésre[1]).

Eodem: Hirdetének Segesvárra terminust, de az segesváriak semmiképpen meg nem engedék; hanem Medgyesre kelleték vinni az gyülést[2]); az gyülésnek elötte eresztette ismét Bethlen Gábor Szebent az szászok kezében; az Farkast[3]) is viszszavitték Fejérvárra; Forgács, Dóczi András Nagy-Bányát, Husztot, Kövárat az német császár számára foglalták.

4. martii jövének meg az német császártól az erdélyi követek: Kassai István deák Kolosvármegyebeli director és brassai Birkner János.

Géczi András meghala Fogarasban fogságban az Balling[4]) János kapitánysága alatt, Bethlen Gábor fejedelemsége alatt.

Eodem: Medgyesen az gyülés alatt az fejedelem udvar-népe Szilasit és Ladánit konczról konczra vagdalák.

10. martii jövének meg Medgyesről az gyülésböl.

---

[1]) Ez országgyülés Medgyesen volt febr. 23-tól martius 16-ig.

[2]) E gyülésre, annak fontos tenndöi tekintetéből a magyarországi részekbeli nemesség is különösen meg levén hivatva, Bocskai Miklósnak mint az István unoka testvérének megjelenése éppen ez okból jegyeztetett föl.

[3]) Egy szerfelett nagy ágyu, melyet Báthori Sigmond öntetett, s — a monda szerint — tizennyolcz ökörrel vittek a harcz szinhelyére. Kénosi másolója nemismervén az e névvel egybekötött metaphorai fogalmat, nem tudta kiolvasni; összeolvasáskor maga Kénosi javitotta azután bele a *farkas* szót — utólagosan.

[4]) E szó alá: Balling, Kénosi ezt irta: *Ballura;* nem tudom mi okból, mert Balling egyik kedvelt hive volt Bethlen Gábornak.

14. april. jövének követek az német császártól az fejedelemhez: Daróczi Ferencz, egy német ur az Lávota.

3. maji jöve Bethlen Gábor fejedelem Kolosvárra az romai császár követivel együtt az ország gyülésére.

15. maji oszla el az ország gyülése Kolosvárról *); az fejedelem ő maga is az nap ment el **).

Augustusban jöve az Skender basa az medgyesi gyülésben.

21. sep. jöve ismét az német császártól követ az erdélyi fejedelemhez Bethlen Gáborhoz Gyula-Fejérvárra.

Összel aztán megadták Lippát az fejedelemnek; az ráczokat kiküldék az várból, az töröknek igérték volt az várat, az török el is jött volt immár foglalnia; az tatár cselédi az mely nap immár az várat kezekben akarták ereszteni, azon éjjel jutott az török császár levele, hogy az törökök mindjárt visszatérjenek.

1615.

14. martii menének az erdélyi követek az felső pártra, az német császárhoz: az szebeni Régeni János, az segesvári polgármester, az cancellarius Pécsi Simon.

2. 5. maji esmég újólag elvevé az hideg az szőlőket.

15. maji az alsó hegyeket az hideg éppen mind elvevé; még az gyümölcsben is tön kárt.

*) Itt krónikairónk tán téved. Törvénygyüjteményeink 1614-ben Kolozsváron tartott országgyülést nem ismernek. Ez országgyülés hihetően a Fejérváratt 1615-ben éppen május 3-án kezdődött, s 19-ig tartott gyüléssel van összetévesztve; jelen voltak azon a romai császár követei is, valamint Erdély részéről is követek nevezödtek ki a romai császár udvarába, s azoknak úti költségök országgyülésileg szabatott meg. Mike, Art. D. II. k. 385—394. ll.

**) Kivánotos lenne, hogy — azon esetben, ha krónikairónk az esztendöben még sem csalódott — valaki ezen országgyülés törvényczikkeit ismertesse meg; az elöttem ismeretes u. m. gr. Kemény, gr. Mikó, Donáth és Mike-féle gyüjteményekben erről nincs emlékezet.

20. junii jövének meg az követek az felső pártról [1]); az felső pártról való követek is vellek együtt jövének le, ugymint Daróczi Ferencz magyar úr, az Lávota [2]) német úr Kolosvárra az gyülésre.

1616.

Az cserebogár rettenetes nagy kárt tön az szőlökben, hogy az ember nem győzte szedni; más felöl meg két annyi volt rajta, annyira, hogy sok helyen semmit nem hagyott.

Aprilisben lön ország gyülése [3]), holott egész országul azt végezték, hogy Lippát török kezében adják.

Májusban Gyula-Fejérvárhoz gyült az ország népe táborban, hogy az lippaiak nem akarták török kézben adni az várat.

13. maji az hideg elvevé az kolosvári szőlőhegyeket.

14. junii adta meg Lippát az töröknek az fejedelem.

Eodem Ao: Török István Moldovában megveré az lengyeleket.

2. novemb. Török István az Gombos András hadát megveré Déésnél csak kevesed magával; az áruló urakban fogták meg az harczon Sarmasági Sigmondot.

22. novemb. hozák Sarmasági Sigmondot Kolosvárra fogva az város házához, de azután tarták az Elek Márton házánál, onnét vitték ismét Szamosujvárra.

3. decemb. mene Bethlen Gábor fejedelem mind az ország népével Magyarország felé az áruló urak ellen, holott Váradon békességre vivék az dolgot. Januariusban viszsza jöve az ország népe.

1617.

Mene Bethlen Gábor az ország népével Moldovában az török mellé segitségül az lengyelek ellen, holott minden véröntás nélkül megbékélteté Bethlen Gábor öket. Eodem Anno elég bor lön mindenütt.

[1]) Értetnek a császári érzelmü magyarországi kormányférfiak s fönemesek.

[2]) E szó nincs olvashatólag irva; kiolvasásában meg lehet, hogy tévedés is történhetett.

[3]) Kezdödött april. 17. tartott május 6-ig Fejérváron. Ama végzés a törvényczikkek elözményében van. Gr. Kemény, Codex Artic. Transsylv. III. köt. 416—418. ll.

1618.

Decemberben láttaték napkelet felé az égen egy nagy üstökös csillag nagy sokáig. Eodem Ao. mind az egész országban kevés bor lön.

1619.

20. feb. mene urunk ő nagysága Bethlen Gábor Magyarországba az ország népével Dóczi Andráshoz.

17. martii jöve meg Kolosvárra urunk ő nagysága.

22. martii ment el Kolosvárról.

11. maji az hideg elveve mind szőlőt s gyümölcsöt, mind egész Déésig, hanem az bor földén az szászok között maradott meg; ugy anynyira elvötte az kolosvári határon, monostorin, fenesin, hogy igen kevés maradott.

3. sept. mene urunk ő nagysága Magyarországra az erdélyi haddal az csehek és magyarországi urak hivásából, holott mind egész Posonig hozzája hódoltatta ő felsége, és Poson varosát ostrommal vötte meg.

25. küldé ő felsége Dóczi Andrást az szakmári kapitánt fogva, kit is vínek Fogaras-várában Kömedi *) Boldisár kapitányságában; hagyta vala penig az ecsét Bethlen Istvánt ő nagysága az gubernatornak Erdélyben.

7. novem. volt harczok az Tompir-haddal **), melyet Isten segitségéből az csehekkel együtt megverének az fejedelemmel együtt.

22. novembris Homonnai György az lengyelekkel megveré az Rákóczi György hadát, holott mind maga jószágában, mind penig egyebütt szörnyü nagy kárt tött mind égetéssel, mind penig vérontással; ő maga ismét viszszament Lengyelországban jó nyereséggel.

*) Kénosi az egybeolvasáskor Kemény-re javitotta.

**) Kénosi e két szónak: Tompir-haddal, ezt irta fölébe: *Tompir hadával.* Természetesen Dampier német vezér hada van értve, mely nevet a hajdani krónikairók a nép kiejtése után indulva, többnyire hibásan *Tompir*-nak irnak.

1620.

Januariusban és februariusban jövének viszsza az erdélyiek az hadból, urunk ő felsége viszsza jövén Kassára.

5. martii hozák Dóczi Andrást Fogarasból halva Kolosváron által Bácsi felé, az város népe kisérvén.

3. julii magyar-utszában hat ház ége meg belől az városban.

25. august. Bethlen Gábort ő felségét az erdélyi fejedelmet tevék *Magyarországnak királyának; mely hírt hozának meg* Kolosvárra 1. septembris, és az nap szép prédikációt tőnek, és 2-da septembris örömet is lövének.

8-va novemb. földindulás lőn Kolosváratt délután három óra korban.

9. decemb. az hold teljességgel elveszté az fényét estve nyolcz óra előtt ugy anynyira, hogy délután négy órától fogva tartott nyolcz óráig, és egy egész óráig volt teljességgel elboritva az hold, hogy teljességgel semmi fénye nem volt.

Az bornak ejtelc járt tíz pénzen s tizenkettőn is. A búzának vékája penig dr. 8. dr. 10. és dr. 12 — az szépi.

1621.

17. april. hid-utszában hat ház ége meg, mely tüz Eötves Bartos *) házától indultatott éjfél után két órakor.

Posont nagy-szombaton az németek ismét viszsza vevék Bethlen Gábortól, mivelhogy az magyar urak, ugymint Szécsi György, az cancellarius Pécsi Simon és több urak elárulták volt az királyt.

Juniusban mene ki ismét az király segitségére az erdélyi had.

24. junii ugymint Keresztelő Sz. János napján holt meg az hires neves nemzetes becsületes kolosvári biró Gilyén Imreh uram, alias Bogner, szász nation, mely becsületes uramnak az

*) E nevet Kénosi a sor közé azon különbséggel irta be, hogy Eötvös helyett Ötvös-t irt.

temetésén az nagyságos Bethlen István uram akkori gubernator is ott volt, és temették az nagy templomban, a hol mind az két nation való fő papok prédikácziót töttenek, melynek az temetése lön die 26. junii, és élt az felesége után kilencz hétig és három nap; életének napjai penig voltanak hatvan három esztendők; viselte az kolosvári bíróságot 14 esztendeig sok háboruságos időkben, az ki az maga jovát is nem szánta az szerelmes hazája mellett, csak hogy az ellenségnek haragját szállithassa és csendesithesse. Ez ilyen nagy birodalmu ember magtalan [1]) holt meg.

8. julii hozák az cancellarius Pécsi Simont fogva Kolosvárra, és vivék Kolosvárról Szamosujvárra fogva, mikor volt Greb [2]) András ujvári kapitány.

Gróf Tompirt megölék, az ki az németek elöljárója volt.

10. julii Bucquoi is elveszett [3]). Ugyan ez is német kapitány volt.

21. julii Bethlen Gábor ő felsége az egész német tábort megverte és minden sánczokat megvette: éléseket, hajósokat, ágyukat, puskaporokat és mindenféle lövő szerszámokat elnyerte Isten segitségével [4]), Bodolinnál.

Eodem Ao. az török császár az lengyel királylyal megvívának, az hol az török császár győzedelmes lön, és nagy kárt tön Lengyelországban; és az lengyelek tributot adtak az török császárnak azután esztendőről esztendőre, és bizonyos uri személyek is zálogul az töröknél voltak.

Novemberben az tatárokban egy néhány ezer Erdélyen által jövo Brassónál és Fogarasnál, Szebennél, Szász-Sebesnél; elkésérék Déva felé az székelyek és vármegyebeliek; de semmi kárt nem töttek; az kik Lengyelországból jövének ki, az erdőkön menének haza, mivelhogy Moldovában és Lengyelországban

[1]) E javitást Kénosi tette, másolója magtalan helyett *méltatlan*-t irt volt.

[2]) Geréb — ősrégi Székely nemzetségnév.

[3]) E szót is olvashatólag Kénosi javitotta ki.

[4]) E tényelöadáshoz Kénosi tette e zárszót: *Bodolinnál.* Kérdésen kivül áz elötte állott példányból az összeolvasáskor jegyzette be.

és Havasalföldében nagy szükség volt és drágaság. Az ország népe Kolosváratt és Kolosvár körül volt az tatárok ellen.

26. novemb. az tatárok murzája*) Kolosvárra jöve, az hol az gubernator is Kolosvártt volt akkor.

19. novemb. délután szén-utszában három ház ége meg az prédikáczio alatt vasárnapon.

1622.

1. januarii békéllettek meg Bethlen Gábor ő felsége Ferdinánd császárral, az hol az Bethlen Gábor ő felsége birodalmát tették az Frátáig.

22. 23. 34. januarii hozának sok bányász, aranyászó legényeket, többet ötszáznál, feleségek- gyermekekkel egyetemben Körmöcz és az több bányákból onnét feljül; de nem jó akaratjok szerint, hanem mind válogatva irva voltanak, kiket Bethlen Gábor ő felsége külde Erdélyben; pénzverők is voltanak köztök, kételenség alatt kellett eljönniek.

18. januarii holt meg Bethlen Istvánné — ki erdélyi gubernátorné volt — Csáki Krisztina aszszony, melynek az testét hozák Kolosvárra 7-ma februarii, és szállottak vala az közép-utszában küvül (igy!) az Pap István házához, az hol szörnyü hideg vala akkor abban az időben, és az udvaron szép prédikácziót tőnek; az város népe is mind jelen volt.

8. febr. vivék el az testet és az város népe is kiséré egy falkáig, és vitték temetni Gyula-Fejérvár mellett levő Karakóban Erdélyben.

21. 22. febr. felette igen hordák az búzát Erdélyből Magyarországban, Havasalföld- és Moldovában, elannyira, hogy Erdélyben 8 dr. 10 pénzen járt, szép búza ottan csak hertelen 20. és 25 pénzre mene, még 32-re is.

3. martii hozának ismét újólag új keresztyéneket**).

4. mart. holt meg az boldog emlékezetü tudós bölcs és istenfélő Paulus Göcs, ki is kolosvári plebánus volt husz esztendeig;

*) Helyesebben: *merza*, török vezér.

**) E napról való feljegyzés a Kénosi saját keze irása. Ez is mutatja, hogy ö másolatát az elötte állott példánynyal összeolvasta.

holt penig meg ötven két esztendös korában, kit temettenek el nagy tisztességgel. Ez penig az ember oly igazság szeretö volt és bálványgyülölö, hogy az bálványt Kolosvárból kitisztitá Thoroczkai Máthéval, ki akkor kolosvári püspök volt; az város népével arczczal az kalastromra menének és elronták az kalastromot és az bálványt, az papokat hid-kapun kikésérék az ezer hat száz három esztendöben; még meg is öltek volt egyet az kalastromban az Paterekben [1]).

8. martii estve felé nagy villámás, menydörgés lött, holott még mindenütt sok hó volt az mezön.

15. martii választák városul Valentinus Radecius uramat plebanusságra, ki ugyanakkor püspökséget is viselt, az mikor plebanusságra választották az Paulus Göcs plebanus helyében. Ez az Valentinus Radecius német nemzet vala, és mikor Göcs Pál uram Lengyelországban bujdosnék az németek elött [2]), az mikor az farkas-utszai kalastromot elrontotta volt, akkor ismerkedett volt meg Valentinus Radecius urammal. Az mikor haza jött volna Paulus Göcs uram, nagy dicséretet tön felöle az városnak, azután érte küldének és ide Kolosvárra hozák [3]), ki az fejedelem elött is kedves vala az ö deákságáért; jóllehet nem az religioján volt, *de igen ékesen szollott deákul.*

[1]) Kénosi azt teszi után saját kezével irva: „Aedituum miles occidit. Vid. Fasching, p. 83." Melyik müvében van ez adat, feledte megjegyezni: Nova Dacia s. a. t. Claudiopoli A. MDCCXLIII. II-dik rész 83. l. De nem maradt boszszulatlan, mert a mint ugyan ott Fasching irja, 1604-n Basta azért egy unitarius senatort fára függesztetett.

[2]) 1600—4. volt Básta uralma alatt, mit csak rövid ideig szakitott meg 1603. Székély Mózes diadalmas hadjárata.

[3]) Ugy látszik, ez 1603 vége felé volt, mivel Faustus Socinus hozzá azon év novembere 23-ról már Kolozsvárra intézte egy levelét. Ha csak ekkor nem átütazólag volt ott, meglátogatni az erdélyi unitáriusokat. Lásd: Bibliotheca Antitrinitariorum sat. Opus posthumum Christophori Chr. Sandii, Freistadii sat. MDLXXXIV. 106. l. Radecius halálát krónikairónk hátrább 1633. augustus 18-kára tevén: azt jegyzi meg, hogy ö a kolozsváriaknak huszonhét esztendöt prédikállott; (feljebb 1608-ról pedig szintén azt irta, hogy a kolozsváriak Bálint nevü papja Lengyelországba ment). Ezen adatokból eldönthetönek látom ama fennebb (lásd az 1608-ra tett jegyzést) támadt kérdést: ha vajjon az 1608-n Lengyelországba ment Bálint pap, Radecius volt-é vagy nem? Én ötet hiszem s azt vélem, hogy az ö Kolozsvárra jövése 1605-ben Bocskai alatt volt; Sandius pedig az idézett levelet 1603-ra 1605 helyett tette, a 3-as számot az 5-tel cserélvén fel.

6. maji jöve Bethlen Gábor ö felsége Magyarországból Kolosvárra mind feleségestöl és szálla Killyén [1]) Imreh házához, az felesége penig az Stenczel András házához szintén mellette.

13. maji meghala Kolosváratt Bethlen Gáborné ö f. Károlyi Susánna.

24. maji vivék el Kolosvárról Gyula-Fejérvárra temetni.

1. julii volt temetése Gyula-Fejérvártt estve 4 órakor.

Augustusban kezdeték igen szörnyü hertelen való pestis; minekelötte kezdeték, az menykö elsöbben esék az thorda-utszai kis ajtón alól az város kőfalára az kis erkélyben [2]), az hun [3]) egy darab leszakada benne; másodszor üté az thorda-utszában az kis ajtón való tornyot; harmadszor esmég az rabok tornyát üté, mely ugyan meg is gyula hamar tölle. Ez az pestisnek jelensége volt, mely pestisben néhány fö emberek és lelkipásztorok halának meg.

10. aug. hala meg az jámbor tisztviselö Czanádi [4]) János, kin elsöben kezdeték az pestis.

1. sept. hala meg az jámbor polgár Radnothi Miklós.

7. octob. hala meg amaz igaz jámbor istenfélö keresztyén, hangos trombita-szavu prédikátor, az magyaroké, Gyárfás uram, kinek nagy *meszsze földön mássa nem volt az ö szavára. Ez* penig csak kicsin ember vala.

14. nov. hala meg amaz igaz jámbor istenfélö Stenczel János uram, polgár ember szász nation, az ki az ecclesiájaszeretö ember vala.

2-da decemb. holt meg az jámbor istenfélö keresztyén szász prédikátor Johannes Broserus Idensis [5]), az ki az városnak 24 esztendeig prédikállott, sok nyomoruságokban és ellenség között órozva is; mert akkor az németek regnáltak rajtunk és az templomunkat is elvették vala az pápisták. Mely pestisben sok-

[1]) Kénosi a Kilyén szó alá ezt irta, amazt is érintetlentül hagyva: Gelyén. Feljebb Gilyén-nek irták ö és másolója is.

[2]) E mondatba e szókat: *„a kis erkélyben"* Kénosi javitotta bele.

[3]) E kifejezési forma a *„hol"* helyett használva, ma is meg van a székely *nép között.*

[4]) E korszakbeli kéziratokban a cs helyett rendesen cz-t látunk irva, igy p. o.: Czanádi, Cziaki, Boczkai sat.

[5]) Kénosi igy javitja meg: *Jadensis.* E férfiura nézve az elöttem álló kézirat szélén késöbbi kéz által — a mely, ha nem csalódom,

szor napjában volt 125 halott is és még több is. Az 1623. esztendőben is januariusban grassált és nyárban ugyan akkor is sok ember holt meg ebben az esztendőben az pestis miatt.

28. decemb. holt meg az kálvinisták esperestek Kolosvárratt, kit is tartának egy hétig és temették el nagy pompával az óvárbeli kalastromban 4. januarii, kinek vala neve Gyöngyösi András; igen delí ember, az ki azon igyekezett, hogy az piaczon való templomot nyerhesse meg az fejedelemtől; de az Isten nem engedte azt meg neki, mert nem járt az Isten parancsolatjában, hogy az másét hamisan ne kivánja.

1623.

20 és 21. junii celebrált Bethlen István ő nagysága menyegzőt és vötte akkor házastársul Károlyi Kristina aszszonyt, ki annak előtte Rhédai Ferenczné volt, mely Rhédai Ferencz volt váradi kapitány. Akkor az üdőben elfogta volt Rákóczi György hada, és ugyan ott való fogságában megholt, és annakutánna elbocsátotta Rákóczi György az holt testét Felek-várából*). Ugyan oda vitték volt fogságban is.

19. aug. hala meg az jámbor isfenfélő keresztyén ecclésiát épitő és azon kivül is igazság szeretö Ötves**) András, az ki egy néhány esztendeig biróságot is viselt, nagy nyomoruságokban és veszedelmes időkben, az ki nem engedett az nemességnek minden kicsin dologban.

21. aug. mene ismét ki Bethlen Gábor ő felsége Magyarországra minden hadával Ferdinánd császár ellen, az hol ismét győzedelmes volt ő flsge Ferdinánd ellen.

Fosztó Uzonié — ez van irva: „J. Broserus Notarius fuit Consistorii Claudiopol. ab. 1606, scripsit usque 1622. 17. aug. in Protocollo folia 81. Sub Math. Toroczkai et Valentino Radecio (egymás után volt két unitarius püspök) ipse coepit protocollari.“

*) Ez hihetöleg Filek vára lesz. Filek, hajdani omladozott vár Nográdmegyében, a gr. Kohárya ké. Hajdan a Bebek-nemzetségé volt. Kies helyen feküdt, fele részben kősziklákon; körötte gyönyörü fennlapály. Már 1261 körül fenállott. 1551-ben Bebek Ferencz megerösitette. Sok viszontagságon ment át. 1553. 100 aranyért adták el a törököknek. 1595-ben Pálffi és Tiefenbach- 1606. Bocskai, 1619. Bethlen Gábor bevették, 1688. a török 140,000 embert kuldött ostromlására. Vályi, Magyarország leirása I. köt. 695—97 ll.

**) E szó Ötves, Kénosi irása, — másolója — ugy kell lenni — nem tudta kiolvasni.

1624.

19. junii jöve urunk ő felsége viszsza Magyarországról.

18. augusti éjjel az menykő üte az perengér tetejében[1]).

1625.

21. febr. jöve követségen az második Ferdinandus császártól Sennyei István, Sennyei Pongrácz fia, mely Sennyei István akkor német császár cancellariusa vala és szálla az Crausjar[2]) Antal házához, és akkor temette el az anyját is Kolosmonostorra nagy czeremoniával, számtalan sok gyertya gyujtással, Sennyei Pongrácznét, Dóczi Anna aszszonyt.

Májusban az hideg kárt tön az szölökben.

Eodem Ao. nagy hertelen való drágaság lön az pénz miatt; még is mindenféle gabona, barom elég volt, de az Bethlen Gábor pénzét nem szerették; végre ugyan el is veszték mind az öt pénzes garast is, az apró pénzt is, mind napról napra nevekedett szintén hogy mint az fü hogy nő; osztán[3]) koronás pénzt veretett öt pénzest és apró pénzt is, és az elöbbeli pénzt szintén karácson estén elveszték, hogy olyan szük lön az pénz, hogy az elvesztett garast másfél pénzben és egy pénzben is eleget váltották, apró pénzt penig négyet és ötöt is.

1626.

Hozának Bethlen Gábornak ő felség. egy német leánt feleségül, Catharinát, Schwartzenberg nemzetségéből Berlin városából Felső Sléziából.

---

[1]) Itt a négy utósó szó Kénosi irása.

[2]) E nemzetségnév hibás irása a Kénosi figyelmét kikerülte. Nem más mint a hajdani Cratzer, magyarosan kiejtve Krájczer vagy Krajtzár nemzetség neve, mely Kolozsvárt az egész XVII. és VIII. században virágzott.

[3]) E szóalak is meg van a székely népnél aztán helyett használva.

1627.

8. junii ugymint Medardus napján szörnyü menydörgés, villámás lőn, anynyira, hogy egy néhány házakot üte meg; a toronyt is [1]) megütötte vala és egy koldust is ütött vala agyon.

14. junii hozák az gubernator Bethlen István fiának feleségül az Rákóczi György leányát (ifju Bethlen Istvánnak).

25. augusti az menykő az szászok tornyában az puskaport meg találta volt ütni ugymint 12 tonna port, és az tornyot mind földig elhánta vala az puskapor. Ugyan azon esztendőben hozzá kezdének az torony épitéshez.

Eodem Ao. szörnyen elrothada az szőlő, ugy, hogy mind megérzették az borán, és ugyan temérdek volt az bor is miatta, de jó bor lött azért.

29. novembris vétette fejit Bethlen Gábor az Bonczidai János feleségének Kolosváratt ország végzése szerént ez okáért. hogy három leány magzatját megölte; még azt mondotta, ha képes volna, ezer leánya lenne is, mind megölné őket.

1628.

Szörnyü sok himlős gyermekek voltanak és öreg emberek is, és mind gyermekek s mind ifju legények sokan holtanak meg az himlőben.

27. junii ütötte meg az menykő az mészárosok tornyát [2]); éppen az nagy erős boltozaton átment, és az kapu levelének az sorkánál [3]) az földben. Az búzát sok helyeken az hideg virágában megvette, hogy semmi szeme nem volt, és sok helyen

[1]) Hihetőleg a piaczi — még akkor helyén állott — nagy tornyot érti.

[2]) Tudva van, hogy a vártornyok örizése, fentartása, háboru idejében védelmezése a különböző czéhek és testületek kötelessége volt. Itt tehát a mészárosok tornya alatt azon czéh gondviselése alá tartozó vártorony értendő.

[3]) E szó ma is ily alakban él a nép ajakán: sorok, sorkomat, — *sarok, sarkomat* helyett.

az lábon hagyták, meg nem aratták, a szőlő sem érheték meg, felette keserü bor lött azon esztendőben.

5. sept. holt meg az boldog emlékezetü Radnothi István, biróságában, az ki egy néhány esztendeig viselte az biróságot Kolosváratt, az ki mikor Kolosvárra jött, csak szegény legény, mendikás [1]) volt.

2. oct. foglalák el az kalvenisták az felső Appellatiumat [2]) az fejedelem akaratjából az szászok számára az kinek harmincz ablaka vala; azt penig foglalták el az Czémentes [3]) Filstich Péter szász natien, és Kassai István (fejedelem tanácsosa volt mind az kettő, Kolosváratt lakoztak) magyar nation, és az ő tanácsolásokból addig futották az fejedelmet, mignem meg kellett engedni.

18. novem. csinálák az grádicsot fel, az hun az ácsok mikor az falban akarták csinálni az grádicsnak gerendácskáit, az ácsokból mind állásostul három leszakada, ugy, hogy kevés héjja volt, hogy egyik meg nem holt beléje.

3. decemb. prédikállott először az Appellatiumban az szászoknak amaz hüt-tagadó, Adamus Gitschner, hidelvi fiu, az ki igazi hütit megtagadá és kalvénistává lön, mindeneknek csúfjává tevé magát érette [4]).

Felette keserü bor lött, hogy alig ihatta meg az ember, két hétig is alig árulhatott az ember némely bort ki.

[1]) Togás deákok inasa.

[2]) E szóval a XVI—XVII. században rendeseni imádkozás helyet, egyházakat vagy magán épületek ily végre használt részeit fejezték ki. Hol levő, melyik van itt értve, meghatározni nem tudom.

[3]) Czément-haszonbérlő. A *czément* az arany-ezüst választásnál használt tégelyekre és kemenczékre leülepedett arany és ezüst salak, ugy ezekből az összetöréskor kitisztitott érczhulladék, a mi rendesen haszonbérbe szokott adódni.

[4]) Az ily féle kifejezések egyik mint más vallásfelekezet iróinál szokottak ama korban, melyben e krónika irva volt. A mai idők felvilágosultsága s egymás irányában való méltányossági érzete nem fog rajtok megbotránkozni.

1629.

8. febr. éjjel 9 óra tájban egy hasadás lőn *), anynyira, hogy azt tudták az emberek, hogy tűz esett alá az égből, olyan nagy világosság volt.

22. febr. vivék Kamuthi Balást Kolosváron által Bácsiból Kolosmonostorra temetni az papok kereszttel és gyertya-világnál, kinek halála lött az 1629. septemberben Drágh nevü faluban; kit is kevés ember szeretett és kevés ember mondott jót utána az ő kegyetlenségeiért, ki fejedelem tanácsosa volt, és Doboka vármegyének ispánja.

28. martii hora 7 estve holt meg czémentes Fistich Péter kalvénista ember, az ki Bethlen Gábor fejedelemnek kedves embere vala, az kit az szegény ember és még jó rendü emberek is **) az rosz pénz miatt, mely pénz miatt sok emberek nagy kárt vallának; mely pénz felöl ő tanácslotta az fejedelmet, hogy fél garasban váltsák be az fejedelem számára, az hol az fejedelem Bethlen Gábor három pénzben rendelte volt maga. Oly hertelen esett penig halála, hogy senki nem hitte volna, mert az nap egy nehány nemes emberekkel volt végezése és mulatása. Lött penig temetése 1-ma die *mensis aprilis*; az háznál prédikállának németül, az temetőben magyarul.

16. novemb. holt meg az erdélyi fejedelem, az felséges Bethlen Gábor, az ki egy néhány esztendeig hadakozék az német császár ellen, az második Ferdinánd császár ellen, és mindenkor győzedelmes volt, *az töröknél pedig felette nagy hitele* volt, anynyira, hogy mikor szükség kévánta, az végvárakban izent az törököknek, nem mertek egyebet benne cselekednie, oly nagy authoritást adott volt az török császár nekie.

*) Tán az égen? Azonban ez kimaradt.

**) A mondat állító része — áldottak vagy szidalmaztak — kimaradt.

1630.

20. *januarii* temelék el Gyula-Fejérváratt az f. Bethlen Gábort nagy pompával, és választák fejedelemségre az feleségét Catharinát, brandeburgi fejedelmi aszszonyt Schwartzenberg nemzetségéből, Felső-Sléziából Berlin városából valót [1]).

Bethlen Istvánt penig Bethlen Gábornak az öcsét hagyák *gubernatornak* [2]), *az országban gondviselőnek*.

29. febr. jövének az német császár követei az fejedelem aszszonyhoz, ugymint Prini [3]) Gábor, Bakos István és két szürke barát; szállának az Zeller Mártonné házához, és az Márton deákhoz az lábos-házhoz.

16. junii az szentegyház [4]) tornyában mikor halottnak harangoztak, az harangozáskor az menykő az toronyban esett az plebania-ház felöl, és az legényekben hármat is sértett meg, ugy anynyira, hogy kettei mindjárt szörnyü halált holt.

[1]) E választás még 1626. történt (a május 24—jun. 17-ig Fejérváratt tartott országgyülésen, az ott hozott törvényczikkek előzménye szerint, a melyben a fejedelemné ünnepélyesen megválasztottnak iratik s elébe feltételek is szabattak. (Mike, Artic. Diaet. II. k. 691—694. ll.) Az 1630. jan. 25 – febr. 17-kéig Kolozsváratt tartott *országgyülés törvényczikkeinek* előzményében az ország RR. a korábbi (1625.) választásra csak egyszerüen hivatkoztak, őt fejedelemnek elismerték, hüséget esküdtek, a fejedelemné pedig jogaival élni kezdett. (Mike, Art. Diaet. II. köt. 739—740. ll.) Utólag azonban a fejedelmi feltételeket a jul. 20—17-diki medgyesi országgyülés 3. törv. czikkében megújitották. (Ugyanott 798—799. ll.)

[2]) Ennek csak hallgatólag kellett történni, mivel a törvényczikkekben nincs róla emlékezet. Bethlen István ugyan is még az 1620-ban aprilis 5. Fejérváron tartott országgyülésen meg volt választva erdélyi kormányzónak, a mint azon évi törv. czikkek előzményéből látható. (Mike, Art. Diaet II. köt. 538. l.) Feltételeket azonban szabott elébe az 1630-n jul. 10—17-ki országgyülés a 4. t. czikkben. Ugyanott 801—802. ll.

[3]) Perényi.

[4]) Értetik a piaczi nagy templom.

28. sept. vevék le az fejedelemséget Bethlen Gábornéról, Catharináról az brandeburgiai fejedelem aszszonyról, igy, hogy maga jó akaratja szerint tölte le.

Eodem die: választák az órában mindjárt fejedelemségre az Bethlen Gábor öcsét, Bethlen Istvánt, az ki annak előtte Erdély országának gubernatora vala [1]).

30. sept. mene el Bethlen Gáborné Kolosvárról Fogarasba lakóul, minthogy az ura Bethlen Gábor testamentumban neki hagyta volt minden tartományával ilyen conditioval, hogy ha az nemes ország viszsza akarja váltani Fogarast Bethlen Gábornétól, tehát az nemes ország Bethlen Gábornénak Brandeburgiai Catharinának 300,000 ezer forintot tegyen le, azután az országnak Fogarast kezében bocsátja Bethlen Gáborné. Munkácsot azonképpen hagyta volt testamentumban 500,000 forintban, azt is ha ki akarják váltani, tehát Bethlen Gábornénak letegyék az megnevezett 500,000 forintot.

20 [2]) sept. jöve az táborral Bethlen István Kolosvárra, az tábor szálla Szamosfalván alól.

2. oct. szálla az tábor szintén az Hostad [3]) végében, az hun az vargák malma vagyon, az vargák malmát és puskapor-malmokat mind elpusztitották; azonképpen itt az város körül való falukon nagy kóborlást mivelének, hogy semmi ellenség nagyobbat nem cselekedhetett volna rabláson kivül; az hun az vargák és puskapor-malmok pogány ellenségtől megmaradott, az ország népe elpusztitván.

Eodem die: eskevék (igy!) meg az országnak Bethlen István az nagy templomban.

---

[1]) Ez országgyülés Kolozsváratt volt 1630. sept. 21-től oct. 6-ig. Katalin fejedelemné lemondása és Bethlen István megválasztatása is azon történt; krónikánk mindkét tény napját megjelöli.

[2]) E napi esemény a Kénosi-Codexben is sept. 30-ka után levén bejegyezve, jónak láttam helyén hagyni.

[3]) Kolozsvár elővárosainak (Vorstadt) a Szamoson innen, kelet felé neve a nép nyelvén ma is *hostát*, valamint a Szamoson tuliaknak hidelöe = *hidelve* — *hideleje*.

25. oct. oszla el az tábor, az ország népe kiki mind haza. Ez az ország népe penig gyült vala Rákóczi György ellen, mert az Bethlen István fia ugyan Bethlen István, az váradi kapitány és az öreg Bethlen István veje Zojomi *) Dávid, Rákóczi Györgyhöz pártoltak volt, Rákóczi Györgyöt hivták volt fejedelemségre; melyen Rákóczi Györgynél mind Bethlen Istvánnak és több n. uraknak hütlevelek nála voltak. Rákóczinak penig Váradot, Jenőt és több erősségeket kezében bocsátottak vala. Ifiu Bethlen István az váradi kapitány és Zojomi Dávid az öreg Bethlen Istvánnak veje, az hol Rákóczi el is jött vala egy nehány század magával, Bethlen István fejedelemmel szemben lőnek Somboron, de semmit nem végezének, hanem frigyet kötének egymással, hogy az alatt mind maga Bethlen István, mind penig az ország gondoskodjék felőle, kit válaszszanak újólag fejedelemmé **).

29. oct. jöve Kolosvárra német császártól Sennyei Sándor és szálla Seres István házához.

1. novemb. küldék az erdélyi urak Haller Istvánt az német császárhoz.

3. novemb. mene az Sennyei Sándor Kolosvárról viszsza.

26. novemb. gyült vala az nemes ország Segesvárra és ott Bethlen István az ország előtt esmég letevé az fejedelemséget, mivelhogy az országnak kárát és veszedelmét nem akarta, mivelhogy Rákóczi György nem akarta az országot neki

---

*) Zolyomi.

**) E frigykötésről szóló saját kezével irt levele Bethlen Istvánnak költ 1630. octob. 24-én *Topa* faluban, mely fekszik Kolozsmegye fejérdi járásában, Esküllő, Berend, Szent-Mihálytelke és Oláh-Köblös falvak szomszédságában. Tartalma a volt, hogy a mig mind a két fél a magára vállalt kötelezettségeket teljesitheti, az országnak ideje legyen gondolkozni arról, hogy melyiket válaszsza meg? (Gr. Kemény, Erdély Történetei eredeti levelekben. V. köt. 1630—1633. october 24-kéről szóló levél). Egyébiránt e kérdést kimeritőleg megvilágositotta a tudós Dr. Ötvös Ágoston mult évi akademiai beköszöntő felolvasásában, valamint adatokat közlött róla tudós társasági lev. tag Szilágyi Sándor és Was József úr is az Új Magyar Muzeum 1856. évi I. kötete 235—250, és 506—524 lapjain.

engedni, minthogy Bethlen Gábor még életében Rákóczi Györgynek testamentumozta volt; Bethlen István is az öregbik Bethlen István fia, és az veje is Zojomi Dávid Rákóczi Györgyhöz kapcsolták vala magokat az atyjok ellen, minthogy minekelőtte Bethlen Istvánt az gubernatort fejedelemmé választották volt, már annak előtte hütöt adtak volt Rákóczi Györgynek; még a gubernator ő maga is hütit adta volt; de az pápistás urak majd ugyan erővel nagy hertelen fejedelemmé tevék Bethlen Istvánt az gubernátort Kolosvártt 2. octob.

26. novemb. választák fejedelemmé Rákóczi Györgyöt Segesváratt, jelen nem létében *), hanem akkor Rákóczi Váradon volt.

7. decembr. vivék meg az követséget Rákóczi Györgynek Dániel Mihály és Mikó Ferencz, erdélyi urak.

20. decemb. jöve Kolosvárra Rákóczi György ő n. az hun az város nagy solemnitással fogadta be az városban mind énekléssel, mind penig taraczk **) — szakállas—lövéssel, anynyira, hogy éjfél után egész két óráig löttenek az taraczkokkal az piaczon, az fejedelem penig az városnak azért az puskaporért, az kit itt elöttek, huszonöt mázsa port adott Váradon, hogy hozassa el Váradról és valamí rezet is adott ugyan ott Váradon.

Ez alatt mig Rákóczi György ide jött Erdélyben az fejedelemségre, addig oda ki Zojomi Dávid az Tisza mellett az palatinus Eszterházi Miklós népével, mely az is az erdélyi fejedelemséget kereste volna, az erdélyi áruló urak tanácslásokból az pápista urak nyughatatlanságok miatt csatázott, az hol Zojomi Dávidon lövés is történt, és az mint értettem volt, az Tiszában mintegy három ezeren az jég alá vesztek, hogy meg-

*) Ez országgyülés nagyon rövid volt, s nem zavar nélküli; végzései nincsenek meg törvénygyüjteményeinkben, pedig hogy voltak, bizoryitja krónikairónk szerint Rákóczi megválasztatása, sőt maga az ezen évben dec. 20-tól—29-ig Fejérváratt tartott országgyülés, melynek előzményében világosan emlitve van ama Segesvárt történt választás. Mike, Artic. Diaet. II. köt. 812. l.

**) Ez előadás szerint a *taraczk* az ugynevezett *szakállas-ágyu* volt.

fogták volt és sokat le is vágtak volt bennek az Eszterházi népében.

21. decemb. mene el Rákóczi György ő nagysága Kolosvárról Fejérvárra az fejedelemségre, az ifju Bethlen István és Kékedi Sigmond vele levén.

23. decemb. erdélyi fejedelemségre választatik az mü kegyelmes urunk Rákóczi György ő n. és nagy solemnitással székben ülteték *).

1631.

22. januarii jöve Rákóczi György fejedelem Kolosvárra az udvar népével, az ország hadát másfelé eresztő ki Magyarországban az palatinus ellen, ugymint az Eszteházi Miklós ellen.

25. januarii mene el ő nagysága az hidkapun ki.

2. febr. éjjel nagy hertelen megindula az szörnyü temérdek jég és az Szamoson való ó hidat, az tyúk-utszának az végiben, a ki volt, elvitte nagyobb részét, az Kömál **) alatt való pallót azonképpen elvitte. Olyan szörnyü temérdek jég volt, hogy közel két singni is volt sok helyen anynyira, hogy nagy károkat tött; az sz. györgy-hegyi pallót is elvitte volt, melyet csak annak előtte való esztendőben csináltak volt; az fenesi és az monostori pallókat is elvitte akkor.

Eodem Ao. felette száraz nyár jára, ugy, hogy sok helyeken semmi búza nem lött az nagy szárazság miatt; szénát is szükön csináltak sok helyen.

Bor penig fél részént lött, de valóban jó bor termett ebben

*) A dec. 20—29-ig tartott fejérvári országgyülés törvényeinek előzménye részletesen előadja a Katalin fejedelemaszszony, Bethlen István és I. Rákóczi választott fejedelmek közt fenforgott viszályt, az elsőknek tronról lemondását s az utósónak Segesvárt történt megválasztása megerösitését. Krónikánkban új az, hogy e választás megújitása s illetőleg a segesvárinak törvényesitése napját is meghatározta.

**) Kolozsvár egyik, igen szép szőlöt s tartós erejü bort termő szőlő hegye, melynek északnyugati dombján áll a Steinwille erdélyi teljhatalmu kir. biztos és hadparancsnok által 1712—14 körül épitett *Fellegvár*.

az esztendőben, ugy, hogy ha egy ember egy ejtelt megivott benne, megérzette az fejében; ejtelét dr. 6 és 8. mérték.

De őszre kelve valóban jó vetni való idő jára; az búza oly hertelen megdrágodék aratás után, hogy Magyarországból kezdének búzát hordani Erdélyben; az búzának vékáját hatvan nyolcz pénzen is adták, egy forinton is hallottam.

26. decembris tötték az ecsémet Segesvári Lőrinczet városul sáfár polgárrá az szász nation, melléje penig magyar nation Tököli János deákot.

1632.

18. febr. éjjel villámás és menydörgés lött. Az búzának vékája dr. 70 s feljebb is járt az erdélyi búza.

21. maji jöve Kolosvárra az német császár követe Sennyei István papi rendben, Sennyei Pongrácz fia, pápistaságon.

24. junii estve 10 óra tájban az menykö *Hidelvére* beüt az alsó szélre, az hol egy nehány ház megége, semmi eső nem lön, csak egyszer dördüle penig; onnét az szél az tüzet viz-utszára*) vivé; az viz-utsza és az körüle való majorok éppen elégtenek; az Szamoson által vivé az szél az tüzet az majorokba, ott is egy nehány elége.

18. august. éjjel hora 1-ma holt meg amaz jámbor, bölcs és istenfélö Valentinus Radecius az kolosvári fő plebánus és püspök, az szász nation, német nemzet, az kinek az deák szó mint az méz ugy folyt ki az szájából; noha penig nem egyeztenek religioban való dolgokban, de még is kedves volt az fejedelemnél az ő bölcsességiért és deákul való ékesen szólásáért; pédikállott penig az kolosváriaknak huszonhét esztendeig; felette vig és magaszerettető ember vala: szép szál ember, piros, nagy szemü, kemény tekéntetü, nehezen járó testes ember**).

*) Hol voltak a *víz-* valamint a fennebbi *tyúk*-utsza, ma a legkorosabb emberek sem tudják.

**) Fosztó Uzoni István s utána Székely Sándor az *Unitária vallás történeteiről* irott művökben azt jegyzik meg Radecius püspökről, hogy alatta, az Unitarismus nagyot sülyedett, a miatt, hogy ő a magyar nyelvet nem értvén, az évenkénti eklézsiai látogatásokat elmulatta. Alatta tértek át a háromszéki unitárius eklézsiák kevés kivétellel az evang. reformált vallásra; a kolozsvári szász és magyar unitarius eklézsiák közt kellemetlen viszály támadt Radvius (Szörös) Mátyás szász unitárius pap nagyra vágyása miatt, minek rosz következéseit a déézsi Complanatio alig volt képes elhárintani. Ezért hozta az unitáriusok zsinata 1632. sept. 2-kán ama végzést: *hoyy az unitáriusok püspökké soha többé mást, mint magyar nemzetből valót, ne választhassanak.* Az érintett déézsi kiegyezés hátrább bövebben fel fog világosittatni.

22. augusti temették el Valentinus Radecius uramat az nagy templomban, sok szép oratiokat mondván vasárnap prédikáczió után.

Eodem Ao. az búza 13 dr. 18, 20, 22. az legszépét lehetett venni.

1632.[1]) 23 augusti választák plébánussá Sámuel Járai uramat az magyar nation, az ki igen beteges ember vala.

2. sept. választák püspökké az kolosvári scholamestert[2]) Csanádi Pált magyar nation, nötelen legényt, nagy ősziben elegyedett kisded embert: nagy hertelen haragu, száraz ember, bölcs, okos Medicus; az fejedelmekhez igen hordozták, igen gyorsan járó, Konventséget[3]) is ugyan viselt akkor; miknr püspökké választották.

11. sept. menének — Rózás István magyar natioról, szász natioról penig választatott melléje az kolosvári notarius Kannder István, Lengyelországban.

[1]) Itt az 1632-ik év másodszor áll kiirva az előttem állott Kénosi-féle Codexben is.

[2]) Latinul: *Rectort.* E hivatal a volt az unitáriusoknál ama korban a mi ma az *igazgató tanár*, főfelügyelője az ifjuságnak, a tanitásnak és nevelésnek vezetője, első tanár, nagy befolyással biró a paprendelésben is.

[3]) A kolozsmonostori *Konventnek* mint Erdély második hiteles helyének főöre volt; tehát ez adat szerint a mint ma a romai catholicus kolozsvári plebanus viseli e hivatalt: ugy viselte régen, a nemzeti fejedelmek alatt, az unitarius plebanus, a piaczi nagy templommal együtt az ők kezökben levén a Konvent Conservatoriuma is.

22. okt. érkezének meg az új pappal Lengyelországból Rákoviáról Rózás István uram és az város notariusa Canndert István uram.

31. oct. prédikállott elsöbben az kis templomban*) az új pap, kinek volt neve Joachimus Stegmannus, kit is Rákóviáról hoztak, jó termetü ember s jó maga-viselő.

3. novemb. vött búcsut az scholától, az mesterséget hogy letette Csanádi Pál uram, ki is kolosvári fiu volt.

Eodem die vitték ugyan mesterségre is be az scholában az új papot, ugy, hogy mind papságot s mind penig mesterséget egyszersmind viselné; szász nation akarták, de az magyarok nem alkhattanak meg felette. Az alatt az sok nehéz betegségben meghala, hogy nem szolgálhatá az becsületes várost.

10. novemb. esketék Zojomi Dávidot, ő n. kolosvármegyei ispánnak az székháznál az lábas-háznál, és az vármegyét Stenczel Ferencz uram házánál megvendéglé ugyanazon az nap nagy vigan.

7-ma decemb. holt meg amaz hires neves Csanádi Antal magyar nation, bíróságban, az ki nem viselhette teljességgel két esztendeig az bíróságot.

9. decemb. temeték el Csanádi Antalt.

11. decemb. választák városul Csanádi Antal helyében bírónak Tótházi Asztalos Istvánt ugyan magyar nation.

26. decemb. választák az szász nation legelsöben bíróságra Pulacher István uramot, kinek az atyja egy nehány esztendeig bíróságot viselt, és az atyja hidutszában lakott az napkelet**) való ezeren, negyed házban az felső szegeleten alól; ő maga

*) Ezen kis templomot, melynek hajdani neve: *Szent János kápolnája*, János Zsigmond épittette volt ujra; azon a részen volt, a hol ma a katonai őrtanya van; a mint egy kezeimben levő 1716-beli hiteles adat szól, alig három lépés távolságra a nagy templomtól, s annak rendkivüli ártalmára; miért is a catholicusoknak — a mihelyt Steinwille a János Zsigmond korától fogva azt biró unitáriusoktól viszszafoglalta — fő dolguk volt, azt mint különben is megrongáltat lerontatni. Ez után szintén fából haranglábot csináltak helyére, mi e század elején lebontatván: igy jutott ama hely a katonai aerarium haszonbéres birtokába.

**) Talán a: „*felöl*“ — kimaradt.

penig az felesége után való örökségben lakott az piaczon az közép-utsza felől való felen, az mely ház annak előtte Gilyén Imrejé volt, alias Bogner, az mely ember t. i. Bogner idegen országban is nagy hirü ember volt, itt penig Kolosváratt nagy nyomoruságban sok esztendeig bíróságot viselt, az hol ez bíróság mellett az városnak megmaradására és javára az maga költségét az idegen nemzetségeknek nem szánta, mely költségért nem is kivánt mást, mivel magtalan ember volt.

1631 és 1632-ben az parasztok feltámadának az alföldön; egy nehány ezeren egybegyülvén sokaknak nagy károkat töttenek, de lecsendesitteténck, mert sokaknak orrokat s fülöket elvagdalták az rebellionak emlékezetiért, az hadnagyok penig, Császár Péter négygyé vágatott Kassán — mint lator — érdeme szerint.

1633.

2. febr. vitték scholamesterségre Kolosváratt Uzdi Tamást, kolosvári fit, Uzdi István fiát. Varga mesterember volt ennek az mesternek az atyja, végtére elhagyá az mesterségét és Medicus lőn*).

10. martii délben egy órakor holt meg az istenfélő bölcs prédikátor szász nation való Joachimus Stegmannus, és kevés ideig szolgálhatá az várost az jámbor.

12. martii ugymint Gergely pápa napján temették el Joachimus Stegmannus uramat, és csak 18 hétig szolgálta az becsületes várost, kikben sok betegséget szenvedett.

Aprilisben Zojomi Dávidot Rákóczi György fejedelem megfogatá és Fogarasban vivék fogságban, a ki generalis kapitány és Kolosvármegyének főispánja vala.

Az ifju Szörös Mátyás, szász nation való prédikátor, kolosvári fiu, egy nehány esztendeig prédikátor levén, sok újságokat követvén: hogy az város meg nem engedte neki, nem akart szolgálni, az város csak békét hagya neki és más papot hozának Besztercze tartományából.

*) Ez utósó mondat a Kénosi irása.

15. aprilis hozának más papot Besztercze tartományából Nagy-Demeteriből, Andreas Helmannus [1]) nevüt; kicsin ember vala, de jó prédikátor; sok búzája, bora levén, még is az igaz lelkiismeretet meggondolván, oda hagyá az nagy jövedelmet az lelkiért, az hul [2]) sok időtől fogva vágyódott Kolosvárra, hogy megismerte volt az igazságot [3]).

12. maji prédikállott elsőben az nagy templomban, Pulacher István uram első biróságában az szász nation.

21. 22. maji az hideg számtalan sok helyeken Erdélyben és Magyarországban is mind elsüté teljességgel az szőlöket. Minekelőtte az hideg az szőlöket el nem vevé, négy pénzen elég bort találtak ejtelét, de mindjárt bevonák az czégéreket; mely dolog 21 és 22 maji esett Sz. Háromság [4]) való vasárnapi szombaton és Sz. Háromság első vasárnap, az hun egész Gyaluig ért az hó az havastól alá, hogy sok fecske és görlicze holt meg az hideg miá.

23. junii menének ismét újolag német papért Lengyelországban, ugymint szász nation Segesvári Szabó Lőrincz, magyar nation Tököli [5]) János deák uramék polgári rendben.

27. juli jövének meg az német pappal Lengyelországból, kinek neve volt Adamus Frank: jó szál legény, nőtelen volt akkor mikor elhozták, jó hangos szavu; más három lengyel urak is jöttek volt vele látásnak okáért. Ezek közül az főbbik: Joannes Taszinski, az másik Joannes Stonizcki, 3-tius Johannes Kresz [6]). Mely lengyel urakat az város ismét Bartfáig ta-

[1]) E névben a *H* hasonlit a *Th*-hoz is, de mégis jobbnak láttam Helmannus- mint Thelmannus-nak olvasni.

[2]) A *hul, hun* „holott" helyett ma is használatban van a székely népnél.

[3]) Krónikairónk hátrább 1637. octob. 13-kára tett följegyzésében határozottabb módon emliti meg e tényt.

[4]) Innen az *előtt* vagy *után* előszó kimaradt.

[5]) Kénosi e nevet maga is kiirta példánya szélére, mert másolója leirását nem lehetett jól kiolvasni.

[6]) A pappal jött lengyelek neveit Kénosi saját kezével irta be példányába; másolója hihetőleg nem tudta azokat kiolvasni.

nácsbeli emberekkel viszsza kisérték, ugymint Ördög Andrással szász nation, Huszár Péterrel magyar nation 12. augusti.

11. augusti üte az menykő be az templomon való nagyobbik toronyban thorda-utsza felől, az hun meg is gyult vala, de Istennek nagy providentiájából hamar megolták éjjel estve 8 órakor.

18. septembris délután egy vasárnap két órakor szintén mikor az templomban harangoznak vala, megüté az menykő az torony falát s torony tetejét, az hun [1]) meg is gyula, és annyira elége, hogy meg nem olthaták, hanem az nagy gomb is ledölt az földre és mindjárt ketté válék, mely gombnak megmérvén felét, harmadfél köböl búza fért bele.

Eodem Ao. Szent Mihály nap után hozzá kezdének az kolosvári ácsok az torony épitéséhez.

25. octobr. tevék ismét fel az nagy gombot, ujólag ismét viszszaforrasztván, és tevék reggel napkelet előtt fel, és vonák az lábas-ház felől fel pokróczban betakarván; forrasztotta Seres János szénutszában öszve; végezték az toronynak épitését Sz. Márton estén; adtak az ácsoknak fizetésben 200 forintot, egy nyolczvanos [2]) bort, minden személyre egy-egy köböl búzát, *egy-egy sajtot* [3]). Az mesteremberekneк neve Kovács Mihály, Gergh Promer, Gergh Hann, Mechel Coberer [4]), Vereskövi Antal, Boltyáni János.

1633 juliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ig. Az kikre számot tartottam bizonyosan, az városból az thordai utszai ajtón kihordottak nro 1098, az 1634 esztendőn kivül; azon kivül az kiket az hostadból oda hordtak, és az Sz. Péterben és az hidelvi ispotályban [5]) temetének.

[1]) Itt meg a *hun* ez időviszonyt kifejező értelemben van véve: „a mikor is".

[2]) Ez alatt kétség kivül nyolczvan vedres hordót ért a krónikairó.

[3]) E két szó Kénosi irása.

[4]) E nevek mind szászosan vannak irva, a *Gergh*: György, a *Mechel*: Michel helyett; a mi mutatja, hogy ez épitő mesterek a szász unitaria eklézsia tagjai voltak. Oldalvást Kénosi is leirta a nehezebben olvasható neveket.

[5]) Hol voltak e temetők, meghatározni nem tudom.

1634.

1. april. az óvárban az kis piaczon reggel két háznak az héjazatja, pajtája éppen megége, mely tüz támadott vala Szász András házából, mely égés miatt fizetett az szomszédoknak Szász András negyedfélszáz forintot, Filstich Benedeknek flor. 200. Brozer Péternek 100. Gezner Györgynének Timár Benedek háta megett flor. 15.

1635.

18. maji et 19. reggel az szőlőket egész országul az hideg elvevé, még Magyarországon is sok helyen, az kolosvári határon penig ugyan kevés lön.

7. junii kezdték az thordai unitarium templomot épiteni.

11. juli. holt meg az istenfélő keresztyén aszszonyi állat Segesvári Szabó Lőrinczné Canndert*) Margit aszszony.

15. julii holt meg az n. Mikó Ferencz, fejedelemnek fő tanácsa, székely úr, Gyula-Fejérváratt az maga házánál, az ki az országnak sokat szolgált az portára, mind penig az német császárnál egy nehányszor volt **).

*) Hogy ez előnevet jól olvastam ki, nem merem határozottan állitani. Canudert-nek is lehetne olvasni, mert az *a* és *ú* között négy egyforma vonás van, mely lehet két nn- valamint nu- is.

**) Mikó Ferenczről alaptalanul állitja Kemény János „Önéletirata“ 75-dik lapján, (Lásd: Magyar Történelmi Emlékek, I. köt. kiadja Szalay László, Pest. 1859. 8-dr.) hogy csak névleg volt unitarius, valósággal pedig semmi vallása nem volt. A ki oly iskolát alapit, minő volt abban az időben a *Hidvégi*, a hol az ifjuság a felsőbb tudományokig tanult, a ki hitfelekezete javára 500 forintot alapitott, a mint ezt az unitáriusok *Aranykönyve* ma is mutatja, az vallástalan nem lehetett. S ha rationalista volt, azon értelemben — a menynyiben vallásának positiv alapelvei a hagyományok kizárásával egyedül a Szentirás világos szavain épülő s a józan ész által helybenhagyható igazságok, azt hiszem, ez nem lehet megrovás tárgya. Fejérvári háza ma is fennáll, tábornoki szállás, — szemben az egykori fejedelmi, ma püspöki udvarral.

28. august. temették ugyan gyula-fejérvári templomban nagy solemnitással az fejedelem akaratjából *). Ebben az esztendőben igen nagy szárazság tarta ugy anynyira, hogy sok helyen elapadtak az patakok, források és az búza-vetés is későn költ az szárazság miá, az őrlés **) is igen szükön lehetett.

Ebben az esztendőben sok fő nemes emberek haltanak meg nagy hertelen. Az búzának ára nagy hertelen megnevekedett az szárazság miatt, az hol az előtt legfeljebb az legszebbet p. dr. 12 megvehették; az bornak az ára dr. 5. 6. 8., minekutána az hideg elvevé, dr. 8. 10. 12. adták ejtelét; gyümölcs sem lött szilvánál egyéb. Az bornak in Ao. 1636 karácsonban és fársángban is ejtelét adták p. dr. 16. 20.

In Ao. 1635. tanácskoztak az kálvinisták egymás között, hogy az fejedelemtől megnyerhessék az piaczon való templomot és az biróságot is, hogy egy esztendőben kalvinista legyen, másban ismét az unitaria religion való. De az Istennek kegyes providentiájából az ő álnok tanácskozások semmivé lött; mert az becsületes város és tanács az ő igazságokat az fejedelem eliben producálák, és igy az fejedelem Rákóczi György megcsendesedék, az hol az városi kapukat is későn nyitották meg Sz. István napján, az az dolog miatt. Immár azt tudták az kálvinisták, hogy teljességgel kezekben van az nyereség, de már abban szakada, és nem lehete kivánságok szerint az dolog, az hol elvégezték volt immár közöttök, ki legyen biró, királybiró, polgár.

1636.

Jöve Rákóczi György fejedelem Kolosvárra és ment el in Ao. 1636 die 3. januarii Szamos-Ujvárra.

7. februarii in Ao. 1636 Segesváratt nagy menydörgés, villámás volt, tüzes menykövek estenek.

*) Nem mindennapi kitüntetés! Ez megczáfolja azokat, a kik állitják, hogy I. Rákóczi György fejedelem Mikó Ferencznek utósó évei ben élete ellen tört volna.

**) Kénosi másolója az *örlés* helyett „köles“-t irt volt, mit aztán ő kijavitott.

Augustusban Medgyes körül oly jégeső volt, hogy barmokat is ölt meg [1]).

1636. 20. januarii reggelre viradólag villámás és szörnyü nagy zuhatar [2]), szél lön; felette rút, locsos, sáros tél lön azon télen.

7. febr. oly nagy zuhatar, szél lön, hogy sok károkat tött házakban, csürökben is; az óvári templomnál is a kakast levetette.

13. febr. jöve be az gyülésre Kolosvárra az fejedelem.

20. febr. álla be az ország gyülése Kolosváratt, mivel Bethlen István az öreg, az ki fejedelemségre is választatott volt, az országból elment volt Ecsedben lakni, mivel az fejedelemségtől megfosztatott volt; és öt esztendő mulva mene az törökhöz hadat inditani az erdélyi fejedelem ellen, ugymint Rákóczi György ellen, hogy az fiait, kit méreggel megétetett volna, kit számkivetésre küldött, az vejét pedig Zojomi Dávidot halálos fogságban tartotta, és maga is Bethlen István nem mert szabadon járni, hogy Rákóczi György leseket vettet utána, hogy vagy megfogják, vagy megöljék Bethlen Istvánt; az felesége is mikor megholt, az temetésre is nem mert menni. Ez ilyen okokért akart hadat támasztani reá, t. i. Rákóczi Györgyre. Az nap választák egész országul postán mindjárt az budai basához Huszár Mátyást ország levelével. Indult penig el Kolosvárról Huszár Mátyás az budai basához 20. febr. az ország levelével.

1. martii menének követségen az vezérhez az erdélyi urak, ugymint Zalánczi István és az segesvári királybiró Zachariás Veiroch [3]).

20. april. vivék Mikó Józefet [4]) halva Kolosmonostorra.

---

[1]) Ezen augustus havára való feljegyzés hihetően vétségből lön ide a februariusi események közé igtatva; de nekem az előttem álló példányhoz kellett ragaszkodnom.

[2]) Ime a zivatar szó egy régibb árnyalata. Avvagy nem hiu elmefuttatás-é az, hogy összetett szó lenne?

[3]) E szót tisztán kiolvasni nem lehet, ha csak nem Weinrich, vagy Wenrich; mert ily nemzetség ma is van Segesvárott.

[4]) E tényt Haller Gábor is feljegyzette, azon különbséggel, hogy ő e halált martius 20-kára teszi. Lásd ezen kötet 32-dik lapján.

21. hozák Kolosvárra temetni az küs templomban nagy solemnitással az Mikó Ferencz ő n. fiát, kinek nagy zászlót is csinálának fel az ajtó felett *).

24. aprilis jövének meg az követek az vezértől, ugymint Zalánczi István és az segesvári királybiró Veiroch.

25. aprilis menének az követek el az fejedelemhez Kolosvárról.

Ezen az nyáron oly szárazság volt, hogy sok helyeken az tók is elszáradtak; az Nádas pataka is éppen mind elszáradott, hogy semmi folyása nem volt; az régi emberek is nem emlékeznek ilyen szárazságról; felette apró búzák voltak, szénát is keveset csináltak; az nagy szárazság miatt kevés kalangya lön de eresztős; vetni való üdő valóban jó jára.

Szent-Mihály napja előtt másfél héttel szedtenek, ugy megért az szőlő. Szép egészséges volt az szőlő, jó bor lött igen.

Rákóczi György fejedelem az ország népét felveré Bethlen István ellen, mivelhogy törökkel s tatárral akart reá jöni Bethlen István.

2. oct. indula meg az ország népével az fejedelem az Keresztes-mezejéről és menének Várad felé ki, az hun az tábor szállott Boros-Jenő körül, maga penig az fejedelem Boros-Jenőben volt, az mely táborban nagy éhség volt.

Az nagy szárazság miatt kevés szénát csinálhattak az emberek, melyért tavaszig sok barom holt meg éhel**).

Novemberben sok esős üdő jára; az melyek miatt némely helyekben az vetések megsárgodtak.

5. decemb. holt meg nagy hertelen amaz bölcs, tudós istenfélő Csanádi Pál, az kolosvári püspök, az ki püspökséget viselhete csak négy esztendeig s két holnapig nagy szorgalmatossággal, az ki az fejedelmek körül is kedves volt jó Medicusságáért; nőtelen volt mind életének rendiben, az ki az várost szolgálta 28 esztendeig, és holt meg 64 esztendős korában, lött temetése die 9. decembris nagy solemnitással.

---

*) Vallástalan ember fia iránt aligha ekkora tisztességet mutattak volna a nagyon is szigoru erkölcsü unitáriusok.

**) Az az *éhség*-gel, *éhen*. E szó ma is él a székely nép között.

15. decembr. menének az papok Dicső-Szentmártonban püspök választani, és választák püspökké Daniel Bekét, magyar nation való szép szál embert és jó szavú prédikátort, ki jámbor is volt.

20. decembr. jöve Rákóczi Györgyné ő n. Kolosvárra az két fiával Váradról.

21. decembr. mene ismét az ura után Fejérvárra, minthogy Váradra ment volt féltében Bethlen István előtt.

27. decembr. nagy árviz lőn, az mely nagy károkat tött hidakban, malmokban; jege penig nem volt, mert nagyobb kárt tött volna.

Az bornak ejtele járt p. dr. 20. v. p. dr. 16, mivelhogy annak előtte való esztendőben kevés bor lött volt, az hideg mindenütt elvette vala az szőlőket, néha csak egy czégér sem volt, olyan szük volt az bor. Az búzának vékája p. dr. 12, és az szépi 15.

1637.

1. febr. éjfele után két órakor földindulás volt az egész országban.

Martiusban országgyülése lőn Szász-Medgyesen Erdélyben*). Ebben az esztendőben oly hoszszu kemény hideg lőn, hogy sok marha holt meg éhel.

Item: Sz. György napján jobb része az szőlőnek az föld alatt volt, hajtatlan, az hoszszu tél miatt.

26. maji circa horam pomeridianam 2-dam holt meg az magyar nation való Tolnai János, bíróság-viselt ember: szép öreg personalis ember, az ki oly szegény legény volt mikor Kolosvárra jött egy rosz szürben, hogy az szőcsök mivet sem akartak neki adni, mivelhogy szőcs legény volt; ugy viselte osztán itt Kolosváratt magát, hogy kolosvári bíróság-viselt ember lött. Szép öreg szál ember! Lött temetése szép solemnitással die 28. maji.

Juniusban Sz. János nap előtt Váradon száz ház égett el, csak két vagy három órák alatt nappal. Szörnyü veszedelem volt ez.

Eodem mense Kassán is nagy égés volt.

*) Kezdődött martius 1-n s tartott 22-ig Medgyesen. Mike, Artic. Diaet. II. köt. 963—976. l.

27. junii ugymint Sz. László király napján vittek Kolosvár mellett Gyula-Fejérvárról egy nagy harangot, ötven ökör volt előtte, melyet Rákóczi György fejedelem adott a debreczenieknek egy nehány számu meddü teheneken.

11. sept. 12 és 1 órák között holt meg az ecsém Segesvári Lőrincz, kinek az atyja és az atyám voltanak Segesvári Domokos fiai, mely Segesvári Lőrincz magtalanul hala meg.

12. sept. lött temetése tisztességesen és volt polgári rendben.

11. oct. holt meg az öreg Szőrös Mátyás uram, az ki 40 esztendeig volt az tanácsban; végtére megveték az ő keménységiért, hogy sem királybiróvá, sem penig divisorrá nem választák. Lött temetése 13. octobris.

13. oct. holt meg az jámbor szász nation való fő prédikátor Andreas Helmannus, az ki azelőtt lutheranus volt, és megismervén az világosságot, az unitaria religiora tért, s ugy hozák Demeteriből Kolosvárra.

26. decemb. választák elsőben főbirónak magyar nation Rózás István uramot, az ki felette podágrás ember vala, de okos volt. Királybirónak ismét Szőcs Gáspárt (első királybirónak) alias Beics*), szász nation**) valót; igen kemény, haragos em-

*) Kénosi másolója ez előnevet Bics-nek irta volt, mit ő oldalvást *Beics*-ra javitott ki; maga pedig a dézsi Complanatiót igy irta alá: Gaspar Beyicz m. prâ.

**) Lesznek e krónika olvasói között, a kik e kifejezéseket: „*birónak, plebanusnak, városgazdának választatott magyar vagy szász nation ez és ez*“ — talán nem fogják megérteni, nem levén ismeretesek Kolozsvár mult századokbeli viszonyaival; ezek kedvcért szükségesnek látom megjegyezni, hogy e város lakói magyarok és szászok levén, a hajdani királyok — Zsigmond és Mátyás — kiváltságleveleinél fogva a polgári hivatalokban u. m. biró, senator, centumvir, sat. egyenlőképpen osztoztak meg. A reformatiokor szinte az egész város előbb lutheranussá, azután unitariussá levén, a piaczi nagy templom is birtokukba ment, minden javadalmaival együtt. Idő teltével azonban, részint mivel nem értek el mind, részint mivel egyik rész magyar prédikálást is ohajtott hallani, a vallási tekintetben egy, de nemzetiségi tekintet-

ber volt mindenik. Valóban jó bor termett ebben az esztendőben, elég bor is lött, adták ejtelét p. dr. 6. 8. 10. az jovát.

---

ben ikertestvérek meghasonlottak, s 1568-ban ügyöket elhatározás végett a fejedelem elébe vitték; mindkét fél elémutatta kiváltságleveleit, indokolta követelését, a szászok kivánták, *hogy a pap-választásba és templom-használásba a magyarok ne avatkozzanak*, hanem plebanus és templom legyen övék; a magyarok ellenben *mindennek közrebocsátását sürgették*, s mindenik kivánta, hogy a király itéljen benne. A szászok Zsigmond király kiváltságát kivánták érvényesitni, a mely szerint csak *a bíróság és polgári hivatalok* voltak megosztandók a magyar és szász között; a magyarok Szilágyi Mihály erdélyi kormányzótól 1458-n adott s Mátyás királytól 1468-n megerősitett kiváltságlevelökre alapitották kivánságukat, a melyben világosan mondatik, hogy Kolozsvárnak minden jogai és javadalmai, ugy jövedelmei a magyarokat és szászokat egyenlőképpen illetik; de söt Zsigmond király kiváltságlevelében a plebánusok választása is Kolozsvár minden lakosai közös jogának mondatik, — hoszszas felelgetés után a király itélete a lett: „hogy a mint a polgári hivatalok a két nemzet fiai között megoszlanak, s egyik évben magyar, a másikban szász biró van, s a centumvirek fele magyar, a más fele szász, a kapuk örzése, katonaállitás sat. fele részben egyiket, felében a másikat illeti: szintugy oszoljanak meg az egyházi javadalmak is, tehát a templom, plebánusság, sat. s 1568-ban pünkösd után ötöd nappal kelt királyi végzésében örök törvényül megállapitotta, hogy a mely esztendőben szász ember a kolozsvári biró, abban a piaczi nagy templomot birják a szászok, a melyikben magyar a biró, abban a magyarok, és ez években a másik fél a kisebb templomot használja; a plebánus is magyar és német felváltva legyen, ha t. i. a mostani szász plebánus meghal, akkor magyar plebánus választassék, — igy a szentpéteri ispotály felügyelője is egyszer magyar, máskor szász legyen, a két egyházfi közül egyik magyar másik szász ember; a kapuk örizése is két t. i. egy magyar és egy szász kötelessége legyen; a centumvirek közül 50 legyen magyar s ezt válaszszák csak magyarok, 50 szász s azt válaszszák csak a szászok, a 12 senator közül hat legyen magyar s válaszsza csak az 50 magyar centumvir, hat legyen szász s ezt válaszsza csak az 50 szász centumvir sat. Ez oka, hogy krónikánkban oly gyakran fordulnak elő a fenérintett kifejezések. (Lásd: Deutsche Fundgruben, Gr. Keménytől, Kolozsvár. 1839. I. köt. 1—149. l.)

1638.

12. januarii nagy szivárvány láttatott az égen.

13. januarii oly árviz volt, hogy az gátokat elvitte, hogy az innenső folyamon szárazon maradtak az malmok.

2. febr. lött temetése Kolosváratt Herczeg Sigmondnak az óvárbeli templomban nagy solemnitással, az ki az Rákóczi György fejedelem fiainak Hopmestere volt, és holt meg Filstich Lőrincznél.

1. april. hozák Kolosvárra Alia Sigmondnak hideg telemeit. Ugyan azon nap elvivék Kolosvárról az fejedelem akaratjából, mivel atyjafia volt.

Májusban kétszer tön az hideg kárt az hegyekben.

Szőrös Mátyás pap, az ecse Szőrös András, Kerekes Péter, Uzdi Thamás, Rozbiczki Pál, Sz. Györgyi István deák új sectát inditának, az mely miatt Kolosváratt és az Székelyföldön illetlen dolog következék, az mint az embereket az Krisztus felől examinálták, az ki soha nem volt, az kik annakelőtte unitáriusok voltanak és osztán meghasonlottak*).

26. maji vallatott az fejedelem legelsőbben Kolosváratt is, és az sidó valláson valókat sokat megfogtak és minden jószágokat elfoglalta az fejedelem Rákóczi György.

Juliusban lött ország gyülése**), az Krisztus felől való exa-

---

*) Okát lásd az alább következő jegyzésben.

**) Ezen országgyülés a Kénosi-Codex „*Dézsi Complanatio*“ czimü adata szerint jul. 1-jén kezdődött Dézsen s tartott jul. 7-kéig. Igaz ugyan, hogy az 1638. aprilis 23-ki fejérvári országgyülés a julius 1-jén tartandó *dézsi országgyülésre* halasztotta az unitáriusok ügyének eligazitását; Haller Gábor is azt irja Naplójában (lásd elébb e kötet 48. lapján): „*Julius 3.* Incipit *Comitiorum* (Vajjon jól van ez olvasva? Hogy egyezik meg ezzel a *commissorum* epitheton? Hát a: *commissorum sessio?* Nem inkább: *commissariorum sessio?*) in certas personas a Generalibus Comitiis commissorum Sessio prima sat.“; söt Segesvári is *országgyülésnek* irja ezt; de az tán még is vagy csak fejedelmi törvénytevő szék és bizottság minőségében járt el, megbizatva az apr. 23-ki országgyülés által s jelen levén ott egyfelől a három nemzetből és három vallásból kijelölt biztosok, ugy szintén a fejedelem tanácsosai, a főispánok és fejedelmi táblai ülnökök, másfelől a vádló és evocált unitáriusok, — vagy

minálás ugyanott Dézsen; egy Thoroczkai János nevüt, Thorocz-

pedig, ha országgyülésnek mondjuk, akkor az csak részletes — particularis — volt, mivel annak semmi nyoma nincs, tényei közül törvény-gyüjteményeinkben a *Complanatio*-n kivül egyéb fenn nem maradt, s annak aláirása is egészen egy birósági testületre, nem országgyülésre mutat; mivel maga Haller is azt irja, hogy az ezen országgyülésre megjelenteket a fejérvárl *közországgyülés* küldötte ki, s az aláirók a békeokmányt, mint *Deputatusok* irták alá (Haller Gábor Napl. e kötet 50. l.); végre mivel a Kénosi-Codex is ezt Congregatio-nak nevezi.

De lett legyen bármelyik, örökre nevezetes s egyike marad ez a legnagyobb momentumoknak az unitáriusok történelmében. Egy ember nagyravágyása s ellenfeleik féltékeny szeretetlensége szinte halálos csapást mért rájok. S csodálatos, hogy a lengyel király is, kivel I. Rákóczi szivélyes viszonyban élt, éppen ez évben semmisitette meg a tanárairól s nyomtatványairól egyiránt hires rakoviai unitárius főiskolát oly okért, mi ürügy lehet, de egy nevelö- és tanitézet eltörlésére elegendö indok nem. Nehány növendék ugyanis, kétségkivül ifjui csintalanságból inkább mint romlottságból, a város határán egy Szüz-Mária-képet összerontott. Elfogták öket, országgyülés elébe állitották, s idövel eleresztvén, büntetésül az eklézsiát és iskolát szüntették meg, nyomdájukat és iskolaépületöket elvették, a tanárokat számüzték sat. Az erdélyi unitáriusokra is ilyenforma sors volt kimérve. Az okot rá Ravius — máskép Szörös — Mátyás, az ifjabb, a kolozsvári szász unitáriusok papja adta, azért, hogy püspökségre vágyván, a fenebb 1632-röl feljegyzett zsinati végzés miatt, mint nem magyar nemzetbeli, czélját nem érte el, hanem helyette Beke Dániel lön megválasztva. Cselszövösködni kezdett tehát az unitárius vallásközönség ellen: a zsidó vallás követésével, Krisztus tagadással, eredeti vallásos elveiktöl eltéréssel vádolván el öket a fejedelemnél. Ez parancsolt a püspöknek, hogy tartson zsinatot s hitczikkeiket — Confessio — terjeszszék az 1638-n aprilis 23-kán Fejérváratt tartandó országgyülés elé. A püspök zsinatot tartott 1637-ben julius 29. Tordán, s ez meghatározta, hogy Enyedi György egykori unitar. püspöknek egy, az unitária vallás hitczikkeit alaposan kifejtö müvét (Kutfömben nincs kijelölve melyiket: *Explicatio Locorum* sat. vagy: *De Divinitate Jesu Christi*? Tán az elsöt) terjeszszék elö. Azonban a zsinat Kolozsvárra menvén át, ott a világi unitáriusok nézete nyomán abban állapodtak meg, hogy hitczikkeiket II. János (Zsigmond) alatt nyomtatásban meg-

kai Máthé fiát, az ki Kolosváratt az magyar renden püspök volt*), megkövezték az Krisztus ellen való káromkodásért; az feleségét is kiperengérezék az városról fejedelem avagy ország végezéséből.

Ugyan azon nap, elsöben egy öreg jámbor tanácsbeli Csipár István nevü embert is, mit talált volt szólani az Krisztus tisztessége ellen, az perengérnél az földön az város szolgája ország végezése szerint**) hatvant üte rajta egy pálczával.

jelent valamely könyvből irják ki s azt adják át a fejedelemnek. Minek következtében azon köz egyetértéssel készitett vallástételt (Consensus Ministror. Unitariae receptae Religionis sat.) melyet még 1579-ben jul. 2. a kolozsvári zsinaton, Báthori Kristóf erdélyi fejedelem korában kinyomatott könyvekből irtak volt összse és hirdettek ki, az apr. 23-án megtartott fejérvári országgyülésre beadták; azonban ez az ügyet az I. törv. czikk szerint julius 1-n Dézsen tartandó gyülésre (Congregatio) halasztotta, s meghatározta, hogy arra az unitarius püspök és vádlójuk is meghivatván — evocáltatván — azon ügyet a három nemzetböl és más három vallásból nevezendö biztosok és a fejedelem tanácsosai elött intézzék el. Az unitáriusok ezen év jun. 16. Ádámoson tartott zsinatjokban a püspököt ama gyülésen megjelenésre utasitották, mellé követeket választottak, s a már emlitett Confessionak beadására s közös ügyök védelmére felhatalmazták. A fejedelem, tanácsosaival, táblabiráival, a föispánokkal s más kirendelt biztosokkal megjelent, ott volt vádlójuk és társai is. Hoszszason folyt a vita — Haller Gábor szerint csak jul. 3-kán és 7-kén volt nyilvános ülés — *mig végre létrejött a fennérintett ugynevezett Dézsi kiegyezkedés* — Complanatio Desiensis. — Az unitaria vallás szabad gyakorlata újabban is elismerve lön, a püspök az egyház nevében Szörös Mátyásnak megbocsátott, (később eklézsiáját is viszszaadták) ez pedig békés magaviselete s jövendöben az egyház törvényeinek tiszteletben tartása iránt igéretet tett. Ez lön kimenetele az unitáriusok ezen kellemetlen emlékezetü ügyének. (Lásd ama kiegyezkedés lényegét *Haller Gábor Naplójában* a 48—50. lapokon; továbbá *Nádudvari Péter* egyházi beszédei gyüjteményében, melyet kiadott Kolozsvártt 1741. Szathmári Pap Sándor, a 126—131 lapokon sat. Egész terjedelmében azonban, valamint sok igazságérzettel megirva lásd Bod Péter: *Historia Unitariorum in Transsylvania* czimü müve 159—182. II.)

*) Nem a püspök, de fia értendö. E zavart rosz szórend okozza.

**) Tán az országos itélö biróságé volt csak? A dézsi gyülés actái közt nincs róla emlités.

Akkor ugyan azt tudták, hogy ugyan deponáltatik az unitaria religio; de az Istennek kegyelmes nagy providentiájából megtartaték, hogy nem telék kedvek benne, az mint ők gondolták volt, hogy teljességgel elolt6djék az unitaria religio. Az Istennek nagyobb gondja volt reá t. i. az ő kicsin seregére.

1653.

Sz. Márton napján szárközépig való hó lött.

1654.

1. januarii az eső kezde esni s majd három hétig esett, azután nagy száraz derek lőnek tovább egy hónapnál. Ezek után ismét oly hó lött, hogy virágvasárnap is az hó hátán járhatott az gyalog ember; volt fél sing az hó, az mely miá az marhát tartó emberek igen megbúsultanak volt, az széna, szalma nemléte miá.

ENYEDI ISTVÁN

II. Rákóczi György veszedelméről.

1657—1660.

Előismertetés.

Enyedi István életéről, adataink teljességgel nem lévén, többet nem tudhatunk, mint hogy Nagy-Bánya városának hites jegyzője volt. Ez egyetlen adatot id. gr. Teleki Mihálynak köszönhetjük, ki Enyedi munkáját 1720-ban saját kezével lemásolván, másolata végére következő jegyzetet tett: „Historiam hanc vernacula opera Stephani Enyedi Civitatis Nagy-Bánya Jurati Notarii conscriptam, in Anno 1720. mense Novembri inter otia descripsit Posonii Michael Comes Teleki de Szék O. A. M. D. T. O M. H.“

Hogy Enyedi még 1698-ban életben volt, kitetszik egy ekkor általa elajándékozott könyvébe tulajdon kezével tett jegyzetéből. E könyv Kézdi-Vásárhelyi Matkó István nagy-bányai ref. prédikátor 1666-ban Sámbár Mátyás ellen kiadott „Fövényen épitetett ház romlása“, mely több más régi magyar nyomtatvánnyal a mult esztendőben vétel utján került az erdélyi muzeum könyvtárába. E könyv fedelének belső lapján következő jegyzet áll: „A Nagy Bányai Refor. Ecclesianak Becsülletes Cantoranak Borosnyai Mihály Uramnak ajándékozza Enyedi István 20. Aug. 1698. N. Bányán m. pr.“

Kéziratáról legelsőben emlékezik Benkő József, Az Erdély historiája iróinak magyar nyelven találtató kézirásairól irt értekezésében (Lásd: *Tud. Gyüjt. 1824. IX. köt. 80. l.* és *Uj Magyar Muzeum 1853. I. köt.* 231 *l.*), megemlitvén, hogy e magyar nyelven kelt irásnak maga a szerző e latin czímet adta: Occasio suscepti itineris et belli Principis Georgii Rákóczi II. in Poloniam. Ö utána emliti Aranka György Az erdélyi kézirásban lévő

történetiróknak esztendő szám szerént való laistroma czímü, hely és év nélkül (Kolozsvártt 1791.) megjelent munkácskájában, valamint e laistrom ujabb és bővebb kiadásában *(A nyelvmivelő társaság munkáinak első darabja 196, l.)*, mindkét helyt „1657—1658. Enyedi István Diariuma“ hibás czímmel. Aranka e hibás adatát követte Kovachich Márton György Series Chronologica Diariorum de rebus Hungaricis czímu dolgozatában, mely Scriptores rerum Hungaricarum minores czímü gyüjteményének I. kötete mellett függelékül jelent meg.

Hogy Enyedi munkáját 1657. 1658-ról vitt naplónak tartani nem lehet, s az valósággal nem egyéb, mint Erdély történetének II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratától Rákóczi bukásáig (1657—1660.) vitt leirása, még pedig ez események után évek mulva szerkesztett leirása, maga az ezennel közlött munka tartalma bizonyitja. Mikor irta szerzönk munkáját, meg nem határozhatjuk; abban azonban aligha tévedünk, ha szerkesztése idejét 1662. utánra teszszük, mely évben Szalárdi Siralmas Magyar Krónikáját már megirta. Összevetvén ugyanis Enyedi munkáját Szalárdiéval, tapasztalhatjuk, hogy Enyedi igen sok helyt Szalárdi előadási fonalát követi s abból sokat, bár többnyire röviditve, kölcsönzött. Minthogy azonban Enyedi több oly oklevelet is felvett munkájába, melyet Szalárdinál nem találunk; s kivált a Nagy-Bánya vidékén történt események leirásában Szalárdinál néhol részletesebben beszél, e tekintetekből munkájának hazai történetünk forrásai között méltán helyet adhatunk.

Hová lett Enyedi saját kézirata, valamint gróf Teleki Mihály erről vett 1720-diki másolata, nem tudjuk. Kiadásunk alapja Benkőnek a gróf Teleki másolatáról vett másolata, mely jelenleg gróf Kemény József kéziratai közt az erdélyi muzeum kézirattárában van, s melyről meg kell jegyeznünk, hogy csak első 46 lapja Benkö tulajdon másolata, a többi pedig végig (47—125. l.) más kéz irása. E kézirat elébe gr. Kemény József által mellékelt czímlapon e munka czíme igy van adva: „Enyedi István II. Rákóczi György veszedelméről 1657—1660.“, mely czímet, mint a szerző által adott latin czímnél a tartalomnak jobban megfelelőt, elfogadhatónak és megtartandónak véltem.

Occasio suscepti itineris et belli Principis G. Rákóczi II. in Poloniam.

A svécusok mind a lengyel koronáért, mind a svéciai titulussal való élésért, régtől fogva háborgatják és pusztitják vala hadakkal Lengyelországot, annyira, hogy az ország fővárosa Krakkó svécusok által elfoglaltatott vala. Minthogy penig ezen kivül is sem muszkákkal, sem kozákokkal, a szomszédságban nem valának békeségesek; felette valának rajta, mint szerezhetnének jövendőbeli fundamentomos securitást, és megmaradás felől való reménységet. Mire nézve az országnak egykori gyülésében, egy közönséges discursusban (mely azután irás által is publicáltaték), concludáltanak a regnicolák arról, hogy még most jó idején kellene valamely keresztyén fejedelmet jövendőbéli javokra segétségért, a királyi successiónak s koronának oblatiójával megkinálni, s requirálni, a ki az országot mind a jelen való szorongató szükségben megsegétené, mind penig, ha mostani királyoknak Johannes Casimirusnak szerencsétlen hadakozása, annál inkább halála történnék, boldogúl gubernálná. Tettenek vala fel penig discursusokban a szomszéd keresztyén fejedelmek közzül hármat, ugymint, III-dik Ferdinánd római császárt és királyt, a brandeburgumi electort, és az erdélyi fejedelmet II-dik Rákóczi Györgyöt.

Ezeknek személyeket, állapotjokat és egyéb requisitumokat is, melyek ez iránt megkivántatnak, meghányván vetvén végre nyugodtanak meg Rákóczi György személyén. Kit in anno 1656. mindjárást szép és pompás legatio által a respublica megtaláltatván, sok szép igen drága ajándékot is küldvén, a koronának és

kizálységban való jövendőbéli successiónak reménységét offerálák nékie, ha tudniillik ily szoros ügyében az országot megsegétené; kivánván, hogy annak bizonyságára a fija Rákóczi Ferencz azon lengyeleknek kezek és neveltetések alá adatnék (ki még akkor mintegy tiz esztendős vala) jó idején.

De ez alatt a svécusok és kozákok is magok társaságokba és frigyekbe igen hijják vala Rákóczit a lengyelek ellen. Mely dolog mind ez idegen nemzeteknek s mind maga mellett lévő némely embereknek sok biztatásokra s merő aranyhegy igéretekre nézve inkább tetszvén nékie, a lengyelek szép hivatalokat s oblatiójokat megveté; kik ellen amazoknak igére segitséget, s azokhoz csatlá az után erejét is. Minémü eventussal, alább megtetszik.

Kezde azért igen pompáson készülni Rákóczi fejedelem; mert megszerze ez dologhoz kivántató minden eszközöket, ugymint bő hadakat, sok kincset, társzekereket, feles lövő szerszámokat, pornak, golyóbisnak, kopiáknak sokságát, portáról hozatott sok tigris és párducz bőröket, sok aranyos zászlókat, magának különb különb drága öltözeteket, annyira, hogy többire mindenek azt vélnék, hogy királyságra menne s készülne. De ez a dolog, egész indulásáig, oly nagy titokban tartatik vala, hogy magán kivül azt két vagy három legbelsőbb tanácsi (azok is hittel lévén kötelesek ki nem mondására) tudnák; melyre nézve szokta volt mondani a fejedelem, hogy ha szándékát, két vagy három tanácsán kivül, az maga inge tudná is, mindjárt a tüzbe vetné.

Mind ezekbe a káros confoederatiókba penig, a lengyelség jó szomszédságának contemnálásával, a portának is híre, sőt az ország tanácsinak is nagy részének értelmek nélkül elegyitette vala magát a fejedelem: melyre nem csak a kozákok és svécusok ültették vala fel, magok nagy erejeknek, s jövendőbéli jó successusnak fennyen való hányásával, vetésével, lengyel királyságnak is fundamentum nélkül való igéretivel, és annak erőszak szerint csak könnyen való elfoglalhatásával, melyben a svécusok és kozákok mellé pártolt némely nagy rendü lengyeleknek is, kik Rákóczit alattomban hivdogálván, a királyi méltóságnak elérésével s arra való promotióval lactálják vala, vala részek; hanem a hazabéli némely ifiu fő rendek is nagyon felköszörülték vala, elhitetvén véle, hogy a moldovai és havasalföldi szerencséire nézve is (midőn azelőtt négy esztendővel, ugymint 1653-ban, Moldovában Lupuj vajdát, ismét azután 1655-ben Havasalföldében Hiriza Vornik pártos vajdát profligálta, amazt elfutamtatta, ezt penig ugyan elfogatta volna), a porta is tartana tőle; mert Báthori Sigmondtól fogva olyan szerencsés nagy hirü nevü vitéz fejedelem az országban nem volt volna, és a porta is ezért hallgatna, midőn egyik országban lött hadakozásiért is (mely néki nagy kárára volna, holott immár a két Oláhország tőle elszakasztatván, adója is nem az portára, hanem Rákóczinak szolgáltatnék), meg nem szólalt volna, annál is inkább, mihelyt a királyságot elérhetné (mely minden bizonnyal azonnal meglenne, mihelyt a svécusokkal s kozákokkal conjungálhatná magát), nem hogy a porta valamiben kedvetlenitené, inkább azon fogna igyekezni, mint kellene maga hüségében megtartani.

Nem tudják vala penig ők azt, hogy a két Oláhországra való hadakozásit Rákóczinak, ha szintén a porta eddig elszenvedte volna is, de felrótta volna, várván csak azt, mint lenne dolgainak continuatiója, és néki is mint szolgálna a belé kaphatásra való alkalmatosság; a midőn osztán a sokáig elrejtett és szép színnel béboritott haragot egyszersmind bokrosával kiöntené annak idejében reája. A melyet semmiképpen a porta Rákóczi fejedelemben büntetetlen elszenvedni nem akart; hanem mivel látta nagyobb nagyobb dolgokra való vágyódásit és jó szerencséjéhez s kiterjedt hiréhez képest való nyughatatlanságit, minthogy a poëtaként: Luxuriant animi rebus plerumque secundis, mint okos ravasz nemzet, egybekötötte a vétkeknek csomóit, hogy sulyosabb büntetéssel fizessen érette, a minthogy annak idejében meg is mivelé, mint alább meglátszik.

Megindulván a fejedelem, a hadakozásra való menetelének okait manifestumában promulgálá ilyen punctumok szerént, hogy annak okai ezek volnának: 1.) Mert a lengyelekről királyságra hivattatván, gyalázatoson hátrahagyatott, s megcsúfoltatott volna. 2.) Mert a svéciai királynak hozzája küldött szolgáját a lengyelek ignominiose elfogták volna. 3.) Mert bizonyos nagy rendektől még mostan is volna hivatalja, a királyságnak igéreti

alatt, Lengyelországnak oltalmazására, s békességének helyreállitásra. 4.) Mert a vilnai keresztyénségen tött hallatlan persecutiót vindicálni akarná, az melyről még a tanitók előtt is nagy attestatiókat, és esküvéssel lött fogadásokat tött gyakorta.

Anno 1657.

Igy készületit Rákóczi fejedelem elvégezvén, következendő 1657-nek elein mindjárt januarius kezdetiben Erdélyből Gyula-Fejérvárról megindula *), felette igen alkalmatlan téli időben, minden hadaival, lévén ezek az országnak mind élemedett, s mind ifiu, nagy, közép rendeiből, nemesség, szász és székely statusiból s a hajduságból is felette számoson maga mellé felvött népein kivül, oláhok, szemények, görögök, és a két oláhországbéliek, melyeket akkor bír vala, mindenféle gaz népek, még czigányok is (a mint azután kitetszett), Lengyelországban penig confoederatusi, ugymint svécusok, kozákok és egy rész pártolt lengyelség is.

Hagyta vala locumtenenseknek Erdélyben Rhédei Ferencz és Serédi István nagyságos urakat, és Barcsai Ákost lugasi és káránsebesi bánt, kik feleségével Báthori Sophiával és fijával Rákóczi Ferenczczel együtt Máramarosba Viskig elkisérték vala. Ment vala ki maga a fejedelem Erdélyből Kővár vidékén által, egy statiója Berkeszen volt.

Megparancsolta vala a fejedelem az előtt a regnicoláknak és vármegyéknek, hogy valakiknek el kellene az hadakba menni, 14. jannarii Visknél lejendő táborában compareálnának; kik a hagyott napra oda confluálván gyülést tartának, az holott osztán

*) Hogy a fejedelem már 1656. december utolsó napján Kolozs-Monostornál táborozott s igy Gyula-Fejérvárról előbb kellett megindulnia, kitetszik a lengyel nemzethez intézett nyilt leveléből, melyben a lengyeleket hozzá csatlakozásra és hódolatra szólitja, különösen igérvén a lelkiismeret szabadságának fentartását. Datum in Castro nostro Kolos Monostor die ultima Decembris Anno Ch. 1656. — Egész terjedelmében közli ez oklevelet *Kochowski, Annal. Poloniae. Tom. II. Cracoviae. 1688. 2r. 195. 196. l.*

proponáltatá világosabban a fejedelem, hová indult volna. Mely dolgot noha magok között való beszédben, társalkodásban, mind a nagy mind a köz rendek nem javalják, és arról nem jól ominálnak vala: de mivel olyan nagy készületit s helyéből való kibontakozását látnák, a félelemtől is viseltetvén, olyan méltóságra való menetelinek, szerencséjének (mint maga némelyekkel együtt reménli vala) ellene szólani s azt meggátolni igyekezni, senki fel nem meri vala tenni.

Ugyan itt Visken érte vala muszka czár követe, egy néhány száz szép pár nusztokat hozván ajándékba nékie; kinek is követsége által a muszka czár arra inti vala, ez hadakozásba ne elegyitené magát, hanem térne viszsza az országba etc. De arra semmit nem hajolván, igen vékony válaszszal a követet Moldova felé viszszabocsátotta vala.

A fejedelemnek e szükségtelen hadakozásba való rendetlen maga elegyitése lőn oka és fundamentoma, akkor csak hamar és azután is, bokrosával szegény nemzetünkre következett rettenetes romlásnak s csak nem végső pusztulásnak. Valóban bölcsen s igazán jövendölte volt calendariumában ez siralmas 1657-dik esztendőre régen, még 1598-ban, egy Ujfalvi Imre nevü praedicator, ilyen strophákban hagyván magyarul jövendölésit:

Ezer hatszáz ötven hétben,
Mikor jámbor jutsz ennyiben,
Rezzen világ minden részben;
Mert a nagy ég perczen ebben.

Avagy jegy kezd égben ienni,
Vagy a Halys viszszafolyni,
A nagy Taurus elolvadni,
Kis Halcyon adattatni.

Azért, kérlek, ily igyedben,
Jobbitsd magad életedben,
Ne félj semmit, ha Istenben
Hited vagyon, ki Úr ebben.

Miglen a fejedelem Máramarosban commorálna, csak hamar az idő meglágyula, és az havasokon az előtt esett nagy hóra eső

ütvén, oly árvizek következének, hogy egy néhány napok alatt ott kellene szorulniok, és mivel a parancsolat miatt az hadak mind csak egy aránt költözének a felől a vizeken; sok hadi eszközök, társzekerek s magok közzül is egy néhányan maradtanak s vesztenek vala a vizekbe, és a gyalogság közzül is, minthogy övekig s hónaljokig való vizben kellett gázolniok, nagysokan merően megfagyván maradoztak el. Hó is oly igen nagy lött vala csak hamar, hogy semmiképpen előbb nem mehettenek, hanem a szeményeknek egy vagy két hópénzt ajándékozván a fejedelem, úgy csináltak valami hitvány útat igen nagy bajjal, mely miatt is egy néhány ember megholt. Az ágyukat s egyéb impedimentumokat a hegyekre csigákon kellett feltekertetni rettenetes munkával. Ez általköltözödésben a vitézlő rend s kiváltképpen a gyalogság közzül sokakat a hideg megvött, ölt, sat.

A mi üdőre már ilyen nagy ügygyel bajjal a havasokon által költözhettek volna Lengyelországba Podolyába, mintegy 40,000 kozákkal a fejedelem csak hamar conjungálá magát, kikkel Krakkónak segitségére tartván (mivel az előtt való svecicum praesidiumért azt a lengyelek obsideálták vala), mindenütt az országban az fejedelem hadai és a kozákság rettenetes pusztitást, égetést és hallatlan kegyetlenséget mivel vala. Sohul penig derék csatára a lengyelekkel, noha magok is igen keresik vala, nem találnak vala; mert akarja vala a lengyelség, minden maga kára nélkül, a fejedelemnek mind az éhség s mind a téli hideg és nehéz út miatt elsanyarodott hadait jobban jobban fárasztani; ez okon Krakkó alól is a lengyelség előttök elszálla, s egyéb helyeken is előttök csak mendegelnek vala: ezt a fejedelem s az hadak jóra magyarázták s azt vélik vala, hogy a lengyelek félnének tőlök; holott nem azért, hanem a feljebb való okon cselekedték, elegendő tehetségek lévén a resistentiára, ha csak a fejedelem hadait kellene profligálni.

Minthogy penig a svécusok a fejedelemnek érkezését alig várják vala, mihelyt Krakkóba érkezék, azt mindjárt várával együtt kezébe bocsáták, holott Bethlen Jánost hagyván elegendő praesidiummal, maga a fejedelem onnan a svécusokkal való megegyezésre sietett vala.

Látván az országnak nagy rendei a szörnyü kegyetlenkedést, melyet a fejedelem hadai kémélés nélkül cselekesznek vala, arra forditák elméjeket, hogy, ha lehet, adomány által téritenék ki országokból; annakokáért kinálák Krakkóval, ahoz való tartománynyal együtt; Lyublyo várával és a szepesi 13 városokkal együtt, ezeken kivül számos kincscsel is, csak térne viszsza országába: sőt harmadik Ferdinánd felséges római császár ő felsége is, a lengyelek kivánságára, magyarországi cancellariusát, Szelepcsényi Györgyöt (ki a fejedelemnek igen jóakarója, és fogadott apja is vala) küldetvén hozzá, inteti, és ez is kéri vala, tenné le a szomszéd lengyelek ellen való hadakozását, hajolna szép oblatiókra; de mind ezeknek, a svécusokkal s kozákokkal való confoederatiója miatt, kiknek igéretekből mind ezeknél nagyobbat, ugymint még a királyságot is, érőleg lenni gondolja vala, semmi foganatja a fejedelem előtt nem lehetett vala, azt mondván: *többel adós*, etc.

Mivel penig ez hadakozása a fejedelemnek, nem hire de akarátja nélkül lett vala az portának (mert indulása előtt tudósitotta vala a fővezért postája által, minémü hivatalja volna a lengyelektől; de annak oda járása alatt megindult vala az országból, választ nem várván), azért a fejedemnek, mind a portán lévő akkori zálaga Váradi Tisza István, s mind az emlitett posta által a fővezér rettenetes nagy haraggal megizené (gondolván, hogy még országában volna), sőt a császár is megirá, hogy üljön veszteg, úgy mond, ne mozogjon, mert megárt néki, békességes mostan országa, vagyon nagy gazdagsága, senkitől semmi bántása; nem tudja-é, hogy a lengyeleknek a felséges tatár chámmal is békességek vagyon, összevesznek, s azt is ellenségévé csinálja, a fényes portának is bajt szerez sat. Ha penig elment, mindjárt térjen országába, mert nagy veszedelem követné sat. A török izeneti a fejedelmet már Lengyelországban találá; de avval semmit nem gondolván dolgában csak előbb mégyen vala.

De az isten mind a fejedelemnek ezt a felfuvalkodságát, s mind hadainak rettenetes kegyetlenkedéseket hamar megbünteté. Mert midőn szintén Lythvániában volna igen meszsze; ez alatt 15 junii, egy Georgius Lynbynczki lengyel marschallus*) mint-

*) Helyesen: Lubomirsky.

egy 20,000 lengyel haddal Magyarországra Munkácsnál kiütött vala, a midőn itt Nagy-Bányán a Tiszán innét lévő tanitók generalis zsinatjok celebráltatnék, melynek híre ide is hamar elérkezvén, nagy félelemmel és ijedséggel a gyülés elbomla.

A marschallus penig, akarván irruptiójokról magokat excusálni, annak okait egy bizonyos manifestumban publicáltatta, és praemittáltatta vala deákul, mely szóról szóra igy következik a deák forditás szerént:

Manifestum Polonorum etc.

„Mindenek tudják a természetnek törvénye által, hogy nem kell az embernek mással cselekedni, a mit magának nem kiván. Adott azon természet a lovaknak, párdnczoknak, oroszlánoknak körmöket, az ökröknek szarvakat, szamároknak és ebeknek fogakat, az embereket penig külömbkülömbféle fegyvereknek találására tanitotta, hogy azokkal a boszszúságos károkat magokról elháritanák, magok javokat megoltalmaznák, és a méltatlan cselekedetekért boszszút állanának.“

„Tudják mindenek, hogy a lengyeleknek az erdélyi fejedelmekkel már régen semmi veszekedések nem volt; sőt még a híres neves Magyarországgal is mindenkor felbomolhatatlan barátságot és szövetséget s szent frigyet tartottanak, úgy hogy néhányszor a magyar koronával lengyel nemzetből álló királyok, ellenben a lengyel koronával magyar nemzetből álló királyok koronáztattak meg, mely a Báthori István néhai lengyel király állapotjában megtetszett. Jelen is volt a lengyel segétség régen az magyarok mellett Várnánál, Nándor-Fejérvárnál, Budánál, Egernél, és egyéb helyeken is, és Erdélynek is Bethlen és Rákóczi fejedelmek idejekbéli magok között való villongásiban; közelebb penig a minapi moldovai hadakozásokban. Ettől lött, hogy mostani szükségében is a respublica elsőbben is a magyarok segétségéhez folyamodott; melyben való válaszadását római császár ő felsége későbbre halasztván, mint a haza jelenvaló szüksége kivánta, abbéli tanácsokat Rákóczi fejedelemre forditották, és ha az országot olyan szükségében meg fogná segéteni, a koronának reménységét is igirték vala nékie. De a hol mézet kerestek, ott

nagy károkkal keserü mérget találtak; mert nem hogy akarta volna utolsó szükségében a lengyeleket megsegéteni, s jótéteményivel azt magához édesiteni; inkább ellenséges fegyvert fogván, kegyetlenségét kezdette rajta megmutatni, nem tudván a dolognak kimenetelit meggondolni, hogy a ki más szabadságát elveszti, az a maga békességét és csendes nyugodalmát veszti el, és hogy a kegyetlen királyok közzül kevesen holtanak meg veszedelmes és vér nélkél való halál nélkül.“

„Nem találván azért fel azokat a conditiókat, melyek mellett a korona néki igértetik vala, Lengyelországnak gazdagságával megbolondúlván, és az országot mind irásában s mind beszédében magáénak lenni mondván, nem segétséggel, hanem ellenségesképpen fegyverrel méne arra.“

„Azt állatja okúl, hogy a lengyelektől egyszer hivattatván, azután tőlök hátrahagyatott és csak megcsúfoltatott volna, mintha ő nálánál sokkal nagyobb hatalmas monarcháknak azon királyi méltóság hasonló móddal nem igértetett volna, a kik a conditiókat fel nem vállalván hátra nem hagyattattak volna. Mert a mint bizonyos conditiókra szabad volt hívni a lengyeleknek: úgy azon okokat szabad volt fel nem vállalni a hivatalosoknak is, mint az adók és vevők között való árúban is szokott a dolog lenni, kik ha meg nem alkhatnak egymással, elmehetnek egymás mellől békével. Segétette volna meg csak a fejedelem az lengyeleket, fiját is adta volna közikbe, az ország reménységére való neveltetésre, az mint kivánták, a lengyelek részéről is mind azok, melyekről panaszolkodik, meglettek volna.“

„Neheztellette azt is, hogy az ő hozzája menő svéciai követet a lengyelek elfogták volna, hasonlóképpen a svéd generálhoz Virtiushoz Krakkóba bocsátott maga szolgáját is hogy az útból a lengyel táborra téritették volna, melyekkel a jó szomszédságot és békességet megsértődöttnek lenni ítélte: mintha akkor immár a svécus a lengyeleknek közönséges ellenségek nem lett volna, és a Krakkóba bocsátott embere is lengyelek ellen való levelet nem hozott volna! kik közzül mindegyiket, mind másikat, a természetnek is törvénye szerint, megok ellen való dolgot tapasztalván kezekben, az önnön határokban megfogni, és ha a keresztyénséget nem nézték volna, nagyobbat is

rajtok ejteni, miért nem lehetett volna? Mert a nemzetségeknek szokásos törvények nem az ilyeneknek engednek szabadságos és békességes járást; hanem midőn egyik ellenség a másiknak valamely dolgot akar tudtára adni. És noha azon levelekből a lengyelek ellen való igyekezet tetszett volna nyilván ki, a mint az az egész keresztyénségre kihirhedett: mindazonáltal embere a levelekkel együtt nagy emberségesen viszsza kísértetett, és a kísírők is szintén az határig elkísírték volna; de a levélhordozó, egy éjjel, maga tudja micsoda hijábavalóságtól megijedvén, a leveleket, süvegét és holmijét elhányván, a kísírők mellől elfutott; amazok is osztán az elhagyott egyetmást a levelekkel együtt Makoviczára küldötték."

„Ezt is állatja a fejedelem továbbá indulásának okának lenni, hogy némely nagy rendü lengyelektől, kezek irások és pecsétek alatt levő levelek által is hivattatott volna: de ha elméjét a tisztesség kivánás meg nem vakitotta volna, fejedelmi méltóságát olyan pártos és proscriptus arianusokra bízni nem kellett volna. Holott jól tudta azt, hogy midőn a fijának a lengyelek közibe való bészámláltatását is kivánná egykor, csak azt is nem különben, hanem ország gyülésében az egész statusoktól nyerhette volna meg. Hát a mi ennél sokkal nagyobb, ugymint a királyi méltóságra, miért akart, némely gyalázatban forgó embereknek különös leveleket vévén, a respublica hire nélkül felemeltetni? annyival inkább, hogy az országnak koronás királya is az országban életben vagyon? Holott magának is hasonló szabad választással élő országa lévén, a mit magának nem kivánhat, micsoda igazsággal és elmével kivánhatja másnak? De akárkit is, nem a dicséretes jóság, hanem a rút tisztesség kivánásnak gonosz indulatja szokott ez ilyen hatalmaskodásra és vakmerőségre vinni."

„Béjövén azért a fejedelem az országba, erdélyi, moldovai, oláh, kozák és egyéb külömbkülömbféle nemzetbéli moslék hadakkal, patens levelében azt hirdeti vala, hogy a tiz esztendőktől fogván való hadakozásoknak lecsendesitésére, és a szép békességnek helyre állitására jött volna: de elébb elébb menvén, kijelentették holtakon és eleveneken való kegyetlenkedései; mert az elegybelegy nép istennel nem gondolván, sem elevenen, sem holtakon nem könyörülvén, templomokból, czinteremekből az keresztyén embereknek eltemettetett holt testeket kegyetlenül felhánván fosztották, és valakiket elől utól találtanak, tüzzel vassal emésztik vala, anynyira, hogy csak a lozomiriai fejedelemnek 300 faluját és sok városát tötték hamuvá, semmivé. Menetelekben az nép sem istennel sem emberrel nem gondolván, a templomokat is égetik és pusztitják vala; és az emberek is, mint az barmok ölettetvén, és sok keresztyének szörnyü kínokkal vesztegettetvén: mert némelyek nyársra köttettek, némelyek kezeknek, lábaknak elvagdaltatásokkal kénoztattak, némelyek ketté fürészeltettenek, némelyek serfőző üstben főzettettenek, némelyek tüz alá vettetvén és felyül réájok szurok hányattatván úgy gyötrettettenek, nem kedvezvén ez aránt szegénynek vagy gazdagnak, férfi vagy aszszonyi nemnek. A csecsszopókat lábaknál fogva a falhoz verték, az alamisnát kérő koldusoknak szemeket kitolyván, orrokat, fülöket, lábokat elmetélni nem szánták, úgy hogy noha a svéciai király ellenség volna, de megesvén a szörnyü kegyetlenségen szive, a fejedelmet megdorgálta érette."

„Ne csudálja tehát senki, hogy a lengyelség a fejedelem birodalmába fegyvert hozott, hogy a szép sürü falukat, városokat égeti, pusztitja, a nagyoknak és kicsinyeknek, férfiaknak és aszszonyi állatoknak fegyverre hányattatott holt testeknek vérekkel a mezőt festené. Nem kell csudálni, ha hallatik a sok keseredett anyáknak neveletlen magzatjokon való sirások, jajgatások; holott ezeknél sok szerte nagyobb kegyetlenkedéseket gyakoroltatott és gyakoroltat ma is Lengyelországban a fejedelem. Ő az, ki a keresztyénségben a tüzet meggyujtotta; és ez okon ne csudálja senki, ha mi is a kölcsönt hasonló mértékkel mostan viszsza mérjük etc. etc *)."

Ez manifestumot praemittálván azért a dühös lengyelség, kezdének mindjárást kiméletlenül égetni és pusztitani, elkezdvén

*) E manifestum tartalmát némi rövidítéssel közli *Szalárdi* is *Siralmas Magyar Krónika. Pest 1853. 305—309. has.* — Az eredeti latin szöveget hasonlóan tetemes rövidítésekkel adja *Kochowski, Annal. Poloniae II. 227. 228. l.*, hol azonban a levél kelte ily hibásan van feltéve: Datum in Castris ad Mohacz (Munkacz) die 6. Julii Anno Ch. 1657.

Munkácson, Szent-Miklóson, mind jobbra balra, Tisza két felén egész Szinér-Váraljáig, minden helyeket, azokban lévő parochiákat, scholákat, templomokkal és tornyokkal együtt, földdé s porrá tönek; a népet valahol érhették, mind öregét, apraját, férfiát, leányát, aszszonyemberét, kedvezés nélkül fegyverre hányták. De mind azok között szomorúabb és keservesebb vala a beregszásziaknak romlások, kik valami bizonytalan bátoritásra kimenvén felesen az ellenségnek utóljára, mintha annak dereka eltakarodott volna, azonban a derék ellenség táborát véletlenül szembe találván, többire a város lakosinak dereka és szine levágattaték, némelyek czinteremben és templomban szorulván közzülök, a fejér cselédekben is penig nagy sokan, gyermekekkel együtt, a szőlőhegy oldalában egy barlangban rejtezvén, mind két helyeken kegyetlenül szegények felmészároltatának vala, városok és abban lévő drága szép épületek, tornyok, templomok is tüz által semmivé tétetvén *).

Onnan útjában való szörnyü pusztítással, die 25. junii Szathmár alá érkezvén **), és azt megszállván, volt ott harmad napig, vice kapitány lévén az várban Bik Sándor, ki koczkát játszott inkább akkor, mikor az ellenség ellen serénykedni és hadat kellett volna rendelni. Szathmár, Szabolcs vármegyék is ugyan kimentek volt az híd eleibe (szathmári várba szorulván bé), de csak Jésust kiáltván, egy lövés nélkül viszsza mentenek a várba; hanem Jantó István és Keresztes Andrások, érkezvén a váradi haddal, és feles hajdusággal, szép erővel ugyan, de az ellenséggel koránt sem egyenlővel, a Szamos hidján csak hamar által ütének az lengyelekre, kikkel bátran megcsatázának ugyan, de károson: mert az feles lengyelség őket a Szamosnak nyomván, sokan veszének belé, és alkalmasint le is vágattattak vala közzülök. Volt az máramarosi vice ispánnak Sztojka Simonnak is szép népe; de az is valamely felé hallotta az ellenségnek fordulását, ő más felé ment, mint a ki vizben felfelé keresi abban holt durczás feleségét.

*) Beregszász romlása junius 17-kén történt. *Szalárdi e. h. 309. has.*

**) Benkő másolatában hibásan áll die 28. junii, die 25. helyett. Has. *Szalárdi e. h.*, ki szerint a lengyel had junius 25-dikén szállotta meg Szathmárt, s onnan 28-dikán vonult Szinyér-Váralja felé, melyet el is pusztitott.

Igy azért a lengyelek Szathmár alatt csak békével táborozván, Némethi városának nagy részét felégették vala, kik ellen, a mint tőlök lehetne, eléggé is emberkednek vala a városbéliek: ugyan akkor öleték meg a sarampó táján, midőn két vagy három lengyelt is ölt volna, a városnak birája öreg Szitás Péter. A marschalc papja, dicsekedő kevélységében, ilyen irást küldött volt bé a némethi praedicatornak Sepsi Korocz Andrásnak:

Vicem pro vice reddam tibi amice (al. princeps inique)
Pro innocentia ulciscimur Rákoczium.
Sequitur superbos ultor a tergo Deus.
Hei! nunc splendet victoria Poloniae.

De erre más ilyenképpen tött volt neki választ:

Heus noli gloriare Polone!
Jactas innocentiam, sed vane,
Mades servorum Christi sangvine,
Quare sternet te deus turbine.

Quid cupis ulcisci Rákóczium?
Hoc si vis, fac Deum propitium
Tibi prius, nam an plus perfidum
Amat, quam carum sibi filium?

Judica quam olim Rákoczius
Gesserit bella dei strenuus;
Idola cum suis cultoribus
Proteret, et manebit invictus.

Annakutánna Szathmár és Némethi városait akarván az marschalc hódoltatni, egy levelet küldé nékiek, a melyben irva vala: hogy maga is tudná, a magyar korona alól az erdélyi birodalomhoz nem régen szakadtanak vala (az hová, hinné ismét nem sokára viszsza kerülnének), melyre nézve, s minthogy egyébaránt is a nagy kegyetlenségben a fejedelmet követni nem akarná, noha magokat elébbeni közönséges levelére sem declarálták volna; mindazáltal még is keresztyéni indulatjából akarná őket még egyszer meginteni, hogy mutatnák meg engedelmes-

ségeket, és küldenének ki hozzája; egyéb aránt néki ne tulajdonittatnék osztán, ha mind magok városostól, s mind az beszorult vidéki néppel, a király ő felsége tüzzel vassal emésztő fegyverét siralmasan meg kezdenék érezni, etc.

Az marschalcnak ez levelére, és egyéb sollicitatiójára, nem lőn az két városnak mit tenni, mivel oltalomért sohova nem bizhatnak vala: hanem hogy városok, kiváltképpen Némethi, jobban is el ne égettetnék (minthogy magok a lakosok a várba takarodtak vala), az marschalcnak 2600 tallérokban, sok szekér kenyerekben, egy néhány hordó borokban megsatczolniok kellett vala.

Igy, mikor annyire közelitettenek volna, a mi városunk is (ugymint Nagy-Bánya) igen megzendült vala miattok, nem tudván, mint rendelte volna isten dolgunknak kimenetelét: hogy azért ide való érkezések megelőztethetnék, városunk becsületes magistratusi az lakosokban válogatást tévén, és szomszéd felső-bányaiakkal is egyet értvén, rendelének mintegy háromszáz gyalogokat, praeficialtatván kapitányúl néhai Fekete Mészáros Bálint becsületes és ez dologra alkalmatos tanácsbéli személy. Kiszálliták azért ezeket az ilobai szorosra, mely vagyon szintén a Szamos vize kerületinél *), vigyázásnak, és ha az ellenség arra jőne, a mennyire lehetne, resistentiának okáért, ahoz való illendő apparatussal, dobbal, zászlóval, és commeatussal, kik az megmondott helyen erős és jó sánczot épitvén, annyira jó készülettel várák az ellenséget, hogy ha az ellenség addig eljött volna is, vagy eltért, vagy megszégyenült volna, vagy nagy kárával jöhetett volna által rajta.

Az lengyelek ily szabados és akadály nélkül való kóborlásoknak híre Erdélybe is megvitetett vala; holott mindenek azt gondolván, hogy oda is bé fogna menni, annyira megfélemlettek vala, hogy sok helyekről költözködnének előttök. Mihezképest Barcsai Ákos (az ki, a mint feljebb jelenteték, egyik vala a locumtenens urak közzül), alkalmas hadat gyüjtvén öszve, kezde valami rák háton vélek kifelé jödegelni, hogy már az lengyelek ellen; de az sietség miatt egy hétig is három vagy négy mértföldnél többet nem jönek vala el; sokára Józip Láposára és Domokos vidékire *) érkezvén, a lengyelek helyett ott tartottak vala erős harczot a disznódi, tyúkodi, és lúdaméri ellenséggel, úgy annyira, hogy ott a tájon csak éjfél s hajnal jelentő kakas is elvélte találtatnék.

*) Iloba falu Szathmár vármegyében Szinyér-Váralja és Nagy-Bánya közt.

Ide penig a lengyel szabadoson éget és pusztit vala a felől szintén Szinér-Váraljáig, mely jó mezővárost is porrá, hamuvá tévén, onnat az Avasba, Ujvárosba, és Máramarosban Viskre is bécsapa; de ott a szomszédság kedvéért csak szenvedhető kárt tett vala: és mikor azt gondolnók, hogy immár mi következünk pusztító s emésztő fegyvere alá, az ur isten ingyen kegyelméből megszána bennünket; mert még a sánczig sem jövének az Ilobába, hanem mint Senacherib hírt hallott, és oly siettséggel die 4. julii Visk felé az egész tábor hazája felé eltére, mintha derekas tábor persequálta volna őket, az marhákat csordánként elhagyták, csak a szaladásra lévén gondjok, három s négy oláh az hegyeken 50. s 60-t bennek elhajtott, és minden prédájával szabadon töltözött.

Ekképpen minekutánna Bereg vármegyének nagy részét, Szathmárnak pedig és Ugocsának derekát, a szamosközi szép földet is porrá s hamuvá tette volna, népében nagy sokat fegyverre hánt volna, úgy takarodának el hazájában, el az megemlitett úton etc.

A bán, Barcsai Ákos, az ellenséget csak meg sem akarván látni, addig mulatoza útjában, amaz az alatt békével eltakarodék, s ő is nagy szégyen vallva viszsza téve Erdélybe: melyet a lengyelség értvén, azt mondotta: Magyarországban, Erdélyben elég vitéz ember maradott volna itthon, de hüséges elöljárója nincsen; igazán is mondotta ete.

Ilyen siralmas állapatja lévén Magyarország részeinek a lengyelség miatt, ode bé is a fejedelem szerencséjének az alatt nagy változása esék. Mert a respublica stratagemajából a svéciai király országára ütvén a dánusok nagy haddal, országa ol-

*) Belső-Szolnok vármegyében a Lápos folyó vidékére, hol Domokos falu is fekszik.

talmára a királynak minden hadaival haza sietni kellett vala, csak oda hagyván farkas kaszára a fejedelmet, midőn már országából kicsalta volna: mely kölcsönösképpen esett a fejedelemnek; mivel az atyja is oda hagyta volt a svécusokat Bruna alatt, s pacificált a római császárral etc. Kinek a fejedelem tisztességet akarván tenni, nagy sok kerengős veszedelmes útakon az Viszla vizén által (holott való által s meg által való költözése sok ember és egyéb eszközbéli kárával esett vala a fejedelemnek) a svéciai királyt Pomeraniában a tengerig kisirte vala; Lytvániában megvött Bresztián*) nevű derék erősségnek oltalmazására Gaudi András német generált hagyván praesidiumával együtt. Az honnat a fejedelem viszsza fordulván, midőn a kozákok is látnák jó módjokat a dolgokban, tőle elpártolának, és magok hazájokba menének, így hagyván el jó confoederatus baráti a fejedelmet idegen országban a veszedelemben, holott ígíretek mást mutat vala. Ezen útjokban a fejedelem hadai oly éhségre is jutottak vala, hogy mivel már az előtt az országot a kóborló nép azon való elmentében elégette, prédálta vala, és társzekerek is a szokásos bővön költés miatt megürült, és az Viszlába is sok veszett volna; majd két hetek alatt csak cseresznye étellel tengetnék magokat; ez útjokban oly sanyaruságban volt maga is a fejedelem, hogy csak a kenyér és hagyma is édesdeden esett volna etc.

Ettől fogva immár a miéink boldogtalanságok csak nevekedik vala: mert a respublica ez alatt török császárral confoederalván, kinyerte vala tőle, hogy a tatár chámnak parancsolna, az ellenséges magaviseléséért büntetné meg a fejedelmet és maga hadait. Ehez képest a tatár chám igen nagy erővel a fejedelem ellen Podolyiára kijött vala a porta parancsolatjából, más felől penig az innen Magyarországról bément hadak és generálok, ugymint marschalk Czernoczki, Potoczki és Sapia érvén az fejedelmet, igen veszedelmes hálójokra keritették vala; nem tudván még akkor a fejedelem sem az lengyelek itt künn való pusztitásában, sem az tatárnak jövetelében és hozzá közel létében semmit is. Megszorittatván azért eképpen és Istennek csu-

*) Brzesk vára.

dálatos ítiletéből, és a szerencsének csalárd hizelkedő változása szerént ily nagy veszedelmes anxietásra jutván a fejedelem, midőn a lengyelek megjelentették volna, hogy az tatár chám is im szintén inában volna, véle lévőknek jovalásokból, az feljebb emlitett lengyel urakkal, azoktól eleibe irattatott conditiókba, nem is úgy, mint maga kivánta volna, componálni, és arra magát maga pecséti és neve alatt kötelezni kényszerittetett vala; irigyelvén az lengyelek, ha az nagy gazdag prédabéli nyereség csak a tatár chám kosarába esnék, ki immár utánnok vala.

Lött penig a compositio 24. julii Lengyelországban Csarnyosztrok és Mezőbcza*) nevű városok között, Csernyosztroz nevű mezőn, erdélyi cancellarius Mikes Mihály és ország generálisa Kemény János által ez okon, hogy a fejedelem tatár kezébe ne essék.

A pacificatiónak penig punctumi így vannak: 1.) Regem Poloniae et Rempublicam deprecetur. 2.) Ligam cum Svecis et Cozaco contractam solvat. 3.) Opportuna auxilia Reipublicae Poloniae det. 4.) Chamo et Veziriis honoraria conferat. 5.) Pro exolvendo milite millionem et bis centena millia florenorum conferat et deponat. 6.) Captivos omnes dimittat. 7.) Vades et fortalitia dimittat relicta armada. 8.) Apparatus ecclesiasticos reddat. 9.) Cosaci aliquot dies a Rákoczio discedant.

Ez békességnek megerősitésére, míg mind ezeket a fejedelem praestálná, zálogot is a lengyeleknek kényszerittetett vala hagyni, u. m. a sógorát Apafi Istvánt és Gyerőfi Istvánt erdélyi főembereket: de ez békességgel is nem gondolván az lengyel hadak, mind a fejedelemnek s mind az uraknak társzekereket felverék és minden javokat, drága sok kincseket, rettenetes károkkal elprédálták vala.

Ez siralmas békesség véghez menvén, midőn az fejedelem népétől elvált volna, azok Moldova felé tartván, egy úrfiat Rhédei Ferencz nagyságos úr fiát Lászlót, Bakos Gábort, Mikes Mihály főrendeket és maga udvara népe közzül is valami keveset maga mellé vévén, Máramarosra, azon az úton, melyen bément vala, nagy sietséggel kijött vala, úgy hogy 4-ta augusti Ecsed várába érkezék.

*) Miendzyboz. — *Szalárdi e. h. 319. l.* Mezibozának irja.

Az ország népe azért, a fejedelem tőlök való elválása után harmad vagy negyed nappal, u. m. julius havának az utóljan, a csúnya tatárságnak kezébe rabságba esett vala; mely az fejedelemnek ugyan Ecsedben létében, az Bihar vármegyei vice ispánnak, Károlyi Mihálynak, ifiú legény szolgája által esett vala hírivel, ki az veszedelem után az tatárok kezéből szabadulván, és sietve az fejedelem után jövén, megjelenté, hogy még csak hírmondó sem szabadulhatott vala el közzülök, hanem mindenestől fogva a tatárok prédáji lettenek volna; melyen a fejedelem rettenetes bánatba esvén, nagy esküvéssel fogadta vala, hogy ha csak egy dolmányban maradna is, de rabságba esett híveit minden tehetségével kiváltani igyekezné: noha abban azután, midőn reá költ volna, és az ország azoknak váltságokat sollicitálná, csak mi sem tölt vala, állatván, hogy mindenestől fogva is 30,000 vagy 40,000 talléránál nem igen volna több, azt penig magától ki nem adhatná.

Ezt a nagy romlást hallván azért a fejedelem, nem késék, hanem azoknak szabadulásokról való discursus kedvéért ad diem 3. septembris Szamos-Ujvárra gyülést hirdettetett vala, az hová Kemény János is egy Ráduly László nevü szolgáját, kit sarczon váltott vala meg, küldötte vala, a ki által a fejedelmet és az országot, mind az magok nagy romlásokról, mind arról, hogy tatár chámnak követjek menne hozzájok, a kiről való tanácsadásával együtt, bőségesen tudósitotta volna.

Tatár rabságába való eseteknek historiája penig, minthogy azt maga is Kemény János, főgeneralisa lévén az hadaknak, szemével látta, és keservesen többekkel együtt szenvedte volna is, az minémü manifestumban az országnak megirta, a szerént szóról szóra így következik:

Ruina exercitus Transilvanici.

Az lengyelekkel megbékélvén, és tőlök elválván, későn éjjel érkezénk a táborhelyre, az honnan ismét későn indulhatánk a lengyel commissarius Sapia késedelme miatt, ki valami nehéz költözködő passusokon, egyenesen viszen vala az tatár chám eleiben, noha mi akkor nem tudtuk, de más becsületes

lengyel főemberek magok conscientiájokból indittatván, azt deferálák és vinek jobb útra, noha az mi hadainknak zugolódásával, kiknek semmiképpen nem tudták persvadeálni az tatár félelem miatt kerengésünket, egyenesen csak az moldovai útra vágyódván, mint igen elfáradott s éhezett romlott had, a téli sanyaruság, tavaszi hoszszas nem csak nappali, hanem éjjeli járás is, csata, strása, sákmány, nehéz passusokon való költözködés és több egyéb hadi nehézségek miatt, kiket nem számlálok elő, nem lévén ez scopusom, egyébaránt is kezdetitől fogván igen kedvetlenek lévén az expeditióhoz.

Estvig azért menénk és sötétben érkezénk egy városhoz, kinek kastélya is vala; de itt is igen szoros és sáros passus lévén, az hadaknak nagy része által nem költözheték viradtig is egészen. Ezen estve későn, i. e. 26. julii irák meg az lengyelek, hogy ötezer tatár már elérkezett volna, és a chám is is Chamenicznél volna; azért viselnénk gondot magunkra. Tanácsot tartván azért, tetszék, hogy a fejedelem személye salvalódjék egy néhányad magával, ha az had ruináltatik is, de az haza talám conserváltathatik, ha székibe mehet; ne veszszenek el mind fejedelmestől. Parancsolta volt penig ő nagysága, hogy én is elmennék; de boldog emlékezetü eleinknek példájok szerént, uramhoz és hazámhoz való szeretetemtől meggyőzettetvén, noha olyan félelmes állapotjában nem örömest szakadok vala el tőle is, látám is nehéz szivének, de megkövetém, és ily declaratiót tők ő nagyságának elindulása előtt nem sokkal:

Kegyelmes uram! bizony nehezen szakadok el ngod mellől ilyen útjában, s úgy áldjon meg Isten, nem elhagylak, és hüségem mellől nem állok el, de conscientiámtól meggyőzettetvén, semmiképpen azt nem cselekedhetem, hogy mind nagyságod, mind én elmenvén, nem igaz pásztoroknak ítíltessünk, és prédára hagyjuk fejetlenül a keresztyénséget és édes hazánk fiait.

1. Hogy imé látod az hadak, kik az sáron által költöztenek, eszekbe vészik a nagyságod elmenő szándékát, felülnek és mind utánnad vonódnak, sietve a szoros állapotoknak kiván-

ságok szerént, miattok nem járhatsz ennyi ezerekkel, az ellenség penig nyomodba akadván s rajtad lévén, mind velek együtt vészsz.

2. A sáron túl rekedt had, gyalogság, munitiók, szekerek megértvén elmenetelünket, confundáltatik, és gyalázatosképpen fut, oszol s vész, nem csak ellenségtől, hanem minden rendektől. És igy hallatlan rosz emlékezetünkkel lészen a veszedelem; menjen el azért nagyságod, mert ennek így kell lenni; én penig az míg lehet Isten után a népet vezérlem s oltalmazom, s ha penig a jó Isten mást rendel felölünk, örömestben szenvedek minden nehézségeket és halált együtt vélek, mint csak magam szabaduljak, édes nemzetem penig elveszszen (az minthogy bizony ma is édesebb énnékem az vélek való szenvedés, mintsem az gyalázatos szabadság nyerésével távul való hallása romlásoknak), méltatlan tisztem is azt kivánja.

Nem lön mit tenni az fejedelemnek, engedni kelle tetszésünknek, elmenni, s engemet elhagyni, kitől elbúcsuzván, az hadakat megcsendesitém. Szegények látván köztök való maradásomat, nagy jó reménységgel megmaradának, és a förendek is nagy sokan, azok között a becsületes úr Kornis Ferencz, Béldi Pál, Húszár Péter, Domokos Tamás és többek is; eképpen az fejedelem Ilyvó felé méne, mi Stry felé akarunk vala menni.

Alig telheték két vagy három óra, a passuson még a költözés nem is végezödvén, a tatár elérkezék, és hátulját megcsapá, kiknek succurálni akarván, az kiket lehete a seregekben megfordité, és mezei hadbeliek lévén csak, itt vesze el amaz vitéz kapitány Gellyén Gergely.

Megtéritettem vala Sapiát is, kinek egy néhány száz lovasa és drogonosa is vala, hogy segétene, de nem hogy a tatárral harczolt volna, sőt szót adván egymásnak, nem csak félre állának, holott az dragonos az passust könnyen megtarthatja vala; hanem sokak a tatárokkal együtt rajtunk lőnek, a szerént a városból is, a minthogy Gellyént is azok lövék el. Sőt az előtt is a lengyellel megbékélvén, continue rajtunk voltanak, magunk s fejedelmünk szekereit felverték, mind fő s közrendeket is sokakat levágtanak; ilyen az ő keresztyén békességek, kiben én mindazonáltal nem vádolom az förendeket, akaratjokból volt-é, nem-é? Békételenkedvén penig az nép az

veszedelem alatt is, az út és várakozás felett is, Sápia után is kelletvén várakoznom, kalauz nélkül lévén, midőn a passusról az előljáró tatárságot viszszavertük volna, oda hagyának mind hajdúk, székelyek, mezei hadaknak is és egyebeknek nagy része, elől elmenvén, az utolját is meszsze érhettem, jutván egy Timbolna nevü városhoz, kinek is szoros útján és a városon kelletett által mennünk; itt is a mi megbékéllett ellenségünk kiütvén, fejedelem társzekereit és többeket is vertek fel, mindazáltal az Sztárazta adván alkalmatosságot reá, tractáltam vele, és úgy végeztem, hogy lövő szerszámunkban tízet és egy mosár pattantyut az városon kivül való táborhelyünkön hagynánk, kiket vitetne bé az várba, conservandi causa, sub spe restitutionis, melyre compromittálta is magát; mi is ott hagytuk, nem lévén tovább vitelében módunk.

Akartunk volna estve az holdvilágon indulni, Sápia is a várhoz érkezvén és azt svadeálván szivesen, az öcsét küldvén hozzám izené, hogy vagy tíz tatár érkezett, küldjek reá, fogassam el, a többi penig közelebb nincs négy mértföldnél, az is kevés, a chámnak penig még híre sincs, várjam meg, míg kijő, és járjunk együtt; de más felöl a várban megrészegedvén, éjfél tájban jött ki, a mezőben lefeküdt, s érette küldött embereimet megfosztván, gyalog jövének meg; kalauz nélkül sokat tévelyegvén, egy mezőre történet szerént találánk, kevéssel hajnal előtt megindulánk és igen menénk reggelig; viradtán hat óra tájban érkezék a tatár és a sereg utóljába kapa, az honnan hír adatván meg kelle tartóznom, és viszsza verém szép vitézi emberséggel a tatárok előljáróit, kit másszor is viriliter mészsze üzénk fél mértföldig, de mivel a dandárja érkezten érkezett, elöl a bucsáki had Szobankacsi Agával, utánna Muradi szultán, azonban az mi Sápiánk is hát immár jő az tatár követtel együtt, azt kivánván az megirottaknak nevekkel, állapodjunk meg, készek velünk megbékélni. Vala penig előttünk egy sáros passus, kin nagy hoszszú tó-gát és híd, azon túl vala egy kastély is, szekereink, cselédeink már által is kezdtenek vala költözni; de a kastélynak lengyel ura is embertelen fenyegetőzéssel excipiálván, annak sem hiheténk a passuson költözésben, két felé is lennünk nem vala bátorságos, az által köl-

tözés is bizonytalan vala, már az ellenség érkezvén; nem az nékik hitelben azért, hanem kéntelenségből megállapodánk tractára, az hidas tó felé való rést hagytuk hátunk megé; a seregeket úgy rendelém, hogy három felöl való defensio lehetne, negyed felöl az víz secundálván bennünket, négy apró taraczkok az négy szegeletben, az kevés gyalogságot, székely puskást, lovast sáncz helyen feljül, az hova mint juthatott, állitván, azon belöl a lovas hadakat; az híd és víz kedvéért penig nagy helyet kellett vala béfoglalnom, kit sokszor bántam is. Azonban nyolcz óra tájban érkezék a tatárság és belénk kapván szüntelen mintegy napestig ostromla 3 felöl, kiknek dicséretes vitézi nagy bátorsággal resistáltunk, hogy szokatlan lévén az tatárhoz való harczhoz, az volt nagyobb bajom, miképpen a dandár seregeket conserválhassam *megbontakozás nélkül*, az tatár üzésre ízeledvén inkább mint sem nógattam volna öket, az minthogy mindjárt meg is vertek volna, ha a dandár megbomlott volna; rendeltem azért az ellenkezésre, harczra, üzésre, külön seregeket; az nap sebesedék s meghala is Jármi Miklós jó mezei kapitány, más felöl német Mansfeld *dragonos kapitány*, *többek is néhányan de szenvedhetöül.*

Vala hátunk megett egy régi sáncz túl az tó mellett, bésötétedvén, abba retiráltattam az seregeket, de nem extendáltatik az hídig és gátig; azt az ellenség obtinealta, reiterálása erös harczczal lön, mert az tatárság vévén eszébe, szüntelenül ostromlá az seregeket; bészállván nagy bajjal, az ellenség is utánnunk nyomulván, egész éjjel mind rajtunk volt, más nap viszont tractált; azonban már egy néhány helyen passusa lévén, minden felöl környül vett, az hada többülten többült, mi penig lovainkkal, embereinkkel voltunk rettenetes éhségben, és minden fogyatkozásban.

Harmadik napján a chám is elérkezék, kihez is követeket bocsátván, minden jó válaszszal bocsátá, magammal is szemben lévén a fövezér tihája és egynéhány murzák, azután Sobankosi aga is, és lévén bizonyos summa pénz kivánságok, annak felette, hogy vélek szövetséget tészünk, ellenségek, kiváltképpen kozákság ellen hadat adjunk. Ezek felett azért megalkuván, kivánák azt, hogy magam is a chámmal szembe légyek, és hallják magamtól is azon szókat.

Igy azért az hadak között szedeténk fel circiter 20,000 tallérokat, a chám és vezér s förendek számára, a szultánnak penig 1000 aranyat; ezen kivül is küldöttünk környülöttek lévöknek bizonyos summát.

De mind ez idök alatt hallottál volna itt hajakat borzasztó és lágy sziveket rettentö rettenetes Alla, Alla kiáltásokat, láttál volna sürü zápor módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli, nappali nyughatatlankodást. Mert az elsö napi éjtszakai idön egy óra alatt kétszeri, háromszori újabb seregek ostromolnak vala, azután is penig a tracta alatt a sánczig ottan ottan nagy sivalkodással rohannak vala.

Negyedik napján reggel 31. julii az Muradi szultán és annak öcse jövének érettem, és hitekre kivánák ígíretem szerént az chámhoz való menetelemet, assecurálván, hogy magok személyekben, nagyobb securitással való mehetésemre jöttek volna. Elmenvén vélek, a szultán elválék és elöl a chámhoz méne, engem penig vélem lévökkel a szultán öcse vön maga sátorához, miglen az audentziának ideje eljöne, az holott ételt, italt hozván elö, azonban kezde kiáltás hallatni az sáncznál, kit elsöben szokások szerént való Alla kiáltásoknak s ostromi tétetéseknek álitánk, mely már oly szokásba s contemptusba vétetett vala a vitézlö rendnél, hogy fekvésekből is arra alig kelnek vala fel; de azonban sürü lövések is kezdének hallattatni, melyböl eszünkbe vevök hitetlenségeket, és az ifjabb szultánt szorgoztatván hitekre emlékeztetem vala, velem együtt lovakra ragadozánk és sietve mégyünk vala a chám sátorához; de a lövés, kiáltás és tatárságnak minden felöl arra való takarodása megmutatá végzett dolognak lenni. Vala penig distantia, az hova vittek vala egyik szárnyába az tábornak, onnan az másikig, az hova kellett mennünk az chám sátorához, onnan viszontag a sánczig majd egy mértföldön való circuitus; azonban hát hozzák némelyek a rabokat. Megitélheted keresztyén olvasó barátom, ezeket távulról hallanom s látnom, ha vélek együtt meghalásnál nem keservesebb volt-é? Érkezém a chám sátorához, hát régen elment a szultán vezérrel együtt. Hhogy már oltalmunknak praetextusával magamat azért a vezér sátorában vivén velem lévökkel, kevés idö mulva megérkezének az chám, vezér és szultán. A vezér velem szemben

lévén, dolgát excusálá azzal, hogy a vitézlő rendet semmiképpen meg nem tarthatta, mindazáltal semmi sem lett volna, ha az seregek ki nem jöttek volna s alkalmatosságot azzal nem adtak volna. Ezzel elmenvén, minket arestálának.

Lőn penig a dolog ekképpen, midőn a sánczból kijöttem volna, nem sok idő mulva hatalmas sürüséggel minden felől a pogányság körülvette a sánczot elébbeni szokások szerént, és reá nyomult a sánczig csak nem kézből megüthetésig, az tractának tött békességnek színével: azonban a szemények (gyalogok) zászlóstól kimenének az ellenség közibe, és mindjárt arczczal fordúlt s kezdett lőni a mieinkre, kiben meg is nyakaztanak felesen. Mely proditióra való szándékokat az előtt való nap eszembe vévén, egyik kapitánynak s vagy három legénynek közikbe menetelekből, sok intések és vélek való beszédek után ajánlák hűségeket, mi is egy hó pénzt ajándékon adánk s megesketők őket, a mely csak reggelig tartott az ebeknek; pusztán maradván és ott leggyengébb is lévén a sánczhely, az aránt annak rohant az ellenség, kit noha két ízben is viszsza vágtak, de végre a sokaság elboritotta őket; hátul is penig, holott a viz láttatott mutatni valami securitást, lőn ily nehézség, hogy az ló eleségnek szük volta miatt az tónak nádját metélvén le az vitézlő rend, addig járták, hogy mind a magyar, mind az tatárság egy néhány által járókat találtak, kire is kellett vigyázásunknak lenni, hogy az magyarság ne szökjék (mint az első éjtszakán, míg annyira nem levénk környülvétetve, mentek is el valamennyin), se penig a tatárság bé ne jöhessen, kit egy néhányszor meg is próbáltak.

Midőn azért a szemények passust nyitottak volna, elől s hátul is a tó száján által nyomódott az ellenség, kit mind az által erős harczczal viszsza vágtanak; de az szemények útján a nagy erő bétódúlván, hátul vötte a sánczbélieket, és úgy vágta ki, elől kimondhatatlan sürüséggel állván a pogányság, szabadoson fogdosta az miéinket, némelyeket penig, többi között Nagy Tamás uramat egy néhányad magával, az ostrom előtt hitre kihíván, kik löttenek volna az hadaknak jó részének eleje, hitre kicsalták s elfogták; maradván benn képemben Kornis Ferencz uram, vitézi módon többekkel együtt, az míg el nem boritották s hátúl nem vették, emberkedtenek; de a sokaság végre

csak elnyomta, és a sánczból kimenvén, az népben nem sok halva, hanem kiváltképpen az főrendek rabbá estenek.

Efféle állapotban szokott dolog, hogy mint a vízbe haló embert a partról biztatni szokták, úgy cselekedeteket ezzel állatják némely emberek, így s amúgy kellett volna lenni, s lehetett volna; tudom az én irásom s relatióm sem távoztathatja el, kiváltképpen ezfélékben az kik nem forogtak, nem értő embereknek itéletit; mindazáltal kik praxisban tudják, azokért jelentem.

Mondhatná valaki: generalisnak kimenni s pogányságnak hinni. Felelet: a zálogot urgeáltam, de nem obtineálhattam, követség által hogy oly végzett dologra menjek, nem hittem; de láttam másképpen is kezekben vagyok; az nép féltett is ugyan, de viszont a követek által tött választételekhez képest bizott is, hogy személyemmel, magunk oblatiónkkal, adományunkkal complaceálhatnánk. Valyon, ha el nem mentem volna, az egész nép maga is nem kárhoztatna-é? hogy oka voltam veszedelmeknek; mentem azért hitre, a megirt nagy emberekére. Irom, hogy kezekben voltam; ne csudáld, hanem értsd meg.

Száz tizenhat zászlókkal voltam, kornétákkal együtt; irom igazsággal, egy nem volt egész 100, többire ki alatt 25 és 30 personák, harczra valók penig 10 s 16. s 20 személyek; mindenestől fogva harczra való emberem négy vagy 5000 ha lehetett, gyalog penig az áruló szemények kivül igen kevés, taraczkocska négy. Az ellenség ad minus 60,000; de mit irom számát, a ki meg tudja fontolni tatár chámnak személye szerént jelen létét és erejét, és kik ellen, u. m. magyar, svécus, kozák ellen indult, megitélheti.

Az hadak, maga, lova elfáradott, éhezett, kényszeredett; az ellenség erős, jó lovas, nem régen nyúgodtan indúlt; kimenni a sánczból nem bátorságos s nem egésséges, benn maradni penig tovább éhelhalás.

Értsd meg, uram, a sánczcnak állapotját; ez valamikor régentén volt valami sánez forma, de nem nagy, sem regularis, hanem csak egy lineában lévő, de már megavult és romlott gyepes hely, melynek renoválásában semmi rendes instrumentumink nem voltanak. hanem szablyák hegyivel, csákányokkal,

baltákkal kellett, nem lévén egy ásó is vagy kapa, némely helyeken holt lovakkal pótolván, szekerünk is nyolcz s tíz felett nem lévén, ez volt minden erősségünk; többire mindenütt oltalom és lóesés nélkül bémehetett. Kanót már semmi nem volt, ruhájokból csináltak magoknak, a gyalog taraczkokban golyóbist, hol bétött darab lánczokat, ón szerszámokat etc. vetvén, az por is már minden felé teljességgel elfogyott; a lovas had között egy kopia nem találtatott, ezek így lévén lehetetlen vala, hogy egyéb képpen cselekedném, hanem a tractát acceptálnom, valamint s valahogy; magam személyemben hogy a sánczból elmenjek, voltak svasorim, de az becsület és édes nemzetem szeretete arra is nem bocsátott.

Ne ítélj azért ezt halló s olvasó barátom s uram balul ez állapotról; mert bizony feci quod potui, szivesen penig, melyet magok is haraggal s szidalommal emlegetnek, szemeinkkel is látjuk a sok sebest, láttuk a sok elveszett pogányságot, úgy, hogy annak száma meghaladta sokkal az mieinket, a rabbá esetteken kivül. De mindenek felett emeld fel elmédet mindenek felett való helyre, és gondold meg, hogy mind ezek nem történetből, hanem Isten rendeléséből löttek, kihez hasonlótól Isten minden keresztyén nemzetet oltalmazzon, s rajtunk kegyelmesen könyörüljön ő felsége. Amen *).

Az maga irása penig Kemény Jánosnak, melyet ez manifestummal együtt az fejedelemnek és országnak küldött, igy vagyon szóról szóra:

Ad Celsissimum Transsilvaniae Principem Universosque Ordines, quoscumque praesens concernit negotium.

Tudom, hogy a miképpen a mi Kegyelmes Urunk megtanulta gyermekségétől fogva, hogy az földnek legnehezebb terhe az háládatlanság légyen, és ezt tudván, sem Isten s sem emberek ítileti szerént magára olyan nevet nem vészen. Én is ő nagyságának és üdvezült atyjának és anyjának eleitől fogván

*) Kemény János ez irata közölve van *Szalárdi*-nál *Siralmas Magyar Krónika 320—329 has.* — Kemény János önéletirása után függesztve kiadta ujabban *Szalay László* is *Magyar történelmi emlékek I. köt. 503—516. l.*

minémü terhes és igazságos szolgálattal löttem legyen, tudója az Isten, nem is csak egy országbéli emberek, magok is ő nagyságok, melyet ím ezzel is pecsételtem meg, hogy ha tetszett az jó Istennek, ő nagyságának közzülünk való kimeneteli által méltóságos székibe való menetele, abban nem utolsó eszköz voltam. És hogy ő nagyságának utánna ne lázadjon az egész had, s azok miatt az ellenség ő nagyságát is üldözvén, vélek együtt ne kövesse boldogtalan sors, készebb voltam az hadak között maradni, az ellenséget magamra várni, és a nyomoruságos romlásra vélek együtt magamat adni. Jóllehet emberi ítilet szerént, sőt ő nagysága maga akaratja szerint is, én magamat salválhattam volna. Mostan állapotom miben légyen, arról nem szükség irnom, emberem szemmel látott relatiót tehet, mind penig minémü képtelen erőm és értekem felett való sarczot kivánjanak rajtam, többire majd úgy tartván, mint ha ő nagyságát magát kapták volna kezekbe, söt ő nagysága ellen való rancorokat rajtam akarják kitölteni. Ő nagysága azért és a nemes ország, mind ő nagyságáért való hűségemért, mind penig hazámhoz és annak velem egy hajóban evezett tagjaihoz való szeretetemért, hogy mentől hamarább ez nyomoruságos rabságból kiszabadítani méltóztassék, nagy alázatosan kérem:

1, Noha penig nem csak magam szabadulásomat kérem és urgeálom, hanem velem lévő több becsületes rendekét is, ha lehetne, él az Isten, nem csak velem együtt kivánnám megszabadulásokat, söt örömest tovább is maradnék ez nyomoruságos szenvedésben: de mivel vagynak oly bizonyos consideratiókra való dolgok és okok az én hitvány személyemnek állapotjában, akár itt létemben, akár a portára való vitetésben, hogy annak alkalmatosságával az én kegyelmes uramnak és hazánknak fogyhatalan félelmet és nyughatatlanságot kezdenek keresni, ha az én innen való szabadulásom halad. Én ez állapotban megtetéztem uramhoz s hazámhoz való hűségemet, ehez illendő alkalmaztatással, de bizony periculum est in mora, ha ő nagyságok s ő kegyelmek halasztják, melynek sem én, sem velem valók lesznek okai Isten s e világ előtt. Én utánnam penig nagyobb respectus vagyon Kornis Ferencz uramra, kinek is sarcza még nem specificáltatott, de hihető dolog, érteke felett

lészen: és ha Isten engemet ő nagyságok s ő kegyelmek segétségek által megszabadítana, az ő kegyelme megyszabaditásában is munkás lennék: de ha köztök marad, félő az ő kegyelme személyének is ne kezdjenek ártani; szükség azért hasonló provisióval lenni ő nagyságoknak és ő kegyelmeknek az ő kegyelme személye felől is.

2. A mi sarcz által való szabadulásunknak módja felöl mi úgy elmélkedünk, hogy noha tudjuk jól az mi kegyelmes urunknak azon kivül is, de kiváltképpen a lengyelekkel lött végezés szerint, számtalan expensájának lételét, mindazáltal mivel ott ő nagyságának záloga vagyon, keresztyénekkel is vagyon dolga, onnan ő nagyságára és hazánkra jövő ellenségtől nem félhető, itt penig ellenkezőképpen vagyon a dolog, és igen közel való a veszedelem, szükségesképpen kivántatik, hogy legelsőbben is a chámot és az környülötte lévőket mind adománynyal megengesztelje, mind penig a mi kiváltásunk által a kezek között levő alkalmatosságot vegyék ki, mert egy átaljában midőn én az én értékem és erőm felett való sarczomat emlegetem, azt felelik reá, hogy a fejedelem és az ország váltsanak ki.

3. Én, úgy vagyon, s a szerént Kornis Ferencz uram is, nem vonszuk ki ábból magunkat, hogy kevés értékünket szabadulásunkért ki ne adnók, de az arra nem elégséges, egyébaránt is azt hamar öszsze nem szerezhetni, hanem ő nagyságoknak vagyon abban módjok, convocálván ő nagyságok az nemes országot is, eliberáljanak bennünket; mivel elég hely lészen még, mind az ő nagysága és haza jobb karba való állításában, s mind több atyánkfiainak kiszabaditásokban, az mi kicsiny értekünknek is afféle ususra való convertálásában. Ugy vagyon, a kik közönséges tatár kéznél vagynak, azok közzül sokan csak könnyü sarczon fognak megszabadulni; de azoknak is szegényeknek nagy akadályt creáltanak, megtiltván, hogy valamig a mi sarczunk végbe nem mégyen, ha szintén megalkusznak is, senki meg ne szabadulhasson, melyen is ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek szükséges szorgalmatoskodni.

4. Az mi penig illeti azoknak megengeszteltetéseket, annak ilyen módját látjuk: hogy im az chámnak az ő állapotjok szerént nem köz rendből álló követe mégyen ő nagyságához, a vele levőkkel együtt igen jól kell látni, és kell ajándékozni.

Ide penig az chámnak, vezérnek, Hasznadár passának, szükségesképpen tisztességes ajándékot kell adni; nékem az vezér azt intimálta, hogy a tatár követet valami két ezer tallér felé kell ajándékozni. A követeknél penig kell lenni extraordinarie annyira való ajándéknak s pénznek, hogy az kinek illik, adhassanak öt vagy hat személynek. Az chám ajándékát penig úgy kell érteni, hogy mostan ha csak három vagy 4000 tallér árú lészen is, abban meg nem állapodik a dolog, hanem bizonyos summa pénz adás felöl külön fog lenni a tracta, ki nélkül nem is hiszem, hogy az dolog véghez menjen.

5. A bizonyos dolog, hogy az chámnak a portától való parancsolatja az volt, hogy az két Oláhországban vajdákat válaszszon, Erdélyre is reá menvén hasonlót cselekedjék, ha az mi nyomoruságos rabságunk torkokat bé nem töltötte volna; mint fognak megmaradni azok a vajdák is, bizonytalan. Az erdélyi állapot felöl úgy vészem eszembe, hogy az portától várnak; azonban Neszter-Fejérvár tájékáról is ezek nem igen sietnek, kivánván követeknek Erdélyből való kiérkezéseket, és minden ott lévő állapotokról való informáltatásokat. Nem lehetetlen az is, hogy a förendekben ne kezdjenek a portától béküldést kivánni.

6. Tudom sok felé való költését ő nagyságának, nem hogy maga szükségére, de csak nékem mostani állapotomra is, ha az havasalföldi vajdát, bojérokat, kölcsönözés felöl ő nagysága meg fogja találni, nem fog haszontalan lenni.

7. Ez állapotban nékem úgy látszik, ő nagyságának convocáltatni kell az országot, és a mint ide, úgy a portára is követeket kell küldeni, ott is az állapotokat complacáltatni.

8. Mivel hogy sokan már is sarczok felöl véget értenek, naponként végeznek is, egyszer másszor tudósitják, kinél légyenek, házok népét, és mennyi légyen sarczok: arra azért egy bizonyos embert kell rendelni, ki percipiálja és Jászvásárt is ugyan egy embert kellene fogadni arra, ki bé tudná a rabok sarczait iktatni.

P. S. Az itt való sanyaru és szoros állapot külön való irást nem engedvén, ő nagyságát alázatosan követem; az Isten meg ne szabaditson, ha uram és hazám ártalmára való dologban igyekezem; de ha én velem kereskedést kezdenek indítani, esztendönként nem egyszer ő nagyságát s az országot sattzoltat-

ni, s azonban az sanyaruságot is vélem meguntatni, Isten és ember előtt oka nem leszek. Annak okáért assecuratiót kívánok ő nagyságától és az országtól kiváltatásom felől, az mint megalkhatom vélek, mennél hamarébb; halált kivánnék az Istentől, de nem praescribálhatok ő felségének: kérem Istenért is ő nagyságát s ő kegyelmeket, vegyék hamar való jó consideratióba, de igen titkoson, és igyekezzenek eliberálni mennél hamarébb bennünket, ne légyünk akadály az több keresztyén atyánkfiainak is szabadulásokban. Datum in Castris Tartaricis in Moldavia positis, die 6-a Aug. Anno Domini 1657.

Johannes Kemény de Gyerő-Monostor *m. pr.**).

Ez levele és az haza romlásáról irott manifestuma Kemény Jánosnak az ország gyülésében elolvastatván és ugyan akkor tatár követ is érkezvén, mindjárt a fejedelem ugyan azon tatár követtel a chámhoz a rabok szabaditása végett és a portára is annak conplacaltatására nagy summás ajándékival követeit küldötte.

De voltanak ezen gyülésben a statusok között nagy egyenetlenkedések, állatván mindenek többire egyenlő értelemből, hogy ki kellene keresni, hogy ki lett légyen az oka a fejedelem Lengyelországra való menetelének, maga-é egyedül, vagy a tanács urak is, mert a miatt származott volna az országnak ily nagy romlása, azért azt meg kellene büntetni. Ehez ki egyet, ki mást szólván, és a tanács urak egyenként renddel mind kimosdván, a vétket egyedül a fejedelemre láttatnak vala háritani; de abból, hogy több gonosz és kiváltképpen a fejedelemnek haragja ne származnék, csak hamar abban hagyták vala, hanem a követeket a feljebb emlitett helyekre az ország illendő

*) Kemény János e levelét a Post Scriptum kihagyásával, de ugyanezen kelettel közli *Szalárdi e. h. 332—335. has.* — Enyedivel nem egészen egyezőleg, a név aláirását is mellőzve, adja *Szalay, Magyar Tört. Eml. I. köt. 516—523. l.* — Enyedi kéziratából még 1829-ben közlötte e levelet *Idősb gr. Bethlen Imre, II. Rákóczi György ideje. Enyed. 1829. 148—154. l.*

instructióval elkészitvén, sok egyenetlenség és nagy harag között a fejedelemtől a regnicolák a szokás szerént el sem búcsuzván a gyülés egy hétre elbomlott vala.

Valának penig ezen gyülésben jelen az ország előtt sok megkeseredett édes anyák és rabságban lévő édes férjeket nagy zokogással sirató fekete gyászba öltözött úri, fő és nemes rendű becsületes aszszonyi állatok, kik jámbor férjeknek s szerelmes magzatjoknak kiszabaditásoknak módja felől az országnak supplicálnak vala.

Az országnak ilyen hallatlan nagy romlását népétől s értekétől való teljes megüresittetését látván az hatalmas török nemzet, tudván, hogy annak oppressiójában most lehetne jobb és könnyebb módja, a török császár maga kezével subscribált levele által (mely másszor szokatlan vala) hasonlóképpen a mellette lévő vezérek és a tatár chám is kezdék az országnak nagy büntetés alatt parancsolni, hogy Rákóczi fejedelmet letévén, mást választanának önnön magoknak, kihez képest a fejedelem is ujabban csak hamar ugymint ad 26. Sbris Fejérvárra gyülésbe hivatta az országot, holott a császárnak, tatár chámnak és a budai vezérnek levelei követek által praesentáltatván megolvastattak vala, melyek többire mind egy értelemmel lévén, azok közzül a török császár levelét ide annectáltam szóról szóra, mely igy következik:

„A Messias Nemzetségének Erdélyben lakó Tekintetes három Nemzetből álló fő Rendei! Császári méltóságos levelem megadatván értéstekre légyen, hogy Erdélyország a mi nagy dicsőségü boldog Eleinknek Paradicsomban dicsőült Szultán Szulimán boldog idejében fényes kardjával megvött saját örökös birodalmunk lévén, annak lakosit kicsinytől fogva nagyig árnyékunkban megoltalmaztuk, hogy a mi boldog időnkben csendes nyúgodalomban légyenek, a fejedelmektől is hogy személyekben bántódások légyen, arra akaratunk nincsen. Fejedelmetek lévén Rákóczi György, ennek elpártolása, árultatása nyilván lévén, az ő háboruságos indulása kitetszvén, Erdély országának lakosinak méltóságos parancsolatunk ellen sokféle búsulást tett. Azon kivül ennek előtte is császári méltóságos parancsolatom ellen Havasalföldi országomra ment haddal, és sok pusztitásokat és

károkat tévén, most ujabban Lengyelországon kapdosván oda ment, némely hízelkedőknek tanácsán járván, noha egy néhány úttal való parancsolatom származott, hogy Erdélyből csak egy talpalatnyi földön is ki ne lépjék; de még is császári parancsolatom ellen egy néhány 1000 haddal Lengyelországra ment, ott is sok gonoszságot cselekedett: azért a felséges chámnak a méltóságos Memhet Girának parancsoltunk, hogy megbüntesse cselekedetiért, a ki bizonyos számu tatárral reá menvén, hadaiban kiket kard élével levágott, kiket rabságra vitt, maga 10. 15 kóborlókkal elszaladván, elfutott. Azért ennek utánna az az áruló, hogy fényes és dicsőséges birodalmunk ellen erdélyi fejedelem légyen, nem akarom, nektek is sok károtokra efféle pártost Erdély birásában nem kell kedvelnetek, hanem a régi szokás szerént, az erdélyi három nemzet közzül, Erdély országának hasznára ő helyébe mást válaszszatok, a ki arra méltó és illendő s méltóságos vallásomnak javára légyen; azért az erdélyi Urfiak közzül olyat keressetek, a ki a fényes portának igazsággal szolgáljon és az erdélyi szegénységet rendében s állapotjában megtartsa, oltalmazza. A melyet budai birodalmunkban helyheztetett Tekintetes Chenán passának értésére adjatok, hogy ő fényes portámat tudósitván, onnan néki zászló és Athnamé levél adattassék, mely dolog felől méltóságos kezem irása származott, parancsolatom adatott, azért méltóságos parancsolatom ellen ezt a gonosztévőt ne kedveljétek, hanem mást válaszszatok és a budai vezért tudósitván, az ő tudósitása szerént császári zászló, bot és Athnamé megadatik, hogy tudjatok méltóságos jelemnek hitelt adni. Iratott Constanczinápolyban Szerhadi havának közepében 1070 esztendőben a szentséges Mahumet idejétől számlálva. *Subscriptiója:* Méltóságos parancsolatunknak minden módon megcselekedői légyetek, s a szerént cselekedjetek.“

Szultán Mehmet török császár *).

Ehhez hasonló tenorral vala a tatár chám és budai vezér levelei is, a melyek is a gyülésben elolvastattanak vala. Látván

*) E levelet Enyedi kéziratából közlötte *Id. gr. Bethlen Imre, II. Rákóczi György ideje 155—157. l.*

azért a fejedelem és az ország a hatalmas pogány nemzetnek s kiváltképpen a török császárnak ily keményen fenyegető leveleket, mind a fejedelem s mind az ország igen megijedének; mire nézve a fejedelem is elébbeni kemény indulatjában lágyúlni kezde, és ez következő conditió szerént, hogy az ország más fejedelmet választhasson megengedte: 1.) Hogy ő érette a portán az ország törekedjék. 2.) Ha a portán gratiát nyerhet, és fejedelemsége megengedtetik, az uj fejedelem mindjárt cedáljon és subjectusa légyen mint egyebek. A melyekre is az ország rá hajla, ezt kivánván viszontag az ország tőle, hogy míglen a portán magának gratiát nyerhet, addig a fejedelemségnek s annak titulusának békét hagyjon, az országnak semmi directiójába magát ne elegyitse, maga külön ős jószágába secedáljon és mint privatus úr ott úgy éljen. Tetszének mind ezek a fejedelemnek, és azoknak szentül s állhatatoson való megtartására magát keze irása és pecséti alatt költ levelében keresztyéni hitire ígíré *).

Igy azért a punctum mind két részről meglévén és Rákóczi fejedelem is, mintha a fejedelemségnek renuntiált volna, maga külön ős jószágába valamennyire távozván, az ország ezen gyülésében választá fejedelemmé Rhédei Ferencz nagyságos urat, ki akkor Huszt várát birja vala, Bihar és Máramaros vármegyéknek főispánya vala és Rákóczi Györgynek is consiliáriusa, kit ugyan mindjárást székibe ültetni és inaugurálni a statusok akarnak vala, de Rhédei várván az időtől és portától, Rákóczinak is ígíretihez és mostan valamennyire lecsendesitett elméjéhez nem szintén megnyúgodt elmével bizhatván, nem cselekedé, hanem igen okoson halasztá.

Midőn mind ezek a gyülésben véghez mentek volna, az ország a török és egyéb követeket viszszabocsátá, kik által mind a portát s budai vezért s mind penig a tatár chámot is

*) II. Rákóczi Györgynek az ország részére tett ez assecuratióját, valamint az ország rendei által Rákóczi részére ünnepélyesen kiadott assecuratiót, mely mind kettő a gyula-fejérvári részletes országgyülésen 1657. nov. 1-sején kelt, kiadta *Id. gr. Bethlen Imre e. h. 158—165. l.*

Rákóczinak letétele és Rhédeinek fejedelemmé való választása felöl tudósitá, instálván egyszersmind Rákóczi gratiájáért is, és igy e csudálatos válaszszal a gyülés eloszla. Annakulánna csak hamar, az ország tudósitására, ismét a török császár levelet küldet az országnak, mely szóról szóra ekképpen következik:

„Erdély országának három nemzetből álló Rendei! Isten engedjen jó és szerencsés véget tinéktek. E császári méltóságos pecsét alatt tudván légyen előttetek, hogy az elmult napokban levettetvén a fejedelemségből a mi boldogságunknak pártosa Rákóczi György az ő büntetésére rendeltük volt, hogy magatok közzül mást kellene fejedelmeteknek választanotok, olyat, kit méltóságosnak és alkalmasnak ismértek, a mely dolgot mindenestől fogva biztunk vala a mi okos budai vezérünkre Chenán passára, hogy ő nékie adnátok tudtára. Azért ismerjük méltónak lenni a fejedelemségre mostan választatott Rhédei Ferenczet, kit mi is jovallunk és megerösitünk. Mivel penig az erdélyi fejedelemség nékünk östöl maradt, nem csak azt akarom, hogy ez után Rákóczi György és az ő fiai is ne légyenek fejedelmek (mert ez is immár in anno 1632 fejedelemmé tétetett vala és atyja holta után erre néz vala a fejedelemség, a midön volna 8 esztendös), de még csak látnia is ne légyen szabad Erdélyt, és hogy az erdélyi adót oly formán kell megadnotok a mint volt Bethlen Gábor idejében; és jenei várunkat is, mivel abban ez előtt török imádságok mondattak, minden hozzá tartozó falukkal, földeivel, szolgáival, helyeivel minekünk kell adnotok, mert ez a mi császári akaratunk, hogy Jenő vára minden hozzá tartozókkal együtt a mi több váraink közzé számláltassék, ezt valóban rendelem és parancsolom.“ Költ Drinápolyban magának a török császárnak subscriptiója alatt *).

Ez alatt kezdé Rhédei fejedelem az országnak vég- és fiscalis váraiban lévö praesidiumokat a maga és ország hüségére eskettetni, mindenütt az hitnek formulájában ezt is inserálván: hogy ha Rákóczi a portán gratiát nyerhetne és a fejedelemség nékie megengedtetnék is, de hüségére senki is csak magától ne redeálna, hanem az országgal együtt értene és avval együtt

*) E levél eddig kiadatlan volt.

cselekedné etc. De megértvén Rákóczi György, hogy a praesidiumokat az uj fejedelem hüségére esketnék, és a várakat kezéből kivennék, igen megharaguvék és azt fogá belé, (melylyel csak okot keres vala), hogy az ország a pactum ellen cselekedné, hogy a várakat kezéből ki akarná venni és a praesidiumot Rhédei fejedelem hüségére eskettetni és hogy a feljebb emlitett dolgot is a hitnek formájába inseráltatná, mert a pactumban annak még csak nyoma sem volna, hogy a várakat kezéből kivennék, és ő is azt oda nem igérte volna, maga a contractusban nyilván meg volt irva s maga is obstringálta magát, hogy az országnak semmi directióját kezénél nem tartja. A várak pedig és a praesidium országé vala. És igy ebben való ellentartásával és a fiscalis váraknak kezéből való ki nem bocsátásával noha Rákóczi violálta volna a pactumot, ő mindazonáltal annak violatiójával az országot vádolván, nem akará magát annak tovább való megtartására kötelesnek ismérni. Kezde azért mindjárt a szokott fejedelmi titulus alatt (melyet az előtt is el nem hagyott vala) a vármegyéknek, városoknak, szászságnak, székelységnek és az egész regnicoláknak levelet küldözni, keményen parancsolván mindeneknek, hogy késedelem nélkül legitimus fejedelmeknek ismervén melléje állanának és a török ellen is véle fegyvert fognának, annyival inkább, hogy nem az ő fejedelemségének letételét kivánná leginkább, hanem Jenő várát most elsöben s annak utánna többet, melynek megoltalmazására mind vére hullásáig való kész voltát s mind penig elegendő erejét is erösen állatja *). Mely igíretit ha tehette volna, úgy vagyon, kivánatos dolog lett volna, de mivel semmi ahoz alkalmatos és elegedendő erejét s hadait senki nem látta, ezt mindenek azért a fejedelemségben magát könnyebben bészinlő és arra útat irtó édes beszédeknek ítílik vala lenni. Mert a kik

*) Rákóczinak az 1658. január 9-dikére Medgyesre hirdetett országgyüléshez intézett levelét, mely kolos-monostori táborában 1657. december 18-dikán kelt, közli *gr. Bethlen Imre, II. Rákóczi György ideje 166—168. l.;* hol azonban a kelet ily hibásan áll: Datum in Castro *Monosta* (helyesen *Monostor)* Die 18. Decembr. 1658. (helyesen 1657.)

a töröknek széles birodalmát voltaképpen considerálni tudják vala, látják vala, hogy annak csak avval a részével is, mely a budai vezérség alatt vagyon, honnat ötven ezer embere a török császárnak kitelhetik, nem hogy Rákóczi fejedelemnek, de egész Erdélynek minden ereje és fegyverfogható embere is, kiváltképpen mostani pusztult állapotjában, nem lehetne egybe hasonlitandó. De efféléket Rákóczi fejedelemnek élete veszedelme nélkül akár ki is alig mondhat vala, mert nagy részént az ország lakosi csak nem javalják vala porta engedelme ellen való fejedelmeskedését, noha találtatnak vala olyak is, kik vagy tőle való félelemtől, vagy jövendőbéli előmenetele felől concipiált fundamentum nélkül való reménségtől viseltetvén, ha csak alattomban is Rákócziho vonsznak vala, mely miatt az ország rendei sokáig pártolkodásban és hasonlásban valának, mert közzülök ki egyikhez, ki másikhoz hallgat vala Erdélynek régi megrögzött szokása szerént, és ez esztendőt is abban végezék el.

Acta anni 1658.

Megértvén Rhédei fejedelem, mit akarna Rákóczi György az országban béküldött és már elhiresedett levele által, mindjárt az új esztendő elein ugymint: ad diem 9. Januarii Szász-Medgyesre gyülésbe hivatá az országot, hová mindenek Rákóczitól féltekben fegyveres kézzel és nagy rettegéssel gyültenek bé. Tudván azért felháborodott elméjét, sokat zsibongának, mint kellene megcsendesiteni erős pactuma ellen még is fejedelmeskedni igyekező elméjét. Kik midőn látnák erőtelen voltokat arra, hogy ellene (mivel hogy feles vitézlő renddel készült volna) fegyverrel oltalmaznák magokat, és hogy némelyek még is hozzá csatoltatott elmét viselnének, ezekből támadható alkalmatlanságoknak eltávoztatásáért végezék, hogy amicabilis tracta által csendesitenék, ha lehetne, elméjét.

Követül küldék azért hozzá Gyaluhoz (a hol táborban vala) Bánffi Dénest erdélyi főembert, és kérék igen helyes ratiók által alázatoson, hogy tenné le szándékát, kedvezne a romlott hazának, az hatalmas török nemzetnek nyilván való akaratja és kemény parancsolatja ellen (honnan függene Istennek rendelésből jó és gonosz állapotja) ne kapdosna a fejedelemségen, és maga erős punctumát is avval ne violálná s a t. Megmutogaták valóságoson, hogy Rákóczi fejedelem, nem az ország, impingált volna a pactum ellen, midőn a váraknak és praesidiumoknak Rhédei számára való béesküdtetéseket, foglaltatásokat ellenzené, és ez okon a regimennek egyik ágát kezénél tartani akarná; de Rákóczi György az országot vádolván annak violatiójával, hogy a contractusban semmi arról való emlékezet nem volt volna, hogy a várakat ki kellene bocsátani kezéből, semmit az ország kivánságára nem engede, sőt kemény beszédekkel megizené az országnak (mivel alkalmas erő vala véle), hogy ha legitimus fejedelmek mellé, melléje nem állanának, miatta az országnak veszedelme következnék; ha pedig kivánságának engednének, jól lenne dolgok, mind tőle békességben maradnának s mind az ellenség ellen tőle megoltalmaztatnának *). Látván az ország Rákóczinak ilyen kemény magaviselését (tartván tőle valami veszélytől az erőtlen helyen) ujabban követet küldének hozzája, ugymint akkori lugosi és káránsebesi bánt Barcsai Ákost, ki által mégis szép szóval azon könyörögnek vala neki: szánná meg a romlott hazát, fejedelemségen való kapkodásával ne provocálná a török nemzetet, egyébaránt reá igírék magokat, valamit a portán könyörgések által néki segithetnének, megcselekednék örömest; de ennek sem lőn semmi haszna, hanem minden nemzetségeknek e dologban megtartani szokott rendek ellen a követet megtartóztatván, minden hadaival ellenek megindula, és éjtszaka Medgyeshez érkezvén a várost körülvevé, s az ország népét mind Rhédei fejedelemmél együtt benne rekeszté s igen megszoritá **).

Kik nagyon csudálkozván olyan keresztyén fejedelemtől származott erőszakon, igen megfélemlének, melyhez képest mind-

*) Rákóczinak bécsi biztosához 1658. január 19-dikéről Gyaluból intézett levelét, mely ekkori helyzetére és terveire nevezetes világot vet, közli *Rumy, Monumenta Hung. I. köt. 294. l.* E levél szerént Rákóczi válaszát az országgyülés jan. 18-kán kapta meg.

**) Frank András jegyzete szerint *Katonánál Hist. Crit. XXXIII. köt. 36. l.* ez januarius 24-dikén történt.

járt a mezőre hozzája kiküldvén, sok és hosszas időbeli tracta után is ugyan nem tudának mit tenni; nem lévén a resistentiára erejek, hanem kivánságára kelleték hajolniok. Azért a városba illendő pompával bébocsáták, késérék, holott sok egyenetlenkedések, czivódások és csak nem fegyverre való kelések után Rhédei fejedelem mellől elállván (ki is mint istenfélő, kegyes és e méltóságon soha nem kapdosó úr könnyen engedé), Rákóczit ujabban fejedelemségibe béállaták, és neki megesküvének, ily okkal mindazonáltal, hogy soha török ellen kardot véle nem fognak. Mind két részről békességlevelek, amnestiák adattatván, Rhédei Ferenczet maga jószágaiba előbbeni uraságába békességgel viszsza bocsáták, és mindjárt a töröknek, budai vezérnek, hogy Rákóczi mellé viszsza állottak volna, megirák. Igy nagy metamorphosissal e gyülés is elbomlék. A levél penig, melyet a budai vezérnek küldöttenek, így következik:

„Tekintetes és nagyságos Vezér Passa, méltóságos úr jóakarónk!“

„Emlékezetben lehet nagyságodnál, miképpen az hatalmas császár méltóságos füleit sok méltatlan vádakkal töltvén a gonosz akarók, a mi kegyelmes urunk Rákóczi György fejedelmünk ellen haragra inditották volt ő hatalmasságát, parancsolt volt is ő hatalmassága, hogy mellőle elálljunk és mást válaszszunk, botnak, zászlónak megadásával, szép békességben való megtartással és minden jutalommal abbéli cselekedetünket megjutalmazván ő hatalmassága. Sőt a levélhozó agák is avval biztattanak, hogy hatalmas császárnak parancsolatjából a krimi fogságban lévő adófizető atyánkfiai is sarcz nélkül elbocsáttatnának. Mely vádolás nékünk igen nehezen esett volt, mert kegyelmes urunk Rákóczi György, a boldog emlékezetű szultán Szulimán hatalmas és igazságszerető császárunktól adatott szabadságunk szerént, botnak, zászlónak megadásával megerősitett fejedelmünk. De midőn hatalmas császárunknak fenyegetése egy felől, más felől a felséges Istennek, ki császároknak császára, következő haragja rettentene bennünket, megszána a mi kegyelmes urunk Rákóczi György ő nagysága, és a maga méltóságát megalázá szegény hazánk megmaradásáért, hatalmas császár parancsolatjára fejet hajta, és más fejedelmet engede választanunk.

Választottuk azért Rhédei Ferenczet, ki mostan midőn összegyűjtötte volna az egész országot, mind hatalmas császárunktól s mind fővezértől ő nagyságától kemény parancsolatunk érkezék Jenő várának és ahhoz tartozó faluknak kezünkből való kibocsátásáról. Melyből veszszük eszünkbe, hogy nem csak Rákóczi György fejedelmünk személyét hozták gyülölségbe hatalmas császárunk előtt a gonosz akarók, de országunknak is elfogyására szándékoznak, hatalmas császárunk igaz hivét, jó gondviselő fejedelmünket, ezért kivánták elszakasztani tőlünk. Annakokáért mi viszsza állottunk Rákóczi György fejedelmünk mellé elébbeni hitünk és kötelességünk szerént; mind ő nagyságával együtt a hatalmas császár fényes köntöséhez erősen ragaszkodunk, állhatatosok vagyunk és lészünk, és urunk felől is felelünk, valamig az Athnaméban igértetett szabadságunkban megtartatunk; azt is érdemli a mi hűségünk, mivel nincs oly méltóság a Messiás vallásán, a ki nem kivánná Erdélynek hozzá tartozását“.

„A mi eleink a nagy hatalmú és igazság szerető szultán Szulimán szolgái lévén, mi is hatalmas császár köntöséhez ragaszkodunk, oly reménségünk lévén, hogy a mely lehetetlennek hittük a napot szokott járásából másuvá térni, úgy a császári igíretben is lehetetlen változásnak lenni. Hatalmas császárunk paradicsomban nyugvó elei szokott adónkkal megelégedtenek, magunk szabad akaratunkból választott fejedelmünket megerősitették. Egyszer megerősittetett urunkat meg nem változtatták. Hazánknak véghelyeit, határit el nem vették. Mi is kengyelünket igazán nyomjuk, hatalmas császárunknak víg szívvel szolgáltunk, most penig megsetétedett napunk, megszomorodott szivünk, véres könyhullatásokkal teljesek szemeink, mert a honnat az előtt oltalmat vártunk, most onnat bántódást értünk. Ha mi mindeneket, és a hazának végházát, határait fejedelmünk botjáért kezünkből kiadjuk, végezetre fejedelmünk nem országnak hanem csak botnak lészen ura“.

„Kérjük azért nagyságodat légyen jó törekedő hatalmas császárunk előtt, tegye le Jenő kivánságát, melyet fejünk felállásáig nem adunk; mert ha adni akarnók is, az ott lakóknak elég oltalmok találtatnék; tartson meg szabadságunkban, ne lé-

gyünk a Messiás vallásán lévő több országoknak csúfja; Erdélyt ő hatalmassága ne szakaszsza el egymástól, és az urunk ártatlanságát is vegye igazlátó szeme eleibe, fényes kegyelmét forditsa ő nagyságára, ne vesse el előle hü szolgáját, hogy több országbéli emberek is folyamodjanak ő hatalmasságához. A nagyságod jó törekedésiért hálaadó szolgálatunkat és kedveskedésünket igírjük nagyságodnak. Isten nagyságodat hatalmas császárunk kedvéért éltesse sokáig" etc.*).

Hasonlóképpen irtanak vala mind a török császárnak s mind a portai fővezérnek is ugyan ezen dologról.

Ezek után csak hamar történék, hogy a két oláh országi vajdák Constantin és Stephan országokból kiüzetvén, Rákóczi fejedelem mellé feles magokkal és sok kincscsel kijövének, a havasalföldi Constantin vajdát (kit maga a fejedelem az előtt 1655-ben székibe ültetett volt, midőn a pártos személyek kiüzték) a török üzvén ki, Stephan vajdát penig Moldovából Gyika nevü vajda kergetvén ki. Kik mind ketten Rákóczi fejedelemhez jövén ki, ott keresnek vala patrociniumot magoknak. Annakutánna Constantin vajda országát akarván recuperálni a Rákóczi fejedelem segitségével, Havasalföldébe bément, de viszont megveretett és kiüzetett; holott is miéink vesztenek inkább mint az idegenek. Maga azután Constantin a fejedelem éltéig mind inkább környülo tekergett, együtt másutt az országban széljel járván és a mi városunkban is egy alkalmatossággal commorálván, holta után penig a fejedelemnek ujabban országát recuperálni igyekezte, de dolga semmiben nem succedált, hanem feleségével és némely boérokkal együtt exiliumban marada, végtére Lengyel országba bujdosván.

Stephán vajda is látván országa mellől való elesését, Magyar országba király urunk ő felsége szárnya alá folyamodék és a magyar országi statusok közibe 1659-beli posoni diaetán magát solemniter incorporáltatá, magyar országi urnak tartatván azután, és magának jószágot is szerezvén, ugymint: Vinna várát Zemplén vármegyében és egyébütt is. Ekképpen való nyughatatlanságokkal kiejték a zsiros konczot szájokból és minden időben országok vesztettek lőnek.

*) E levelet, kétségtelenül Enyedi után, közli *gr. Bethlen Imre e. h. 169. l.*

Ekképpen immár az ország Rákóczi fejedelemsége alatt lévén ujabban, a török annál inkább felingerelteték, és immár nem csak Rákóczira hanem az egész országra is rettenetesképpen megharaguvék. Annakokáért hamarsággal a fő és budai vezérek és tatár chám is leveleket küldének az országnak, melyekkel a követek elérkezvén, mindjárt a fejedelem ad diem 9. Aprilis Fejérvárra gyülést hirdete, holott a pogányságnak haragos levelei elolvastatának, kik mivel mind egy értelmüek, tetszett azok közzül csak egyiket, ugymint a fővezérét, ide annectálnom, mely szóról szóra igy vagyon:

„A Messiás vallásán lévő Erdély országának három nemzetből álló Förendei és Tekintetesei! Isten dolgaitokat szerencséltesse. Tudtotokra adjuk, hogy leveletek megadatván, irástoknak értelmét látjuk. Irjátok, hogy Rákóczi hatalmas császárunknak mindenkor igaz hive volt; de ez irástok a meglett dolognak ellene vagyon, mert ő ennek előtte hatalmas császár parancsolatja ellen Havasalföldére ment, és ott sok förendeket és szegénységet levágatott, és más boérokat helyheztetett minden tiszthen, a kik ő néki tetszettenek, s magával Havasalföldének minden lövő szerszámait elvitte. Ezzel meg nem elégedvén, sok mesterségével, csalárdságával Erdély országának sok fő rendeit Lengyel országba vitte, maga kevélységét üzvén, s oda hadakozott; melyre nézve hatalmas császárunk parancsolt az ő kissebbik szolgájának a tatár chámnak, ki is érdeme szerént megbüntette, hadának némely részét fegyverre hányatván és nagyobb részét fogságra vivén. Mindezeknek ő volt oka; még is azt mondjátok, nem vétett, kezesek akartok érette lenni, és szultán Szulimán Athnaméja (hitlevele) szerént az hüségben megmaradni. Abban az Athnaméban az az egyik canon: 1.) Hogy a nagy rendek közzül a mely személy nektek tetszik, azt tegyétek ugyan fejedelemnek; de ha vét és hatalmas császárunk ellen cselekeszik, azt kivetitek és mást tesztek helyébe. 2.) Ha valamely vajda vagy boér valamelyik országból elpártol s a ti országtokba mégyen, kezeit lábait megkötözvén a portára külditek".

„Igy azért Rákóczinak pártolása világos lévén, miért nem büntettétek meg? s mikor egyszer a fejedelemségből kivette-

tett s más fejedelem Rhédei Ferencz választatott, miért állottatok melléje az pártos fejedelemnek? talám elfelejtettétek a muszulmány nemzetségnek hatalmát, melyet Isten adott nékiek. Im mostan is Constantin és Stephán vajdák elszaladván a ti országtokba mentek, s ott laknak. Azzal biztatjátok magatokat: mi hatalmas császár köntöséhez ragaszkodunk etc. Az Athnamét is megtartjuk etc. Ha megtartjátok, annak canona szerént miért nem kötöztétek meg a vajdáknak kezeket, lábokat, s küldöttétek volna úgy a portára? Cselekedetetek irástokkal, beszédetekkel ellenkezvén, hogy hihessünk tinéktek, és hogy törekedhessünk dolgotokban hatalmas császárunk előtt? etc. Hatalmas császárunk haragja vagyon Rákóczi ellen a kárért, mely Erdélyen ő miatta esett (érti a tatárok rabságába Podoliában esett népet), így ha azt a pártos Rákóczit a két oláh vajdákkal együtt megkötözitek és a fényes portára küldítek, minden vétketek megengedtetik, és ha azt teszitek ujabban fejedelemnek, a kit választottatok volt; de ha azt nem cselekszitek, a muszulmán nemzetségének minden hatalmas erejével és tatár chámnak hadaival és a végbeli jeles vitézekkel elvégeztetett, hogy ellenetek menjünk, s mind nagy s mind köz rendek lovainknak lábok alá tapodtatnak. Magatok meggondolhatjátok, ha a muszulmán nemzet a ti országtokba mégyen, mit fog cselekedni. Mi nem úgy megyünk mint tolvajok, hanem elsőbben értéstekre adjuk, és azután megyünk mint nyilván való ellenségtek; immár ti lássátok, megmaradástokra melyiket választjátok. Áldás rajtatok. Költ Drinápolyban".

Mahumet Passa, fővezér *).

Ezeket hallván a fejedelem alább hagya engedetlen indulatjában és rajta igen megháborodék, melyhez képpest ekkor is ígíré magát, hogy ő miatta az ország ne romoljon, azért kész lemondani a fejedelemségről, de nem különben, hanem ilyen formán: 1.) Hogy ha a török az országnak a fejedelem tételben való szabad választását meg nem bántja. 2.) Ha az országot

*) E levelet is Enyedi után, kelet ideje nélkül, közli *gr. Bethlen Imre e. h. 173. l.*

minden szabadságaiban a szultán Szulimán Athnaméja szerént megtartja. 3.) Ha az ország esztendős adóját nem neveli. 4.) Hogy se Jenőt se az országnak egyéb határát ne kivánja. Mely conditiók noha magokban jók valának, de minthogy az erőtlen országnak a hatalmas pogány tyrannus nemzettel mint valami gyermekkel akképpen contendálni nem egyébre, hanem csak teljes veszedelem szerzésére mutató vala, sokan ezt nem jovalják vala; de mivel senki ellene a fejedelemnek támadni nem mér vala, kemény parancsolatjára, e szerént akaratját az ország megirta vala.

Megértvén azért a török mind ezeket, haragja meg nem csendesedék, hanem ugyan dühösségre változék, midőn venné eszébe, hogy az ország Rákóczi mellől még is el nem állott és elállani is nem akara. A portának parancsolatjából azért mindjárt a budai vezér Chenán passa a végbeli törököket Kanisától fogva basákkal, bégekkel melléje felvévén, Erdélyre indúla. Ki midőn Lippához érkezett volna, Tömösvárról követei által megizené az országnak, hogy még egyszer és utólszor intetnének, állanának el Rákóczi mellől, mert többé soha kegyelem nékiek nem adatnék, hanem az ország elpusztittatnék, a mint hogy el is inditotta volna hadait azon végre. Ez izenetire nézve a vezérnek ismét gyülést hirdete az országnak a fejedelem, holott megkérdé az ország népét, ha akarnának-é a török ellen véle együtt fegyvert fogni vagy nem, mert a pogányságnak ellene való szándéka és indulása immár nyilván volna. Mely kivánságára egyenlőképpen így feleltek vala: hogy noha a töröknek igája valóban súlyos volna, mindazáltal míg Istennek úgy tetszenék, viselnék inkább és szenvednének az alatt, mint sem ellene vakmerőképpen támadnának, fegyverrel ahhoz való erejek nem lévén; sőt magának is tanácsolnák inkább, és kérnék is, kevéssé távoznék az országból, hogy magával együtt azt veszedelembe ne ejtené.

Értvén az ország akaratját s kivánságát Rákóczi fejedelem, mintha kivánságoknak láttatnék annuálni, maga fizetett hadaival az országból Jenő felé kiment, megmondván, hogy a reá jövő ellenséget ha csak maga hadaival kellene is (minthogy az ország mellette fel nem üle) megpróbálná, és csak szabadoson az or-

szágba bé nem eresztené. Jenő tájára érkezvén azért a fejedelem (hova a budai vezér tábora csak öt mértföld vala), mindjárt hadait elrendelvén, mint egy hét ezer lovassal és 2000 gyalogokkal és 8 könnyű szerü mezei szerszámokkal a vezérre elindúla, és die 5. Julii Lippához jutván ott véle szembe szálla és jelesen megharczola. Holott Isten által azt a nagy erőt a fejedelem kevés vitézi kárával úgy megveré, hogy valóban szép szerencsének tartatik vala mindenektől s méltán az is lehet vala, ha a dolog csak abban marad vala; mert sok fő törökök veszének, ugymint az egri passa, esztergomi bég és többek. Elevenen is bennek mintegy két százat fogtak vala el, lövő szerszámokat is elnyervén, azonban nagy része a Maros vizébe veszvén a szaladás közben, a mint hogy maga is a vezér a Maros hídján által való sebes futásával menekedhetett meg *).

A fejedelem ez harczról megtérvén, maga Váradra mene, hadait a környékben hagyván. E győzedelmének pedig örömét mindenütt birodalmában meglőteté, melynek megadtuk azután sok ízben az árrát, s ugyan akkor is csak hamar veszély esék rajtunk a tatár miatt, mint ide alább megtetszik. Innen a fejedelem a fővezérnek levelet küldött, mely minémü tenorral lehetett, kezembe nem kerülvén, nem tudhatom; de könnyü által érteni a vezérnek arra való válasz tételéből, melylyel csak hamar megfelelt a fejedelemnek, kit neki deák nyelven küldött, a mint azt egy olasz a portán valami roszúl meg tudta volt irni, melyet a rövidségnek okáért elhagyván a magyar fordítás szerént azon levelet ekképpen szóról szóra subnectáltam:

„Rákóczi György! Isten vezéreljen téged minden jóra. Tudtodra légyen ez levelünk által, hogy a nekünk küldött leveledet elvettük, és mindeneket megértettünk, a melyeket irtál. Állatod és mondod, hogy sokszor irtál és kértél volna, hogy megengednénk tenéked; és hogy mi választ nem adtunk volna mind ez mái napig. De elsőbben is mi irtunk tenéked, és a

*) Ez ütközetet részletesen leirja *Szalárdi, Siralmas Magyar Krónika 359 s köv. l.* — Szalárdi kiadásában azonban *e. h.* ez ütközet napja bizonyosan csak nyomdai hibából van *junius* 5-dikére téve *julius* 5 helyett.

felséges hatalmas török császárnak az én kegyelmes uramnak méltóságos parancsolatját tenéked megjelentettük. Császár szava egy és megváltozhatatlan, te pedig állatod, hogy vétked nem volna, semmi gonoszt nem tettél, noha vétkes cselekedetedet megvallod s kívánod, hogy megengedjünk tenéked, s néha kincsedet és fegyveredet mutatod minékünk. A mi hatalmas császárunktól Athnamé levél adatott volt tenéked, de te az ellen a hatalmas császár adófizető népét idegen földre kivitted, és oka lettél, hogy némely része fegyver miatt veszne, némely része penig rabságra vitetnék. Ezt penig csak magad tetszésedből mivelted, nem tudván megesmérni és becsülni a mi hatalmas császárunknak fejeden lévő kegyelmességit, és a te urad akaratja ellen a felséges császár adófizető népét elrontottad, vesztetted".

„Tekints a császári Athnaméra, és a ti felséges szabadságtokra. Lásd meg, ott mi van megirva, ez: hogy ha valaki a havasalföldi és moldovai boérok közzül Erdélybe futna, keze és lába megköttetvén kellene tenéked azt hatalmas császár ajtajára béküldened. Te penig a moldovai és havasalföldi vajdákat hozzád fogadván tisztességesen tartottad, és azoknak hadat is adtál. Gondold meg ez aránt mit cselekedtél, még is esküszöl, hogy hatalmas császérnak igaz híve vagy; azt is mondod, hogy egy emberért annyi ezer ártatlan embereknek nem kellene veszni. Az igaz dolog, hogy a győzhetetlen császár birja Erdélyt, és semmiképpen nem akarja, hogy adófizető népei romlást szenvedjenek, ugyanis szintén azért haragudott meg te reád, hogy te rontottad meg őket és rabságba ejtetted".

„Az erdélyiek penig nem értették meg a hatalmas császárnak hozzájok való kegyelmességit, hanem mikor a fényes portának levelet irnának, ilyen szókat irtak vala abban: semmit nem cselekedhetünk, úgy mond, Rákóczi urunk akaratja ellen. Avagy nem hiba és vétek-é ez, hogy az erdélyiek nem az hatalmas ottomán nemzetből való császárnak, hanem az ő uroknak akarják szavát fogadni? Midőn Rhédeit választották volt fejedelmül, a hatalmas császár rajta megnyugodt volt, megengedvén hogy Áthnamé és zászló küldessék nékie. Az erdélyiek penig a hatalmas császár akaratja ellen letötték a fejedelemségből. Avagy nem vétek-é ez az erdélyiektől?"

„Állandó és örökös szokása a hatalmas császárnak, hogy a mit egyszer megparancsol, abban megmarad, azt többször nem parancsolja. De ím most kegyelmesen kétszer, háromszor is irt az erdélyieknek és értésére adta császári akaratját, ök peniglen hatalmas császár akaratja ellen cselekedtek. Avagy nem fogyatkozás-é ez? Mert a ki hü a császárhoz, az semmit császár parancsolatja ellen nem cselekszik, és ha mit cselekszik, Isten érte megbünteti.“

„Azért a mint a felséges és hatalmas császár maga is megirta egyszer, ajtaja mind baráti s mind ellensége előtt nyitva vagyon, és a miképpen kegyelmességét készen tartja, azonképpen haragját is. Az ottomán nemzetből való császárok mindenkor hajlandók ugyan a kegyelmességre, de azokhoz a kik hívek és kegyelmet kérnek; nem kellene néked is kincsed és fegyvered mutogatnod. A te kincsed, kiben bízol, bizonyára kevesebb annál, a melyet a mi hatalmas császárunk csak egy nap is ki szokott adni. Fegyvered penig, a melylyel dicsekedel, semmi; mert imé Isten hirével és a mi nagy Profétánknak csudájával felkészültek lévén, megszámlálhatatlan hadaink seregével megyünk és útban vagyunk. Meglátod majd azt a nagy császári erőt, melyet Isten az ottomán nemzet császárának fegyveréhez adott.“

„Azért ha erős vagy a tökéletességhen és állhatatos a hűségben, és kegyelmet kérsz, hadd el minden te gondolatidat és jöjj ide a mi császárunk táborába; mert valaki még e mái napig az ottomán nemzet fényes ajtajához szabad akaratja szerént folyamodott, kárát nem vallotta; néked is semmi károdra nem lészen. Esküszöm a mennynek, földnek teremtő Istenének örökké valóságára, a mi Mahumet Profétánknak nagyságára (ki Istentől áldott légyen), a mi hatalmas és győzhetetlen császárunk kenyerére, hogy semmi gonosz tégedet, sem a te fejedet, sem lelkedet, sem jovaidat, sem az én császárom sem én magam sem a mi vitézeink miatt nem követi és nem találja. Magam érotted kezes lészek, s azért adom néked erős hitemet.“

„Ha azért a császár kegyelmét akarod megnyerni, és Istennek azokat a szolgáit megszabaditani, kiknek te veled együtt meg kelletik halniok, minden kételkedés nélkül jöjj el: mert a mi kegyelmes császárunk kedvezni szokott azoknak és kegyelmesen is látja, kik szabad akaratjok szerént az ő császári székihez folyamodnak; de csak leveled által, melyben semmi egyenlőség nincsen, az ő hatalmassága császári kegyelmességét meg nem nyerheted. Ezek után imhol mégyünk, és a mi Istennek fog tetszeni, meglészen“ *).

Midőn mind ezekből, s mind egyéb szomorú dolgoknak folyásiból akár ki is nem egyebet, hanem hamar időn való romlást és Istennek haragos ostorát bizonyoson várhatja vala szegény nemzetünkre, ez okon mind az egyházi s mind a külső igazgatóknak tetszésekből Pünkösd havától fogva egy néhány hónapok alatt egy egy egész naponként mind a mi városunkban s mind az egész darab tartományban itt környékünkben Isten haragjának rólunk való elforditásáért böjtölésekben, hálaadás és könyörgés által való innepi szentelésben celebráltunk.

De hogy a dologra térjünk, mikor Rákóczi fejedelemnek az emlitett levelet iratná a vezér, akkor már ásiai és európai másfél száz ezer emberből álló roppant hadával táboroz vala, a végre indúlván szegény hazánkra, hogy az előtt egy néhány hetekkel Lippánál esett szerencsétlenségiért bővön megfizetne, és azt pusztitaná.

Minthogy penig a fejedelem nem hihetvén a hitlevélnek, a fővezér hivatalára el nem ment vala, annál inkább megharaguvék. Azért mindjárt ez nagy erejével Boros-Jenőnek megvételére elindúla, melyre régen vásik vala foga, mint az előtt az országtól azt levele által kéri is vala. És hogy az országnak romlása annál nagyobb lenne, más felől, ugymint Bozza váránál Brassó táján, a tatár chámot a szilistriai passával, két oláh országi vajdákkal, kurtányokkal, mintegy 50,000 emberrel, Erdélybe bocsátá, hogy a szegény hazát mint valami vadászok hálójokkal körül fogván teljességgel semmivé tehetnék.

Tudja vala jól a fejedelem, hogy a fővezér Jenőt akarná obsideálni, azért Váradról a jeneieket erősen biztatja vala, ne

*) Musztafa nagy vezér e levele, mely eredetileg török nyelven kelt s melyet a fővezér latinra is lefordittatva küldött meg Rákóczinak, latinúl és magyarúl Enyedi szövegétől némi csekély eltérésekkel, olvasható *Szalárdi*-nál is *e. h. 373—378. has.*

félnének semmit, mert hova hamarább elegendő segitséggel akarna nekiek succurrálni, holott készebb volna egy bokrot annak mezején vérrel megfesteni, mint annak török kézbe való esését hivalkodó szemmel nézni. E biztatásnak annyira támaszkodának a jeneiek, hogy noha a vár felette erőtlen és többire minden munitio nélkül volna, mindazáltal tudván a fejedelemnek hozzájok közel létét, a várbeli tisztek csak esznek, isznak és vendégeskednek, azonban semmit obsidióra nem készülnek vala. Elérkezék az alatt, ugymint 29. Augusti, a fővezér hozzájok a temérdek nagy erővel, kiket a várbeliek meglátván, a számtalan sokaságtól elijedének, és mind félelmek mind s készületlen voltok miatt a vár megszállásától az ellenséget csak egy lövéssel is nem arcealták vala. És noha a fejedelem ígírte vala nekiek annak előtte oltalmát, de nem lévén ez hírivel, vagy penig nem volt akaratja reá, de csak egy ember által is öket meg nem segitette vala, nem hogy érettek vérét ontotta volna. Igy azért megcsalatván a jeneiek a fejedelem segitségében, midőn sohunnan sem segitséget nem várnának, sem a várnak erősségéhez nem bizhatnának, a megszállásnak ötödik napján 2. 7-bris a várat a pogányságnak minden véres viadal nélkül feladák, a benne való praesidium minden javaival békével bocsáttatván. Mely dologért azután a fejedelem az ott való V. kapitánynak Ujlaki Lászlónak harmad magával Váradon törvény szerént fejét vétette vala. Igy Erdélynek e jeles végháza, mindeneknek s kiváltképpen sok lakosinak nagy bánatjokra és széljel való oszlásokra, környülötte lévő darab földdel együtt pogány kézbe csak könnyen esék.

Ily két felől való veszedelem lévén a szegény országon, lakosi törődnek vala, mint kellene azt megorvosolni, ha lehetne. Annak okáért, mint hogy Rákóczi fejedelem az országból a Partiumba kiment vala (a mint feljebb megmondaték), Barcsai Ákos praesidens úr az országban locumtenens lévén, Nagy-Zsukra gyülésbe igen sietve convocálá az ország népét Rákóczi fejedelem akaratjából, holott azt végezék, hogy törekedni kellene a fővezér előtt, ne rontaná mind maga hadaival s mind a tatárral a hazát, azért onnat küldék a fővezérhez követségül magát Barcsai Akost a szebeni királybiróval Lutis Jánossal együtt, lévén

erre Rákóczi fejedelemnek is akaratja s annuentiája, mint ki maga dolgát is ezen követekre kiváltképpen bizta volt, hogy törekednének gratiájáért, úti költségre is adatván egy néhány száz tallért, nem tudván azt Rákóczi, hogy Barcsai Ákos magának keresné inkább a fejedelemséget mint néki, a mint azután megtetszett. Ezek által a szegény országbeliek törekednek vala a fővezérnek, ne rontaná az országot, parancsolna a tatár chámnak is, szünnék Erdélynek rettenetes pusztitásától, hogy teljességgel semmivé ne lenne.

De hogy a tatárságnak is szörnyü pusztitásáról irjunk valamit (mindent megirni lehetetlen), szükséges. Ezek nagy dühödt haraggal Brassó táján Bozza váránál, némely Istentől elfajult gonosz lelkiismeretü magyaroknak kalauzságok által, Erdélybe béütvén, mindjárt mint valami kopók az országnak lakó helyeit, fővárosit kezdék fitetni és keresgélni s saczok által emészteni; elsőbben is Brassót s az után Szeben városát érvén, kezde nagy saczot tölök kivánni, kik látván a temérdek pogányságot (magok az erős helyen nem igen félvén), hogy a környékbéli földnek, szegénységnek elpusztitásának eltávoztatásáért, pénzben s élesben nékiek megsatczoltak vala; de semmi kedvezést a pogánytól satczokkal is nem nyerének, egyaránt pusztitván, égetvén valamit érnek vala affelől tartományokban.

Szeben városától sietséggel térének Fejérvár felé, kivánván meglátni és elpusztitani a fejedelmek lakóhelyét is, hová midőn a dühödt tatár érkezett volna, a várba szorult együgyü gyámoltalan nép (kik is, mivel a förendek és tisztek onnan jó idején kitakarodtak vala, kevesen voltak), felette igen megijede. Azért mindjárt a tatár chámhoz kiküldvén, ígírék engedelmességeket és könyörgének nékie, csak a várat és várost ne bántaná, pénzzel és valamivel lehetne készek volnának kedvit keresni.

A követeket békével a chám viszsza eresztvén, noha vélek a pogányi természet szerént szóval keményen bánék, a várbéliek erősen megvidúlának és jól reménleni kezdének. Azért fejek váltságában alkalmas számú tallérokat szedvén összse, midőn nékie küldötték volna, kevesellő azokat, azért erősen neki dühödvén, mindjárt hadait a városnak inditá, kikkel midőn

a bészorult kevés nép nem birna, noha alkalmas ideig vélek igen emberkedtek vala szegények, de a sürü pogányság öket elnyomá, boritá, a várost és a várat felgyujták és a tétova szaladó benne való népet levágák és elrablák.

Immár a tömönyteni pogányság mind a várban s mind a városban benne lévén, mindent fitető eb módjára kiméllletlen dúl, praedál és keres, porrá s hamuvá tészen vala. A levágattaknak testek, mint a kévék az arató után, az utszákon mindenütt széljel akképpen hevernek vala, némelyek a benn valók közzül az erős toronyban zárkoztanak vala, ítélvén hogy talám az istentelen pogányság kedvezne az Isten házának, a templomnak s a toronynak; de nem lön semmi kedvezés, mert oda is rájok menvén sokakat közzülök abból nyakra-főre lehajgálának, némelyeket ugyanott levágának, és némelyeket az átkozott rabságra elhajtának, mind azokat mivelvén szegényekkel, valami kegyetlen indulatjoknak kívánsága vala. A belső várban a fejedelemnek mesterségesen készitett s fejér márványkőből tündöklő módon padimentumoztatott és jeles czifrázatokkal megékesittetett s kivül tündöklő cserepekkel héjaztatott palotáit elrontották, tüzzel megégették. De ezzel sem elégedvén meg a dühödt ellenség, béméne a jeles szép épületü öreg templomba is, holott mind a régi fejedelmeknek s mind pedig az idősbik Rákóczi Györgynek temetések felett a drága szép zászlókat és kiváltképpen sok ezer aranyakban készült fejér és fekete márványkövekből csudálatos mesterséggel csináltatott monumentumokat mind elrontották, sőt még a fejedelmeknek is régen az előtt eltemettetett holt tetemeket gyalázatoson felhányták, és azokat napfényre is kivetették (ekkor fizette Isten egykor viszsza a kölcsönt, melyet a miéink is Lengyel országban cselekedtek vala), és minekutánna a templomnak, várnak és városnak minden minden szépségit elpraedálták volna, azokba tüzet vetének, és azokkal együtt tornyokat (melyekben gyönyörüséges szavú szép öreg 8 harangok valának), szép collegiumot, scholát, és ama megbecsülhetetlen pénzt érő drágalátos nagy bibliotékát mind porrá, hamuvá tevék, annyira elpusztitván azt, hogy a rettenetes égés és füst miatt a várnak és egyéb kő épületeknek falai csak magok állanának fenn nagy kormoson, hogy a hol annak

előtte fejedelmi musikáknak, dobnak, sípnak, trombitáknak harsogások voltanak, immár ott holmi vadaknak és baglyoknak kiáltásai hallattatnának. Igaz vagy Uram! és igazak a Te itéleteid!

Előbb indulván Fejérvárról a tatárság, midőn jutottak volna Enyed városához, a lakosoknak rettentésekért, kik már a templom körül lévő kastélyba vonták vala bé magokat, mindjárt a várost rettenetes tüzzel megégeték, gondolván, hogy a tüztől való félelem miatt a kastélybéliek magokat megadnák, de abban kedvek nem telvén, sőt a kastélybéliektől lövés által károson bántatván, ostromnak indúltak és mentek vala, holott is Isten a miéinket serény forgolódásokban e pogányok ellen megsegélvén, kezdett vala a pogányság tőlök satczot kérni és az által nékiek békességet igírni, melyre noha elsőbben hajolni nem akarnak vala, gondolván az előtt két három napokkal a szegény fejérváriakon esett szomorú dolgot, mindazáltal tartván az ellenségnek is sokaságától, annakutánna egy néhány száz tallérokat fizetének nékiek, melyeknek örülvén a pogányság, és népekben is sok károkat látván, öt vagy hat napig való ott tekergések után tőlök eltávozának. És így Istennek kegyelmességéből az erőtlen helyen, mely Fejérvárnál sokkal erőtlenebb vala, az enyediek városoknak felégetésén kivül személyekre és egyéb javokra nézve szenvedhetőképpen tőlök menekedtek vala. De a tordaiak előttök elszaladván, városok porrá és semmivé tétetett vala.

Innen rettenetes pusztitással előbb indulván Kolosvárra érkezett a pogányság, holott a várost mindjárást satczolásra kényszerítik vala, oda béküldött követek által rettenetes fenyegetéseket tévén, mint s hogy pusztittatnék el városok és a darab környék is, ha azt nem cselekednék; ellenben ha kivánságoknak engednének, békességben minden jókkal megmaradhatnának. Nem bátorkodván azért a városbéliek, kénytelenittetének nékiek sok számú szekér élésben és tallérokban megsatczolni, annyira, hogy a mit nékiek adtak vala, pénzül, ezüstül és aranyúl (mert minden arany és ezüst szép gazdagságokat, még csak öltözeteken lévő ezüst gombokat, kapcsokat, mind oda adták vala), könnyen száz ezer tallérra feltölt; de még is a hitetlen pogány ebek, ígéreteknek nem állván, nem csak a körül lévő számtalan

sok helyeket, falukat, hanem a városnak is hostátit rettenetes tüzzel mind felégették, és hamuvá tették vala. Ugyan akkor Maros-Vásárhelyre is rá ütének, melynek kestélyát csak hamar meghágván, a benne szorult népet, közel három ezer embereket, mind rabságra hajták.

Midőn a tatárság Erdélyben így kegyetlenkednék, a fővezér az országnak hozzá küldött feljebb emlitett követeit az alatt könyörgésekben meghallgatá, és megígíré nékiek, hogy a tatárt kibivatná az országból; azért, hogy a tatár chám minden hadaival Erdélyből hozzá sietne és a pusztitásnak békét hagyván az országból kitakarodnék, néki megparancsolá hozzá küldött embere által, ki engedvén a vezér parancsolatjának, Kolosvárról elindulván minden hadaival, a Keresen Várad felé tarta, mindazáltal nem hagyhatván az eb ragadozó természetit, egy nagy részét hadainak az Almás vize felé a Meszesre és az egész Szilágyságra rabolni és pusztitani bocsátotta vala, kiknek szárnyok ide a mi szomszédságunkba is Kővár tájékára elérkezvén, városunkban is nagy félelmet szerzett vala, de jó rendben lévén a város népe készülettel várja vala az ellenséget. Mindazáltal, Isten könyörülvén rajtunk, csak egy is közzülök határunkra nem jött, és így semmi kárt nem tött vala, kiért dicsértessék szent neve felségének. De az Érmelyékét, Tasnádot és egyéb helyeket is mind elpusztiták és lakosit elrablák.

Szintén mindenestől fogva nem lött vala foganatlan a fővezér előtt való törekedések az erdélyi követeknek; mert a mint feljebb iraték, a tatárság kitéritették az országból, és így noha egy részről a szegény romlott országon könyörülni láttatik vala, de másképpen súlyos bánattal illeté, és keservesen szorongatá azt. Mert 1.) ugyanott Jenőnél a szabad választásnak régi és még szultán Szulimán török császártól confirmáltatott privilegiuma ellen a hozzá küldött egyik követet, lugasi és káránsebesi bánt Barcsai Ákost, fejedelemmé tevé. 2.) a hadaknak való fáradságokért, mint mondják vala, rettenetes summát ugymint: öt száz ezer tallér satczot vete az országra, parancsolván szörnyü fenyegetéssel annak hamarjában való megfizetését. 3.) Az országnak rendes esztendőnként való adóját, mely szabott volt az előtt tizenöt ezer arany, ekkor nyolczvan ezer

tallérra tudá és neveló. 4.) Az országnak némely helyeit, ugymint Káránsebest, Lugost, Deszni várát kezébe adni parancsoló. Nem tudván mit tenni erőtlen és elhagyott állapotjában az ország, a hatalmas pogány nemzetnek mind ezekben engedni kellett vala; azért az emlitett török hadak is ezen helyeket tőlök el is foglalták. És így az lugasi s káránsebesi bánságot az erdélyi fejedelemségen elcserélé.

Barcsai Ákost innét a fővezér, mint fejedelmet a nándorfejérvári Musztaffa bég, és annak hadaival Erdélybe békisérteté, botot, kardot, zászlót adván a szokás szerént neki. Ki mindjárt pro die 5. 8-bris Segesvárra az országnak gyülést promulgála, holott a török követ a fővezér parancsolatját megmondá nekiek, hogy tudniillik ama pártos Rákóczit elhagyván, Barcsai Ákost a fővezér parancsolatjából fejedelemnek ismernék, az ígírt ötszáz ezer tallért (mert Barcsai a fővezérnek az ország képében megígírte vala, noha afféle való instructiója s hatalma követségéhez nem adatott vala), császár tárházába hamar beszolgáltatnák. Az ország adóját is a negyven ezer aranyat megfizetnék, egyébaránt újabb romlás érné őket, és mostan is ez okokra nézve térittettek volna ki a hatalmas császár hadai az országból.

Mind ezek noha kemény vas-igához hasonló dolgok és parancsolatok valának, mindazáltal mind egyiket s mind másikat, kénytelenek lévén véle, acceptálniok kelle az ország rendeinek. Barcsai Ákost fejedelmeknek tevék és választák legelsőbben is, ugyan akkor mindjárt a török követ jelenlétében, s annak agnoscálák, bizonyos szokott conditiókra megesketvén, és az ország is viszontag homagiumát praestálván nékie. Az ötszáz ezer talléroknak is megfizetésében az napságtól fogva munkálódának, de az egymás után következendő fejedelmeknek, ugymint ezen Barcsai Ákosnak és Kemény Jánosnak, magok privatumira való vigyázások miatt mindenestől fogva le nem teheték; mert noha egy néhány úttal annak nagyobb részét az országnak felső, közép és alsóbb rend lakosin felszedték, de abban csak mit is a portára bé nem szolgáltattak, hanem csak magok hasznokra forditák az emlitett fejedelmek, melyért a törökök miatt az országnak sok úttal romlása esett azután is, mind addig míg annak hátra maradott legderekasabb része az országnak leg-

nyomorultabb és szegényebb állapotjában, mostani fejedelem Apafi Mihály idejében, plenarie megfizetteték.

A fejedelemség változásán Rákóczi György igen megháborodott és Barcsaira is, hogy tisztét elvette, megharagudott vala annyira, hogy az időtől fogva mint nyilván való ellenségit úgy tartja vala, holott nem fejedelemség vadászásért (mivel mindenek úgy ítílnek vala), hanem inkább az ő előbbi állapotjának megnyeréséért való sollicitatióért, és az ország mellett való törekedésért küldetett volna a vezérhez. És mivel az országtól nem választatott, hanem obtrudáltatott fejedelem volna, nem Barcsait, hanem magát ismeri vala legitimus fejedelemnek és attól cessálni nem is akar vala. És noha Barcsai Erdélyben fejedelmeskednék, ő maga penig itt künn a Partiumban Váradon és egyébütt volna, mindazáltal sem a Partiumot kezéből kibocsátani sem az ország directiójáról lemondani nem akar vala, melyből látván az ország, hogy a hazára ismét veszedelem vonódnák, ha a török megértené Rákóczi fejedelmeskedésit, ezen gyülésből hozzá Lázár Györgyöt itélömestert küldék Szathmárra, ki által erősen reménkednek vala neki, hogy mivel immár tapasztalhatóképpen látná a töröknek fejedelmeskedéséhez való idegen voltát, vagy csak abból, hogy immár más fejedelmet tett volna, hagyna békét már tovább azon való kapdosásnak, és a Partiumot is abban való várakkal és praesidiumokkal együtt bocsássa az uj fejedelem kezébe, egyébaránt az országra újabb nagy romlást hozna engedetlenségével. E követséggel megindittatván Lázár György, a gyülés is elbomla. És így ez esztendő is valóban siralmas változásokkal, romlásokkal teljes lön.

Elpraedáltatván, raboltatván ezért az ország, és Jenő több szép megemlitett helyekkel pogányok kezébe esvén, mind maga a fővezér Jenőtől Constantzinápolyba visszatéve, s mind penig a tatárság békével, rettenetes iszonyú gazdag prédával, barmokkal, kincscsel, száz ezer emberekből álló keresztyén rabokkal (mint azután megtudatott) Gyula felé az országból kitakarodott vala, maradván a haza kevés lakosi többire minden javoktól, némelyek szerelmes atyjoktól, férjektől, feleségektől és lakhelyektől, keserü és megemésztő szomorúsággal megfosztatva. A szebeni királybirót penig, kit Barcsaival együtt az ország követségbe a fővezérhez küldött volt, mint feljebb emlitve vagyon, azon fővezér Constantzinápolyba elvivé ez okon, hogy az országra vetett nagy summát inkább igyekeznék megadni, ki ugyanott meg is hala.

Acta anni 1659.

Ennyi sok csapási után is nem szünék az Ur Isten népe ellen való nagy haragjától, hanem hogy országunkat, nemzetünket továbbra is akarná a pogányságnak fegyvere által ostorozni, ez esztendőnek kezdetiben megjelenté mindjárt ő Felsége nyilván való jelekből. Melyre újjal mutat vala az is, hogy az erdélyi rendek mind magok között rettenetes egyenetlenségben és czivódásban valának, egyik a másik alá áskálván, egy rész közzülök Rákóczit, más viszont Barcsait uralván, mind penig az emlitett két fejedelmek minden dolgokban egymás ellen tusakodván, a mint hogy a Csík, Gyergyó és Kászon székbeli székelyek kapitányokkal Petki Istvánnal együtt és némely várbeli praesidiumok is az egész Partiummal, Váraddal és az egész hajdúsággal együtt még is Rákóczihoz hallgatnak és Barcsai fejedelemnek meg nem esküdtek vala. Mind ezek Idvezitönknek ama mondása szerént: Omne regnum in se divisum desolabitur, az országnak következendő romlására és pusztulására mutatnak vala.

Ezt a pogány török megértvén, kapa szokása szerént az alkalmatosságon, mindjárt azon tanácskozván, hogy mostan lenne jó módjok az egész hajdúságnak elpusztitásában, ezeket fogván hozzájok, mivel hogy mégis a porta akaratja ellen Rákóczival tartanak, és így minthogy az országnak is és Rákóczinak is ereje azokból állana, annak utánna mind az országot szabadosabban kóborolhatnák s mind Rákóczit leülthetnék. Mely dologra noha elvégezett szándékok vala, mindazáltal elsőbben az egri passa által admoneálá az hajdúságot, hogy Rákóczi mellől állanának el, egyébaránt teljességgel mind elpusztulnának, mint az egri passa levele szóról szóra ekképpen vagyon:

„Mi a hatalmas és győzhetetlen császárnak Eger, Szolnok és Hatvan végvárainak, Tisza és Duna között lévő helyeinek és hadainak gondviselő ura, nagyságos Huszain passa, minden mi hozzánk illendő tisztességes dologban ajánljuk szomszédsági barátságunkat!“

„Az elmult napokban innét alól Boros-Jenő és Deszni várai alól, hatalmas császárunk török, tatár, kozák, havasalföldi és moldovai számlálhatatlan hadai közzül (érti a fővezérrel való hadat, mely Jenőt megvette, és a tatár chám hadait, mely a feljebb való esztendőben Erdélyt pusztitotta vala) hatalmas császárunk parancsolatja szerént, a velünk való hadakkal ide Szolnok várába érkeztünk. Ugyan ekkor csak hamar mind fejenként a kevés hajdú városi kapitányokat levelünk által emberségesen megtaláltuk vala e végre, hogy hatalmas császárunk parancsolatja szerént számkivettetett Rákóczitól elállának; de levelünkre csak olyan válaszunk lett, hogy Rákóczival együtt akartok hadakozni, mely minékünk igen csudás dolognak látszik. Im azért intünk még is egyszer benneteket, mint atya, anya édes magzatit, minthogy sok aprók köztetek, kik ártatlanok elveszni és meghalni, minthogy hatalmas császárunk jobbágyi vagytok és mostani új fejedelem is olyan fogadást tett, hogy melléje állanak és meghódolnak a hajdú városok; mert ha olyan fogadást nem tett volna, eddig a hajdú városoknak helyeit szél fútta volna el. Vegyétek eszetekbe hát magatokat, mert Rákóczinak sem a német császár, sem a lengyel király és a svécus is semmi segitséget nem adnak, mert olyan hitván emberért országokat el nem rontják, hijában bízik azokhoz. Miért hisztek hát hazugságinak? holott hatalmas császártól is a tatár chámnak meg vagyon parancsolva, valakik Rákóczit uralják, minden erejét reája forditsa. Miért rontatnátok hát magatokat? holott jól nem tehet veletek, ti sem vele?“

„Azt kérdjük azért, akartok-é meghódolni avvagy nem? Ezt penig nem egyébért cselekeszszük, hanem a sok láb alatt való szegénységnek siralmokért. Ez levelünket azért nem pecsételtük bé, mert fogadástok tartja, hogy pecsétes levelet meg nem olvastok, míg nem azt számkivetett Rákóczinak meg nem viszitek. Jóakaró szomszéd barátink, minden akaratunkat levélbe

meg nem irhatjuk; azért hitünket, becsületünket adjuk zálogúl, hogy mi méltán ne átkoztassunk, hanem dicsértessünk. Valamely úton béjő emberetek hozzánk, török hitünkre fogadjuk, ismét azon úton viszsza bocsátjuk. Egyébaránt ha szót nem fogadtok, hatalmas császárunk akaratjából a fővezér és más sok helybeli, hosznai, kanisai, budai, szilistrai és több vég várbeli hadak rendeltettek; Isten segitségéből elérkezvén ma holnap, bővön meglátjátok. Költ Szolnokban 5. Januarii 1659. *).

Ez levelet a hajdúk elvévén, noha a reájok következendő veszedelmet jól látnák, mindazáltal Rákóczi és ő hozzá hallgató némely nagy rendek, mint a váradi v. kapitány és Gyulai Ferencz (ki az egész hajdúságnak parancsol vala) holmi fundamentum nélkül való biztatással lactálván, elhitetvén, és kemény fenyegetőzésekkel is elrémitvén őket, a törököknek ez irására vakmeröképpen csak megkeményitették vala magokat, és az új fejedelem hűségére nem állának, melyért egész minden városoknak végső pusztulásával a török izeneti szerént következendő esztendőben mint fizettek légyen osztán, alább megjelentetik.

Az új fejedelemnek és országnak követe Lázár György a segesvári gyülésben reája bizott követségben megindulván, ugyan akkor tájban találta vala Rákóczi Györgyöt Szathmáron, holott midőn reája bizott dolgokat nékie referálta és sok erős okokkal arra nógatta volna, hogy a fejedelemségen való kapkodásnak az ország kárával hagyna békét, és az országnak minden határit és a Partiumot is egészen bocsátaná ki kezéből, egy elsőbben nem kezd vala semmiben hajolni, azt állitván, hogy ő maga személyében is ott vallotta volna a hol az ország a sok károkat. Mindazáltal az értelmes követ beszédével meggyőzvén, midőn maga is látná, hogy csak lehetetlen volna török ellen fejedelmeskedni, ekkor is másodszor a fejedelemségnek renunciált és az emlitett követnek személyében az országgal e következendő punctumok szerént accordált vala, mind azokról assecuratoriát kivánván:

1. Hogy a porta kedvébe való jutbatását sem Barcsai Ákos, sem az ország semmi ok és szín alatt meg nem gátolják, inkább minden jó alkalmatossággal promoveálják.

*) Közli e levelet *gr. Bethlen Imre e. h. 192—194. l.*

2. Hogy sem Barcsai, sem az ország magoktól és jó akaratjok szerént ellene fegyvert nem fognak, hanemha ellene állhatatlan erő kényszeritené őket, minémű a töröké.

3. Hogy a kik az erdélyi és partiumbeli lakosok közzül szolgálni akarják, megengedtetnék, és azért nem fogattatnak el és nem károsittatnak meg.

4. Hogy minden jószágok, melyek az előtt az országtól vagy magának vagy az anyjának, ugymint az öreg fejedelem asszonynak, vagy feleségének adattak volt, azok mostan is magoknak s maradékoknak kezeknél hagyassanak.

Ezek szerént a conditiók szerént concordálván a követ Rákóczival, midőn Barcsai fejedelemhez viszsza ment volna, mindeneket neki referála. Azért Beszterczére mindjárt gyülést indicálván ad diem 26. Februarii, az országnak ott is a követségnek kimenetele publicaltaték. Holott Barcsai fejedelem és az ország is approbálván a punctumokat, mind azokat confirmálák, melyekről való hiteles assecuratiojokat is csak hamar megküldötték vala Rákóczinak.

Ekképpen az unio ha csak ideig is meglévén Rákóczi és Barcsai fejedelem s az ország között, Rákóczi mindjárt minden erősségeit az országnak Váraddal és a Partiummal együtt kezéből kibocsátá, holott midőn a praesidiumokat Barcsai fejedelem számára esketnék, a hitnek formájában az esküvőkkel ezt is inseraltatják vala: hogy ha a méltóságos Rákóczi György fejedelmet a fényes porta kegyelmébe venné, szabad legyen nekem az ő nagysága hüségére viszsza térnem, úgy mindazonáltal, ha ő nagysága is az alatt az ország ellen semmi ellenséges dologra nem szándékozik, és a portához való engedelmességünket semmi úton módon meg nem gátolja, akkoron is szabadságunknak fogyatkozásit az ország tetszése szerént megorvosolja.

E gyülésben mind csak a két fejedelmek között való villongásokról, jószágoknak adományairól s állapotiról, s Barcsai Ákosnak fejedelemségben való megerősitésének módjairól való különb különb tractáták lőnek, melyek sok egyenetlenkedések között végbe menvén, a gyülés is egy hónapra elbomlott vala.

Immár Rákóczi György mint magános méltóságos személy itt külön szathmári, ecsedi, gyarmati házainál lakik vala, Barcsai

kezénél lévén egész Erdély országa a Partiummal együtt, és minthogy immár a pacificatio közöttök véghez ment vala, azt gondolják és reménylik vala mindenek, hogy a szegény haza immár annyi veszedelmes hányódási után békességben fogna nyugodni; de noha külsőképpen látszik vala az egyesség a két fejedelmek között, mindazáltal valóságos megnyugodt indulattal egyik is a másiknak ugyan nem hihet vala, melynek gyümölcse vala az, hogy egymás között irások által oly mocskos colloquiumot inditának, hogy a mi vétek és erőtlenség egyikben is másikban is vala, világ szeme előtt egymásnak szemére felhányják és felfedezik vala. Mely colloquiumot én sok mocsokért és semmi haszonért ide inseralni szánt-szándékkal elhallgattam*). Másik gyümölcse viszont Barcsai nyughatatlan és Rákóczihoz nem tökéletes elméjének ez is vala, hogy a törököket, fő fővezéreket Rákóczinak adott hiti ellen ottan ottan szorgalmaztatja vala levele által, hogy Erdélyben lévő jószágit ne engednék birni, melyeken való szabados uraságát noha az ország fejedelemségének resignatiójának idején néki megengedte volna, de ha a török parancsolna felőle, azt itélné, nem lenne vétkes, ha elfoglalnák is tőle. Azonban Rákóczi fejedelemnek mivel hogy hadai még is felesén valának mindenütt szélyel, kiváltképpen a jövő járó erdélyieken sok insolentiákat tesznek vala, és a fejedelmi titulussal is ez állapotjában mind egyaránt él vala.

Mind ezeket Barcsai fejedelem nagyon orrolván és szines békesség alatt sok irogatási után arra vevén a portát, hogy csak hamar a budai vezér által, midőn az országhoz emberét és levelét küldötte volna, megparancsoltaték kemény büntetés alatt, hogy Rákóczinak Erdélyben csak egy talp alattnyi földet és jószágot is birni ne engedjenek és véle semmi egyességek ne légyen, mert a hatalmas császár nem akarja, hogy az a pártos sem maga, sem maradéki Erdélyben elszenvedtessenek, akképpen hogy ott jószágot birjanak, kapa a töröknek e parancsolatján Barcsai fejedelem, azért mindjárt ad 25. Maji

*) Rákóczi egy ily levele a Barcsai erre tett megjegyzéseivel közölve van *Szalárdi*-nál *Siralmas Magyar Krónika 413—428. has.*

országgyülést hirdetvén Szász-Sebesbe, ott a budai vezér parancsolatja elolvastaték, hova Rákóczinak is levele érkezvén, hogy abban az előbbi mód szerént a fejedelmi titulussal élni látnák, azon annál inkább mindenek megindulának, és ez okon levelét meg sem olvastaták; azért lévén már hátokat mihez vetni, mindjárt minden Erdélyben lévő jószágit, magáét, feleségiét, anyjáét mind elfoglaltaták, némely részét fiscus számára elfoglalák, vevék, más részét tétova hiveinek Barcsai elajándékozá. Evvel is penig meg nem elégedvén, pecsét alatt ilyen mocskos és becstelen végzést publicaltatának mindenütt a vármegyéken: hogy senkinek az erdélyiek közzül, feje és jószága vesztése alatt, e gyülésnek idejétől fogva nem szabados Rákóczi Györgynek, sem anyjának az idősb Rákóczi Györgynénak, sem feleségének udvarában szolgálni, sem akármely itt künn lévő házokhoz akármi okon jöni, menni, küldeni vagy izenni és még csak levelet is küldeni. A kik penig mostan a haza fiai közzül udvarában szolgálnának, azok is jószágok vesztése alatt közelebb celebrálandó országgyülésére tartozzanak redeálni az országba.

E becstelen végzés értésére esvén Rákóczinak, minthogy ezt nagy gyalázatnak tartaná, rajta igen megharagudott vala, annyira hogy ettől fogva mind Barcsai fejedelmet s mind az országot többire mint ellenségit úgy kezdé tartani, haddal készülvén mindjárt ellenek. Melyet minek előtte meginditott volna, annak előtte Erdély országának, kiváltképpen a Partiumnak s Bihar vármegyének ilyen tenorral való levelet külde:

„Megkeseredett szívvel értjük kegyelmetek közelebb elmult gyülésének kimenetelit, melyet noha a hazának szabadságának megorvoslására convocáltatott kegyelmetek, mindazáltal abban nem munkálódván, nékünk adott kötelessége ellen mi voltunk a feltett czél, a közönséges megmaradásra való dologban semmi nem végeztetvén. Kegyelmetek idegenit bennünket, hogy szoros igyünkben kegyelmeteket erőnkkel s értekünkkel ne segitsük. Érdemlettük-é mi kegyelmetektől, ha hittel erősitett végezése nem tartotta volna is, hogy embereink kegyelmetek közzé való járástól eltiltassanak? magunk, feleségünk és

anyánk jószági elfoglaltatván felharácsoltassanak? senki hozzánk ne jöjjön, menjen, udvarunkban ne szolgáljon, mert egyébként élete és jószága is elvész miatta? Honnan érdemeltük, hogy mind ezekre a török parancsolatja sollicitáltassék? Ez-é a szabadság? ilyen szabadságot akar-é kegyelmetek keresni? Igy tartja-é meg kegyelmetek hitit? Ez-é a háládatosság és keresztyénség? Mivel érdemlettük, hogy ily notoriusok légyünk? Váradnak Partiummal együtt kezünkből való kibocsátásában helyhezteté kegyelmetek megmaradását és rab atyánkfiainak megszabadulásokat, ám megcselekedők. Im szépen jutalmaztatja kegyelmetek keresztyénségünket; forgatja kegyelmetek, hogy török paranssolta, meg kellett cselekednünk. Nézze meg kegyelmetek, nincs nékünk adott hitiben török parancsolatja kivétetve, hanem csak simpliciter vagyon, hogy semmi úton jószágink nem impediáltatnak; ha penig török parancsolatjáhól vagyon, kegyelmetek sollicitálta ellenünk, mint azt bizonyoson tudjuk, noha ő inkább várná a megigért nagy summát, mint sem efféléket igazgatna".

„A mi zsidónak, görögnek, czigánynak és akárkinek még a pogányoknak is szabados, ugymint a levél küldés, mely még a nyilván való ellenségek között sem tilalmas, az halált érdemlő nagy vétek kegyelmetek előtt, és mi attól tiltattunk el. Ezzel kegyelmetek nyomorult Erdélynek dolgát, nyavalyáját nem könnyiti, sőt neheziti, mert a szántszándékkal való hitszegés büntetést el nem kerül, mint arról rettenetes romlással való példát hagyott Isten nemzetünkben".

„Szomszédságban lévén kegyelmetek Partiumban lakók, intjük kegyelmeteket, hogy keresztyénségeteket, becsületeteket meggondolván s hiteteket, szolgáink háborgatásától, annál inkább megfogatásától szünjetek meg; mi ország ártalmára való dologban nem jártatunk, mert mi annak romlását (Isten úgy áldjon meg) nem kivántuk, vérünkkel és értekünkkel segitenők inkább, de a mi keresztyénségünk és személyünk nem becsültetik, sőt gyaláztatunk inkább. A becsületig élünk mi, nem tovább. Egyébaránt mi is más útat követünk, becsületünket helyre

állatjuk, szolgáinkon tett kisebbséget megorvosoljuk, mi Isten előtt mentek lészünk, ártatlanoknak szenvedése nekünk ne tulajdonittassék. Datum in arce nostra Ecsed, 20. Junii 1659.“*).

E manifestumot noha Rákóczi György leginkább a Bihar vármegyebélieknek irta és küldötte vala, kik az erdélyi statusok között értelmesebbeknek és inkább ellene állóknak látszanak vala, mindazáltal minthogy a dolog, melyet ebben Rákóczi forgat, közönséges volna, az egész ország resolvála nékie, kit is annak utánna gyalázatjára kinyomattak vala. Mely rosolutiója az országnak szóról szóra ekképpen vagyon:

„Nem kételkedünk keseredett szivvel hallotta nagyságod, a nemes országnak, nagyságod dolgaiban való végezését. El is hiheti nagyságod, nem kicsiny keserüség kényszeritette a nemes országot is e végezésre. És oh! vajha nagyságod nem adott volna okot ilyen s ennél nagyobb dolgoknak is végzésére! Sok szóval mi szükség elöszámlálnunk speciesenként a dolgokat, melyekkel nagyságod erre juttata bennünket, holott már a keresztyén világnak nagy része ennek csak hallásától is irtózik“.

„Hogy azért nagyságod egyszer categorice megértse, a porta ellen való cselekedeti minket annyiba hoza (melyet hogy mind ennyi veszedelmeknek elkövetéséig elszenvedénk, magunkat is nem igazitjuk, noha tudjuk, nem kevés nyakszakadással állhattunk volna ellene), hogy immár azokból könnyen ki nem menekedhetünk, és azt csak pro lege statuta et publico decreto kell tartanunk, mind addig, míg Isten a hatalmas nemzetnek szivét hozzánk forditván, engedetlenségünkkel elvesztett szabadságunkat helyre állitja. Hogy maga szabadságának helyre állatásában nem munkálódhatott a nemes ország mostani sebesi elmult gyülésben, valóban siralmas; de ennek is csak az az oka, hogy felejtette vélünk magunk dolgát a nagyságod személye ellen való gyülölsége a hatalmas nemzetnek, és ez okon reánk következendő veszedelemnek elháritásáról való szorgalmatoskodásunk, nem akarván minden esztendőben újabban vesznünk nagyságod miatt.“

*) Emlékezik e levélről, sőt némely szavait fel is használja *Szalárdi, e. h. 442. has.* — *Gr. Bethlen Imre*, ki Enyedi után, mint láttuk, több oklevelet közlött, e levelet a munkájához függesztett oklevelek közzé nem vette fel.

„Hogy ily szoros ügyünkben nagyságodat elidegeniteni akartuk volna erejével és költségével való segitségétől, senki azt dolgainkból jó lelkiismérettel nem concludálhatja, hanem ha nem értvén tészen itiletet. Mert ugyan is a mihez eleitől fogva soha nem bizhatott s nem lételét csalhatatlanúl experiálhatta, azt mint idegeníthette el magától? Erejét nem hogy nagyságodnak de akármely keresztyén monarchának is igen kicsinynek itíljük az Istentől fejünk felett felvont és világi erővel, dicsőséggel felemeltetett hatalmas nemzet ellen, valamíg Isten annak periodusát fenn tartja. Annál inkább értékéhez nagyságodnak mit bizhatott a nemes ország már egyszer kiadott választétele után, mely a nagyságod hittel tött relatiója szerént 30 vagy 40,000 tallérnál feljebb nem extendáltatott még ez előtt két esztendővel is, ha szintén abban annyi hadaira eddig semmi el nem költ volna is? Ezt ha magától elidegenitette is, igen kicsiny kárt vallott benne, sőt ha contemnálta is; mert az micsoda a mi oltalmunkra? A nemes ország elég segitségének tartaná nagyságodtól, ha dolgait csak távol nézné, és ez maga oltalmára való mediumoknak keresésében meg ne akadályozná; így ha vesznénk is, könnyebb volna. De e nehéz; már negyedik iztől fogván nevelvén és hízlalván ez a szegény haza nagyságtokat, mind ennyi sok javai vétele után is átoknál, szitoknál egyebet nem hall, romlására való igyekezetet experiál. Kötelessége ellen e haza semmit nagyságoddal nem cselekedett, contractusában is semmit porta annuentiája kivül nem igírt. Nagyságod is keresztyén ember lévén, olyat végső veszedelmünkre nem kivánhatott volna, nem is kivánhat. Jószágaiban való kárát sajnálja nagyságod, mi penig országúl veszénk el nagyságod miatt, szabados emberekből rabokká levénk, melyen hogy nagyságod bánkodnék és keseregne, nem látjuk, sőt inkább a helyett az országrontó latrokkal, világ seprejével, minden alkalmatossággal vigan lakik“.

„Ugy vagyon, a nemes ország nagyságodnak csak egy hold földjét is a porta parancsolatjára mindjárt el nem foglalta, kedvezvén nagyságodnak maga veszedelmével is; melyet ha cselekedett volna is, semmi injuriájára nagyságodnak nem lehetne. Mert valjon melyik nemzetségétől szállottak mind azok nagyságodra. Számlálja elő, melyik nemzete szolgált nagyságodnak

azért a szegény hazának; de mivel fizetett egyébbel igánál, törvénytelenségnél, rabságnál, végre utolsóképpen való elvesztésünknél? És hogy ha a háládatosságnak csak mi kicsiny szikrája volna nagyságodban, bizony soha azoknak ily kételenséggel való elvételéért újabb romlásunkra nem igyekeznék, meggondolván, hogy ha mi kárt vallana is itt miattunk, azt duplán megfizettük másutt. Holott a mennyi urasága a nagyságod familiájának volt, atyjának fejedelemségre közénkbe való jövetelének előtte Magyar országban, ez a haza két annyit is keresett azon Magyar országban nagyságtoknak. Mert ugyan is meri-é nagyságod mondani, hogy valaha Erdély nélkül Munkácsnak, Tokajnak, Regéczneк, Ecsednek uraságát obtineálhatta volna? Itilje meg Isten e temérdek nagy háládatlanságot".

„Hogy a porta erről való parancsolatját az ország vagy talán csak privatus is sollicitálta, eleitől fogva mondotta nagyságod, de annak elhitelére még csak valami gyanitó jelt is nem mutathatott; ebből mi szükség magunkat mentenünk a kő fülnél? Megmenthet minket országostól a felséges monarchának római császárnak ő felségének relatiója, ki is agense által interponálván magát, és csak azon törekedvén ottan, csak jószágot engedjenek nagyságodnak birni Erdélyben, oly választ vett a fényes portától, hogy ha a felséges monarchának tekinteti nem lett volna, életének elvesztésével concludálta volna abbéli követségét és instantiáját. Itilje azért a keresztyén világ ebből, és nem a nagyságod rancorából származott intimatiójából, az egész dolognak valóságos igazságát".

„Közénkbe való járatásának interdictióját is nagyságod méltán nem neheztelheti; mert a kinek rabsága alá ejte, annak kell engednünk, mely alól nagyságod ki nem szabadithatván, engedelmességünket nem impediálhatja".

„Országunk veszedelmére való dolgokban jártat-é nem-é nagyságod, megitilheti a tapasztalt dologból, holott ezen által mostan is azt efficiálta. A mely hatalmas monarchának árnyékában maga is nyugodni akar, annak levelét intercipiáltatván, levél vivő atyánkfiait fogságban tartja. Minket mindenkor kötelezett igiretünk nagyságodhoz; de nagyságod akármit cselekedjék assecuratioja ellen is, azt senkinek kérdésbe sem kell hozni."

„Im manifestumát is kibocsátotta nagyságod, nem tudjuk mi végre; mert mi úgy experiáltuk, hogy a keresztyén nemzetek között a feltett dolognak követése helyett szokták az olyat exmittálni, a végre, hogy ha az intésnek engednek, a dolog elébb ne menjen. Nagyságod penig annak kibocsátása előtt nagy részét elkövette rajtunk feltett szándékának."

„Kérdi nagyságod, mivel érdemlette, hogy ily notorius légyen előttünk? Félre tévén magunk siralmas állapotunkat (mert egy két Istvánfi vagy Sambucus elég nem lehetne 28 esztendők alatt szenvedett és e két esztendőben ugyan perfectióra ment nyomorúságos veszedelmünknek leirására), erre csak azt feleljük: nem mi tőlünk, hanem a portától (még ha szintén mi *notoriusnak pronunciáltuk volna* nagyságodat, kit tagadunk), kérdje ezt meg nagyságod. Higyje el nagyságod, valamíg a fényes portát nem compescálja, minket az ilyen dologtól addig csak hijában arceál. Mivel nos non agimus, sed agimur. Csudáljuk inkább, hogy nem szánja nagyságod hazánkat a portához való engedelmességünkért újabb veszedelembe ejteni."

„*Tagadhatatlan dolog, kivánják a pénzt tőlünk*; de nem azt, a mit mi vagy mások magunk nevével igirtek; hanem azt, a melyet nagyságodhoz való adhaesiónkért reánk vetének büntetésül, nem vádolhatván jó lelkiismerettel ez aránt a törököt, ki szokása felett jára utánnunk, de nagyságod miatt nem engedheténk méltó kivánságának. Ez aránt compelláljuk a nagyságod *lelkiismeretit, ha az mit mi semmi úton a portának meg nem* igírnénk, ugymint Jenöt, valjon nem csak világi büntetés, de még más világra tartozó átok alatt-é, nem adta volna-é nagyságod oda, ha kivánták volna, fejedelemségben való megmaradásáért. Erre czélozó sok szavait hozhatnók elő nagyságodnak, de a szó könnyen megtagadtathatik a nem halló előtt; *hanem mostan is nálunk vagynak nagyságodnak regalisi*, melyekkel a tavalyi fejérvári gyülésre hivata bennünket, abban majd szóról szóra ezeket látjuk inserálva: Jenőnek is dolga fenn forogván, országé lévén, mi nem adhatjuk, nem is adjuk."

„Ezt nem tagadhatja nagyságod, mert scripta manent, még is minket nagyságod nem általl azzal criminálni, a mit rabságos

állapotunkban reánk vetettek, holott az irás megmutatja nyilván akkori szándékát nagyságodnak, ha az ország annuált volna.“

„Hittel csaltuk-é meg nagyságodat? ítilje meg az Isten, holott a mi fogadásunk fundáltatott mindenkor a porta engedelmén.“

„Ezt mi is tudjuk, hogy nagyságod hittel kötelezte vala magát inauguratiójakor, de osztán mint jobbágyit, sőt mint rabjait, úgy bira bennünket, melylyel a két Oláh országnál alább való állapotra juttata.“

„Noha országunk végezése és a fenyegető parancsolat szerént nagyságod közöttünk járó szolgáit eddig meg kellett volna fognunk, de nem hogy szolgáit, de még tolvajit is, kiket tudtunk nagyságodéinek lenni, nem bántottuk, türő szemmel nézvén tolvajlásokat, marháink prédáltatását. Azonban nagyságod mostan is hazánkfiai közzül egy néhányat fogva tartat, és valjon szünt-é valamit ez tilalmazásunkkal nem csak a közénkbe való jártatás, hanem a nyilván való tolvajlás, prédálás, marha hajtás?“

„Protestál nagyságod, és egyszersmind azon protestatiójában is parancsolja, ha mit ártatlanok szenvedni fognak, nagyságodnak ne tulajdonittatnék. Az ártatlanok nyomorgátása hogy vétkül tulajdonittassék vagy ne, nem a mi dolgunk, Istené ő felségié, ki nem függ senkinek parancsolatjától; melyet minthogy mostan is minden órában cselekszik nagyságod, amaz Istent útáló, őtet szemtől szemben káromló lator vitézi által, elhittük, ez után is minden alkalmatossággal elköveti, noha a mi ítiletünk szerént csak egy nyomorult nemzet közzül két ízben kétszáz ezer léleknek iszonyú rabságra s halálra való menetelek elég volna, sőt egy lélekre, ha angyali lélek volna is, rettenetes lehetne ilyen terhnek rakása, annál inkább hordozása s róla számadása, bár ottan semminek ítiltessék is az ezen kivül való országbéli ártatlanoknak szenvedési. Mindazáltal ha ugyan csak az ártatlanok nyomorgatását tette fel nagyságod szándékában, ottan csak azoknak, kiket nagyságod ártalmasoknak tart (valóban penig azok is igen ártatlanok), hagyna békét, de úgy látjuk azoknak is szintén úgy kedvez, mint az ártatlanoknak.“

„Vérének mellettünk való kiontását ajánlja érettünk nagyságod, melyet mi soha is nem kivántunk nagyságodtól. Azt siratjuk mostan is, hogy vérrel kezdé nagyságod tartani ezt a hazát,

melyet békessséggel s engedelemmel megoltalmazhatott volna, jóllehet a magáét nem csak kiontástól, de cseppenéstől is valóban kimélé még azoktól is, kiknek nagy assecuratioval igirte vala, kik is vérrel, nem engedelmességgel akarván magokat oltalmazni, szájokba esék keserü íze vélünk együtt. Jószágában való kárvallásért el akar bennünket rontani, s még is vérével kinál.“

„Átokkal, irja nagyságod, nem kivánja szegény hazánk romlását, ki kételkedik ebben; ugyan is hat vagy hét ezer jobbágyot birván benne, ha megengedné a fényes porta, ily nagy kárával hogy effectuálná, kiváltképpen látván, hogy fejedelemségét nem birhatja? Ha Istennek átkát nagyságod el akarja kerülni, nem a maga hasznáért szánjon bennünket, mert azt akár ki is megcselekszi. Akkor mutatja meg nagyságod igaz keresztyénségét, mikor a haza megmaradásáért nagy kárával nem gondol.“

„Ezt nagyságod eleitől fogva gyakran szokta mondani; kivántatik már egyszer valaha, hitesse el nem csak vélünk, hanem az egész keresztyén világgal; vegyen ottan példát bár csak némely pogány fejedelmekről, kik nem csak károkat, de még életeket is semminek tartották életek megmaradásáért. Nagy keserüségünkre volt eddig is, hogy nagyságod bennünket vérrel oly bővségesen kinált, azonban nemzetünknek legszebb, legvirágzóbb részét tatár kezébe ejtvén, egészlen való kiszabaditására is a feljebb való irás szerént harmincz vagy negyven ezer talléránál több nem volt.“

„A keresztyénségnek is regulája nem az: hogy valaki becsületéig éljen, hanem lelkiismeretének tisztaságáig, mely nem néz világi kárvallásra, vagy becsületre, hanem az Istenben való szent szeretetre s maga megalázására. És noha nagyságod láttatik élete felett vigyázni becsületire, mindazáltal értünk mi oly időt, ország hadaival két ízben is oda hagyta a becsületet s életét megtartotta, hol szaladással, hol idején való elköltözéssel. Kérjük azért nagyságodat még is keresztyéni sinceritással, továbbra is ne igyekezzék veszedelmünkre, alázza meg inkább magát a felséges Istennek hatalmas kezei alatt, szünjék még is ingerelni ő felségét. Mivel az úr Isten az ő híveinek minden ohajtásokat megszámlálta s könyhullatásokat tömlőjébe szedte. Bizony boszszút áll az Isten nagyságodon, ha ugyan

nem akar megszünni. Azokat a minket nyomorgató veszszőket a tüzre teszi, nem szenvedvén sokáig az iszonyú kóborlást, dúlást, fosztást. Ha penig nagyságod magát megcsendesiti, hatalmas az Isten nagyságodat újabban felemelni a poenitentia tartás után (mert ugyan is nem boszszuállásra való igyekezet, hanem igaz poenitentia kivántatik ehhez), mint Manassét, noha Isten még nagyságodat Manassé állapotjára nem juttatta, melyet eltávoztatni szivből kivánunk, ha nagyságod is méltatlan cselekedetitől megszünik" *).

Ily rút mucskos pasquilus által felele meg Bihar vármegye Rákóczinak az ország képében, melyet Rákóczi megértvén, vagy haragudott annak előtte jószágának elfoglalásáért, vagy nem, de akkor annyira haragra buzdúla, hogy csak elszáná magában, minél nagyobb nyomorgatást, üldözést eltehetne, csak eltenne az ország lakosin hadai által.

Annak okáért hadait minden felöl gyüjtvén és megszaporitván, és az havasalföldi exul Constantin vajdát is hadaival együtt melléje vévén, ilyen okon: hogy ha jó elömenetele lenne magának, azt is székibe béültetné, augustus havának vége felé Székelyhid felé Erdélybe minden hadaival béindula, ekkor is manifestumát elől elbocsátván, a melyben bémeneteléne okát jelenti vala, a szerént, a mint az elébb emlitett Bihar vármegyébe küldött levelében cselekedett vala, minden bünt csak az országra háritván, hogy véle való békességnek felbontói volnának, és ellene rút gyalázatos pasquilust is bocsátottak volna ki etc.

Barcsai fejedelem megértvén Rákóczinak Erdélybe való indulását, ő is mindjárt az ország népével a Keresztes mezejére Tordához táborba szálla. Azonban, midőn a két fejedelmek egymás között úgy egyenetlenkednének, érkezék haza az országba elsőben maga házához Gerendre, azután Barcsai táborába Kemény János a crimi tatároknak rabságából, két esztendei rabságos szenvedése után, kinek sarcza lévén igen nagy, ugymint százezer tallér, lettek vala érette kezesek a két oláh or-

*) Enyedi után közli e levelet *gr. Bethlen Imre, II. Rákóczi György ideje 181—191. l.*

szági vajdák. Kihozattatván Havasalföldébe, holott egy része sarczának magáéból letétetvén (melyet fia Kemény Ferencz vitt vala bé utánna), úgy jöhetett vala haza, a hátra maradott része mind örökké nála veszvén. Midőn itt Havasalföldében Minye vajdánál Kemény János Erdélyből utánna viendő sarcza miatt sokat várakoznék és mulatna, Barcsai fejedelem arra magyarázá, hogy az erdélyi fejedelemségre vágyódnék, és Minye vajdával arról tractálna. Gondolván azért, hogy ő abban ennyi fejedelemségre vágyódó hatalmas emberek között, mint: Rákóczi György és Kemény János, meg nem maradhatna, azért követeket küldvén Havasalföldébe Kemény Jánoshoz, a fejedelemséggel megkínálá, gondolván, jobb lenne ha ennek engedné, mint Rákóczinak: mert ha neki kezébe akadna, veszedelmes lenne dolga.

Erre Kemény Jánosnak noha nagy hajlandósága vala (mert, hogy itt vagy egy szóval emlitsem, még Rákóczit is azért tudta és küldötte vala haza más úton Lengyel országból a tatárok előtt, mint feljebb irva vagyon, hogy azt gondolja vala, az inokban lévő tatárság, ki Rákóczinak személyét igen kivánja üldözni és megfogni, megértvén útát a fejedelemnek, csak utánna sietne mindenütt, míg megfoghatná, ő pedig békével maradván, a véle lévő ország népével és hadakkal Molduván által Erdélybe szép csendesen haza érkezvén, a fejedelemséget elfoglalhatná, mely is meglehetett volna könnyen, de Isten ebben meg akarván szégyeniteni, az ő szándékát elömenni nem engedé, hanem ő kelepczébe esett, a véle valókat is abba ejtette, Rákóczi penig megszabadult): mindazáltal ekkor csak bizonytalan és vékony választ adván Barcsai követeinek, midőn szemben lévén azután az emlitett táborban egymással erről való beszédeket megújiták, és a mezőre kimenvén az ország előtt kezdé Kemény Jánost commendálni, kérvén egyszersmind, hogy venné fel a fejedelemséget, melyet megköszönvén Barcsai fejedelemnek, igíré magát, hogy ha az országnak is úgy tetszenék, jó szívvel kész volna az aránt is szolgálni hazájának: de minthogy már Rákóczi is az országban benn lévén Barcsai fejedelemsége ellen törekedik vala, akarja vala Barcsai elsőbben a dolgot ő véle eligazitani, kéré azért Kemény Jánost, hogy inter-

ponálná magát közöttök, hozná minden jóra a dolgot, melyel fel is vállala és elindula Rákóczihoz, ki már akkor a Szamos mellett Zsuk nevü falunál vala táborban. Minthogy penig mindenek Barcsai körül Rákóczi jövetele miatt nagy félelemben valának, félvén attól, egy éjjel csak alattomban együtt opprimáltatnak hadaitól, kettönként, hármanként és csoportonként is, kik alattomban, kik penig nyilván, mint a kik Rákóczihoz szítnak vala, kik viszont valami kigondolt okokkal az elkéredzésre hazudván, Barcsai táboráról mind haza oszlottak vala, úgy hogy a fejedelem csak maga fizetett hadaival maradna végtére; melyet eszében vévén, minthogy Rákóczi erejéhez alkalmatosnak lenni nem látá, és Kemény Jánostól is a reá bizott dolog felöl semmi tudósitást sok ideig nem vett volna, maga is illóra vevé a dolgot, és a Keresztes mezejét ott hagyván egy elsőbben Fejérvárra takarodék.

Oda levele juta Kemény Jánostól, melyben irja neki, nem kellett volna elébbeni helyéről ok nélkül elmenni, holott Rákóczi György kész volna jó út és mód alatt békességre; de megirá nékie Barcsai, hogy Rákóczi hitire s igíretire nem akarná magát maga veszedelmével bocsátani, hanem csak nyerné meg tőle, hogy térne és menne ki az országból, kész volna néki tött igíretit megállani, ugymint a fejedelemséget néki engedni. Ugyan is tudván maga is Rákóczi György, hogy a török ellen nem lenne állandó fejedelemsége, ha Barcsait a mellől elüzhetné is, csak Barcsai ne lenne, offerálja maga is Kemény Jánosnak, annyival inkább, hogy Barcsai is közönséges levele által nékie ajánlotta volna; de olyan formán, hogy csak névvel viselte volna Kemény János a fejedelemséget a török előtt, de alattomban fejedelmi módon Rákóczi uralkodott volna, melyre rá is veszi vala Kemény Jánost; de ez idő tájban havasalföldi Mínye vajda elpártolván a portától, midőn őrizésére s oltalmára melléje rendeltetett négy száz törököket alattomban való csalárdság által megölette volna, szintén ekkor küldötte vala követit Rákóczihoz, hogy véle frigyet akarna tartani, melyet igen nagy szövetségének ítílvén jövendőbéli török ellen való megerősödésére, kapa a jó alkalmatosságon és ugyan akkor néki a követ által a szövetség felöl jó választ ada, és ez okon a fe-

jedelemséggel Kemény Jánost többé meg nem kinálá, hanem annak elérésére maga igyekezék és abba bé is férkezék.

Mind ezek és Rákóczinak beljebb beljebb való nyomulása az országba Barcsainak hírivel esvén, Fejérváron sem bátorkodék, hanem némely fő rendekkel, és valami kevés haddal onnat Dévára méne (mely vár Erdélynek széliben, Tömösvárhoz csak két napi járó földre vagyon). Ez alatt Rákóczi mind nyomozza vala, igen sietve igyekezvén azon, hogy valahol útjában megszorithatná, de mikor egykor híriben esett volna Dévába való bémenetele, és látná hogy fegyverrel el nem érné Barcsait, Ebeni István erdélyi tanács úr által (ki Barcsainak hive volt volna, de Fejérvárról Petki Istvánnal ugyan tanács úrral együtt Kemény Jánoshoz küldetvén követségbe Gerendre, a Rákóczitól vett válasznak tudakolására, mind hármat az emlitett Rákóczi megszoritván maga mellé vette vala), hitlevelet külde nékie, egymással való beszélgetésre kezdvén kihivni. De erre nem bátorkodván Barcsai fejedelem, cancellariusát Bethlen Jánost küldötte vala hozzá, ki által akaratját nékie megizené; amaz is ilyen szóval szóla nékie: az én kegyelmes uram, fejedelmem, Kemény János úrral a Keresztes mezején végezett contractusáról megemlékezvén, a fejedelemséget letenni kész, de mivel azt nagyságod maga jól tudja, hogy csak nevét is nagyságodnak a török nemzet erősen gyülöli, kinek akaratja ellen *nagyságodnak a fejedelemségen kapdosni sem magára, sem* országára nézve nem hasznos, melytől hogy nagyságod megszünjék, és a hatalmas nemzetet magának és az országnak veszedelmére ne ingerelje, nagyságodat az én kegyelmes uram az Istennek irgalmasságáért kéri.

Ezt hallván Rákóczi megmosolyodék, és a követnek igy felele: hogy megtessék, hogy a fejedelemséget nem csak színesen, hanem tökéletesen letette, az országnak hitit arról való levele szerint mindjárt hát szabaditsa fel, és mi a fejedelemség dolgáról Kemény Jánossal mint akarunk végezni, arról nekünk rendet ne szabjon. E lén választétele Rákóczinak Barcsai követéhez, de erről egy szóval sem tőn igíretet és nem is emlékezék, hogy az országból kimenne.

Megvivén Bethlen János Barcsai fejedelemnek a követséget, látá, hogy a köztök leendő békesség felől való reménység csak füstbe ment volna. Azért mindjárt Rákóczi ellen való segitségért a portára követeket rendele ugymint: Barcsai Andrást testvér atyjafiát, Bethlen Jánossal és többekkel együtt. Kik midőn elindultak volna, találák elől ugyan azon napon Barcsainak tömösvári passától viszsza jövő postáját, kit Dévára való menetelekor küldött volt hozzája hirtételért, ki Barcsainak megizené ezen postától, hogy követeket hijában küldene, ha maga bé nem menne. Azért gondolván magában Barcsai fejedelem, a töröknek kivánságára maga is egy éjtszaka gróf Csáki Lászlóval és udvari praedicatorával Csengeri Istvánnal s valami kevés kísérőkkel együtt Tömösvárra szökék a budai vezér Szejdi Amhet passához, ki akkor ott mulatoz vala. Hova midőn érkezett volna, a vezér őtet tisztességesen fogadá, és megértvén tőle Erdélynek és Rákóczinak állapotját, mindjárt Barcsai postája mellé maga emberit adván, sietséggel a török császárnak a dolgot megirák; melyre nézve maga keze irása alatt lévő levele által a budai vezérnek a császár megparancsolá, hogy Rákóczi fejedelmet az országból kiüzvén, vagy megölvén, Erdélynek királyát (mint ők szokták hívni), ugymint Barcsai Ákost, az országba bévigye és mindjárt helyébe állitsa.

Látván Rákóczi György, hogy Barcsai Ákost kezére nem kerithetné, üldözésében tovább nem munkálódék, hanem látván a jó alkalmatosságot fejedelemségének elérésére, mivel hogy Barcsai az országból kiment volna, országgyülést hirdettete Maros-Vásárhelyre ad diem 24. 7-bris, hova a csiki, gyergyói, kászoni, sepsi, kézdi és orbai székbéli székelyek igen vigan (mivel hogy ők mind eddig alattomban Rákóczival tartották vala a dolgot) de a szász városbéliek és egyéb statusok nem kevés félelemmel mentek vala el.

Itt magát Rákóczi fejedelem cancellariusa Mikes Mihály által a fejedelemségbe bécommendáltatá az országnak, megigírvén az ötszáz ezer tallér adót a töröknek, melyet a fővezér ez előtt az országra vetett vala, és azt is megmondván, hogy valakik őtet ezután uroknak és fejedelmeknek esmérnék, azokkal minden kegyelmességét, oltalmát és jótéteményét akarná közleni,

a kik penig azt nem mivelnék, akar tartomány, akar magános személy lenne az, mint nyilván való ellenségével avval úgy fogna bánni. Mikes Mihály mellett fogják és az országot kényszeritik vala ezek is Rákóczinak bévételére, ugymint: Mikes Kelemen sepsi, kézdi és orbai székeknek kapitánya, Mikes Mihálynak testvér öcse, és csiki fő királybiró Lázár István.

Ez kemény izenetit csudálkozással megértvén az ország Rákóczinak, nem tudának a nagy félelemben és elhagyatott állapotban mit tenni, hanem inter spem et metum Rákóczi mellé állának, és Barcsait megvetvén fejedelemmé tevék újabban; melyre noha szabad voxot engedett vala, hogy már, de a nagy erőszak, ugymint a sok nyúzó, fosztó hadak és a sok vas békó az engedetlenek ellen készen valának; melyre nézve nem annyira szabad voxolások, mint hallgatások által az ország népének választatott vala fejedelemmé. Mely meglévén, mindjárt követek által megizenék Rákóczi fejedelemnek Radnótra, hogy fejedelmeknek akarják agnoscálni (mivel hogy ott várja vala a gyülésnek kimenetelit); melyet megértvén igen megörüle, hogy feltett szándékát elérhette volna, és azon nagy örömében megigíré, hogy mind azoknak, valakik eddig néki valamit vétettenek volna, megengedett, és senkit megbüntetni nem akar, inkább azon lenne, hogy mind az országhoz kegyelmességét, mind a törökhöz hűségét, ha venné, megmutatná, melyet ha a török nem akarna, fegyverével és költségével is az országot megoltalmazná. Ugyan onnét mindjárt el is külde a budai vezérhez Sejdi passához Tömösvárra, hogy Barcsait, ki akkor már nála vala, erősen vádolván meguntathatná, magát penig a porta gratiajába béférkeztethetné, hirré tévén a fejedelemségbe való béállását és ahhoz képest ajánlván engedelmességét; de egyiket sem obtineálhatá, sőt a pogányságot az ország és maga ellen újabban felingerlé.

Midőn ezek a gyülésben véghez mentek volna, és az ország is Rákóczinak megesküdt volna (nosza sok kéntelen hit), a gyülés elbomla.

Innen mindjárt Rákóczi fejedelem nagy örömmel indula az országnak Molduva felől való határi és végi felé, feljebb emlitett havasalföldi Minye vajda eleibe, ki akkor elébbeni izeneti

szerént hozzá jö vala a frigy kötésre. Hova midön közelitene a fejedelem, eleibe jöve szép pompával Minye vajda, holott egymással szemtöl szemben erösen hit alatt a török ellen szövetséget tönek. És igy ez idegen fejedelem is Rákóczi barátságáért a portától elszakadván, magát fejedelemségétöl országától megüresité; és noha sok kincset hozott vala ki, de ugyan magát eléhbi állapotjához képest csak mazurrá tevé, s mint az Esopus ebe csak a koncz árnyékához kapott vala; ki annak utánna a fejedelemhez adván magát, alá s fel jára Erdélyben, költvén pénzét s töltvén idejét hijában. Ide is következendö 1660 esztendöben januariusban városunkba bétért vala, holott három hetek alatt summás és káros friss vendégséggel tartván magát számos cselédjével együtt, az után illendö pompával, a város fegyveres népe által egy darabon elkésértetvén (minthogy béjövetelében is a fejedelem tekintetiért úgy excipiáltatott volt) Szathmárra ment vala, holott ugyan azon tavaszon midön Coustantinus vajda vendégelvén megbetegedék (volt gyanuság hogy étetés miatt) igen hirtelen megholt vala; kit a fejedelem ugyanott a várbeli templomban die 4. Maji pápistai ceremoniával pompáson eltemettete, árvaságra hagyatván ez idegen földön magával együtt feleségnek kihozott cserkesz leány, ki a tatár chámnak is közel rokona volt, a mint hirdették. És igy Isten e fejedelemmel a halál által jót tön, egyéb aránt életének rendiben dolga csak számkivetett állapot és keserves elfogyatkozott bujdosás lett volna.

Emlitették feljebb, hogy Rákóczi fejedelem Erdélyre indulván Constantin vajdát is maga mellé vette vala ez okon; hogy ha a fejedelemségbe maga bészállhatna, azt is Molduvában székibe ültetni akarná.

Most látván azért jó módot a dologban, béküldé Mikes Kelement kapitánysága alatt egy néhány ezer székelyekkel, ki az ott való új vajdát (minthogy készületlen találta, nem tudván tőle tartani, minthogy ó nem molduvai, hanem havasalföldi vajda volt az előtt) székiből kikergeté és megveré ugyan elsöbben, de kevés idö múlva amaz magát törökkel megerösitvén és Constantinra reá menvén, hadait mind levágá, és maga is hadainak s nagy kincsének kárai után csak alig szabadulhata viszsza Erdélybe. És igy midön sem egyiknek, sem másiknak erejek elegendöképpen nem volna is, csak nyughatatlankodnak és rugódoznak vala az ösztön ellen, holott is leginkább mind csak szegény nemzetünk romol és pusztúl vala.

Parancsolatja lévén már a budai vezérnek a portától, mint feljebb emlitteték, hogy Barcsait a fejedelemségbe Erdélybe bévinné, mindjárt Szent András havának az elein a török hadakat egybe gyüjtvén a végekről, Barcsaival együtt Vaskapura megindula. Megértvén ezt Rákóczi fejedelem, hogy a vezér ellene már útban volna, mindjárt az emlitett Vaskapunak (mely körösköryül való nagy erös hegyekkel a természet által igen megerösittetett szoros hely) örzésére bizonyos számú hadait küldé, ö maga derék táborával a Kenyér mezején várván az ellenséget. Holott erös sánczot vettetvén, feles dragonyokat és egy néhány ezer paraszt gyalogokat helyheztete abba, akarván az által az ellenségnek jövetelit meggátolni.. Minthogy penig Rákóczi fejedelem bizonyoson megtudta vala, hogy az ellenség az ö hadánál mind kevesebb, mind erötlenebb volna (mert akkor Rákóczinak feles szép hadai valának), nyilván elhitette magával, hogy csak a sánczot sem vehetné meg, nem hogy még derék táborát szélyel kergethetné.

De sokkal külömben lön a dolog, mert az egri Hussain passa midön elöljáró seregével a Vaskapu szorosához közelgetne s eszébe vevé ugyan azon sánczot, mert a német és magyar gyalogok valóban lönek vala abból hozzájok, mindazáltal mind a maga hadakozásban való mestersége szerént a passa, s mind a Barcsaival lévö föfö és köz rendeknek tanácsokból, kik Erdélynek csinját binját, mint hazafiai, jól tudják vala, stratagemát csinála; megtudakozván tudni illik és megvizsgálván, ha valahol valami titkos útakon az erdökön a sánczot ember megkerülhetné-é vagy nem? melynek lehetséges voltát megértvén, mindjárt a passa feles jancsár seregeit az erdöknek oldalaira küldé, kik erös kietlen helyeken menvén, a sánczot a benne valóknak hitek és reménységek, gondolatjok kivül megkerülék, kiket a sánczban lévö paraszt gyalogság meglátván (minthogy azok inkább mind csorda mellé való pásztorok és útat álló tolvajok voltanak), mindjárt az erdökre és egyéb bátorságos helyekre kez-

dének szaladozni, kiknek a helyeket az ellenség elfoglalván, a dragonyokkal, kik a sárt igen megszokták állani, sokat bajlódának, de azok is kevés voltok miatt meggyőzetvén levágatának és elfutamtatának.

Kiket midőn hegyeken völgyeken a jancsárok kergetnének, látnak egy néhány magyar zászlókat jőni Rákóczi hadaival, kik a gyalogoknak oltalmokra rendeltettek vala oda közel a sánczhoz, kik az ellenségnek jelen létét a gyalogoknak szaladásokból tudták vala meg, ütlvén az ellenség Rákóczit minden hadaival ott közel lenni, viszszatérének és mindeneket az utánnok derék hadaival jövő Szejdi vezérnek tudtára adának, megizenvén nékie, hogy sietne, mivel Rákóczi minden hadaival jelen volna. Azért a vezér jancsárit és szekerit harmad mértföldnyire elhagyván, seregének megparancsolá, valaki mint mehetne, véle együtt csak menne, annak okáért felette igen sietve és rendetlenül, valakinek lova mint mehet vala, a vezér Haszain passához száguldott vala, félvén, hogy míg oda jutna, Rákóczi hadaitól az előljáró sereg megveretnék. Hova midőn nagy fáradtúl érkezett volna, nem látván Rákóczinak seregeit, sem hol légyen nem tudván (kik noha egymáshoz közel valának igen, de egyik fél sem tudja vala), két vagy három napok alatt ott megnyugován, elhagyott hadainak érkezéseket várja vala.

Midőn a vezér Barcsaival és több magyar és török rendekkel itt mulatna, megparancsolá Barcsainak, irna minden felé az országbélieknek a vezér neve alatt, és az ő hitlevelét is, melyet adna nékie, küldené el, ezt izenvén: ő nem az ország romlására, hanem kóborló Rákóczinak felkeresésére s elvesztésére küldetett volna. Azért ha mind el nem akarnának veszni, Rákóczi mellől állanának el, mely még mostan is nem volna késő, eddig való vétkeket a hatalmas császár mind megengedné nékiek, de ha az harczon Rákóczival együtt találtatnának, akkor a kedvezés elkelne, hanem mind levágattatnának, és országok is elpusztíttatnék. Barcsai Ákos e szerént cselekedék, de emberei Rákóczitól s hadaitól mind a levelekkel együtt elfogattatván, szándékának nem lehete foganatja.

Rákóczi fejedelem, ha itt a dologgal hevenyében s sietvé bánik vala, míg tudni illik a vezérhez az elhagyott hadak elérkeznek vala, emberi mód szerént úgy ütlhetni, a győzedelem övé lészen vala, de mivel ott egy helyben sokáig várakozék, az alatt az ellenség közel létét megkémlelteté, a melyet megtudván, gyalogit, lovasit a vezér iminnen amonnan hamar öszvegyüjté és minden késedelem nélkül viadalhoz készité, elérkezvén az alatt elhagyott hadai is. Elrendelvén otton azért hadait, a harcznak helyére szólitá ki táborát, melyet Rákóczi is meglátván, vélo szembe mene, és igy a harcz mind két részről elkezdődék, holott az ellenség nagy sietséggel midőn a Rákóczi hadainak jobb szárnyára rohant volna és annak előljáróiban némelyeket levágott volna, a többi mindjárt elszaladának, melyet Rákóczi fejedelem látván, fordula oda az holott maga a vezér vala, ki ellen az ónodi seregekkel erősen vitézkedék és udvara népit ott levágatá, maga is nem kicsiny veszedelemben lévén a vezér; de midőn hamarjában a jancsárságtól megsegíttetett volna, Rákóczi maga is futásával kénytelenitteték magát megoltalmazni. Innen az ellenség térüle a gyalogságra, kiket ott mind levágának, és a lövő szerszámok is egyéb tábori eszközökkel együtt az ellenségtől mind elnyeretének, kiket a diadalom után az ellenség a harczhelynél tovább nem üze, egyébaránt talán életben senki közzülök el nem szaladhatott volna. Igy lön szomorú kimenetele Rákóczi fejedelem részéről a Vaskapubeli harcznak, mely a keresztyénségnek lön keservesebb és nagyobb romlással teljes, mert a pogányságban mint egy hatszázan vesztek, de a harcz után a keresztyéneknek fejek a vezér előtt kevés hiján három ezerre számláltatának, melyeket a dühödt pogány eb megnyúzatván és szalmával, izékkel megtöltetvén, székereire, hogy portán kedveskedhessék azokkal, úgy rakatja vala. *).

*) Ez ütközet, melyet részletesen leir *Bethlen János Rerum Transilv. Lib. VI. Amsterdam. 1663. 116 - 120. l.* és *Szalárdi e. h. 472. 473. hás.*, 1659. nov. 23-dikán Hunyad megyében Várhelynél, a Vaskapu közelében történt. Szalárdi e falut egyenesen megnevezi, Bethlen pedig igy irja le, quidam pagus, juxta quem antiquissimae cuiusdam urbis a Romanis (ut fertur) olim inhabitatae ruinae vestigiaque cernebantur. — *Szalay*-nál, ki e forrásokat idézi, *Magyarország tört. IV, köt. 38. l.* bizonyosan csak leirási vagy nyomdai hibából áll Vásárhely Várhely helyett.

Itt az ellenség a győzedelem után két vagy három napok alatt mulatván, indula ismét Rákóczinak felkeresésére, de midőn úgy esnék értésére a vezérnek, hogy Erdélyből ide kijött volna, Vásárhelynél tovább nem jött vala, hanem minthogy már az idő télre kezdett volna fordulni, a viszsza menetel felől gondolkodék. De hogy Barcsai Ákost is Rákóczi fejedelem ellen elegendő bátorsággal hagyhassa, arról is nem kevéssé elmélkedik vala. Tetszék azért mind a vezérnek, mind a magyar fő rendeknek, kik vélek valának, hogy Barcsainak oltalmára bizonyos számú török vitézek hagyassanak, kikkel Szeben városába telelni bémenvén, várja meg ott jövendő tavaszig a török császárnak újabb segitségit.

Barcsai azért e szerént cselekedék, mert ezer kétszáz törökökkel és valami kevés magyarokkal béméne Szeben városába (mely még addig a Barcsai hűségében megmaradott vala) és az egész telet ott tölté el.

Már a vezér Barcsait jó karban hagyván, az országból kiindúla ugyan Vaskapu útjára, mely dolog Rákóczi fejedelemnek (ki az országból ki nem ment vala, noha Barcsainak úgy vitetett vala, hanem ekkor Dézsnél vala táborban) hírivel lén, mindjárt az országban széljel leveleit bocsátván, parancsolja vala nagy biztossággal minden rendeknek, hogy a kifelé menő ellenséget mindenek üznék, kergetnék és vágnák. Szót fogadának sokan, kiváltképpen a parasztság, kik midőn az ellenségnek zsákmánylóiba beló kaptak volna, egy néhány török seregek, kik a táborról kijöttek vala, elérvén őket, nagy sokat bennek levágtak vala, némelyeknek penig orrokat, fülöket elmetélvén, a csépre, kaszára viszsza eresztették s igazitották vala, és így a vezér minden hadaival, nagy győzedelemmel és békességgel az harczon elesteken kivül Tömösvárra vissza ment vala.

Megértvén Rákóczi fejedelem Barcsainak Szebenbe való bémenetelit, minthogy immár az ellenség is az országból kiment volna, mindjárt a városra reá szálla és egy néhány falrontó ágyúkkal azt erősen is löveté, noha kevés kárral. Tudja vala ugyan maga is azt Rákóczi fejedelem, hogy ő azt az erős várost meg nem vehetné, melynek rendes megszállását, vítatását az alkalmatlan téli idő is meggátolná, de mivel Barcsainak állhatatlan és ingadozó elméjét jól esmérné, úgy gondolkodik vala: talán vagy elméje hajlana hozzája, vagy penig tőle megijedvén, magát a várost neki megadná.

Mely nyilván meg is lett volna, a mint hogy már az obsidio alatt levele által alattomban tractálni is kezdett, és csak nem concludált vala is a városnak feladása és a fejedelemségnek letétele felől, ha abban a magyar és török praesidiumok erősen ellent nem tartanak vala, a midőn a dolog értésekre esett volna.

Midőn azért ebben is Rákóczinak kedve nem tölt volna, sőt inkább a városbéliek, törökök és magyarok ellene egy néhány úttal felette káros eruptiókat tettek volna, annál inkább néki haraguvék, és egészen tavaszig a várost obsidióban tartá, és nem annyira a benn lévőket, mint a szegény országot és a maga hadait inquietálá és fogyatá, de ugyan még is meg nem veheté és semmi elszenvedhetetlen kárt a városban és benne lévőkben nem tehete, sőt inkább e cselekedetinek is a szegény hazával együtt tavaszszal kedvetlen kimenetelit tapasztalá, mint alább megiratik. És így ez esztendő is sok romlásokkal s végezésekkel végződék.

Acta anni 1660.

Míglen az a szebeni obsidio tarta, sürüen bocsátja vala Barcsai Ákos az alatt postáit, mind a portára s mind a budai vezérhez Tömösvárra, tudósitván azokat állapotjáról; kiket noha igen okoson és mesterségesen expediálnak vala a Rákóczitól való félelemnek miatta, de még is többire őket mind elfogatja és csudálatoson kínoztatja, orrokat és fülöket metélteti vala annyira, hogy nagy sok idő alatt semmi válasza Barcsainak a törököktől nem jöhet vala. Utóljára azért nagy ügygyel bajjal érkezék egy posta Barcsaihoz, ki által a portától megizenék és irák néki, hogy légyen kevéssé békességes szenvedésben és várakozásban tavaszig, akkor a hatalmas császár hadai által kiszabadittatnék.

Ugyan ez úttal azért a budai vezérnek Sejdi passának is megparancsoltaték, hogy készülne hadaival, hogy a jövendő tavasznak mindjárt az elein Erdélyre megindulna, Rákóczit az országból kiüzné vagy elvesztené, Barcsai fejedelmet penig

Szebenből kiszabaditván székibe ültetné, és mivel Rákóczinak ereje inkább mind Váradról és a hajdú városokról szokott volt kitelni, melylyel a hatalmas császár ellen hadakoznék, azért elsöbben a hajdú városokat Barcsai fejedelemnek mind meghódoltatná, kik ha nem akarnának, öket mind elvesztené, rabolná és minden hajdú városokat porrá, hamuvá tenne.

Ilyen parancsolatját vévén a portának Sejdi vezér, a dologhoz hozzá készüle, és mindjárt áprilisben mint egy huszonöt vagy harmincz ezered magával Rákóczi György és a hajdúság ellen megindula. Mely Rákóczinak noha ottan tudtára lön, mindazáltal a szebeni obsidiót nem akarván könnyen oda hagyni, parancsola sietséggel a váradi v. kapitánynak Gyulai Ferenczneк, hogy Bihar vármegyét és az egész hajdúságot egybe gyüjtvén és felszedvén, az ellenségnek passusát az Hortobágy vizénél megállaná és gátolná.

E parancsolatnak Gyulai Ferencz engede mindjárt, és azokat egybe gyüjtvén a megmondott helyre táborba szálla, honnan urához való kedveskedéséért a közel lévő ellenségnek valami hódolt paraszt ember által levelet külde, intvén, vagy inkább fenyegetvén azt (a szúnyog az oroszlánt), hogy útjából térne viszsza, egyébaránt mind egy lábig ott vesznének miattok. A levelet a vezér elvévén, és a főfő törökök előtt elolvastatván, erősen megkaczagák, és a kapitány bolondságát azzal mulaták, kik a haszontalan fenyegetéssel semmit nem gondolván, útjokra mind táborostól megindulának.

Solymosnál azért a Körösön által költözvén, minek előtte elébb közelítettek volna, hirtelen és váratlan nem rohanának a hajdú városbéliekre, hanem elsöben a vezér levelet külde nékiek, megintvén öket és értésekre adván az által, hogy immár hatalmas császár erős hadaival ellenek indult volna és mindennap közelitene, ha azért megmaradásokat kivánnák, a vakmerő és erő nélkül való haszontalan fenyegetözésnek hagynának békét, hanem minden hajdú városokból küldenének hozzá hiteles embereket, kikkel megmaradások felöl tractálhatna, esküvén erősen, békességes jövetelek menetelek lenne. Egyébaránt ha elmulatnák, mind fegyverre hányatná öket, feleségeket, gyermekeket penig rabságra vitetné, lakó helyeket porrá tétetné és ilyen veszedelmeknek magok lennének okai etc.

Ez levelét vévén s akaratját hallván a vezérnek a hajdú atyafiak Kaba városánál lévő táboroknál, igen megzendülének és ijedének, és látván megmaradásokra mostan és annak előtte is (midön tudni illik az egri passa öket levele által Jenö megvétele után adnoneálta vala) Istentől adatott jó alkalmatosságot, egy elsöben könnyen hajolni és a vezér intésit fogadni láttatnak vala: de az emlitett váradi kapitánynak Gyulai Ferencznek ebben való nagy ellentartását és ha cselekednék, fenyegetését, viszont Rákóczinak török ellen való győzedelmének fundamentum nélkül való biztatását s igéretit hallván, és attól meggyőzettetvén, a vezér intésének nem annuálának, nem gondolván annyi erejét az ellenségnek a mint hirdettetnék, és táplálván azzal is magokat, hogy a mi szoros ügyök lenne, Rákóczi által diadalmason megsegittetnének.

Ily semmire való biztatások s gondolkodások miatt megcsalatván, addig tractálának, mulatozának az emlitett helyen való táborban, hogy egy hajnalban az ellenség csak hamar annyira közelite hozzájok, hogy az ellenségnek elöljáróit strázsájok meg kezdé látni, kik csak az elöljáróknak sokaságokból is meg kezdék esmérni, hogy az ellenség ö náloknál sokkal felesebb volna, Rákóczi segitségit is (mint ki még Szeben alatt volna) nem remélhetnék.

Azért nagy szivbeli bánattal, hogy a haszontalan biztatásért a vezér jó oblatióját megvetették volna, és nagy félelemmel, hogy az ellenségnek sokaságát már tudnák, kiki közzülök házához szaladott vala, holott legelső gondja kinek kinek a lön, mint költözhessék igen sietve feleségével, gyermekével és csak hamar felragadható legféltöbb javaival együtt együvé másuvá erösségekbe széljel, Pocsajba, Kis-Várdába, Kállóba, Ecsedbe és a Tiszán túl lévő erösségekbe s városokba.

Kiknek költözködések a vezérnek hírivel esvén, mindjárt rablókat és égetöket bocsáta utánnok, kik közzül azokat, kik idején elmenetelekre gondot nem viselhettenek, elérvén útjokban, némelyeket még házoknál is midön rakodnának, levágák, elrablák és minden javokat elpraedálák. Azonban a derék tábor is közelebb érkezvén, mindenütt széljel az egész hajdú városokat, ugymint ama jó emlékezetü Bocskai István fejedelemtől a sze-

gény haza jovára megtelepittetett és immár meg tősgyökeresedett és minden féle jókkal elbővült, többire egymást érő szép helyeket, a'melyek Erdélynek s még Magyar ország részeinek is oltalmazó első erős falai és gyepüi valának, mint valami rettenetes árvíz elboritván az ellenség, elkezdvén Kaba városán (honnan a hajdúság elszaladott vala), egyről egyig rettenetes tűzzel felvetteté és megemészteté, kiknek az eget verdeső lángjokat és a fényes napot is elboritó temérdek fekete fustjöket Gyulai Ferencz váradi kapitány (ki a törökőket az előbbi levelivel ijesztette és a szegény hajdúkat biztatással elcsábitotta vala), a várból kandikálja vala. A szoboszlaiakat az ellenség a templom keritése közzé szoritotta vala, kik mig erejekkel felérék, valóban emberkedének, de erejek elfogyatkozván, a sok pogányságtól meggyőzetteténck, és a kerités rájok rontatván s hágatván, a férfiaknak fejek szedeték, a fejér cselédek penig mind elraboltattak vala.

Ily keserves romlását és veszedelmit látván a hajdú városoknak s a hajdúknak, a váradiak is említett kapitányokkal együtt igen megijedének; azért hogy városoknak és a darab határnak megmaradását nyerhessék, a vezérhez küldének. Ki egy elsőbben őket kemény szóval fogadván, és előbbeni vétkeket (kiváltképpen hogy Barcsai mellől Tömösváron létében Rákóczihoz hajlottanak vala) szemekre hányván, őket igen megdorgálá, de az után csendesen ígire olyan formán oltalmat nékiek, hogy mindjárt Rákóczi ellen bizonyos számú vitézlő rendeket bocsátanának táborába. A követ a választ megvivén, hajlának, és mindjárt Bihar vármegyének vice ispányát Boldvai Mártont egy néhány nemes emberekkel és valami kevés vitézlő renddel együtt táborába a vezérnek kiküldék, kik mind egész táborozása alatt s mind Rákóczival való harczának idején a vezér táborában hordoztatának. És ekképpen a váradiek városokkal és határokkal együtt békével maradának.

Miglen penig a hajdú városok mindenütt széljel egyről egyig porrá, hamuvá tétetnének, addig a vezér Debreczen táján a Tóczó vize mellé szállitotta vala táborát, és majd két hétig ott mulatott vala, hova a debreczenieket elsőbben kihivatván, annakutánna maga is a városba bémenvén, rajtok sok kegyetlenséget mivelt vala, kiknek régtől fogva való hódoltságokkal nem gondolván, hol egy, hol más fortélyt fogván ellenek, hol egy, hol más kinokkal való rettentések által értekek felett való nagy summának, úgymint száz ezer talléroknak, fizetésére kényszeriti vala őket. Kitől életeknek elfogyása nélkül különben látván hogy sok esedezések után is nem menekednének, valami nehezen nyolczvan ezer tallérokban és sok számú szekér élésekben s egyéb ajándékokban, melyekkel a száz ezer tallér kitölt, megsacczolván, tőle úgy szabadulhattak vala.

Azonban történék szintén ez idő tájban, ugymint 18. április, hogy a méltóságos öreg fejedelem asszszony Lorándfi Zsuzsánna pataki várában gutta ütés által meghalna, életének ötvennyolczadik esztendejében. Kinek halála (mivelhogy igen istenfélő, adakozó és jó gondviselő, kegyes dajkája vala az Isten anyaszentegyházának) sok okokra nézve ezen kivül is nemzetünknek s kiváltképpen vallásunknak kárával esett vala. És az Isten evvel is megjutalmazá kegyességit, s nem engedé látni a következendő nagy gonoszokat, kiváltképpen fijának veszedelmit és halálát, mely következendő junius havának elején következik, mint alább meg vagyon irva.

Véghez menvén a hajdú városoknak pusztulások, a Tóczó vize mellől a vezér táborával együtt a Szilágyságra indula, mivel hogy Rákóczi fejedelmet akarja vala felkeresni, kinek noha pocsaji kastélya mellett kellene elmenni, azt mindazáltal békével csak elhagyja vala, ha a várbéliek közzül némelyek ellene nem nyughatatlankodnak vala. De szánakozásra való dolog, a mit az oda bészorult és befogadott, praedára szokott szabad legények mind magoknak s mind a több benn lévőknek veszedelmekre mivelének; mert midőn ezek a várfokról néznék az ellenségnek mellettek való eltakarodását, kárnak és rendes vitézség ellen való gyalázatos dolognak tartják vala, ha beléjek nem bojtorkodnak vala, és csak oly békével bocsátják vala el. Azért előljárójoknak hirek nélkül egyben tanakodván, a várból felesen kiütének, és az ellenség táborának hátúljába kapván (itílvén, hihető, hogy már viszsza nem fordulnának), egy néhányat bennek lecsapkodának s rabúl is elfogának. Mely dolog a vezérnek hirivel esvén, vakmerőségeken a várbelieknek igen megbosz-

szankodék, hogy midőn őket békével akarná elhagyni, így ingerkednének véle, úgy annyira, hogy a derék tábor viszsza fordulásával nem gondolván, maga személye szerént egy néhány ezer jancsárral viszsza téré, és a várnál körös környül lévő vízben, hol hónyaljig való vízben gázolással, hol úszással menvén, és azon által kelvén, a várbelieket igen kezdé ostromlani; kik noha az ellenséggel sokáig jól emberkedének, de végtére, mivel az ellenség felesen vala, és a várnak is keritése csak hantokból áll vala, meggyőzetének, és nem sok idő mulva a várat reájok hágván, az erőseit a benne lévőknek fegyverrel mind megemészték, az aszszony népeket penig és kisdedeket rabságra hajták, a várat penig földig lerontá. Ily veszedelme következék a szép kastélynak és a belé szorult egy néhány ezer léleknek az emlitett szabad kóborló legények miatt.

Egy ilyen romlások esett vala a Székelyhidhoz valami szigetben gyült szegény futott föld népének is ez úton, mivelhogy a várbeliek ingerkedvén az ellenséggel, némelyeket azok közzül levágtak és elfogtak vala, karóba is két vagy három török fejet feltettek vala a várban, melyet az ellenség meglátván (minthogy a várnak erőssége miatt semmit nem tehet vala), haragjában a környülötte lévő szigetbéli szegény futottakra ütöttenek vala, holott szegényeket, mint valami kopó ebek az ellenség felfütetvén és találván őket, mintegy négy ezeren mind felmészárlák és elrablák, melyet hoza némelyeknek erejek felett héjázó nyughatatlan elméjek. És így egész keresztyén hajdúsággal a Tiszáig való nagy, szép és drága kios földnek (mely a felső harmadik esztendőben a tatár pusztitásától épen maradt vala) ez úttal ilyenképpen esett siralmas romlása, pusztulása.

Innen a vezér inditá táborát a Szilágyba Somlyó felé, mely mind váraival együtt Rákóczi fejedelemé vala felesége után, ezt elsőben az ellenség csak hamar a benne maradt kevés néptől megvévén, minden ott lévő jóktól megfosztá, és annakutánna felégetvén, semmivé tevé. Az ott a tájon a hegyekre együvé másuvá szaladott és elrejtezett számtalan futott embereket ama sebesen járó s többire ugyan repülő vitézi által felkeresteté, azokat levágatván és elraboltatván, a minthogy egyébütt is mindenütt széljel az ellenség valahol elmégyen vala, egy néhány

mértföldekre kioszolván, azt miveli vala úton, útfélen, erdőn, mezőn, völgyekben, falukon valakit talál vala, azokat öli, vágja, rabolja vala, nem lévén senki a ki hathatósképpen még csak meg is szólította volna őket kegyetlenségekről.

Ilyen szabadon grassálván a kegyetlen ellenség a Szilágyságon, midőn minden nap közelitene, a Közép-Szolnok és Kraszna vármegyebéliek is a vezérhez oltalom nyerésért követeket küldvén, kiknek az oltalom megigérteték, de úgy, hogy mind a két vármegyéről egy néhány nemes embereket bocsátanának a vezér táborába, melyet a veszedelemtől való féltekben meg is kellett vala cselekedniek, mint a Bihar vármegyebélieknek.

Az ellenségnek ennyire való békeséges közelitése ő reájok nézve tudtára esvén Rákóczi Györgynek, és azt is megértvén, hogy őtet minden bizonnyal fel akarná keresni és véle megharczolni, kénytelenitteték Szeben városának obsidiáját oda hagyni, holott az egész télen kevés hijján fél esztendő alatt töltötte vala hijában az időt, azért igen sietséggel az egész ország népét, személy szerént minden embert, parancsola felülni és véle együtt Szamosfalva és Kolosvár között való táborba menni.

Azonban váradi kapitánynak Gyulai Ferencznek is parancsolá, hogy minél több vitézlő népet szerezhetne és küldhetne táborába, igen sietve munkálódnék abban. Azért elfelejtkezvén arról szántszándékkal Gyulai Ferencz, hogy már a vice ispány Boldvai Márton adjunctusival együtt a vezér táborába bocsáttatott volna, és hogy ebből nagyobb romlás következhetnék, Rákóczi táborába is feles vitézlő rendet küldött vala, és így osztán a harczon a váradiak egymással harczolnak vala, mivel mind az ellenség, mind a Rákóczi táborában valának. Igy meggyülekezvén hamarsággal mintegy tizezer haddal, elsőbben, a mint iraték, Kolosvár és Szamosfalva köziben, annakutánna Gyalu és Fenes között mezőre szállott táborba.

Immár az ellenség jobban jobban közelitvén, mikor Kolosvár tájékára érkezett volna, parancsolá a vezér táborában való Bihar vármegyei vice ispánynak Boldvai Mártonnak, hogy hármat a véle lévők közzül a városba béküldvén az ő nevével izenné meg, hogy midőn a tábor városok körül elmenne, hozzájok

ne lövöldöznének és semmi ellenségeskedést ne mutatnának, sőt inkább bizonyos számú szekér éléssel a táborra gazdálkodnának, mert egyébaránt minden bizonynyal városostól elvesznének. Amaz enged a vezér parancsolatjának, és Bihar, Kraszna s Közép-Szolnok vármegyékből három nemes embereket ez izenettel Kolosvárra békülde, kiket mihelyt oda érkeztenek, a városbéliek Rákóczi táborára kiküldének, kiknek mind hárman fejeket is szedeté.

Ezt a vezér megértvén, a kolosváriakra igen megharagudvék, és emezek is tőle igen megfélemlének, csak ez okon is, midőn látnák sok hadainak hozzájok közelítését, mindazáltal hittel mentvén a vezér előtt magokat, hogy azok a követek szabad akaratjok szerént mentenek volna Rákóczihoz, és sok számú élést is adván a táborba, elmeneteleket is a város mellett nem impediálván az ellenségnek, úgy maradhattak vala tőle nagy nehezen békeségben.

Az ellenség közelitvén Rákóczi táborához annyira, hogy az egyik tábor a másikat jól meglátná, mind két részről harczra készülének, és die 22. maji, ugymint pünkösd csonka hetinek szombatján, a két erős tábor (noha Rákóczi hadai kevesebbek, de azok is jók valának) egybe rohana; holott elsőbben a Rákóczi hadai alkalmas ideig nagy jó szerencsésen vágák az ellenséget, de annakutánna az ellenség rohanván a jobb szárnyának arra az erőtlenebb részére, hol a tábornak holmi fegyvertelen, erőtelen és bátortalan cselédi is valának, azok az ellenségnek sok számát látván, mindjárt elszaladának. Honnan az ellenségnek nagy bátorsága a fejedelem hadainak penig félelme következék, annyira, hogy a tábornak nagyobb része futna mint sem harczolna. Azonban ezen való bizodalmokban az ellenség jobban jobban többülvén, a fejedelem hadait utóljára a gyalogokat is oldalúl és hát megül a jancsárság megkerülé, kik a míg lehete a nagy erő ellen eléggé tusakodának, de azok is meggyőzetvén elszaladának, annyira hogy még a magokféléket is ijedtekben keresztül kosúl tapodnák, kiket az ellenség kíméletlen csapkod és tapod vala, annyira, hogy azok is mind ott veszének.

Más felől a Rákóczi hadai, valami kevesen, de a javai, az ellenségnek derekasabb részével sokáig vitézül harczolnak vala, kik annyira sürün hullatják vala őket, hogy magának a vezérnek kellene maga oltalmazására rendeltetett vitézeivel azokat megsegitni, kiken győzedelmeskedék is, mert őket a Rákóczi derék seregeitől külön csomóba szakasztván, immár mind egy lábig őket ott vágják vala le, hanem maga Rákóczi fejedelem látván hűséges vitézeinek serény harczokban való megnyomattatásokat, segitségekre az ellenség közzé rugaszkodék (gondolván kogy az ónodi sereg is, kiket maga oltalmára külön választott és avval együtt vala, menne utánna, holott azok látván a nyilván való veszedelmet, mind elmaradának tőle) egy néhányad magával, holott midőn nagy dicsíretes vitézi bátorsággal keményen harczolna és egy néhány törököt maga kezeivel mind jobbra s mind balra levágna, hirtelen a sisak és süveg fejéből kiesvén, két nehéz és halálos sebek esének a fején, és egyéb tagjain is kettő, kinek vérének porba való csorgását leghívebb vitézi meglátván, az ellenség közzül hirtelen kiragadák, midőn immár szintén levágatik vala. Kinek megsebesittetésit hadai látván, mindenek a hova látnak és tudnak vala csak elszaladának, kik penig a győzedelmes ellenségtől levágatának. Kiket az ellenség a harcz helynél tovább nem üze és kergete, egyébaránt a fejedelmet is elérték és elevenen is elfoghatták volna, minthogy nagy bágyadt állapottal lévén sebei miatt, lovon nem ülhet vala, hanem hintóra tétetvén szép lassan a Körös útján Váradra vitetett vala, és ott két hetek alatt feküvén, mivel mindenik sebe, de kiváltképpen a fejin lévő mérges volt (minthogy az agy koponyán által a vakszemére vala általszakadva), azokat meg nem lábalhatá, hanem die 7. Junii, feleségének és fijának jelen létekben (kik az előtt való napon érkeztek vala Ecsedből), e világból kimúlék, életének harminczkilenczedik, birodalmának penig tizenkettődik esztendejében. Honnat az országban lévő ellenség miatt való féltekben testét mindjárt más nap igen sietve Ecsed várába vivék.

Ezen véren folyt és szegény nemzetünk rontásában telhetetlen pogány vezér oly kegyetlenséget gondolt vala a portán való maga kellettetésére, hogy mind a harczon, s mind egye-

bütt széljel az országba bejövetelitől fogva keze és fegyvere alá akadt és elesett keresztyéneknek fejeket megnyúzatja, szénával, szalmával annak bőrit megtölteti, és szekereire számonként úgy rakatja vala, győzedelmének jeléül akarván azokat mutogatni. Sőt nagy rakás tallért töltetvén maga eleibe, valamennyi fejeket eleibe bémutatnak vala vitézi, annyi tallérokkal ajándékozza vala őket, hogy annál serényebbek lennének szegény nemzetünk fogyatásában. Mind ezek között keserves dolog volt, hogy néhol a keresztyének fejek nyúzására keresztyén atyánkfiait, rabjait állatta, kik midőn azt véghez vitték, azoknak is mindjárt ugyan maga előtt elüttette fejeket. A kisdedeket, a csecsszopókon kivül (kiket csak elhányat vala) a fejér néppel együtt rabságra hajtatván.

Tudtára lőn Barcsainak, hogy Szejdi megverte Rákóczit: csak hamar Szebenből az ott őrizésére rendeltetett törökökkel s fő emberekkel kijövén, a vezérrel Bonczidánál conjungálá magát. Hova midőn érkezett volna, a vezérrel arról tanácskozának, a tábornak merre kellene Bonczidától indulni, és arra végezék, hogy erre Magyarország szélire jönének kifelé; de a végekben mindenik különböz vala. Mert Barcsai azért sietteti vala az ellenséget az erdélyi határból kitudni és hozni, hogy mivel hallotta Rákóczinak halálos sebekben való esetét, halálát a vezér az országban létiben meg ne értené, hogy itt nem tartván osztán valamennyire is senkitől, az országban benn ne maradjon (mivel akkor ilyen hírek zengedeznek vala), és az ő fejedelemségét is el ne törölné.

A vezér penig azért jött vala erre, mert gondolja vala, ne talán Rákóczi sebekbe esett is, de erős vitéz ember lévén, hadait ellene ismét megszaporitván, véle újabban megharczolni akarna, azért abban meg igyekezé gátolni. Mindazáltal, midőn mind ketten így gondolkodnának, Zsibóboz hirtelen érkezék a váradi tiszteknek postájok Barcsai Ákoshoz, ki az izenet szerént bizonyoson megmondja, hogy Rákóczi minden bizonynyal megholt, és ő a szemeivel látta volna, midőn kinyujtoztatták volna is; melyen Barcsai megörült, de megparancsolá a postának élete vesztése alatt, hogy mind addig, míg a török az erdélyi határból ki nem haladna, senkinek meg ne mondaná.

Emez is ahhoz tartá magát, hanem immár mikor ide a mi városunk felé érkeznének, küldi azon postát Barcsai fejedelem a vezérhez ez izenettel és hírrel, tettetvén, mintha abban az órában érkezett volna. Kinek örvendetes hirtételét a vezér megértvén, húsz aranyokkal megajándékozván elbocsátá. És mindjárt a vezér egy néhány ezer törököket bocsáta Barcsai Andrással Ecsed felé a végre, hogy Rákóczi testét, melyet Váradról Ecsedbe visznek és kísérnek vala, megelőznék és elfognák; de minekelőtte az ellenség elérkezett volna, addig már a testet bévitték vala Ecsedbe, mivelhogy elfélétől tartván sietnek vala véle.

Mihelyt Barcsai Ákos a vezérhez érkezett vala Szebenből, mindjárt leveleit kezdé széljel az országban küldözni, parancsolván minden rendeknek, hogy fegyveresen mindjárást hozzája gyüljenek, kik szót is fogadának nagy részint; de a csíki, sepsi, kézdi és orbai székelyek (kik még Rákóczit életben lenni gondolják vala), hozzája nem menének; melyen noha igen megharagudott vala, mindazáltal, mivel mostan más gondja vala, azoknak és a több szófogadatlanoknak dolgát csak abban hagyja, hanem mivel a vezér néki megparancsolta vala, hogy véle együtt járna, míg a hazából kitakarodnék, kételen kell vala engedni; és hogy az ország igazgató nélkül ne maradna, testvér nagyobbik öcsét Barcsai Gáspárt az ittlő mesterrel Lázár Györgygyel együtt Erdélyben locumtenenseknek hagyván, maga némely förendekkel együtt a vezérrel kijött vala.

Nem lévén mind eddig is a portára bír abban, Sejdi mint mehetne elő dolgában, vívott-é meg Rákóczival vagy nem? azért tartván attól, ne talám ez had Rákóczitól megnyomattatik, hogy Rákóczi pihenést ne vehetne, hanem ugyan elveszthetnék, ez okon más derék portai erővel Ali passa nevü diványt ülő vezér Nándor-Fejérvárhoz szállittatott vala, ki ott várja vala Sejdi passának Erdélyben való dolgainak kimenetelét, és mivelhogy nálánál feljebb való vala, oly instructióval bocsáttatott vala a portától, hogy Sejdinek ő tőle kellene hallgatni. Ez okon lett vala ez is, hogy Sejdi passát, az alatt míg Erdélyben járna, Ali passának mesterségéből budai vezérségétől megfosztották vala,

egy Ismael nevü passát állitván a vezérségbe, ki is akkor Ali passával együtt vala, de még ekkor ebben Sejdi passa semmit sem tud vala.

Az ellenségnek erre való kijövetelének híre zengedezvén, mi városostól nagy félelemben valánk, mivel elhiresedett vala annak a Sejdinek a keresztyének ellen való kegyetlensége, kinek sem ebéde, sem vacsorája jól nem esett, miglen az étele közben három vagy négy keresztyén raboknak maga szeme előtt fejeket el nem üttetné. Ez is továbbá ijeszt vala bennünket (mivel az is hallatik vala), kogy a hajdúságot pusztitván, Nagy-Bányát igen emlegette volna, hogy, úgy mond, valahol volna az a város, de felkeresné. Mely hír miatt midőn a város zsibongana, érkezék titkos pecsétje alatt Barcsai fejedelem levele Medgyesről sub dato 1. Junii Anno 1660, melyben a rebellis s Rákóczihoz adhaereált uraknak itt lévő egyetmásinak kiadatását parancsolja vala, s egyszersmind hogy magokat is, ha itt vagynak, tartóztassuk meg s ki ne bocsássuk, hogy adhassuk őket kézbe mind portékástól, mikor erre felé érkeznek a vezérrel együtt.

Ezt, noha eléggé törekedett követei által a város előtte, de ugyan csak nem kerülhette el, hanem Budai Zsigmondot béküldvén, az urak szállásin egyet másokat felkerestette s egybe hordatta, és tizenöt kővárvidéki szekerekkel Kővárba szállittatta. Ezek felett a vezér nevével, hogy városunk tőle porrá ne tétessék, tizezer tallért exigáltata, s a felső-bányaiakon 3000-et, semmit sem használván ennek elengedésére irott levelei Barcsai fejedelemhez mind városunknak s mind a papoknak Séllyei Pálnak és Nánási Istvánnak. A papok levelére tött válaszát, minthogy emlékezetre méltó, subjungáltam.

Achatius Barcsai etc. Reverendi etc. Salutem etc.

„A kegyelmetek levelét elvettük, abban béfoglaltatott kegyelmetekhez tartozó kegyes intését is értjük: csak hogy a mint kegyelmetek már régen látja az Istennek közöttünk lévő tüzes és véres ostorát, afféle intéseknek az előtt a község előtti kellett volna kegyelmetektől lenni, a reánk tódult nyavalyáknak vagy megelőzésére, vagy penig azokból való kiszabadulására. Tudván kegyelmetek ennek a szegény hazának külső megmaradását, Istennek bölcs ítületiből, csak a hatalmas nemzethez való köteles hüségnek megtartásától függeni (melynek büneinkért alája vettettünk) meg kell adnunk Idvezitönk tanácsából mind Istenét, mind császárét, és mivel a lelki pásztoroknak a juhokat nem csak az Istenhez kell tanitani, hanem arra is, hogy a ki Isten szerént való és nem hazug urok, állhatatoson szolgáljanak reá kell nógatni: ha azért kegyelmeteken valami büntetés esik, nem a mi vétkünk, holott mind Isten, s mind környülöttünk és igyünkben forgott emberek tudják, hogy a mit tőlünk lehetett, látván a maga veszedelmére megbolondult nemzetnek utolsó romlására hanyatt homlok menését, valamelyeket megmaraszthatására istenes útakon és módokon elkövethettünk, mindeneket elkövettünk. Mely dologban való jó forgolódásunkat, ha mások vagy vakmerőségből megvetették, vagy penig gonosz lelki ismérettel meggátolták, az igazság helyében nem különben mint Baruch és Jérémiás ellen a Sedekiás és Passur hamis profétákkal együtt minden hazugságot költvén, Isten előtt a mi lelkünk ne adjon számot, ha ez hazára csak nem a Juda nemzete romlása következett, Isten és esászár ellen való állhatatlan s vakmerő rosz maga viseléséért."

„Mindazáltal keresztyén lélek lakván Isten kegyelméből bennünk, mi ennek a hazának nem csak hozzánk való háládatlanságát, hanem ugyan magunk és hozzánk tartozók utolsó veszedelmére készitett és gyakorlott gonoszságát is nem néztük eddig is, hanem az Isten dicsőségét és közöttünk való országának elémozditását, melyben volt a mi idvességünkre való igazgattatásunk is, magunk és szerelmesink életénél feljebb becsülöttük, igyekeztünk azon, hogy Isten után rajtunk uralkodó hatalmas nemzetnek méltó haragjából következhető nagy és végső romlást megorvosolhassuk, tudván azt, hogy a valóságos kegyelmesség és egyenes igazság a fejedelmeknek tulajdona. Igy azért fejedelmi tisztünk szerént Isten kegyelméből keresztyéni vallásunkat kegyelmetek közzül való kiszaggatástól megoltalmazni készek vagyunk. De mivel a bün, melyért az ország szenved, közönséges, kegyelmeteket sem óhatjuk meg valami fizetéstől, holott most is alig verhettük le a vezért róla, hogy a kegyelmetek városa alá ne menjen. Mely dolog végett Budai

Zsigmond uraimékat küldöttük kegyelmetekhez. A mint kegyelmetek irja, ez okon indult inkább érettünk való imádkozásra, mivel a Krisztus igájának nyakunkra való felvételére és hordozására igyekeztünk. Ez után is kegyelmeteknek nem egyébben, hanem az ő dicsőségére nézö jókban kell megtalálni Istent érettünk, mivel azon igyekezünk Isten után, a miképpen Isten országa megvetése miatt pusztult el országunk, úgy annak bévételével és megtartásával állattassék helyre, hogy testi békességünknek fundamentuma légyen Istennel való békességünk. Nem is kivánjuk, hogy Isten éltessen és ebbéli tisztünkben hagyjon egyébként, hanem ha az ő dicsőségére, szent házának épületire lészen uralkodásunk, tudván azt, hogy a minél nagyobb hivatalunk, annál terhesebb idvességünkre való juthatásunk is. Azért úgy akarunk fejedelmeskedni, hogy ne csak névvel, hanem ugyan valósággal, mind magunknak mind országunknak *Isten légyen fejedelmünk. In reliquis etc. Ex castris* ad Mono*) positis 12. Junii A. 1660.**).

N. B. Ugyan akkor Kővárat is Barcsai számára az ott való praesidiumból Rákóczi hüségéről alattomban hozzá hajlott némely csintalan bizelkedö emberek feladták vala, Mikes Jánost, Rákóczi fejedelem ott való akkori fökapitányát, két porkolábbal együtt megfogván és Barcsai táborára kivivén, holott Barcsai egyik porkolábnak fejét véteté, másikat Mikes Jánossal együtt (kire igen haragszik vala, mivel bátyja Mikes Mihály Rákóczinak cancellariusa és Barcsainak minden dolgainak akadályozója vala), Váradra fogságba küldé, ki az obsidio alatt azon esztendöben ugyan ott megholt vala.

Ilyen módon Barcsai fejedelem szomszédságunkból az ellenséggel együtt Szathmár felé alá takarodék. Holott Szathmár várát gyenge s kevés praesidiummal és munitióval találván, midön a benne lévö kevés népet deditióra intette volna fenyegetéssel levele által, látván azok a véle levö derék török eröt, megijedvén csak könnyen hüségére hajlottak vala, megesküvén

*) Monó Közép-Szolnok vármegyei falu.

**) E levél eddig kiadatlan volt.

nékie, holott a praesidiumnak Barcsai megfizetvén és avval is mintegy elfoglalván a várat és Kökényesdi György hagyatván vice kapitánynak benne, onnan is alább úgy menének.

Innen való eltávozása után e kegyetlen pogány Sejdi passa tábora Várad felé kezde nyomulni, magával Barcsai fejedelmet is elvivén az emlitett vezér vagy szerdár, ily okon penig egy részről, hogy Jenö felöl jövö Ali passa nagy szerdárnak (ki a török császárné atyjafia vala, és az alatt mig Sejdi passa Rákóczi fejedelmet prosequálta, újabb nagy erövel azon fejedelem erejének megrontására, ha Sejdi nem talált volna birni véle, s mind penig Váradnak megszállására a portától bocsáttatott vala) mind magát a Rákóczin való gyözedelemmel s mind Barcsai fejedelmet a portához való nagy hüséggel bémutatná s ajánlaná, nem tudván abban semmit is, hogy a portán az alatt a mig ö ide járt degradaltatott, és hogy nem csak szerencséje s jova, de *még élete is Ali passának, mint nálánál nagyobbnak s kedvesebbnek*, hatalmába adatott volna; melyet akkor vön eszébe, mikor Ali passával Jenö táján szemben lön, holott sem oly kedvesen, a mint reméli vala, nem látá s fogadá Ali passa, sem penig táborával el nem bocsátá (mert ö a gyözedelemmel csak el akara menni hogy már a portára Ali passa mellöl, és látván hogy Váradot is akarja megszálleni, abban együtt Ali passával nem akar vala lenni, mivel ö a váradiaknak hitlevelet adott vala annak elötte, hogy a várat török meg nem szállaná), hanem táborát táborával conjungálván, magával járni kénszerité; melyen is Sejdi igen megdühödvén, mostanában kételen szavát kelle ugyan fogadni Ali passának, de Váradnak megvétele után engedetlenkedvén Ali passához, sőt hogy tőle elmehessen hadait feltámasztván, s Ali passa táborabéliekben feles embereket maga kezével (mivel igen véren folyt erös fene bestia vala) megölvén, emez is táborát ellene s hadaira forditván, mind magának Sejdinek gonosz lelkét testéből kikergeté s mind pártos hadait nagyobb részént levágatá a tömösvári mezön. Igy fizetett meg Isten csak hamar nékie Rákóczi fejedelmen s nemzetünkön üzött istentelenségiért.

Barcsai fejedelem is ugyan ekkor udvarlására sietvén s menvén Ali passának Jenöhöz, portához való hüségiért s Rá-

kóczinak üldözésiért láttatott kedvesen Ali pasától, és noha kéredzett volna viszsza székébe, forgatván Szebenben és egyébként is lett szenvedésit Rákóczitól, mely miatt nem táborozást, hanem nyugalmat kivánna, de semmiképpen el nem bocsátá, hanem magával Várad alá elvitte és az egész obsidio alatt ott tartatta a szenvedtette vala, mind a vele lévő urakkal, förendekkel ugymint: váradi, jenői kapitánynyal Haller Gáborral s többekkel együtt, sőt annak utánna a váradi obsidió alatt nem mindenek tetszvén Ali passának, mind a fejedelmet mind Haller Gábort vasba veretté vala, s megadatván a vár 27. Septembris, őket békével hasa bocsátotta vala.

EREDETI TÖRVÉNYCZIKKEK.

I.

1582. aprilis 29-dikére Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyülés törvényczikkei.

Kelt Gy.-Fejérvárt 1582. maj. 4-dikén.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio Waiuoda Transsiluanus et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Magnifici domini Nobiles coeterique status et ordines trium Nationum Regni Transsiluaniae et Partium Hungariae, ditionis videlicet nostrae, in partialibus eorum Comitijs ad dominicam Misericordiae, hoc est ad penultimum diem mensis Aprilis proxime elapsum, Anno Domini 1582 in Ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et praesentauerunt infra scriptos Articulos, in eisdem Comitijs, paribus eorum uotis et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humillime, ut nos vniuersos et singulos eos Articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo beneuo l acceptare, aprobare, confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem Articulorum tenor talis est:

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transsiluaniae et Partium Regni Hungariae in Comitijs eorum Partialibus in Ciuitate Alba Julia Anno Domini 1582. ad dominicam Misericordiae, hoc est ad penultimum diem mensis Aprilis celebratis editi.

Megértettük kegyelmes urunk, az te Nagyságod izenetiből, hogy az kegyelmes Isten, ő felségét lengyel királyt, mind ennyi sok munkája, fáradtsága és költsége után ellenségével az muszka fejedelemvel kévánatos békeségre hozta, kin az Uristennek nagy hálákat adunk, és örvendezünk, kévánjuk hogy ennek utánna is engedjen az Uristen ő felségének kévánatos és boldog successust minden dolgaiban, hogy ő felsége az mi rólunk való gondviselésében is mehessen elő, mint eddig is nyilván megtapasztaltuk, és láttuk voltaképpen ő felségének minden gondviselését.

Adja annak utánna te Nagyságod elénkbe külömb külömb féle nagy sok költségét, és az porta adajának beszolgáltatását is; megemlékezhetik te Nagyságod hogy semmi üdőben tehetségünk szerént az közönséges szükségre meg nem fogyatkoztunk, meggondolván az Nagyságod szükségét. Most is azonképpen, valamire elegek vagyunk, nem akarunk megfogyatkozni. Igérünk azért te Nagyságodnak az porta adajára rovás szerént kilenczven kilencz pénzt. Viszont az Nagyságod külömb külömb szükségére ötven pénzt, mely kilenczven kilencz pénznek beszolgáltatását ez jövendő szent Vid napjára, az ötven pénz beszolgáltatásának napját ez jövendő szent Jakab napjára igérjük fogyatkozás nélkül, kiben az székely és szász uraim is egyenlő terehviselésre igérik magokat. Azonképpen az magyarországi uraim is, kapuszám szerént, egy egy forintot igérnek azon napra Nagyságodnak, az ötven pénzt az feljül megnevezett napra. Könyörgünk Nagyságodnak, tekintse meg községünknek sok esztendőtől fogva való fogyatkozását, és az elmult kegyetlen hosszú télben barmok élésének fogyatkozása miatt nagy kérvallásokat, ki miá barmok megholtak, most is halnak. Vegye Nagyságod ez mostani igéretünket elég neven, hogy jövendőre is, az szükség kévánván, lehessünk elegek az közönséges szükségre. Mert nem esmerjük semmiképpen, hogy nagyobb terhet mostan községünkkel viseltethessünk.

Az mi az Váradra való subsidiumot illeti, ennek előtte való gyülésünkben proponálta volt Nagyságod egyéb kori szokás szerént, melyet akkor te Nagyságodnak megigértünk és beszolgáltattunk.

Továbbá az elszökött jobbágyokat az Nagyságod jószágából és az kamara helyekről, az előbbi végezés és articulus szerént, adassa meg Nagyságod, hogy az adót is megadhassák, mert nincs kinek megfizetni az adót azokért, hanem az törvénynyel vitt jobbágyok, és az kik elszöktek, az adót ott fizessék meg a hol vagynak, és hova vitettek és szöktek, ennek előtte való articulusok szerént.

Miért hogy sok külömb külömb féle hatalmok estek, és naponként történnek, mind nemességtől mind az községtől, ennek előtte való végezésünk szerént így végeztünk, hogy ha valamely nemes ember hatalmot cselekedett urunk halálától fogva, avagy ez után cselekedik, találja meg urunkat, és vegyen missilis levelet az ispánokra, avagy királybirákra, és ott az székes helyen az Quinque Casust, és minden egyéb violentiát is, meglássák és megitéljék, és egyszer ha mely fél ki kéredzik bizonyságra, kibocsássák, az után reportálván azt, törvénye legyen. Ha nem tetszik valamely félnek, appellatióban bocsássák az ispánok urunk eleiben. Az quinque casusban penig personalis comparentia legyen utraque parstúl, és a régi articulusok tartása szerént az convictus interim az ispánoktól avagy királybiráktól fogva tartassék, míg az appellatio megláttatik, de az quinque casusban, és deliberato homicidio.

Az paraszt ember penig, ha mi potentiát avagy kárt teszen, földes urától törvényt kérjenek felőle, ki tartozzék nyolczad napra törvényt tenni füstin, és minden bizonyságával revideáltassék; ha ott nem tetszik az törvény, az vármegyére apellálhasson első székre, holott vége szakadjon; ha ott is nem tetszik, az fejedelem eleiben bocsáttassék, és egyéb juridicus processus ne admittáltassék. Könyörgünk Nagyságodnak, hogy ezféle appellatiókat ne halaszsza Nagyságod, hanem láttassa meg.

Továbbá urunk halála után való dolgokban az ispánok, királybirák széket üljenek, törvényt tegyenek, minden dologban, melyek az paraszt nem között történtenek, és az régi mód szerént procedálva exequálhassanak mind jobbágy dolgában is, az melyek urunk halála után elszöktek.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transsilvaniae et Partium Regni

Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos articulos modo praemisso exhibitos praesentibus literis nostris inseri et inscribi fecimus, eosdemque et omnia in eisdem contenta aprobamus, acceptamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus, Imo acceptamus, aprobamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae quarta May, Anno Domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo secundo.

PH

Lecta.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában (Josephi Comitis Kemény, Codex Authenticus Articulorum Diaetalium Transsilvaniae. I. köt. 15. sz.)

II.

1582. sept. 16-dikára Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyülés törvényczikkei.

Kelt Gy.-Fejérvárt 1582. sept. 20-dikán.

Nos Sigismundus Báthory de Somlyo Vaiuoda Transsiluanus (et) Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesenti(um) significantes quibus expedit uniuersis. Quod Magnifici domini Nob(iles) caeterique status et ordines trium Nationum regni Transsiluaniae et partium Hungariae ditionis videlicet nostrae, in Comitijs eorum partialibus, ad Dominicam proximam post festum sanct(ae) Crucis, hoc est ad decimum sextum diem septembris proxim(e) elapsum, Anno domini Millesimo Quingentesimo Octoagesim(o) Secundo, in Ciuitate nostra Alba Julia, ex edicto nostro celebrat(is) congregati, exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem Comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, Supplicantes nobis humillime, vt vniuersos eos articulos omniaque singula in eisd(em) contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo beneuole acceptare, approbare, confirmare, et tam Nos ipsi obseruare, quam per alios quoslibet obseruari facere dignaremur, Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli Dominorum regnicolarum trium nationum Transsyluaniae et partium regni Hungariae, in Comitijs eorum partialibus in Ciuitate Alba Julia, ad Dominicam proximam post festum sanctae Crucis, hoc est ad 16. diem septembris Anno domini 1582. celebratis aediti.

Megértettük kegyelmes urunk az te Nagyságod közinkbe küldött propositioiból, minemü szüntelen való vigyázása és gondviselése volt vagyon is Nagyságodnak az mi megmaradásunkra, kit te Nagyságodtól mind országúl nagy hálaadással veszünk, és még is igyekezünk szolgálni mint kegyelmes urunknak, könyörögvén Nagyságodnak, ez után is Nagyságod reánk való gondviselését el ne hagyja, hanem legyen minden időben kegyelmes gondja reánk. Hogy pedig Nagyságod int bennünket és paranc(solja), mivel hogy az jövendöt és reánk következendö szükséget senki nem tudhatja, lennénk mind fejenként oly készen, hogy ha mi gonosz hír valahonnan találkozik, állhatnánk mindjárást elö, és hazánknak szolgálnánk, abban kegyelmes urunk mi sem hazánknak sem Nagyságodnak nem akarunk megfogyatkozni, hanem valamikor az szükség kévánja, azonnal az mivel tartozunk ez ország végezése szerint elö állunk és az mi tehetségünk szerint hazánknak és Nagyságodnak örömest szolgálunk.

Annak utánna számlálja elönkbe te Nagyságod külömb külömb féle szükségit, udvara népe tartását, és azon kivül sok rendbeli követekre, és az váradi ház épitésére való költségét, intvén bennünket, hogy mind ezekre méltó subsidiumot országúl végeznénk és rendelnénk.

Te Nagyságodnak azért, ezeket az szükségeket megtekintvén, és Nagyságodhoz való engedelmességünket és szeretetünket akarván declarálnunk, igérünk te Nagyságodnak ravás szerint

segitségül kilenczven kilencz pénzt, és az váradi ház épitésére azonképpen kapu szám szerint ötven pénzt, mely kilenczven kilencz pénznek beszolgáltatását (igy) ez jövendő szent Márton napját rendeltük, az ötven pénzt pediglen ad festum purificationis *Mariae igérjük fogyatkozás nélkül Nagyságodnak beszolgáltatni.*

Mely terehviselésre az székely uraim is egyenlő segitséggel igérik magokat. Az szász uraim is azonképpen az ő módjok szerint.

Magyarországi uraink, atyánkfiai, az egy forintot azonképpen ravás szerint az megnevezett időkben beszolgáltatják Nagyságodnak.

Könyörgünk Nagyságodnak, hogy ez mostani igéretünket vegye Nagyságod elég neven, hogy jövendőben is, az midőn az szükség kévánja, *ez féle terehviselésekre szegény községünkkel* egyetemben lehessünk elegek.

Tetszett ez is, hogy az ispánok és királybirák egymást értvén bizonyos napon kimenjenek az gonosztevők kergetésére, és az kiket hol találhatnak, az te Nagyságod jószágában is és kamara helyeken, hírré tévén az Nagyságod tiszttartóinak, velek együtt szabadon mindeneket az előtt való articulusok tartása szerint megbüntethessenek, hogy sok gonoszság köztünk ennél is inkább el ne árad(jon), hanem az kik bűnösök lesznek, bűnök szerint való büntetést *vegyenek*; *ha pediglen az urunk* tisztartói és ispánok és egyéb czirkálók hivatalokr(a) ki nem mennének is, mindazáltal az ispánok vagy az királybirák az ő tisztekben járjanak el.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum Regnicolarum trium nationum Transsiluanensium et Partium Regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos *articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus* literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eosdemque et omnia in eisdem contenta approbamus, acceptamus, ratificamus et confirmamus, offerentes Nos beneuole quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam Nos ipsi inuiolabi(liter) obseruabimus quam per alios quospiam quorum inte(rest) seu intererit obseruari faciemus, harum no-

strarum vigore et testimonio *literarum mediante*. Datum Albe Julie vigesima die mensis septembris Anno domini Millesimo Quingentesimo Octoagesimo Secundo.

PH

Lecta.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában (Donáth-gyüjtemény 4. szám).

III.

1583. september 15-dikére Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyülés törvényczikkei.

Kelt Gy. Fejérvárt 1583. sept. 20-dikán.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio Waiuoda Transsiluanus et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod spectabiles magnifici domini Nobiles, coeterique status et ordines trium nationum Regni Transsiluaniae et partium Regni Huugariae, dilionis videlicet nostrae, in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam post festum exaltationis Sanctae Crucis hoc est decimum quintum diem mensis septembris proxime elapsum Anno domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo tertio, Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos Articulos in eisdem Comitijs paribus ipsorum uotis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, ut eos et singulos Articulos, omniaque et singula *in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes*, nostrum consensum illis praebendo beneuole acceptare, aprobare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam ubique per dicionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem Articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transsiluaniae et Partium Regni Hungariae in partialibus eorum Comitijs ad dominicam proximam post festum exaltationis sanctae Crucis, hoc est ad 15 diem mensis Septembris, Anno domini 1583. Albae Juliae celebratis editi.

Megértettük kegyelmes urunk Nagyságod közinkbe küldött propositiójából Nagyságodnak hazánkra való gondviselését és szorgalmatos vigyázását, legelőször azért az mi kegyelmes Istenünknek hálákat adunk, hogy ekédig, az Nagyságod és Nagyságod fő tanácsi vigyázása és reánk való gondviselése által, az mi nyomorult állapotunkban békeségesen megtartott. Könyörgünk ő felségének, hogy ennek utánna is igazgassa az Nagyságod és Nagyságod tanácsinak elméjét, adjon erőt reánk való gondviselésére, és az mi üdönkben adjon békeséget, kiért adhassunk hálákat ő szent felségének, és dicsérhessük Nagyságoddal egyetemben hozzánk való jó voltáért.

Értjük az Nagyságod jelentéséből azt is, hogy az két szomszéd oláh országok, kiválképpen Moldova országa némineműi hitván lézegő emberek miatt, kik kozákoknak hivattatnak, megháborittatának. Azonképpen az hatalmas császár is oda be Neszter felé azoknak az kozákoknak megbüntetésére nagy hadát inditotta, ki felől értjük hogy Nagyságodnak is csauzi által parancsolt, kire látjuk is Nagyságodnak Isten után sok tekintetekért külömb külömb féle sok gondviselésit. Végeztük azért egyenlő akarattal, hogy ez országban vármegyénként minden székes helyeken az nemes uraim lovagjokkal, gyalogjokkal, Nagyságodnak erre bizonyos választott fő embere jelen létében, szent Mihály nap után tizenötöd napon megmustráltassanak büntetés alatt, úgy hogy az régi articulusok szerént, ha vagy inobedienseknek vagy negligenseknek találtatnak, megbüntettessenek, és az hová az szükség kévánja, az Nagyságod parancsolatjára indulhassanak.

Az székel uraim is azonképpen megmustráljanak és készen legyenek, hogy az hova az szükség kévánja, menten indulhassanak, az ő Nagysága parancsolatja tartása szerént, melyet kapitány uramtól megértenek.

Az magyarországi uraim is tizenötöd napra megmustráljanak székes helyeken. Az szász uraim is az ő módjok szerént gyalogokat megmustráltassák.

Tudjuk annak felette kegyelmes urunk, Nagyságod sok külömb külömb féle szükségit és naponként való költségit, de miért is semmi üdőben Nagyságodban meg nem fogyatkoztunk, tudván hogy Nagyságod is az mi szükségünkkel lehet az reánk való gondviselésre elég, igírünk azért Nagyságodnak ravás szerént és régi-mód szerént kilenczven kilencz pénzt ad primum diem Novembris bészolgáltatni fogyatkozás nélkül.

Az székel uraim is ezen terehviselésre igírik magokat, azonképpen az szász uraim is, az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraim is az ő módjok szerént igírnek kapuszám szerént Nagyságodnak egy egy forintot.

Az Várad épitését is miért hogy ismerjük hasznosnak continuáltatni, igírünk Nagyságodnak arra, ennek előtte observáltatott segitségünket, kapuszám szerént minden nemzetség ötven ötven pénzt, ez jövendő vizkereszt napjára bészolgáltatni.

De miért hogy kegyelmes urunk, ismerünk közöttünk az szegénységnek elpusztulásában sok fogyatkozást, és ebből községünkre naponként szállott nyomoruságot, inséget és desolatiót, végeztük annak okáért országúl, hogy ha valaki lenne, ki jószágába pusztaság miatt az rovásfizetést el nem viselhetné, találja meg könyörgésével te Nagyságodat, és Nagyságod adjon mandatumot az főispán uraimra, hogy személyek szerént megoculálják az pusztaságot, és az fő ispánnak az egyike ő maga személye szerént kimenjen az megnevezett panaszolkodó félnek jószágába, ott meglássa, hogy ha vagy tüz miatt vagy halál miatt az jobbágy elpusztult, tehát annyi részében, az mennyi adófizetés ép korában az ravás után rajta volt, az ispán leszállitsa az adót, és te Nagyságod számvevőivel, az ispán adta czedula szerént, acceptáltassa. Insuper ha oly hely leszen, hol egy szegény ember az raváshoz egyedül volna, és marhájában megfogyatkozott volna, erről az casusról Nagyságod instruáltassék az ispánoktól, kiről Nagyságod kegyelmesen annak állapatja szerént és az igazság szerént tegyen deliberatiót.

Voltanak sok végezések immáron egy néhány gyülésünkben az ispán uraim kimenések és oroknak minden helyeken való büntetésre való szabadságok felöl, kiből sok panaszok jönek elönkbe. Végeztük annak okáért ezt is, hogy az mostani gyülésünk előtt való végezésünket observáltassa Nagyságod minden czikkelében, és az ispán uraimnak adjon autoritást, hogy szabad megbüntetniek Sajó tartományában is*) az gonosztevő embereket, egyébütt is mindenütt az Nagyságod jószágában Görgéntől és Dévától megválva.

Végezetre sok atyánkfiai panaszolkodnak, hogy az jobbágy megadásában az ország végezési nem observáltatnak; miért hogy penig haszontalanok az végezések, ha meg nem observáltatnak, végeztük ez mostani gyülésben is, hogy Nagyságod minden helyekről az végezett articulusok tartása szerént adassa meg az elszökött jobbágyot.

Nos igitur preemissa supplicatione dominorum Regnicolarum trium nationum**) et Partium Regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque et omnia ac singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes acceptamus, aprobamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit obseruari faciemus, Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Ciuitate nostra Alba Julia die vigesima mensis Septembris Anno domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo tertio.

PH

Lecta.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában (Jos. Com. Kemény Cod. Auth. Art. Diaet. Trans. I. köt. 16. sz.)

*) Az az a Sajó folyó melléke Doboka vármegyében.

**) Itt a „Regni Transsiluaniae“ szavak az eredetiben a leiró gondatlanságából ki vannak maradva.

IV.

1584. április 25-dikére Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyülés törvényczikkei.

Kelt Gy. Fejérvártt 1584. maj. 2-dikán.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio, Vaiuoda Transsiluaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Spectabiles Magnifici domini Nobiles caeterique status et ordines Trium Nationum Regni Transsiluaniae et Partium regni Hungariae, ditionis videlicet nostrae, in partialibus eorum Comitijs ad diem dominicam proximam post festum Beati Georgij proxime elapsum Anno domini 1584 hic Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos in eisdem Comitijs partialibus paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humilime, vt vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis praebere, beneuole acceptare, approbare et tam nos ipsi obseruare*) facere dignaremur, Quorum quidem Articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum Regnicolarum Nobilium Triumque Nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae iu partialibus eorum Comitijs ad diem dominicam proximam post festum Beati Georgij martiris Anno domini 1584 ex edicto nostro celebratis editi Albae Juliae.

Kegyelmes Urunk, megértettük az három nemzetség, ez országbeliek, az magyarországi urainkkal egyetemben, Nagysá-

*) Az eredetiben a leiró vigyázatlanságából kimaradtak e szavak: quam per alios ubique per ditionem nostram firmiter observari.

godnak közinkben küldött és izent propositióit, melyekben értjük elöször Nagyságodnak hozzánk való kegyelmességét és hazánkra való gondviselését. Annak utánna terjeszti Nagyságod elönkben hasznos és szükséges dolgait, melyek néznek az mi hazánknak közönséges megmaradására és oltalmára. Hogy penig Nagyságod ilyen nagy gondviseléssel vagyon korosként és szüntelen az szegény hazánknak megmaradására és jovaira, ezt mi országúl és nemzetségül, mint alázatos hívei, igyekezünk Nagyságodnak hálaadással megszolgálni, könyörögvén Nagyságodnak mint kegyelmes fejedelmünknek, hogy ennek utánna is ezen kegyelmességét, gondviselését, fáradságát ez szegény országtól meg ne vonja.

Miért hogy penig kegyelmes urunk legelöször az régi szent királyoknak és az mi eleinknek is gyülések az isteni tiszteleteken, ki minden dolognak fö fundamentoma, kezdetett el, annak okáért mi is azt akarnók követni, az religio dolgáról ilyen végezést töttünk, hogy az religio dolga minden részében és czikkelyében abban observáltassék meg, az mint 1581. esztendöben Kolosváratt prima die may az generalis gyülésben végeztetett volt *) és az elötti articulusok szerént libertas religionis megtartassék, csak hogy innovatiók ne legyenek, az articulusban elvégezett büntetés alatt.

Annak felette miért hogy int Nagyságod bennünket országúl az császár adajára, idején való bészolgáltatására, azért az császár adajában az nemesség igér kapuszám szerént kilenczven kilencz pénzt, ez jövendö Juniusnak elsö napjára.

Azonképpen az székely uraim is az megnevezett napra igérik magokat hogy bészolgáltatják.

Az szász uraim is az ö rendtartások és módjok szerént bészolgáltatják.

Azonképpen az magyarországi uraim is az egy egy forintot kapuszám szerént megadják.

Miért hogy ismerjük Nagyságodnak külömb külömb féle szükségét, sok rendbeli szükséges dolgokra, melyek naponként

*) Ez országgyülés végzéseit kiadta *gr. Kemény József és Kovács István, Erdélyország történetei tára I. köt. 157. l.*

mind belsö mind külsö helyekröl occurrálnak és találják Nagyságodat, azoknak bételjesitésére rendelt minden nemzetség az magyarországi uraimmal egyetemben kapuszám szerént ötven ötven pénzt, melyet fogyatkozás nélkül Juliusnak elsö napjára bészolgáltatni igérik magokat.

Végeztetett ez is, hogy az apró vasat, aczélt és egyéb félét az régi mód szerént sokadalmokban minden helyeken béhozhassák és szabadon árúlhassák és vehessék.

Az mustrálásra minden nemzetség készen legyenek az elötti elvégezett articulus tartása szerént mind ahoz való hadakozó szerszámokkal, hogy valamikor és az mely napra Nagyságod parancsolja, megmustráljanak.

Tetszett ez is, miért hogy az gonoszság és az sok égetés nem hogy megszünnék köztünk, de naponként inkább inkább árrad, azért az ispánok, királybirák és ahoz rendeltetett tisztbeli személyek kedvezés nélkül kergessék, büntessék az gonosztevöket, nem csak czirkáláskor, hanem egyéb üdöben is, az kiadott személyeket penig az féle tiszttartók, az kiknek ezeknek büntetése competál, tisztek vesztése alatt meg ne sacczoltassák, hanem okvetetlen érdemek szerént megbüntessék.

Végeztetett ez is egyenlö akaratból, hogy az kamorákról az elöbbi mód és szokás szerént az nemességnek és az székely fö népeknek és lóföknek házokhoz az kamoraispánok sót adjanak, és abból vámot ne vegyenek.

Utolszor miért hogy Veselényi Miklós az egyik itélö mestert Isten ez világból kivötte, és sok levelek maradtak iratlan és pecsételetlen mind az régi levelekkel egyetemben, annak okáért végeztetett köz akarattal, hogy Veselényi Gáspár adja Radványczi Márton itélö mester kezéhez az leveleket, melyeket Zoltai Jánossal az hütös assessorral egyetemben felregestráljanak, és az itélö mester az mely dologban törvény lött, annak leveleit megírattassa, az mely levelek irva volnának, azokat megpecsételtesse és az causánsoknak kiadja, hogy így senki meg ne fogyatkozzék igazságában; egyéb levelek is, az melyek volnának, azoknak az kié lesznek, megadassanak.

Nos itaque praemissa supplicatione Dominorum Regnicolarum trium nationum Transsiluaniae et partium Regni Hungariae

ditioni nostrae subiectarum clementer exaudita et admissa, praescriptos articulos ac omnia singula in eisdem contenta acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus, ac tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet cuiuscunque ordinis et status homines ditioni nostrae subiectos obseruari faciemus, in omnibus suis punctis, clausulis et articulis, testimonio praesentium mediante. Datum Albae Juliae secunda die May Anno Domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo quarto.

PH

Lecta.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában (Jos. Com. Kemény Codex Auth. Art. Diaet. I. köt. 17. sz.)

V.

1594. September 20-dikára Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyűlés törvényczikkei.

Kelt Gy.-Fejérvárt 1584. sept. 25-dikén.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio Waiuoda Transsiluaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Magnifici domini Nobiles coeterique status et ordines trium Nationum Regni Transsiluaniae et Partium Hungariae, ditionis videlicet nostrae, in partialibus eorum Comitijs ad dominicam proximam ante festum Beati Matthei Apostoli hoc est ad 20. diem septembris Anno domini 1584. in Ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt et praesentauerunt nobis infrascriptos Articulos, in eisdem Comitijs, paribus ipsorum votis

et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humillime, vt nos vniuersos et singulos eos Articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo beneuole acceptare, approbare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios ubique in ditione nostra firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transsiluaniae, et Partium Regni Hungariae, in Comitijs eorum partialibus in Ciuitate nostra Alba Julia Anno Domini 1582. ad dominicam proximam ante festum Beati) Apostoli hoc est 20. diem Septembris editi.*

Kegyelmes urunk, megértettük Nagyságodnak közinkbe küldött propositiójából Nagyságodnak külömb külömb féle szükségit, és nem csak az körüle való udvara népének és az szolgáló rendnek tartására, hanem az külső ide s tova mind portára mind egyébüvé és sok változásokban sok szükséges helyekre való költségét, és közönséges hazánkra való szorgalmatos gondviselését, kiért Nagyságodnaknak mind fejenként, mint Nagyságod alázatos hívei, nagy hálákat adunk, könyörögvén Nagyságodnak, hogy Nagyságod az mint elkezdette, az ő eleinek dicséretes példáját követvén, ez után is mindenkor ezen hazánkhoz való jó hasznos gondviselésében meg ne fogyatkozzék.

Hogy penig Nagyságod ezekre az előtte való költségekre elég lehessen, ígérünk Nagyságodnak szeretettel és jó akarattal az egyébhai mód és rendtartás szerént az nemességtől minden porta számra kilenczven kilencz pénzt, kit ez jövendő szent Márton napjára minden fogyatkozás nélkül igyekezünk Nagyságodnak be is szolgáltatni.

Mely terehviselésre a székely uraim is ígérik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént egyenlő terhet viselnek.

Azonképpen magyarországi uraink és atyánkfiai azon teréhre ígérik magokat.

---

*) Az eredetiből kimaradt: *Matthei.*

Annak utánna az Várad épületire az porta szám szerént ötven ötven pénzt, melyet az jövendő vizkereszt napjára Nagyságodnak éppen beszolgáltatunk.

Továbbá miért hogy panaszok vagynak az ispánokra és az királybirákra, hogy szokott terminusokon és napokon az vármegyéken és székeken törvényt nem szolgáltatnának, végeztetett, hogy az törvényszolgáltatás continuáltassék, az székeknek szokott napjai semmiképpen el ne muljanak, kire az ispánoknak, királybiráknak pro officio fő gondjok legyen.

Végeztetett ez is, hogy ispánok és királybirák az előbbi articulusok tartása szerént egyszersmind az gonosztevő emberek kergetésére kiinduljanak, annak penig napja vizkereszt napja legyen, az Nagyságod jószágába is, mellettek lévén az tisztartók, bemehessenek az gonosz emberek kergetésére, ha penig az tiszttartók contumacia ducti az ispánokkal el nem akarnának menni, az ispánok ugyan elmehessenek, és az ő tisztek szerént minden kedvezés nélkül híven eljárjanak, hogy a gonoszság megszünjék minden helyeken.

Tetszett ez is kegyelmes urunk országában, hogy az vármegyékről, székekről, az decretum tartása szerént minden appellatiók három forint felett exceptis causis criminalibus sub poena in decreto expressa az Nagyságod táblájára elbocsáttassanak.

Az elszökött jobbágyok felöl most is úgy végeztetett, hogy azok mind kamora helyekről mind egyebütt az előbbi articulusok tartása szerént megadassanak.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum Regnicolarum trium nationum, et partium Regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi inviolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit,

obseruari faciemus, Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praedicta Ciuitate Alba Julia vigesimo quinto die Septembris Anno domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo quarto.

PH

Lecta.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában (Jos. Com. Kemény Codex Auth. Art. Diact. I. köt. 18. sz.)

VI.

1587. october 22-dikére Kolozsvárra hirdetett országgyülés törvényczikkei.

Kelt Kolozsvártt 1587. oct. 28-dikán.

Nos Sigismundus Batori de Somlio, Waiuoda Transyluaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Spectabiles et Magnifici domini Nobiles coeterique status et ordines trium nationum regni Transsiluaniae et partium regni Hungariae ditionis videlicet nostrae in partialibus eorum Comitijs ad dominicam proximam post festum Beati Lucae Euangelistae, hoc est ad vigesimum secundum diem mensis octobris proxime elapsum Anno domini Millesimo quingentesimo octogesimo septimo in ciuitate nostra Coloswariensi ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos in eisdem Comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humillime vt nos universos

et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in comitijs eorum partialibus ad dominicam proximam post festum Beati Lucae Euangelistae, hoc est 22. diem mensis octobris proxime elapsum, Anno domini M. D. LXXXVII in ciuitate Colosuariensi ex edicto nostro celebratis conclusi.

Kegyelmes urunk, fejedelmünk, megértettük az Nagyságod közinkbe küldött propositióiból Nagyságodnak ez mostani időben is reánk való szorgalmatos, kegyelmes gondviselését. Legelőször hálákat adunk az Úr Istennek, hogy Nagyságodat jó egészségben nékünk ez ideig megtartotta. Ennek utánna is könyörgünk ő felségének, hogy Nagyságodat ez szegény megnyomorodott hazánknak javára nevelje minden dicséretes dolgokban, ékesitse Nagyságodat minden bölcseséggel, hogy Nagyságod birhassa, igazgathassa országát oly módon, hogy mind Istennél mind embereknél kedves és kellemetes lehessen az Nagyságod minden dolgaiban való jó indulatja *), és hogy Nagyságod ez szegény földnek lehessen kegyelmes gondviselője.

Továbbá adja Nagyságod eleinkbe Nagyságodnak külömb külömb féle szükségekre és udvara népének tartására való költségét is. Noha penig kegyelmes urunk te Nagyságodnál nyilván vagyon, minémű szükséget bocsátott az Ur Isten országunkra, hogy községünknek sem borok sem búzájok nem termett, sőt ez előtt való drágaságnak reájok maradott adósságiból is ki nem feslettenek, mindazáltal most is mint ez előtt hazánk javát előttünk viselvén, Nagyságodnak semmiben tehetségünk szerént

*) Itt az eredetiben a leiró figyelmetlenségéből még egyszer ismételve vannak e szavak: *és hogy Nagyságod minden dolgaiban való indulatja.*

meg nem akarván fogyatkozni, igérünk azért Nagyságodnak az nemességről kapuszám szerént kilenczven kilencz pénzt udvara népe tartására ez jövendő szent Miklós napjára, az Várad épülésére penig kapuszám szerént ötven pénzt ez jövendő szent Pál fordulása napjára fogyatkozás nélkül beszolgáltatni.

Mely terehviselésre az székely uraink atyánkfiai is igérik magokat.

Azonképpen az szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is beszolgáltatják Nagyságodnak az másfél forintot azokra az napokra.

Tetszett ez is országúl, hogy az mely helyeket az ispánok eddig meg nem láttak volna, az elmult szent György napi articulus tartása szerént requirálván az ispánt, tartozzék azokra az helyekre, az kik nem e mostani hanem ez előtt való halál miatt elpusztultanak, elmenni és eligazitani.

Végeztük azt is, hogy minden nemes ember személye szerént minden zsoldosával egyetemben oly készen légyen, hogy valamikor Nagyságod parancsolja oda indulhasson, az hova az szükség mutatja, az régi articulusokban specificált büntetések alatt.

Miért hogy látjuk kegyelmes urunk, hogy mindenféle gonoszságok, orságok, gyilkosságok és szitkozódások, kik miatt az Isten naponként haragra indittatik, köztünk eláradtanak, végeztük azt, hogy az ispánok széket hirdetvén tisztek szerént, a vármegyékre kimenjenek, és megczirkálván a vármegyét, az gonosztevőket kergessék, és megbüntessék. Azonképpen minden vármegyékben az szitkoknak megtiltásáról és büntetéséről egy akarattal végezést tegyenek.

Vagyon Kolos vármegyében kegyelmes urunk egy Ujfalu nevű oláh falu, az Nagyságod örményesi tava mellett, hova jobbágyink az szabadságnak örülvén szöknek, mely helyre sem birót sem ispánt nem bocsátnak, sem jobbágyinkat ki nem adják; végeztük arról, hogy az Nagyságod választásától fogva az szökött jobbágyokat törvénynyel lakó helyekre viszsza vihessék.

Azonképpen a gonosztevőket is, a feljül megirt időtől fogva kik oda mentenek, az ispánok kikereshessék és megbüntethessék.

Az aknáról is, városokból és minden helyekről az articulus tartása szerént megadassanak az szökött jobbágyok.

Megszolgáljuk Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, hogy Nagyságod mind a mi könyörgésünket s mind penigleu a tanuló helyeknek, scoláknak pusztaságokat és a benne lakó ifiúságnak fogyatkozásokat szeme eleiben vévén, a többi között a vásárhelyi scolához ilyen kegyelmességét nyujtotta, mind az tanitóknak s mind az tanulóknak táplálásokra méltó szükséges subsidiumot rendelt Nagyságod. Könyörgünk Nagyságodnak, hogy Nagyságod szokott kegyelmességét ennek utánna is efféle tanúló rendtől és scolabeli épitésoktől meg ne vonja; hogy az ifiúságnak az tanuláshoz jobb alkalmatossága lévén inkább gyarapodhassanak, és országunkban is ezenképen tudós emberek nevekedvén, jövendőben Nagyságodnak es hazánknak szolgálhassanak.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes acceptauimus, ratificauimus, offerentes nos beneuole, quod praemisssa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Coloswarij die vigesima octaua Octobris Anno domini Millesimo quingentesimo octogesimo septimo.

PH

Lecta.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában (Jos. Com. Kemény Codex Auth. Art. Diaet. I. köt. 20. szám).

SZÉKELY ADATOK.

I.

Bocskai István fejedelem levele Udvarhely székhez, melyben megtiltja, hogy a székelyek szabadsága ellenére a nemes urak senkit a székelyek közzül jobbágygyá ne tegyenek.

Kelt Kassán 1606. junius 22-dikén.

Stephanus Dei gratia Hungariae, Transsyluaniaeque Princeps et *Siculorum Comes etc.*

Generosi, Egregij, Nobiles fideles syncere nobis dilecti, salutem et grátiam nostram. Noha erről minket semmi panaszok nem értek, de mindazáltal értettük némelyektől, hogy kegyelmeteknek sokaktól, de kiváltképpen az nemes uraimtól háborgatása volna, hogy azok kegyelmetek közzül kiket szép szavokkal, igéretekkel, némelyeket penig az hadnak színe alatt fenyitékkel akarna jobbágyává tenni és szabadságában megsérteni, kik mind személyekben igyekeznek kegyelmeteket háborgatni s mind penig örökséget foglalni. Mi penig valamint az köztetek lakó nemes embereket régi szabadságokban hogy meg nem akarjuk igazságokban háboritani, szintén úgy kegyelmeteket is kicsintől fogván nagyig az mi tőlünk adatott szabadságban meg akarjuk tartani és oltalmazni igéretünk szerént, nem is engedjük azt meg senkinek, hogy kegyelmetek szabadságában megháborittassék és erővel vagy valami szín alatt jobbágygyá tétessék. Irtunk azért gubernator uramnak és az kapitányoknak is arról, hogy az nekiek adatott tisztek szerént, szintén úgy mint ha az

magunk személye volna ott, senkit is szabadságában megháboritani ne engedjenek, sőt inkább annak jól végére menvén, az kiknek háborgatása volna némelyiknek kegyelmetek közzül, azt eligazitsák és lecsendesitsék, és kegyelmeteket szabadságában megháboritani senkinek ne engedjék. Ha penig oly dolgok estenek volna, avagy volnának, hogy ott ben el nem igazittathatnék, kegyelmetek azt mi nekünk vagy irása vagy penig bizonyos követe által adja értésünkre, hogy tudjunk illendőképpen gondot viselni az kegyelmetek oltalmazására. Bene valeant. Datum in libera Ciuitate nostra Cassouiensi die 22. mensis Junij. Anno Domini 1606.

Stephanus *m. p.*

Simon Pechy *m. p.*

Kiviilröl: Generosis, Egregijs, Nobilibus et Agilibus Primoribus, Potioribus Primipilis, ac Vniuersitati Siculorum Libertinorum nostrorum Sedis Siculicalis Vdwarheli etc. fidelibus sijncere nobis dilectis.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában.

II.

Bocskai Istv n fejedelem levele Petki János udvarhelyszéki fő kapitány- és királybiróhoz, a székelyek szabadságának fentartása és 2000 gyalog és 2000 lovag táborba indulása ügyében.

Kelt Kassán 1606. julius 20-dikán.

Stephanus Dei gratia Hungariae Transsyluaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc.

Generose fidelis syncere nobis dilecte. Salutem et gratiam nostram. Az kegyelmed nekünk küldött levelét elvöttük, melyet minden részeiben meg is értettünk. Ennek előtte a miképpen

meg volt hagyva mi tőlünk, mint és minémű állapottal rendelje és készitse kegyelmed az székelyeket, kegyelmedet arra szeretettel intjük, hogy meggondolván az mostani üdőnek állapatját, hazánknak és az közönséges jónak előmenetelit, úgy igyekezzék igazgatni és viselni az dolgokat, hogy szabadságokban meg nem háborgattatván abban éppen megtartassanak; egyiknek is kegyelmed meg ne engedje, hogy magát jobbágyságra adja, vagy pedig valaki valami sz[illegible] alatt jobbágyává tegye. Azért Nagy Albertet Szamos-Ujvárból im mostan bocsátottuk oda be, hogy kegyelmeddel egyet értvén, kegyelmed az ide kirendelt székelyeket mindjárt jó módjával elkészitvén, az két ezer drabontot éppen, és az két ezer lovagot adja eleiben Nagy Albertnek, minthogy ötöt rendeltük azok eleibe. Minek előtte penig kegyelmed Nagy Albert eleiben rendelné és elinditaná azokat, annak előtte regestrumban mind kapitányoknak, hadnagyoknak és mind az egész seregnek neveket felirván meglássa kegyelmed, hogy azok közt szolga rend, béres micsoda ne legyen, hanem kiki személye szerént maga legyen jelen, és annak a mássát kegyelmed mi nékünk küldje ki. Irtunk arról Haller uramnak is, hogy ha dobra vagy zászlóra való szükségek leszen, mindjárást arra gondot viseljen, hogy abból se legyen fogyatkozás, egyéb is, ha mi oly kelletik, azonképpen meglegyen. Kegyelmed az gyalog köziben sipost is rendeljen, mert az sereg avval szép. Strucz Ferenczet mi okon küldöttük legyen oda be, kegyelmeddel szemben lévén magától megérti. A mikor kegyelmed az székelyeket megindítja (kiket ne is késleltessen semmi vég kegyelmed), mi nekünk adja mindjárt értésünkre, hogy ide kifelé érkezvén, tudjuk idején melyre indítani ökőt. Annak utánna magát mihez kellessék tartani, gubernator uramtól értsen abban kegyelmed. Secus non facturus. Datum in libera Ciuitate nostra Cassouiensi die 20. Julij 1606.

Stephanus *m. p.*

Simon Pechy *m. p.*

Kiviilröl: Generoso D. Johanni Petky de Ders, Consiliario nostro et Generali Vniuérsitatis Siculorum Sedis Vdwarhely Capitaneo, ac eiusdem Sedis Vduarheli Judici Regio etc. fideli syncere nobis dilecto.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában.

III.

Bocskai István fejedelem Udvarhely széket felszólitja, hogy a fejérvári elpusztult fejedelmi udvar számára, hová közelebb be szándékozik menni, tetszése szerint szolgáljon élelemmel, biztositván a székelyeket arról, hogy e terhet köztök szokássá vagy törvénynyé nem teszi.

Kelt Kassán 1606. november 11-dikén.

Stephanus Dei gratia Hungariae Transsyluaniaeque Princeps et Siculorum Comes.

Generosi Egregij ac Nobiles et Agiles fideles nobis syncere delecti Salutem et gratiam nostram. Kelleték kegyelmeteket a felől megtalálnunk, hogy noha mindenkor abban igyekeztünk inkább, hogy egyebekhez minden kegyelmességünkből való adományunkat mutathatnók meg, hogy sem mint másoktól valamit kéváunánk: mindazáltal tudja kegyelmetek annak az országunknak Erdélynek közönségesképpen, a szerint fejedelmi lakó helyünknek is Fejérvárnak mostani romlott és felette fogyatkozott állapatját; kihez képest kegyelmeteket kelleték ezzel terhelnünk és erre kérnünk. Ide ki mind az két császár között és mi közöttünk is, Istennek kegyelmességéből reménljük azt, az békesség minden úton végben megyen: de vagy hadra kelletik menni, vagy pedég az szent békességhez kell nyulnunk, fejedelmi lakó helyünkre kiváltképpen való okokból be kelletik mennünk, az hul az nagy pusztaság és romlás miatt, maga is jól tudja kegyelmetek, hogy fejedelmi állapatunk szerint, kire Istennek rendeléséből hivattattunk, sem magunknak sem pedég környölünk lévő udvari szolgáinknak nincsen mihez nyulni. Azért intjük kegyelmoteket szeretettel, az mostani fogyatkozott állapatját országunknak és székes helyünknek is megtekintvén ke-

gyelmetek, az maga jó intézése és tetszése szerint s az ott való szükséghez képest, kiben kegyelmetek is vagyon, mi számunkra rendeljen székül valami élést, legyen mihez nyulnunk, ha Isten bennünket beviszen. S mivel hogy ennek előtte, a mint értettük, afféle éléssel az kapitányok s tisztviselők töltöztenek, abban kegyelmetek, ha mit felrendelhet, ilyen módot tartson, hogy annak felvetésére, szedésére, és egybe gyüjtésére az kapitányoknak, királybiráknak semmi gondja ne legyen, és abban magokat ne ártsák, hanem kegyelmetek székül rendelje el, és bizonyos meghitt emberire bizván, szedje az fel és ugyan székes helyen rakassa oly bizonyos helyre, a hul abba se tékozlás ne eshessék, se pedég egy vékát vagy egy szemet is sohova senki abban mind addég is ne vigyen, hanem elsőben annak számát mennyi legyen, mi nekünk értésünkre adja. Annak utánna székül ösmét, mikor kegyelmednek mi mit felőle irunk, azt cselekedje. Ez pedég szokásba avagy törvénybe kegyelmetek közt nem megyen, sőt többször efféle dologgal ugyan nem is akarjuk kegyelmeteket terhelni, hanem az kegyelmetek hüséges engedelmességét mindenkor szemeink előtt viselvén kegyelmetekhez fejedelmi kegyelmességünket igyekezzük megmutatni. Bene valeant. Datum in Libera Ciuitate nostra Cassouiensi die 11. Mensis Novembris Anno 1606.

Stephanus *m. p.*

Simon Pechy *m. p.*

Kivülről: Generosis, Egregijs et Nobilibus ac Agilibus, Potioribus, Primoribus, Primipilis, peditibusque pixidarijs, ac uniuersitati libertinorum Siculorum Sedis Siculicalis Udunrhelij etc. Fidelibus syncere nobis dilectis.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában.

IV.

Bocskai István fejedelem parancsa Petki János székely tábornokhoz s Udvárhely szék kapitányához, hogy a székelységet szabadságai megtartásában oltalmazza.

Kelt Kassán 1606. november 13-dikán.

Stephanus Dei gratia Hungariae Transsylvaniaeque Princeps ac Siculorum Comes etc.

Generose fidelis nobis syncere dilecte salutem et gratiam nostram. Az székelység felöl szertelen sok mód nélkül való dolgokról, kikkel ököt a kapitányok, királybirák és azok után való gondviselők terhelik, panaszok jönek elönkben; sokat közzülök immár, a mint elönkben adják, a nemesség hadakozásnak és egyéb féle színek alatt is, hol egy képpen hol pedig más képpen elfoglalt és jobbágyává tötték. A mi zászlóink, némely székben hat, kiben több kiben kevesebb, üresen állanak. Kegyelmednek egyátaljában ugyan értésére akarjuk adni, mi a székelységnek a mint egyszer szabadságokat megadtuk, nekünk nincs több szónk a felöl, hanem meg is akarjuk öket egyszeri megmutatott kegyelmességünkben tartani és oltalmazni, a mi miénk, legyen ugyan ugyan miénk, a ki pedig más ember sajátja, azt mi sem kévánjuk. Kegyelmednek erre oly vigyázása legyen, hogy a miénket senkinek nem engedjük; kegyelmed úgy oltalmazza ököt mind kapitányok, királybirák és egyebek ellen is, hogy nekik adott szabadságokban éppen megmaradhassanak. Mert ha végére mehetünk akármi kicsin dolognak s meg is tudjuk pedig, valakik a féléknek okai lesznek, el nem feledkezünk róla és büntetetlen nem hagyjuk. E felöl pedig kegyelmed mind-

járást voltaképpen informáljon minket, úgy vagyon-é, nincs-é, a mint mi elönkbe adják; mert ez türhetetlen dolog. Ennek utánna pedig kegyelmed ennyi panaszt meglássa reánk ne bocsásson, mert ha így lesznek, jó neven nem vehetjük. Secus non facturus. Datum ex Libera Ciuitate nostra Cassouiensi die 13. mensis Novembris Anno domini 1606.

Stephanus *m. p.*

Simon Pechy *m. p.*

Kivülről: Generoso Johanni Petky de Ders Consiliario nostro ac vniuersitatis Siculorum Generali Sedisque Vduarhellij Capitaneo etc. fideli nobis syncere dilecto.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában.

V.

Bocskai István fejedelem levele Udvarhely szék közönségéhez szabadságaik védelme és sérelmeik orvoslása ügyében.

Kelt Kassán 1606. december 1-sején.

Stephanus Dei Gratia Hungariae Transsyluaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc.

Egregij ac Nobiles et Agiles fideles nobis syncere dilecti salutem et gratiam nostram. Nem régen értettük meg némely hiveinktöl, hogy volnának kegyelmetek közzül sokan olyak, kik gazdagbak és az hadakozásra elégségesbek lévén, magokat adományokkal, fizetésekkel, az közönséges jónak szolgálatjától, hadakozástúl igen elvonnák, kiket nem hogy kegyelmetek (kik ez haza mellett az hadakozásra, szolgálatra mindenkor kész aka-

rattal vagytok) ez ideig értésünkre nem adta volna, de még az magatokon történt dúlást, kóborlást, mód nélkül való szedést, vevést és foglalásokat is nem mertétek volna megjelenteni. Az mint szokták mondani, néma gyermeknek szavát az anyja is nem értheti meg; az doctor sem tud az betegnek orvosságot adni, ha nyavalyáját nem érti. Azért elhidjétek, mi semminek okai nem vagyunk s nem is leszünk, hanem egyszeri megmutatott kegyelmességünkben meg akarjuk kegyelmeteket tartani és oltalmazni szabadságában. Ezek nekünk minthogy hirünkkel nem voltanak, nem is tudunk gondot reá viselni; ennek utánna mind közönséges nyavalyátokról s mind penig magatoknak külön fogyatkozásiról, ha mi dolga, szüksége és nyavalyája leszen, nekünk megjelentse; meg akarjuk azt mutatni, hogy az kegyelmetek fogyatkozása kedvünk ellen vagyon, nem is akarjuk hogy az kegyelmetekhez mutatott kegyelmességünkkel más kedveskedjék, és azt másnak köszönjétek; hanem az mi tőlünk vagyon, legyen ugyan magunktúl, ösmerjétek meg azt, hogy nem mástúl vagyon. Idején korán mind kicsin és nagy dolgokat értésünkre adjon kegyelmetek; meglátjátok azt, ennek utánna kegyelmetekhez külömb oltalommal és gondviseléssel leszünk; az közönséges károknak okai ha kik lesznek, nem szenvedjük büntetetlen; kegyelmetek mostan tartsa ehez magát. Datum in Libera Ciuitate nostra Cassouiensi die prima mensis Decembris Anno Domini 1606.

Stephanus *m. p.*

Simon Pechy *m. p.*

Kivülről: Egregijs, Nobilibus et Agilibus, potioribus, primoribus, primipilis peditibusque pixidarijs, ac Vniuersitati Libertinorum Siculorum sedis Siculicalis Vduarheli etc. Fidelibus nobis syncere dilectis.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában.

VI.

Bocskai István fejedelem parancsa Petki Jánoshoz a székelyek tábornokához, hogy a székely tisztviselők visszaélését, kik a gonosztévők kergetésének színe alatt a népen pénzt s élelmet zsarolnak, szüntesse meg.

Kelt Kassán 1606. december 8-dikán.

Stephanus Dei gratia Hungariae Transsyluaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc.

Generose fidelis nobis syncere dilecte salutem et gratiam nostram. Értvén hogy az országon széljel az útakon álló tolvajok megsokasodtananak volna, mi magunk irtunk volt gubernator uramnak felőle, hogy mindenütt kergettesse őköt; kihez képest a székelységen azoknak kergetéseknek színe alatt, az mint értjük, nem hogy az közönséges latrokat kergetnék, hanem az tisztviselők az magok hasznára nézvén mind az itteni az mi szolgálatunkban lévő mind penig az otthon maradt székelységen pénzt, abrakot, kenyeret, sajtot és egyéb élést szednének, a mellett nem az latrokat kergetnék, hanem régi szabadságok ellen szokatlan ispánságot inditottanak közöttök. Csudálkozunk azért kegyelmeden, hogy a mi parancsolatunkra kegyelmednek semmi vigyáztatása nincsen affélékre; nem is úgy biztuk volt kegyelmedre az botot, hogy kegyelmed ilyen beteges állapotunkban ennyi panaszt bocsásson reánk. Minthogy azért az székelységet hitünkkel confirmált szabadságokban meg aknrjuk tartani, hagyjuk kegyelmednek, hogy ezután meglássa, szabadságokban kicsiutől fogva nagyig kegyelmed őköt minde-

nek ellen megoltalmazza, s mi reánk ennyi panaszt ne bocsásson. Mert ha efféle mód nélkül való dolgoknak végére mehetünk, megirtuk oda be is az királybiráknak, hogy általán fogva törvény szerint való büntetésünket, valakik okai lesznek, el is nem kerülik. Secus non facturus. Datum in libera Ciutate nostra Cassouiesi die 8. mensis Decembris, Anno Domini 1606.

Stephanus *m. p.*,

Simon Pechy *m. p.*

Kivülről: Generoso domino Joanni Pethky de Ders, Vniuersitatis Siculorum Generalj, ac Sedis Vduarhellij Capitaneo, Fideli nobis syncere dilecto.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában.

EREDETI OKIRATOK.

I.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Pozsonyban 1637. april. 4-dikéa.

Illustrissime Princeps, Domine, Amice observande.

Az havasalföldi vajda ő kegyelme szolgája im vissza megyen urához; tőlünk messze vannak, de egy jó értelemből és resolutióból volna mód az segedelemben, ha nem egyéb képpen is, distractiójával avagy diversiójával az töröknek, csak vehessék fel resolutiójokat.

Az kegyelmed törökkel való dolgaiban is nem kicsinyen vagyunk szorgalmatosok, az kiélegeti ellenkezésit jó szóval; azt mivelik ők egyéb dolgokban' is, hogy az alkalmatosság után bizonyosabban járhassanak. Igen szükséges azért, hogy kegyelmed császár urunkat ne csak levelei de maga bizonyos követje által is mennél hamarább tudósitsa az egész mostani portán levő dolgairól, hogy így tudhassunk a szerint azokban, az kire érkezünk, szolgálnunk mind a köz jónak s mind kegyelmednek.

Az tatár khán hogy erőt vött Kántamir passán, mind az kegyelmed szegény cardinál ő kegyelméhez irt leveléből s mind másunnat értettük, ki nem kicsiny akadályára van a töröknek, s Istennek csudálatos gondviselésiből is vannak ezek; abban köllene azért az havasalföldi vajdával igen titkon fáradni kegyelmednek is, hogy ez indulatját fön tartaná az, ha bár csak az nyáron, míg Isten generalis békességet ád itt fönt az körösztény fejedelmek közt, kiben nagy reménységünk is vagyon.

Isten szegény Cardinál uramat*) kiszólitván az világból, kérem kegyelmedet tartson jó confidentiát velem is, kivetvén minden idegen elmélkedést szivéből, holott hazámban és böcsületemben jár nekem is az dolog, s másoknál kötelesebb lévén a köz jóhoz és hazánk s nemzetünk megmaradásához s talám egyéb aránt is méltán kivánhatom ezekben való kegyelmed correspondentiáját. Igy leszen az dolog alkalmatosb az kegyelmed szolgálatjára is, és az köz jóra is, kiért én nem csak fáradságot kész vagyok viselni, de ha kivántatik kiadom készséggel életemet is érette; ha penig mi diffidentia volna még elméjében kegyelmednek, nyissa meg azt is kérem, s különben tapasztalja kegyelmed. Meglátja. Isten kegyelmedet tartsa meg. Raptim 4-a Aprilis 1637. Posonii.

Illustritati Vestrae

servitor et amicus addictissimus

Comes N. Eszterhaz *m. p.*

Eredetije, mely egészen Eszterházi keze irása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

*) Pázmán Pétert, ki meghalt 1637. martius 19-dikén.

II.

I. Rákóczi György válasza Eszterházi Miklós nádorhoz

Kelt Dézsen 1637. majus 22-dikén.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicine mihi observande.

Die 4-a Aprilis Posonyból irt kegyelmed levelét nekünk a havasalyi vajda ő kegyelme szolgája 18-a ejusdem mensis adta vala meg, s értvén ugyan azon embertől, hogy rövid napon innet fel kellene menni, várakoztunk arra, ki csak tegnap előtt juta hozzánk. Irhatjuk azért kegyelmednek, hogy mi eddig is itt a szomszédságban úgy ügyekeztük magunkat a havasalyi vajdához viselni, méltán semmi panasza ellenünk ne lehessen, és azután is azt akarjuk követni. Magunk dolgai pedig a portán is még eddig oly karban forgottanak, hogy naponként inkább csendesedett, mint sem ellenünk gerjedett volna, s tovább is hiszszük az Ur Istent, reánk való kegyelmes gondviselésében úgy vigyen elő, az emberek elméje szemlátomást tapasztalhassa, nem a vak szerencsétől adatott volt reánk a munkás hivatalunk; mi mindazáltal esmérvén őket, sem gondviseletlenek sem vigyázatlanok magunkra s a szegény hazára nem akarunk lenni, a mennyire az Ur Isten erőt s segitséget ád. — A tatár hámat úgy értjük, viszsza ment volna, két öcsét hagyta volna itt kin feles számú hadaival. — Kivánja kegyelmed azt is tőlünk, hogy szegény Cardinál uram immár meghalván, viselnénk kegyelmeddel is *olyan jó confidentiát, mint ő vele szegénnyel, kinek halála bizony nekünk igen keservesen esék*, mert sok izben megtapasztalván szegénynek *hazájához*, s *nemzetéhez*, s *kereszténységéhez igen igen nagy affectióját*, kit csak a tavalyi

állapot is*) annyira megvilágositott vala, hogy ha egyebek is azt követték volna, sem mi e szegény hazával annyi romlásba, költésbe nem esünk, s jövendőre is a szegény haza háborgatására veszedelmes útak nem nyittatnak vala, sem pedig annyi keresztény vér nem omol vala, és a boldog jó emlékezetü megholt császár ő felsége**) kegyelmes parancsolatjai is a mi javunkra gyümölcsösebben mennek vala végbe; *oly securitásságunk volt mi nekünk szegény Cardinál uramtól, nem volt tartanunk, hogy soha nekünk kárunkra fordulnának azok akár mikor is, melyeket mi ő vele szegénynyel communicaltunk, sem pedig gonosz akaróinkat szégény sem titkon, nyilván nem ügyekezte akármi útakon is oltalmazni s nékiek kedvezni.* Mi a kegyelmeddel való jó confidentia viseltetéstől ez előtt sem voltunk volna idegenek, melyet kegyelmed sok izben mind jámbor szolgáink által tött declaratióinkból, s mind irásunkból által érthetett, ez után is attól idegenek nem volnánk, csak mutasson kegyelmed olyan securitást maga is nekünk, és tapasztaltassa azt is meg velünk, a mit leginkább az igaz jó confidentia szokott követni, többet akarván nem sokára erről kegyelmednek jámbor szolgánk által izenni. Tartsa Isten kedves jó egészségben kegyelmedet. Datum in Salis Curia nostra Désiensi die 22-a Maij Anno Domini 1637.

Illustr. Dominationi Vestrae amicus et vicinus benevolus.

Egykorú másolata, mely I. Rákóczi György fejedelem irodájában készült, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

*) Itt a fejedelem Bethlen Istvánnal 1636-ban folytatott versengési ügyét érti, mely miatt Erdély a törökkel háborúba keveredett.

**) II. Ferdinánd, ki 1637. február 15-dikén halt meg.

III.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Kis-Martonban 1638. decemb. 31-dikén.

Illustrissime Pinceps.

Ajánlom szolgálatomat kegyelmednek, kivánván Istentől sok új esztendőket szerencsésen érni kegyelmednek.

Maga dolgaiban késvén valamit Chernel*) uram ide, újabban siet vala be hozzám, s nem akarván irás nélkül most is házamtól elbocsátanom ő kegyelmét, sőt szóval is beszélgetvén egymással, szóval is izentem ő kegyelme által kegyelmednek, kegyelmedet kérem, higyje meg szavát azokban, s declarálja is magát. Ez által segithetjük hazánk s nemzetünk közönséges jóvát, s ez leszen kegyelmednek is javára; egyéb aránt az magunk közt való szakadás bizonyos veszedelmet hoz hazánkra, s azok az néhány képek is, az kiket talám távul mutogatnak kegyelmednek, bizony nem egyéb mélységes völgynél; mi előbben hogy kinyitottam magamat, kegyelmedet kérem gonosz neven ne vegye, és mivelje azont kegyelmed is, és mutassunk ebben ki confidentiánkat nagy sinceritással, kit én várni is fogok kegyelmedtől, szolgálni kivánván én is kegyelmednek. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. Raptim in Kis-Marton ultima Decembris 1638.

Illustr. Dominationi Vestrae

Servitor et amicus paratissimus

Comes N. Eszterház *m. p.*

Eredetije, mely egészen Eszterházi keze irása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közlötte Dr. Ötvös Ágoston.

*) Csernel György I. Rákóczi György fejedelem fő udvari embere (aulae familiaris vrimarius) volt.

IV.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Kis-Martonban 1639. sept. 8-dikán.

Illustrissime Princeps,

Domine observandissime.

Minek előtte a mostani izenetemre vettem volna magamat, sokat fárasztottam elmémet, ha megcselekedjem-é? s abban is, ki által? de meggyőzetvén hivatalomtól s hazámhoz s nemzetünkhöz való szeretetemből, semmi képpen nem mulathattam el, hogy igen confidenter az mit az kegyelmed és édes hazánk s nemzetünk javára s megmaradására valót látnék és értenék, azt kegyelmeddel ne közleném, és az szerént viszont az mit kárára, s igen nagy veszedelmére nézőket is, kikért mással alkalmatosan és hoszszasan nem is láttam módját hogy közölhessem, minthogy kiváltképpen az kegyelmed személye is forog főképpen az dologban, melyekre ugyan maga kegyelmed jámbor főember szolgájára is Bogádi András*) uramra kölle is biznom, kérvén igen nagy szeretettel kegyelmedet, higyje meg szavát, s vegye bé izenetemet magáért s mindnyájunkért; egyébaránt úgy látom s tudom is nagy részét a conbinatióknak, hogy bizony utolsó veszedelembe jut ez az haza és nemzet; kinek mindnyájan méltán kegyelmedet mondhatnánk okának, ha maga privatumaiért, akár mi legyen oka is, abban huzna be bennünköt, melyet mindazáltal én nem reménylek, kire

*) Bogádi András magyarországi fi, I. Rákóczi György fejedelem hive és udvari embere, vagy, a mint akkor nevezték, bejárója volt.

kérem is kegyelmedet. Kivánnám azt is, hogy az mint én imé mindenestől megmutattam magamat, declarálja candide et sincere kegyelmed is magát; megtapasztalja kegyelmed, az leszen kegyelmedért magáért is gyümölcsösb, s úgy tarthatjuk meg nemzetünkkel együtt hazánkat is. — Tnrtsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. In Kis-Marton 8-a Septembr. 1639.

Illustr. Dominationi Vestrae

Servitor et amicus paratissimus

Comes N. Eszterház *m. p.*

Eredetije, mely egészen Eszterházi keze irása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

V.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Kis-Martonban 1639. october 6-dikán.

Illustrissime Princeps,

Domine observandissime.

Bogádi András uram az kegyelmed főember szolgája megadá nekem az kegyelmed levelét, referálván szóval való izenetit is kegyelmednek. Nem véltem, hogy izenetem neheztelésére legyen kegyelmednek, egyéb aránt tovább is hallgattam volna, noha az mennyiben az kegyelmed dolgai vannak, talám minket is országostúl s nemzetestől illetnek azok, s hallgatással nem köllene néznünk, s arra nézve már elkezdvén szóllanom s kivánnám confidentiámat kegyelmednél is; izentem tovább is ugyan Bogádi uramtól kegyelmednek, kérvén kegyelmedet, ne vegye

megháborodásával ezen izenetemet, se penig irásomat, mert jó szót adó emberi s szolgái úgy tudom böven vannak kegyelmednek, de ezekkel ellenkezök kevesen; s talám az hátra nézésért nem árt ilyen jó akarókat is kegyelmednek tartani, s másképpen én ugyan nem is tudok szolgálni, hanam az fejért fejérnek, s az feketét feketének köll mondanom, melyet im most is igen sincere declaráltam Bogádi uram által kegyelmednek, s ha hitelem leszen, megtapasztalja kegyelmed, hogy sem hazámnak, sem nemzetemnek, sem kegyelmednek haszontalan jó akarója és szolgája nem leszek. Ezekre az mostani izenetimre választ is fogok mentül előbb várnom kegyelmedtül, kivánván hogy Isten jó egészségben sokáig megtartsa kegyelmedet. In Kis-Marton 6-a Octobris 1639.

Illustr. Dominationi Vestrae

Servitor et amicus paratissimus

Comes N. Eszterház *m. p.*

Eredetije, mely egészen Eszterházi keze irása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

VI.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Semptén 1640. febr. 25-dikén.

Illustrissime Princeps Domine,

Amice observandissime.

Tegnap mult egy egész hónapja, az mint számot tarthattam reá, hogy az kegyelmed jámbor főember szolgája Bogádi András uram házától kegyelmedhez megindult, s azólta sem levelét sem izenetét kegyelmednek nem vöttem; igen nagy szom-

jún várom penig az kegyelmednek tött izenetemre való válaszszát, kiváltképpen most, mikor im minden felöl igen kicsendül nem csak készületi az töröknek, de igyekezete is, kiben nem kételkedem hogy kegyelmed is bizonyos ne legyen, mindazáltal elhittem, hogy a török az ő szokása szerént nem csak titkolja ezeket kegyelmedtől, de igyekezik el is hitetni kegyelmeddel, hogy ezek az ő hadi készületi semmiben nem nézik kegyelmedet, avagy azokat az provinciákat, s talám szeretvén minden ember az maga nyugodalmát, inclinálhatják kegyelmedet is az nekik való hitel adásra: de mennél több jó szót adnak kegyelmednek, annál inkább köll tölök tartani, s igen bizonyost irok kegyelmednek, hogy ennél az pogánynál el vagyon végezve, hogy Lengyelországra menjen, de úgy, hogy azokban az három provinciákban *) igazítsa elöször dolgát, s vízi erőt is minemüt készittet, noha úgy tetteti az fővezér, hogy másra készitené azt, és azért is interrumpálta a velenczésekkel tött végezést; de igen bizonyos, hogy azt is a lengyelek ellen viszi, kinek végére mentek magok is az lengyelek, úgy hogy egy felöl az vizen, más felöl az tatárok által az szárazon distrahálja az lengyeleket, harmad felöl penig kegyelmedre bocsássa európai erejét, s maga ezeket Drinápolyból nézze, úgy hogy ha prosperáltatik dolga azokban az három provinciákban, kiváltképpen kegyelmed ellen, minthogy semminek is tartja a többit, azt az erőt is az lengyelekre forditsa**).

És mi kibeszélhetetlen boszszú állásra való igyekezetét is értenök kegyelmed ellen lenni az török császárnak; melyet nem is úgy irok kegyelmednek mint magam avagy mások inventió-

---

*) Erdély, Oláhország és Moldva.

**) E pont után a levél szélére és aljára Rákóczi e megjegyzést tette: *„Nem szokta az török ugy szaggatni hadát mint ő kegyelme 1631-ben, nem jól ismeri ő kegyelme az dolgot; de ha mi reánk jött volna is, vagy jönne is, annak is mind ő lenne az oka, ki az törököt s minden nemzetet körülöttünk valót ellenünk incitált eleitől fogva, az kit az török meg nem tudott volna gondolni is, fülében sugallotta.“*

ját, hanem mint bizonyos dolgot, melyet nem kicsiny helyről értettünk, s úgy hiszem, hogy eddig kegyelmednek is értésire lehet.

Azt, úgy vagyon, nem tudom, ha bele kapván az lengyelekbe, azokat az provinciákat is occupálni akarja-é, vagy csak az személyeket nézi benne, az kiktől megbántását ítéli; de az bizonyos, hogy az kegyelmed személyét nézi praetextusnak, ha az provinciáknak occupatiójára megyen is, kiről én igen sincere és nagy candide másszor is izentem kegyelmednek, de kiváltképpen most utolszor két izben Bogádi uram által mindenestől megnyitottam szivemet kegyelmednek, melyek noha nem kétlem kemény beszédeknek látszanak kegyelmednek, de bizony igaz beszédek, s in simili casu se fijamnak, se édes atyámnak külömb tetszésemet azoknál nem adhatnám [1]).

Istenre kénszeritem azért kegyelmedet, viselje előtte kereszténységét, Istent, az igazságot, s maga szép gyermekit és posteritását, s ezt a szánakodásra jutott egy marok magyar nemzetünket magával együtt ne bocsássa ennek az veszedelemnek. Ha vesznünk kell is, ne veszszünk magyar és magunk nemzete miatt [2]). Avagy közölje velünk, ha maga és felei megtartásában mi módja vagyon kegyelmednek, avagy consuláljon másképpen szegény nemzetünknek, talám még most mód volna benne, a mint ez a tyrannus elfordittathatnék nemzetünkről, mert ha megér aztán indulni, s kegyelmetek felé közelit, nem lészen mód az eltéritésében, resistentiát penig mint adhasson kegyelmed mind maga, s mind az egész magyar nemzetnek veszedelme nélkül, gondolkodni sem tudok róla; mert Murteza passa is a Duna melló, hogy kegyelmedet elveszesse, azért szállott volt, kit akkor csudála kegyelmed, és álnokságokat végbe nem viheték; azután ám meg reá menének kegyelmedre, s szégyent vallának akkor is, s ezeket nézve úgy fognak most tenni, hogy markokba ne szakadjon a dolog [3]).

[1]) E pontra Rákóczi e jegyzetet tette: *„Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps. De bizony mást adnál,“*

[2]) *„Te lészesz oka ennek, nem mi“* Rákóczi oldaljegyzete.

[3]) *Hiában hányod uram az jesuita practikát, mert innet bizony ki nem beszélsz; ennek is ő volt volna egyik oka, az mint akkori leveléből, kit Murtezán passának irt volt, látszik; 1636-diki lött dolgoknak is ő volt fő autora.“* Rákóczi jegyzete.

Nekünk is penig az magyarországbelieknek tudja kegyelmed erőnket, nem szükség sem kissebbitenem, sem nagyobbitanom, ki im magának sem tud oltalmat adni csak kevés török ellen is, nem hogy kegyelmedet, vagy Erdélyt tudná megsegiteni. Az külső segitség penig késedelmezés, s ennyi distractiók között csaknem lehetetlen is, kiváltképpen az míg az Isten ezt az Csehországban lévő ellenséget meg nem szégyeniti, az kit premálni kezdtek azért, az lengyeleket penig az tatár, és a vízi erő annyira fogja distráhálni, hogy ha akarnak sem érkeznek az succursusra. Ezeket én így értem, s így okoskodom felőle, kiben ha megfogyatkozom, nem egyéb az oka az magam csekély elmélkedésénél és az másoktól vött informatióknál. Egyébaránt mindezeket tökélletes igazsággal akartam kegyelmeddel közölnem, és noha másképpen is fordulhat az dolog, az Isten megzabolázhatja ezt a pogányságot, de az eddig való czélja bizonyoson így volt rendelve *). Még is szeretettel kérem azért kegyelmedet, tudósitson sietve maga az iránt való dolgairól, és adjon resolutiót az kegyelmednek tött izenetemre is, hogy ne legyünk magunk az magunk nemzete veszedelmének okai; melyet ő felségével is császár urunkkal igen méltó sietve közleni kegyelmednek, hogy lehessen ideje ő felségének is az erről való dispositióra. Hol penig, a mint némelyek gyanakodnak, Magyarországba találna bele kapni az török, s oda kegyelmeteknek egy kis üdőre való jó szót adna, in tali casu is az egyes értelem felette igen szükséges, noha én úgy hiszem, hogy egyszersmind ő felségébe császár urunkba és az lengyelekbe bele nem kap, hanem Erdélyt és az két Oláhországot maga sajátjának tartván, azt véli, hogy az aránt való dispositiójával császár urunkkal ő felségével való békességet meg nem bántja, kit eléggé ajánlanak is mind maga az török császár levele által s mind az vezérek; de elég, ha nekünk ilyen po-

*) *„Eddig bizony még az Úr Isten mind megcsalatkoztatta s fogyatkoztatta, ez után is az nagy irgalmú Isten czelekedje azt mind ő vele s mind az többivel.“* Rákóczi oldaljegyzete.

gányokkal vagyon dolgunk, s minden felé kell vigyáznunk, és igen jól is kell egymást értenünk *). Egyébaránt utolsó veszedelem követ bennünket **). Tartsa meg Isten kegyelmedet sokáig jó egészségben. Semptaviae 25-a Februar. 1640.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Servitor et amicus addictissimus
Comes N. Eszterház *m. p.*

Eredetije, melyben csak az aláírás Eszterházi saját keze irása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

*) *Isten bizonyságom, náladnál hazámat s nemzetemet s annak szabadságát inkább szeretem, s megmaradását kivánom megtartani Isten által, de bizony uram csak hiában jár ott elméd; mert innet ki nem csalsz, Istent segitségül hiván törödbe és jármodba nem ejtesz.*" Rákóczi oldaljegyzete.

**) „*Gondot viselt még eddig az szegény országra az Úr Isten, ez után is bízom Isten ő felségébe; de csak Ti ülnétek veszteg s ne incitálnátok az törököt, békével maradhatna Erdély a töröktül; mindennek ti vagytok okai, s bizony az ti méltatlan kivánságtok és bosszú állásra vágyokodó indulatotok, az Isten tisztességének s ország szabadságának romlása leszen mi mindnyájunk veszedelmének az oka. Ha veled disputálni akarnánk s mindent pennára bízhatnánk, ezeket mind viszsza nyakodba fordithatnánk. 19. Martii 1640. Fogaras.*" Rákóczi jegyzete.

VII.

I. Rákóczi György válasza Eszterházi Miklós nádornak.

Kelt Fogaras várában 1640. martius 19-dikén.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicine nobis observande.

Semptéről 25. die Februarii irott kegyelmed levelét im most délest négy órakor vöttük el; Bogádi uramat hogy kegyelmedhez viszsza expediáltuk ma szinte harmincz heted napja. Ugy vagyon ő kegyelmének Patakon lött mulatása, de úgy hiszszük eddig kegyelmeddel szemben is lehetett s izenetünket referálhatta, melyet mi is kegyelmednek ex syncerítate adtunk értésére. A mi a török készületét illeti, eleitől fogva a kire ő akart indulni s menni, nem igen szokta titkolni. Reánk volt valami szándéka, azt az idő mutatta volna meg; készülete mivel mindenütt nyilván volt, mi nekünk is hallanunk kellett; de minekutánna 22-a die Decembris hora vespertina octava a khaimakámot megfojtatta volna (kit mi ultima ejusdem megtudtunk), császár maga is 25-a Januarii ágyba esvén s 9-a Februarii viradólan megholt volna, kinek hirét 20. ejusdem meghozák, mi úgy értjük a mostani új császár és az egész porta megnyugodván a mi hozzájok való illendő hüségünkben, igen contentusok személyünkkel; mi is azon igyekezvén, a jó akaratját a hatalmas császárnak naponként magunkhoz édesitsük. Magunk állapotja felől kegyelmed elméjét megnyugassa, s azon ne fárassza, mert mostani hivatalunkat velünk semmi egyéb a halálnál meg nem választatja; nemzetünknek is romlást nem itélünk hogy vonjunk azzal, ha Istentől reánk adatott hivatalunkban

meg fogunk maradni, melyet bizonyságunk Isten soha nem vadásztunk, kiről kegyelmednek hogy sok ratiókkal irjunk, szükségesnek nem itéljük. Istennek hálá beküldött fökövetünket, a minthogy igen becsülettel fogadták, a szerént is bocsátották ki minden jó válaszszal, kinek ma vagy tegnap kellett a Dunán által költözni, mert 6-a die praesentis Kucsiukcsuk mezőről útjából irt levelét vettük. Hatalmas császárnak becsületes főembere ajándékával jö együtt velo. Mi eleitől fogva mindenek felett a mi kegyelmes Istenünknek gondviselésében biztunk minden ügyünkben, segitségünket is ö felségétől vártuk, kiben még eddig semmi fogyatkozást nem tapasztaltunk; sőt minden emberi reménység kivül nagy hatalmason való gondviselését, áldását bőséggel árasztotta reánk sokszori ügyünkben, s ez után is abban a bizodalomban vagyunk, valamig ö felségének nevének dicséretére, az ö anyaszentegyházának s hazánknak, nemzetünknek javára, hasznára látja életünket lenni, szintén ezen sokszori áldásában teszen ö felsége ezután is részessé gyakorlatossággal. Tartsa meg Isten kegyelmedet sokáig jó egészségben. Datum in arce nostra Fogaras die 19. Martii. Anno Domini 1640.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

amicus et vicinus benevolus.

Egykorú másolata, melyet Ferencz Gábor Rákóczi irnoka másolt, a károly-fejérvári könyvtárban.— Másolta és közlötte Dr. Ötvös Ágoston.

VIII.

I. Rákóczi György válasza Eszterházi Miklós nádorhoz.

Kelt Gyula-Fejérvárt 1640. aprilis 5-dikén.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicine nobis observande.

Kegyelmednek ultima Februarii Semptén irt levelét 21-a Martii hozák meg; melyben tudósit kegyelmed az előtt levő török császár halála, és a mostani új császár helyette való választása felől. A mely levelet kegyelmed 25-a Februarii ugyan Semptéről sok félelmes ratiókkal irt vala, arra választ irván, megirtuk volt kegyelmednek a portai változást, mivel nekünk előbb lött volt hirünk benne; Isten, ki a világi állapotot nem az emberek discursussa, hanem az ö bölcs itélete szerént igazgatja tőle rendeltetett scopusra; nékünk embereknek csak a voluntas Domini mondással kell azon megnyugodnunk. Az új császártól, a fővezértől is jött hozzánk öröm mondó főcsausz az előtt való császár halála és az új császár helyében való succedálása felől; azután ottan hamar fökövetünk is más egy főcsauszszal érkezék az új császártól levéllel, mind a császártól mind a fővezértől az ő szokások szerént császári kaftánt is hozván; mind az új császár, s mind a fővezér követünket bőcsülettel látta és excipiálta. Igéri az új császár császári szavával minden kegyelmességét, fejedelemségünkben gonosz akaróink ellen segitségét, oltalmát, tőlünk pedig csak az ország szokott adóját és a régi szokás szerént való engedelmességet kiván, melyet mint régi szokott dolgot mi is igyekezünk végbe vinni. A budai ve-

zérség egymás után csak hamar változott, elsöbben a Sziliktár passának adták volt, annak utánna csak hamar Musza passának adták, annak más passaságot rendelvén. Musza passa is Drinápolyból utjából föember szolgáját küldte vala hozzánk, megizenvén budai vezérségre való promotióját és kérvén levelében bennünket, hogy az elöbbeni köztünk való jó akaratot ne csak megtartsuk, hanem újitsuk és öregbitsük egymás között, annak feletto bizonyos meghitt föemberünket is küldjuk hozzá, bizonyos nagy dolgai levén velünk; kinek kivánságára, de a régi szokásra nézve is, bizonyos meghitt jó emberünket küldjük hozzá Nándor-Fejérvárra. Ez a vezér ez elött is volt budai vezér, Budáról bébivattatván kaimakám volt, a mig a megholt császár Babilon alatt volt. Ez után következendö dolgoknak is folyását csak ez Úr Istennek kiváltképpen való gondviselésére bizzuk, azonközben Isten segitvén bennünket magunk is vigyázunk. Tartsa és éltesse az Úr Isten kegyelmedet sokáig jó egészségben. Datum Albae Juliae die 5-ta Aprilis Anno Domini 1640.

Illustr. Dominationis Vestrae, amicus et vicinus benevolus
ad servitia paratus.

Egykorú másolata a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

IX.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi Györgyhöz.

Kelt Semptén 1640. julius 12-dikén.

Illustrissime Princeps,
Domine, Amice observande.

Az imperiumi dolgokról tudom másoktól is böven értett kegyelmed; mindazonáltal szokott confidentiámból akarom én is, az miket érték, azokról tudósitani kegyelmedet; Im azért in specie küldöm cancellarius uramnak nekem irt levelét kegyelmednek [1]), s az szerént az ö felsége patensét is az imperiumi gyülésről [2]), kinek mind kettönek, ugymint az gyülésnek és az hadi expeditióknak igen hasznos jó végét várja ö felsége, melyekben nagy concursussal vannak az imperiumi electorok és több fejedelmek is, valahány viszszavonó fejedelmecskéken kivül, kik Pannierral [3]) conjungálták volt magokat, noha még az mostani állapotjok elött megbánták volt már azok is cselekedeteket; forditsa Isten minden jóra sziveket, és szakitsa meg ezt az nagy körösztény vérontást köztök. Tartsa meg Isten jó egészségben kegyelmedet. Raptim Semptén 12-a Julij 1640.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

servitor et amicus addictissimus
Comes N. Eszterházi.

Eredetije, egészen Eszterházi keze irása, megvan a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

---

[1]) Lásd a következő szám alatt.

[2]) Az emlitett patens régi németséggel durva papirra nyomtatva megvan a károly-fejérvári könyvtárban.

[3]) Bannier János svéd vezér.

X.

Lippai György egri püspök és magyar cancellarius levele Eszterházi Miklós nádorhoz.

Kelt Regensburgban 1640. junius 29-dikén.

Excellentissime Domine Domine, Patrone colendissime.

Irtam az minap nagyságodnak elég bőven az állapotokról. Ezentúl érkezik oberster Traun a herczegtől igen jó hirekkel, hála Istennek. Panier Franconia földe felé fordult volt és próbált valamely várast, de meg nem vehette. Azonban érkezett az mi táborunk is, és csak két mértföldre voltak egymástúl. Az ellenség úgy annyira constringáltatott, hogy tizenkét nap nem ettek egy falat kenyeret is, századiknak alig juta néha valamely darab húsa; úgy annyira elfogyatkoztak, hogy mint az vázok, mint az fa képek olyanok, még az emberi ábrázat sincsen rajtok. Három ezernél többen félre nézvén az ordinantziát, kenyér keresni elszéledtek volt; azokat az mieink kit levágtak, kit elfogtak; maga is minden hadastúl megindult Panier Fulda felé, az mieink utánna mennek, jelesül az lovak mindenütt nyomában, és fogyasztják az nagy éhel haló embereket, ugyan sereggel hajtják őket mint a juhokat, 40 az mieink közzül százat is előtte hajt bennek a mi táborunkba. Dicsértessék az Istennek szent neve, az ki megmutatta, hogy az Ő keze és nem a mi erőnk az, ki megveri az ellenséget. Tartsa és éltesse Isten Nagyságodat sok esztendeig jó egészségben. Ratisbonae 29-a Junij 1640.

P. S. Nagyságodnak szolgálatját ajánlván Trautmannsdorf uram, hagyta ezeket megirnom.

Servus obligatissimus

Georgius Lippay
Episcopus Agriensis.

Eredetije, mely egészen Lippai saját keze irása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

XI.

Eszterházi Miklós nádor levele Bornemisza Pálhoz *).

Kelt Kis-Martonban 1642. januarius 5-dikén.

Magnifice Domine, Amice nobis observande.

Kivánok Istentől szerencsés új esztendőket érni kegyelmednek, ez jelen valót békével és egészséggel adván elmullatni. Kassáról irt volt kegyelmed én nekem egy levelet, s nem tudom mint esett, hogy generalis uram kegyelmed ott léte és az makói dologról irt levelét jó üdővel vöttem ennek előtte, ezt penig csak szinte most találták meghozni, nem tudom hol kellett megakadni. A mi azt az makói dolgot illeti; akartam volna igen, ha evvel az mostani fáradságával kegyelmednek valami bizonyos meglehetett volna benne, s mivel az Szokolyak nem arra offerálták volt magokat, hogy valami egy avagy másfél hét alatt készek producálni igazságokat s törvényt is recipiálni, bár immár várta volna meg kegyelmed, mivel ez után is ugyan törvényből kell azért annak kimenni: de ha igy esett, hogy viszsza kellett sietni kegyelmednek; én ugyan meghagytam azért nekik generalis uram által, hogy semmit interim ne hatalmaskodjanak, se semmi exactióval ne terheljék az szegénységet, ki ellen ha cselekesznek, animadversiót vesznek érette.

E mellett Semptén levén nálam kegyelmed, mind irtam s mind izentem vala a fejedelemnek ő kegyelmének kegyelmedtől, jó igazsággal közölvén az akkori üdőhöz és állapothoz való tetszésemet kegyelmed által, s azt reménylettem, hogy ha szinte kedvesen nem veszi is ő kegyelme intimatióimat, ad minus vá-

*) Bornemisza Pál ekkor I. Rákóczi György fejedelem tanácsosa és udvari kapitánya volt.

laszt ád irásomra és izenetemre, s megmondja az aránt való maga különböző értelmét, s megmutatja, hogy én csalatkozom. De hogy hallgatásba vötte ő kegyelme, s nem adott semmi választ, igen nagy idegenség jelének kell lenni, noha akármely idegenségnek sem kellene obstálni, quo minus az külső nagy emberek egymás irására meg ne feleljenek, s igazán mondom is, hogy az mely fejedelmeknek máig én irtam, pápának, spanyol királynak, lengyel királynak, velenczéseknek és egyébüvé is, egy sem volt a ki választ nem adott volna böcsülettel levelemre; de ám hadd járjon ebbeli panaszom, s az én ő kegyelméhez való igazságomat s nemzetemhez való szeretetemet is ugyan meg nem kissebbiti, sőt most ujonnan az mit én értettem, s szükségesnek véltem hogy értsen ő kegyelme, azon confidentiával közlöttem ő kegyelmével, s kivánok is szolgálni ő kegyelmének; minthogy ponig más dolog miatt s magam emberemet küldöttem bé ő felsége parancsolatjából, meghagytam, hogy szóval is köszöntse kegyelmedet. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. In Kis-Marton 5-a Januar. 1642.

M. et Ill. Dominationi Vestrae

amicus benevolus, ad servitia paratus [1]).

P. S. Bánnám, ha ez az én mostani confidenter irt levelem az fejedelemnek ő kegyelmének, mint más hasonló leveleim is, Budát látnák [2]), kérem azért kegyelmedet, nézze inkább mindnyájunk nemzetestől való jovát, mint maga tetszését, vagy ideig való alkalmatosságát is, s noha én tavaly oly okoskodásban valék, hogy az török nem Ázákra [3]), hanem máshová forditja erejét, s

[1]) Eddig Eszterházi titkárának irása; a következő utóiratot Eszterházi maga kezével irta.

[2]) E pontra Rákóczi, kivel e levelet kétségtelenül maga Bornemisza közölte, saját kezével e jegyzetet tette: *„Bezzeg ha mi olyat irnánk, kivel az törököt irritálnánk s nekünk árthatnál vele, bizony oda küldenéd uram.*

[3]) Ázák egy megerösitett város volt a tatárok földjén a Don folyó bal partján.

szólottam vala kegyelmeddel is felöle, az minthogy bizonyos, hogy más is volt igyekezetében, mivelhogy Ázáknak megvételére lám az eventus is megmutatá, hogy nem volt elég ereje; nem árt azért vigyázni most is, hogy azon elsöbbeni igyekezetét mostani készületében is ne lehessen elövenni; látván hogy másutt fastigiumra talált, most igen szorgalmazza és nagy patientiával is vagyon az mi velünk való békeség szerzésben is, más ártalmára nézvén az köröszténységnek evvel is. Vigyázzon azért kegyelmed.

Comes N. Eszterház *m. p.*

Eredetije a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

TARTALOM.

Lap.

Gróf Mikó Imre nyilatkozata . . . . . I.

Szerkesztői előszó . . . . . III.

I. **Haller Gábor naplója** 1630—1644. . . . . 1—103.

Függelék. Haller Gábort érdeklő levelek I—VI. 104—111.

II. **Bánfi György naplója** 1644. . . . . 113—131.

III. **Kálnoki István naplója** 1645. . . . . 133—153.

Kálnoki István és Sámuel jegyzetei . . . . . 154—156.

IV. **Segesvári Bálint krónikája** 1606—1654. Ismertetve s jegyzetekkel közölve Jakab Elek által . 157—218.

V. **Enyedi István** II. Rákóczi György veszedelméről 1657—1660. . . . . 219—316.

VI. **Eredeti törvényczikkek:**

1.) 1582 apr. 29—majus 4-kén Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek . . . . . 319.

2.) 1582 sept. 16—20-kán Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek . . . . . 322.

3.) 1583 sept. 15—20-dikán Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek . . . . . 325.

4.) 1584 apr. 25—majus 2-dikán Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek. . . . . 229.

5.) 1584 sept. 20—25-dikén Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek . . . . . 332.

6,) 1587 oct. 22—28-dikán Kolozsvártt hozott törvényczikkek . . . . . 335.

VII. **Székely adatok:**

1.) Bocskai István fejedelem levele Udvarhelyszékhez a székelyek szabadsága ügyében 1606. jun. 22. . . . . 341.

2.) „ „ „ Petki János udvarhelyszéki főkapitányhoz ugyanez ügyben 1606. julius 20. . . . . 342.

3.) „ „ „ Udvarhelyszékhez a fejedelmi udvar számára Fejérvárra szállitandó élelem ügyében 1606 nov. 11. 344.

4.) „ „ „ Petki János székely tábornokhoz a székelyek szabadsága fentartása ügyében 1606. nov. 13. . . . . 346.

5.) „ „ „ Udvarhely székhez ugyanez ügyben 1606. dec. 1. . . . . 347.

Lap.

6.) Bocskai István fejedelem levele Petki Jánoshoz, a székely tisztviselők visszaéléseinek megszüntetése végett 1606. dec. 8. . . . 349.

VIII. **Eredeti okiratok** (Dr. Ötvös Ágoston másolataiból)

1.) Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi Györgyhöz 1637. apr. 4. . . . . 353.

2.) I. Rákóczi György válasza 1637. maj. 22. 355.

3.) Eszterházi Miklós levele I. Rákóczi Györgyhöz 1638. dec. 31. . . 357.

4.) „ „ „ „ „ 1639. sept. 8. . . 358.

5.) „ „ „ „ „ 1639. oct. 6. . . 359.

6.) „ „ „ „ „ 1640. febr. 28. . . 360.

7.) I. Rákóczi György válasza Eszterházihoz 1640. mart. 19. . . 365.

8.) „ „ „ „ „ 1640. apr. 5. . . 367.

9.) Eszterházi Miklós levele I. Rákóczi Györgyhöz 1640. jul. 12. . . . . 369.

10.) Lippai György egri püspök levele Eszterházihoz 1640. jun. 29. . . . . 370.

11.) Eszterházi Miklós levele Bornemisza Pálhoz 1642. jannár. 5. . . . . 371.

IX. **Melléklet.** Haller Gábor titkos irásmódjának kulcsa és saját aláirásának hasonmása (másolta és közlötte *Dr. Ötvös Ágoston.*)

A Haller Gábor naplójában találtató titkos irásmód kulcsa.

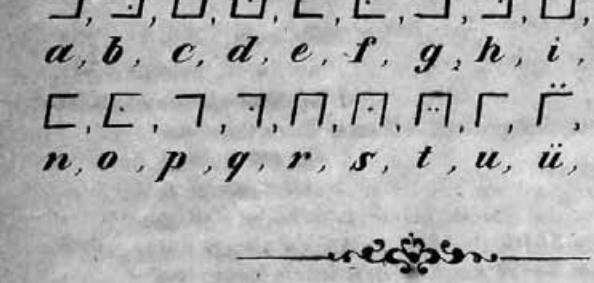

a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m,

n, o, p, q, r, s, t, u, ü, x, y, z.

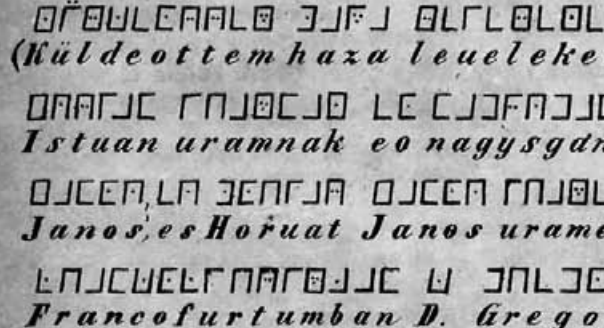

(Küldeottem haza leueleket Bethlen

Istuan uramnak eo nagysgának, Daniel

Janos, es Horuat Janos urameknak, es

Francofurtumban D. Gregoriusnak.)

Haller Gábor saját aláirásának hasonmása.